

*Drugi članki ali sestavki/1.25**dr. Jože Hudales, Mihaela Hudelja*

AMERIŠKA ANTROPOLOGIJA IN SLOVENSKI TEREN

Avgusta leta 2003 smo na Centru za študije balkanskih družb in kultur, ki deluje na Oddelku za zgodovino jugovzhodne Evrope Univerze v Gradcu, fotokopirali gradivo, ki ga je v letih 1961 in 1962 v Šenčurju pri Kranju in v Gradencu pri Žužemberku zbral ameriški antropolog dr. Joel Martin Halpern. Ime prof. Halperna na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo ni neznano; njegovo delo je pogosto omenjal dr. Slavko Kremenšek, ki je leta 1995 prav v *Glasniku SED* objavil del njune obsežne »etnološko-kulturnoantropološke« korespondence, v arhivu pa hranimo tudi del korespondence med njim in Slavkom Kremenškom, Nives Sulič in Rajkom Muršičem. Ta časovno posega v obdobje med začetkom sedemdesetih in koncem devetdesetih let 20. stoletja. Šele v avgustovskih dneh leta 2003 pa smo se med kopiranjem in urejanjem gradiva zavedli, kako obsežno delo so v letih 1961 in 1962 v omenjenih dveh slovenskih vaseh opravili prof. Halpern in njegovi slovenski sodelavci; večina med njimi študentk(ov) etnologije in tedanje Visoke šole za politične vede.

Naš obisk v Gradcu ni bil slučajen; sprožil ga je prof. Halpern sam, ko se je maja in junija leta 2003 mudil v Gradcu na študijskem obisku in poiskal stik s tedanjim predstojnikom Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, prof. dr. Božidarjem Jezernikom. Tudi po Halpernovem odhodu v ZDA smo ostali v pismenih, skorajda vsakodnevnih stikih (zahvaljujoč elektronski pošti seveda). Ko se je maja 2004 prof. Halpern spet mudil v Evropi, smo na Oddelku organizirali kratko znanstveno konferenco, ki so se je udeležili prof. Halpern in večina njegovih tedanjih sodelavcev iz let 1961/62. Na konferenci smo skupaj ugotavljali, da je bilo zbranega gradiva še precej več, kot smo ga dobili iz Gradca. Nekaj tega gradiva smo v začetku leta 2005 po pošti dobili iz ZDA, preostalo gradivo pa sta izbrala, uredila in za pošiljanje v Slovenijo pripravila asist. dr. Jože Hudales in prof. dr. Joel Halpern (z izdatno pomočjo Mateje Murkovič Hudales – dokumentalistke muzeja v Velenju) med tritedenskim bivanjem na domu prof. Halperna v Amherstu junija in julija 2005.

Vsekakor že prejeto gradivo in tisto, ki ga bo Oddelek do konca leta 2005 še prejel, kaže da delo in ime prof. Halperna vsekakor zaslužita pomembnejše mesto v zgodovini slovenske etnologije in antropologije. Najprej zato, ker njegovo delo ponovno dokazuje, da politične razmere ne morejo za dolgo zapreti poti razvoju znanosti. Kljub svinčenim časom in železni zavesi, ki se je sicer v tedanji Jugoslaviji in Sloveniji ravno v začetku šestdesetih let že nekoliko dvigala, pa je bilo Halpernovno delo v Jugoslaviji zagotovo pionirsko, saj je na široko odpiralo pota razvoju znanosti – najbolj prav na področju humanistike oz. družboslovja. Njegovi znanstveni sodelavci in sogovorniki (uveljavljeni znanstveniki in študentje) so prihajali predvsem iz vrst etnologov in sociologov, zato bi temeljitejša analiza zbranega gradiva najbrž pokazala najpomembnejše vplive ravno na tem področju.

Ta številka Glasnika je zato v pretežni meri posvečena osvetlitvi in predstavitvi Halpernovega raziskovalnega dela v Sloveniji, njegovih pogostih stikov z različnimi slovenskimi etnologi vse od leta 1953, in pomenu, ki ga je ali bi ga lahko objektivno imela njegova donacija iz let 2003 in 2005; ta vsebuje dragocene knjige in terensko gradivo. Že zdaj pa je mogoče soditi, da bo Halpernovno gradivo tak pomen gotovo pridobilo za nazaj. Predvsem to velja za njegov najobsežnejši del – gradivo o Šenčurju in Gradencu iz let 1961 in 1962. To se bo zgodilo takoj, ko bo gradivo v dokumentacijski službi Oddelka dostopno javnosti in bodo posamezni deli gradiva uporabljeni za take ali drugačne etnološke monografske preglede in obravnave. Navsezadnje tako mnenje podpirajo mnogi povsem sodobni raziskovalni rezultati na Univerzi v Gradcu, kjer so v zadnjih letih nastala vsaj tri doktorska dela, ki povsem ali vsaj deloma temeljijo na Halpernovem raziskovalnem delu na Balkanu, in vsaj en doktorat, ki je povezan tudi s Halpernovim »slovenskim« gradivom.

Drugi članki ali sestavki/1.25

Alenka Černelič Krošelj

ZAČETEK . . .

Letnik 45 *Glasnika SED* zaključuje tematska števila, ki je nastala v sodelovanju z dvema zunanjima sourednikoma, dr. Jožetom Hudalesom in Mihaelo Hudelja. Sodelovanje z zunanjimi sodelavci oziroma souredniki je bilo pri urejanju posameznih tematskih številki značilno že za prejšnje urednike *Glasnika SED*. Prva priložnost za nadaljevanje tovrstnega sodelovanja se je ponudila prav letos; v uredništvu smo veseli, da smo skupaj z omenjenima sodelavcema in Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo pripravili zanimivo zadnjo številko v letu 2005, v kateri, tako kot sta v prvem uvodniku omenila sourednika, odkrivamo delček obsežnega dela ameriškega antropologa Joela Martina Halperna na slovenskih tleh. Veseli smo, da so se našemu vabilu za sodelovanje odzvali akademik prof. dr. Zdravko Mlinar, prof. dr. Slavko Kremenšek, Majda Rupar Fister, mag. Pavle Čelik in dr. Siegfried Gruber z Univerze v Gradcu (Avstrija), študentke Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo ter seveda tisti, katerega delo je bilo povod za to številko, profesor Halpern sam. V temo vpeljuje članek dr. Jožeta Hudalesa, ki je v zadnjem času največ v stiku tako z gradivom kot s prof. Halpernom, zaokroža pa jo poročilo o razstavah v Šenčurju in Gradencu. Razstavi sta bili na podlagi Halpernovega gradiva leta 2005 postavljeni pod okriljem Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo. Tema ni zanimiva in aktualna samo za etnologue, temveč tudi za domačine. Občina Šenčur, ki je že v letu 2005 gostoljubno sprejela študente etnologije, je v dogovoru z županom Mirom Kozelom in predsednikom pododbora za kulturo, Aleksandrom Zupanom naročila dodatno tiskanje 30 izvodov *Glasnika SED* in nam obljubila njegovo predstavitev v prostorih lokalnega muzeja v Šenčurju, za kar se jim(a) uredništvo zahvaljuje.

Kot smo že napovedali, lahko v tej številki preberete drugi del spominov kolegice Tanje Tomažič na leta, ki jih je preživela v Slovenskem etnografskem muzeju. Prvi del ste, če sodimo po odzivih, brali z velikim zanimanjem in užitek.

Kot nekak nadomestek predstavitve sorodnega društva objavljamo pogovor dr. Mojce Ramšak z ameriško folkloristko Peggy Bulger. Iz pogovora izvemo veliko tudi o delu Ameriškega folklorističnega društva / American Folklore Society. Prejeli smo tudi poročilo o ustanovitvi novega Slovenskega etnološkega in antropološkega združenja »Kula«.

Praznovanje, ki smo ga v SED poimenovali TRIDESED, zaključujemo s pričujočo številko *Glasnika SED*. Žal ga boste zaradi okoliščin, ki so onemogočale zaključek redakcije v začetku decembra, brali konec januarja 2006.

Na »Društvenih straneh« obširno poročamo o oktobrskih dogodkih v okviru praznovanja TRIDESED. Del praznovanja je bila tudi letošnja podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine.

Fotografije, ki so delo stalne (zveste) spremljevalke društvenih dogodkov Alenke Čas, sem izbrala in podnaslovlila kar glavna urednica, saj po imenovanju dosedanje urednice društvenih strani Bojane Rogelj Škafar za direktorico Slovenskega etnografskega muzeja (kolegici in nekdanji članici UO GSED čestitamo in ji želimo veliko uspešnih direktorskih let), društvene strani urejava z odgovorno urednico. Imenovanje urednice/ka društvenih strani pa sva prestavili na začetek leta 2006 (prostovoljci/ke dobrodošli). Poročamo tudi o rajši po Gorskem Kotarju in posvetu v Zagrebu. Oboje je potekalo pod imenom »Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem«. Kot rezultat tega posveta je v rubriki »Etnologija je povsod« objavljen prispevek mag. Marka Smoleta, v katerem predstavlja del družinske dediščine – Palčevo hišo v vasi Plešče na Hrvaškem.

Leto 2005 lahko označimo kot leto, ki ga bomo etnologi in kulturni antropologi kdaj v prihodnosti za nazaj ocenili kot enega pomembnejših – prepustimo to tistim, ki se ukvarjajo z zgodovino naše stroke sedaj, in tistim, ki se bodo v prihodnje.

V uredniškem odboru *Glasnika SED* pa se bomo tudi v naslednjem letu ukvarjali z razmerjem med znanostjo in stroko, saj je ena izmed naših glavnih finančnih podpornic, Agencija RS za raziskovalno dejavnost, napovedala delitev razpisa za sofinanciranje na znanstvene in strokovnopoljudne publikacije. *Glasnik SED* pa bomo najbrž (moral) prijaviti kar na oba razpisa. Upamo, da bomo lahko ohranili tako status strokovnoznanstvene publikacije kot status društvenega glasila z jasnim konceptom odprtosti za raznolike in aktualne teme.

V imenu uredniškega odbora se zahvaljujem tako tistim, ki ste v letu 2005 sooblikovali *Glasnik SED*, kot tistim, ki ste ga redno prebirali in spremljali. Karkoli nam bo prineslo leto 2006, naj bo v duhu sreče in veselja, ki omogočata lepe trenutke in uspešno delo ter blažita bridkosti vsakdanjika. Uspešno in lepo leto 2006!

Novoletna voščilnica. Iz zapuščine fotografa Vekoslava Kramariča iz Trnovega v Ljubljani. Pred 2. svetovno vojno. Iz arhiva SEM.

UVODNIK – INTRODUCTION

- Dr. Jože Hudales, Mihaela Hudelja 1
AMERIŠKA ANTROPOLOGIJA IN SLOVENSKI TEREN
The American Anthropology and the Fieldwork in Slovenia
- Alenka Černelič Krošelj 2
ZAČETEK...
Beginning...

IZ OČI V OČI - EYE TO EYE

- Tita Porenta 6
»NOBENE POTREBE NI VEČ, DA BI SE UČILI
SAMO NA SVOJIH NAPAKAH!«
Iz oči v oči z doc. dr. Naškom Križnarjem, murkovim nagra-
jencem za leto 2003
»There's no More Need to Learn Only by our Own
Mistakes«!
Eye to Eye with the Assistant Professor Naško Križnar,
Ph. D., the Murko Prize Winner for 2003

OBZORJA STROKE – ETHNOLOGICAL HORIZONS

Tema: AMERIŠKA ANTROPOLOGIJA IN SLOVENSKI TEREN: IZKUŠNJE IN RAZISKOVALNO DELO JOELA M. HALPERNA
Topic: The American Anthropology and the Fieldwork in Slovenia: the Experience and Research of Joel M. Halpern

- Dr. Jože Hudales 17
AMERIŠKI ANTROPOLOG JOEL M. HALPERN IN SLOVENSKA ETNOLOGIJA V ŠESTDESETIH LETIH 20. STOLETJA
The American Anthropologist Joel M. Halpern and the Slovene Ethnology in the Sixties of the 20th Century
- Prof. dr. Joel M. Halpern 25
YUGOSLAV SOCIALISM AND ITS AFTERMATH AS VIEWED THROUGH THE LENS OF PERSONAL EXPERIENCES IN THE BALKANS, 1953-2004
Jugoslovanski socializem in njegove posledice skozi objektiv osebni izkušnji na Balkanu, 1953–2004
- dr. Siegfried Gruber 38
THE DATABASE ON HOUSEHOLDS AND THE FAMILY IN THE BALKANS WITHIN THE HALPERN COLLECTION AT THE UNIVERSITY OF GRAZ
Zbirka podatkov o gospodinjstvih in družini na Balkanu v okviru Halpernove zbirke na Univerzi v Gradcu

- Prof. dr. Zdravko Mlinar 40
ZAČETKI SOCIOLOGIJE LOKALNIH SKUPNOSTI V SLOVENIJI IN SODELOVANJE Z AMERIŠKIMI DRUŽBOSLOVCI
Ob srečanju s prof. Joelom M. Halpernom
The Beginnings of Sociology of Local Communities in Slovenia and the Cooperation with the American Social Scientists
Meeting prof. Joel M. Halpern

- Majda Rupar Fister 45
PROFESOR JOEL MARTIN HALPERN IN ŠENČUR - MISLI IN POMISLEKI
Professor Joel Martin Halpern and Šenčur – Thoughts and Considerations

- Mihaela Hudelja 47
ZBIRKA PROF. HALPERNA V DOKUMENTACIJI ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO
The Collection of prof. Halpern in the Documentation of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology

- Prof. dr. Slavko Kremenšek 50
SREČANJA S PROFESORJEM HALPERNOM
Encounters with prof. Halpern

- mag. Pavle Čelik 51
ZELO RAZLIČNI VASI
Very Different Villages

- Damjana Žbontar 53
KNJIŽNI DAR PROF. DR. JOELA M. HALPERNA
KNJIŽNICI ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO NA FILOZOFSKI FAKULTETI V LJUBLJANI
A Book Gift of prof. Joel M. Halpern, Ph.D., to the Library of the Department Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts in Ljubljana

gradivo - material

- Kajba Suzana 54
OSEBNI UTRINKI TERENKEGA DNEVNIKA
Personal Moments of a Fieldwork Diary

- Strnad Nastja 56
DNEVNIŠKI ZAPISKI S TERENA V ŠENČURJU
Fieldwork Diary from Šenčur

poročila - reports

- Simona Govednik, Aleksandra Zidar 59
ŠENČUR IN GRADENC – RAZSTAVI GRADIVA JOELA M. HALPERNA
Šenčur and Gradenc – the Exhibitions of the Joel M. Halpern's Material

- Milko Matičetov 62
 SPOLNI EVFEMIZMI, METAFORIKA
 IN PODOBNE SKRIVNOSTI JEZIKA PRI SLOVANIH
 Ob Duličenkovem predavanju 11. november 2005 v Ljubljani
 Sex Euphemisms, Metaphors and Similar Mysteries of the
 Slavic Language
 Duličenko's Lecture, November 11, 2005, Ljubljana

spomini - memories

- Tanja Tomažič 68
 MOJ MUZEJ – PRIJAZNE MUZEJSKE ČENČE (2. DEL)
 My Museum – Kind Museum Gossip (2nd part)

sorodna društva – similar societies

- Doc. dr. Mojca Ramšak 76
 »PRILAGODLJIVOST IN USTVARJALNOST«
 Intervju s Peggy Bulger, ameriško folkloristko
 »Adaptability and Creativity«
 The Interview with Peggy Bulger, the American Folklorist

- Dan Podjed, Nataša Visočnik 79
 KROG NOVIH ZAMISLI
 Nastalo je združenje »Kula«, ki presega razlike med
 etnologijo, antropologijo in drugimi sorodnimi vedami
 The Circle of New Ideas
 The »Kula«, a new association was established, which
 surpasses the differences between ethnology, anthropology
 and other neighbouring disciplines

recenzije in ocene - reviews

- Doc. dr. Mojca Ramšak 81
 MARIJA MAKAROVIC: KORTE IN KORČANI
 Marija Makarovič: Korte and Its Inhabitants

- Iztok Ilich 82
 ANTON FEINIG IN TATJANA FEINIG:
 FAMILIENNAMEN IN KÄRNTEN UND DEN
 BENACHBARTEN REGIONEN
 Anton Feinig and Tatjana Feinig: Družinska imena na
 Koroškem in v sosednjih regijah

- Iztok Ilich 83
 CARLO MUCCI: SLOVENSKE MLEKARICE
 V TRŽIČU/LE LATTALIE SLOVENE A MONFALCONE
 Carlo Mucci: Slovenian Milkmaids in Tržič

- Mag. Darja Skrt 85
 FLOSARJI
 Lumberjacks

DRUŠTVENE STRANI - SOCIETY PAGES

TrideSED

- Adela Ramovš 86
 TrideSED
 Thirty Years of the Slovene Ethnological Society

- Dr. Breda Čebulj Sajko 88
 POZDRAVNI GOVOR PREDSEDNICE SED NA
 SVEČANOSTI OB PRAZNOVANJU TRIDESETLETNICE
 SED
 Slovenski etnografski muzej, 17. oktober 2005
 Greeting Speech of the President of the Slovene Ethnological
 Society at the Opening Celebration of the 30th Anniversary
 of the Slovene Ethnological Society

- Dr. Breda Čebulj Sajko 92
 DONACIJA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA
 DRUŠTVA SLOVENSKEMU ETNOGRAFSKEMU
 MUZEJU
 Donation of the Slovene Ethnological Society to the
 Slovene Ethnographic Museum

- Mojca Račić Simončič 93
 RAZSTAVA TRIDESED
 Slovenski etnografski muzej, 17. – 19. oktober 2005
 The Exhibition of the 30th Anniversary of the Slovene
 Ethnological Society
 The Slovene Ethnographic Museum, October 17 – 19, 2005

- Tita Porenta 97
 SKORAJŠNJIH 50 LET *GLASNIKA SED*
 Upcoming 50th Anniversary of the *Bulletin*
of the Slovene Ethnographic Society

- Bojana Rogelj Škafar 98
 POGOVOR O SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM
 MUZEJU V SKLOPU PRAZNOVANJA 30 LETNICE SED
 A Discussion about the Slovene Ethnographic Museum in the
 Scope of the Celebration of the 30th Anniversary of the Slo-
 vene Ethnological Society

- Alenka Bartulovič 99
 NOVI ČASI, STARE POLEMIKE, VEČNI RAZKOL(?)
 Kolokvij med znanostjo in stroko: poraz etske perspektive
 New Times, Old Polemics, Eternal Cleavage
 The Colloquium between Science and Profession:
 the Defeat of the Ethic Perspective

- Tanja Roženberger Šega 102
 ODMEV TRIDESETLETNICE TUDI V DRUGIH
 KRAJIH SLOVENIJE
 The Echo of the 30th Anniversary also in Other Towns in
 Slovenia

- Podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murk-
 ove listine - Granting of the Murko Prize, Murko Award and
 Murko Certificate 2005**

- Adela Ramovš 103
 MURKOVANJE 2005
 Granting of the Murko Prize, Murko Award and
 Murko Certificate 2005

»NOBENE POTREBE NI VEČ, DA BI SE UČILI SAMO NA SVOJIH NAPAKAH!«

IZ OČI V OČI Z DOC. DR. NAŠKOM KRIŽNARJEM, MURKOVIM NAGRAJENCEM ZA LETO 2003

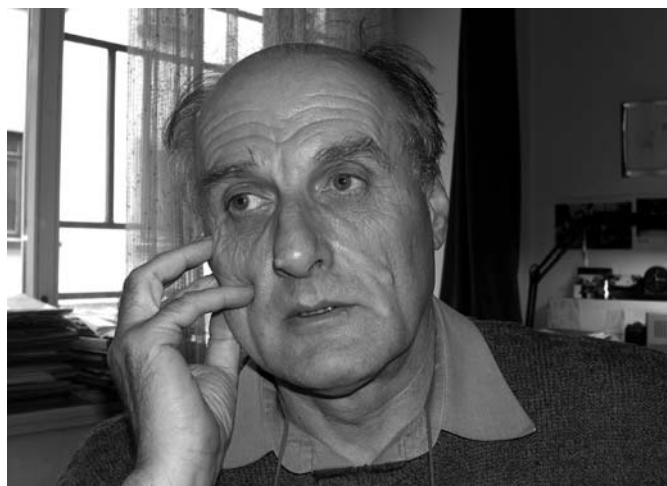
Izvleček

Doc. dr. Naško Križnar, vodja Avdiovizualnega laboratorija na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (AVL ZRC SAZU) je novembra 2004 prejel najvišje slovensko etnološko priznanje, Murkovo nagrado za leto 2003. Nagrado je prejel za zaokrožen vrhunski znanstveni opus oz. za izredne dosežke na področju etnološkega znanstvenega filma in vizualnih raziskav.

Ob tej priložnosti sta se sogovornika v pogovoru dotaknila glavnih področij dela nagrajenca, od prvih muzejskih izkušenj v Goriškem muzeju, preko aktivnega članstva v Slovenskem etnološkem društvu, do splošnega družbenega angažiranja in delovanja v lokalnem okolju. Različne teme pa povezuje rdeča nit – vizualne raziskave in ozadja vseh aktivnosti in prizadevanj za uveljavitev znanstvenega filma kot znanstvene kategorije.

Abstract

The assistant professor Naško Križnar, Ph.D., the head of the Audiovisual Laboratory at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (AVL ZRC SAZU), was awarded the highest Slovene ethnological prize in November 2004, the Murko prize for the year 2003. He received the prize for his scientific opus and »for his excellent achievements in the field of the ethnological scientific film and visual research« respectively. On this occasion the interviewer and the interviewee spoke about the main research fields of Križnar, from his first experience in the regional Goriška Museum, his active membership in the Slovene Ethnological Society, to his general social engagement and activities in the local environment. However, there is a connection between these topics – the visual research and the background of all activities and endeavours for the recognition of a scientific film as a scientific category.

Doc. dr. Naško Križnar. Iz arhiva AVL.

Kot dolgoletni urednik »Glasnika SED« ste leta 2003 ob predaji uredniških poslov posebej poudarili pomen objavljanja intervjujev. Prav tako so intervjuji značilni za »Glasnike« med vašim urednikovanjem. Kakšen pomen dajete tako imenovanemu novinarskemu oz. publicističnemu žanru, v katerem naj bi se združili funkciji informiranja in analize obravnavane tematike skozi vprašanja in odgovore? Kaj pričakujete od intervjujancev, kako ste se vi lotevali intervjuja s kolegi?

Moje pojmovanje intervjuja izhaja iz etnološke, ne iz žurnalistične prakse. Gre za izjave ljudi na terenu, ki jih raziskovalec prenese v besedilo ali predstavi v kakem drugem mediju, zlasti v filmu. Neposredno izjavljanje ljudi je po izumu zvočnega filma glavna prednost etnografskega filma in vizualne etnografije. Danes je naš vizualni medij predvsem digitalna vizualna tehnologija in spremljajoči večpredstavitveni mediji, kjer je še več možnosti za gibčno beleženje izjav.

Z vključevanjem živih izjav ljudi bodisi v tekst bodisi v film dosežemo reflektivni učinek, ki ublaži subjektivni vidik raziskovalca in omogoča gledalcu, da se sam opredeli do vsebine.

Pravimo, da med gledalcem in informatorjem, ki na ekranu neposredno nagovarja gledalca, ni nobenega posrednika. Pri

vsakem drugem načinu predstavitve tematike pa so med njima intervencije pisca, urednika, lektorja, prevajalca, v avtorskem filmu tudi snemalca, montažerja itd.

Pa tudi sicer imam rad intervjuje. V raznih revijah ali v Sobotni prilogi časopisa *Delo* preberem najprej intervjuje. Branje intervjuja se mi zdi kot tiho prisostvovanje dialogu dveh ljudi, ki te zanimata. Moj prvi novinarski prispevek v zgodnjih študentskih letih je bil intervju za *Gorenjski glas* z znanim kranjskim urbanistom.

Kakovost intervjuja je odvisna tudi od tehnike intervjuvanja. Velika razlika je med intervjujem v živo in med dopisnim intervjujem. Prvi je lahko jezikovno bolj slikovit in dinamičen, drugi pa bolj poglobljen, ker ima intervjuvanec več priložnosti za natančno odgovarjanje. Meni bolj ustreza dopisni intervju. Kot številni ljudje tudi jaz malo otrpnem pred mikrofonom in mi je pozneje, lahko šele čez več dni, žal za zamujeno priložnost. Slaba stran posnetih intervjujev je težava pri transkribiranju, saj pogovor navadno poteka v pogovornem jeziku ali celo v narečju. Navajanje izjav v pogovornem jeziku pri etnoloških objavah ni problematično, v javnih medijih pa je. Med urednikovanjem *Glasnika SED* sem objavil nekaj pogovorov z znanimi slovenskimi etnologi, ki sem jih prej posnel z videokamero, da sem hkrati pridobil še arhivsko gradivo za portret. Kadar pa nekdo želi opraviti z mano intervju za tiskane medije, vedno predlagam pisni intervju. Tako lahko nadzorujem svoje izjave.

Murkova nagrada za leto 2003 za zaokrožen vrhunski znanstveni opus je prav gotovo primeren razlog za intervju z vami. Kako doživljate in sprejemate Murkovo nagrado?

Vesel sem bil, da je nagrada opozorila na moje delovno področje etnografskega filma in vizualnih raziskav. Hvala za »reklamo«. Za vsem pa tiči občutek, da me za vsakdanje delo, ki ga opravljam, ne bi bilo treba nagraditi s tako pomembno nagrado. Upam, da se bom z nadaljnjim delom lahko oddolžil etnološkemu občestvu za zaupanje.

Zdi se mi zelo v redu, da objavljate intervjuje z nagrajenci. To je priložnost za prikaz aktualnih stališč posameznikov in etnologije.

Vaša učenka Nadja Valentinčič Furlan je ob neki priložnosti zapisala, »da je največja zasluga Naška Križnarja za etnologijo, da je v dobrih tridesetih letih etnološki film oz. vizualne raziskave spravljal v zavest etnologov, pa tudi širše javnosti«. Ali ste si ta cilj zastavili že na začetku svoje znanstvene poti v smeri vizualnih raziskav? Kako kot prejemnik najvišjega stanovskega priznanja izjavo ocenjujete danes in kako name ravate ohraniti dosežen položaj / prepoznavnost / poslanstvo svojih raziskav tudi v prihodnje?

Na začetku je bil skromen poskus, da bi združil poznavanje etnologije in filmskega medija. Imel sem 8-mm kamero, za tonske posnetke sem si izposodil prijateljevo. Poznal sem proizvodnjo slovenskih kratkih filmov na etnološke teme in vedel sem, da je Niko Kuret v Inštitutu za slovensko narodopisje (ISN) že delal s filmom in pisal o etnografskem filmu. Hkrati pa sem dobival prve informacije o sodobnem dogajanju na področju etnografskega filma. Odzval sem se na vabilo iz Pariza in poslal na festival »Cinéma du réel« svoj film *Pri-*

sotnost in odsotnost oseb in predmetov. To je bil konceptualen film. Vizualno sem primerjal dve lokaciji v časovnem razponu enega dne, in sicer prizorišči na Šentviški planoti in v Novi Gorici. Ker je bil film v Parizu z zanimanjem sprejet, sem tam sklenil prva poznanstva: Jeanne Guéronet, Claudine de France, Pierre Stevens, prvič pa sem srečal tudi Jeana Roucha. In tako sem se okužil s tem poslom.

V veliko spodbudo mi je bila podpora tedanjega etnološkega društva in nasploh takratno zanimanje kolegic in kolegov, ki so ga pokazali za vizualno dokumentacijo pri terenskem delu. Zato sem tudi zapustil delovno mesto kustosa v Goriškem muzeju. Začutiš pač, da se ti odpira priložnost za ustvarjanje nečesa novega. Nisem imel pojma, kam bo vse skupaj privedlo, res pa sem mislil, da bo šlo hitreje. Ravnal sem pač v skladu z razmerami in s potrebami. Po ustanovitvi Avdiovizualnega laboratorija pri ZRC SAZU sem ugotovil, da ni dovolj, če postavim temelje za svoje delovno mesto, temveč moram ustvariti pogoje za celotno področje, to je predvsem za druge, ki bodo prišli za mano. V to pa spada metodološka podlaga področja in možnost univerzitetnega izobraževanja. Te naloge so me tudi motivirale, da sem opravil doktorat, brez katerega ni možnosti prijave raziskovalnih projektov in habilitacije na univerzi. Zdaj imamo v Sloveniji kar dobro podlago za utemeljevanje področja etnografskega filma in vizualnih raziskav v etnologiji, imamo pa tudi predmet na univerzi. Imamo tudi dva produkcijska centra – AVL in kustodiat za etnografski film v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM) in redno produkcijo. To bo treba ohraniti in bogatiti. Dovolj je prostora za vse nove pobude.

Pri tem bi pazil edino na to, da se razvije večja profesionalna odgovornost na tem področju, k čemer štejem predvsem poznavanje in upoštevanje dosedanjih izkušenj in standardov ter zavedanje o potrebi teoretskega razmisleka o mestu in vlogi etnografskega filma. Dokler bom imel možnost, bom opozarjal, da etnografski film ni samo snemanje filmov kar tako, ampak je specialno znanstvenoraziskovalno področje, v katerem ima vizualni medij specifično vlogo. Danes ni več nobene potrebe, da bi se učili samo na lastnih napakah. To bi bila moja »poslanica«.

Vaša uspešna profesionalna pot se je začela / začrtala že doma, saj vas je menda s fotografijo in filmom prvi seznanil oče. Kakšno življenjsko in strokovno popotnico vam je dal, sta sodelovala tudi pozneje, ko ste ga strokovno »prerasli«?

Res sem večkrat izjavil, da sem hvaležen očetu, ker mi je odkril področje fotografije in mi kupil prvo filmsko kamero. V Kranju je tedaj delovala močna fotoamaterska skupina z Janezom Marenčičem na čelu, katere del je bil tudi moj oče. Kasneje sem v istem klubu ustanovil kinosekcijo, ki je podpirala tudi filmsko produkcijo OHO. Moj oče je znan stražiški domoznanec. Še v visoki starosti, zdaj ima 90 let, je pisal članke za krajevni list, za *Gorenjski glas* in *Stražiški zbornik*. Vključen je v skupino etnologinje Tatjane Dolžanove pri univerzi za tretje obdobje, ki zbira podatke za stražiško zgodovino in etnologijo. Najino sodelovanje poteka tako, da mu jaz pretipkavam članke. Tako je moj oče edini domoznanec, ki mu doktor znanosti pretipkava članke.

Kaj je vplivalo na vašo odločitev, da študij arhitekture zamenjate za študij na Filozofski fakulteti? So tej odločitvi botrovali osebni razlogi ali je tedaj študij etnologije le imel neko prihodnost – priložnost, ki ste jo pozneje znali izkoristiti? Ste videli kako posebno povezavo med etnologijo in arhitekturo?

Vse je potekalo spontano. Arhitektura je bila zame pretežak študij. Uprlo se mi je potrpežljivo sedenje pred risalno mizo, naravoslovni predmeti, ki so sestavni del študija arhitekture, pa mi niso šli preveč dobro. Paradoks: danes moram potrpežljivo sedeti pred računalniškim ali montažnim monitorjem.

Nekoč mi je prišla v roke Novakova *Slovenska ljudska kultura*. Čeprav sem rasel na vasi, sem bil presenečen, da obstaja nek poseben vidik na plasti kulture, vzporedne našemu modernemu vsakdanjemu življenju. V tej vzporedni strukturi, ki so jo etnologi večinoma odkrivali v kmečki kulturi, so pomembni zapisi za razumevanje etničnih značilnosti, kot neka latentna struktura, ki vpliva tudi na sodobno življenje. To se mi je zdelo fascinantno in pozneje sem odkril, da je podobno razmišljanje podlaga Levi-Straussovega strukturalizma. Po drugi strani pa sem takrat aktivno vstopal v svet filma in občudoval režiserja J. L. Godarda, ki je bil tudi etnolog. Jean Rouch je bil gradbeni inženir. Etnologija se mi je zdela bolj povezana s filmom kot z arhitekturo. Še danes trdim, da bi slovenski filmarji morali bolje poznati kulturo vsakdanjega življenja in da bi dokumentarni film moral imeti vidnejše mesto v učenju filma. Študij etnologije se mi je zdel nov izziv in priložnost za ustvarjalno delovanje. Nisem pa imel pojma, kam lahko to pripelje.

Od študija arhitekture mi je v etnologiji najbolj prav prišla večšina prostoročnega in tehničnega risanja in poznavanje gradbenih konstrukcij. Zato je verjetno tudi moja diplomatska naloga s področja stavbarstva, čemur sem posvečal veliko pozornost tudi v Goriškem muzeju.

Nam lahko kaj več poveste o vašem medštudijskem delovanju v vlogi filmskega amaterja, publicista in člana skupine OHO. Menda ste že tedaj dosegali lepe rezultate na področju eksperimentalnega in dokumentarnega filma. Za kakšne filme je šlo?

To je posebno poglavje mojega življenja, ki se je v študijskih letih začelo v Kranju. Odločilna je bila moja povezava z Markom Pogačnikom, Iztokom Geistrom in Francijem Zagoričnikom, jedrom gibanja OHO. Odkrili smo film kot možen del ohojevske produkcije. V obdobju 1964–1970 je nastalo več filmov, ki dokumentirajo aktivnosti OHO-ja, in nekaj avtorskih filmov, ki so avtonomni produkt ohojevske ideologije. To so kratki, tri- do petminutni filmi na 8-milimetrskem traku z glasbo na magnetofonskem traku. V njih večinoma nastopajo prijatelji in znanci. Ne morem jih opisati z besedami. So sestavni del avantgardne kinematografije tistega časa in so zastopali slovenski amaterski film na številnih jugoslovanskih festivalih. Nekateri so bili tudi nagrajeni. Danes so kopije teh filmov v Moderni galeriji, za izvirnike pa skrbim v AVL. Občasno jih lahko vidite v kaki umetniški galeriji, kak odlomek na televiziji, obstaja pa tudi videokaseta s filmi teh filmskih amaterjev, med katerimi so tudi štirje moji.

Izkušnja filmske produkcije OHO mi je dolgo rabila tudi pri začetkih z etnografskim filmom, a bolj v negativnem kot

Slika iz filma Naška Križnarja »Bili smo tam« (2004), v produkciji Avdiovizualnega laboratorija ZRC SAZU, ki prikazuje dogodka ob vstopu Slovenije v EU.

pozitivnem smislu. Dolgo časa sem namreč ohranil snemalski pristop, ki za etnografski film ni najprimernejši. Snemal sem kratke kadre iz roke, nenavadne zorne kote in plane. Etnološko tematiko sem snemal »avtorsko«. To pa je prva stvar, ki jo danes skušam odpraviti pri vsakem začetniku.

V raznih biografskih pregledih vas zato opredeljujejo kot etnologa, cineasta, znanstvenika in pedagoga. Kaj pravzaprav pomeni naziv cineast, kakšno dodatno strokovno znanje ste osvojili poleg svoje temeljne humanistične izobrazbe?

Nimam formalne izobrazbe za poklicnega cineasta, filmarja. Na filmskem področju sem amater, tako kot piše na kraškem kamnarskem izdelku: »Sem se sam učil jest!« To mi je koristilo, ker sem se laže prilagajal zahtevam etnologije. Formirani filmski režiser ali snemavec zelo težko korigira svoje navade, ki so drugačne kot navade etnografskih snemalcev. To je govoril že Niko Kuret v svojih referatih in člankih, to je dokazal že Robert Flaherty in tako odprl novo vrsto filmske produkcije. Zaradi tega je za etnografski film in za vizualno etnografijo potrebno posebno šolanje. Produkcijaska tehnika pa je ista kot pri dokumentarnem ali igranem filmu. Z njo sem se spoznaval pri izdelavi kratkih filmov. Uporabe elektronske tehnologije sem se sam učil, ko sem gradil tehnološko podlago AVL. Želel sem sicer začeti s filmsko tehnologijo, a smo imeli na startu premalo denarja. To bi se danes močno obrestovalo, saj je filmski trak še vedno obstojnejši kot magnetni.

Elektronska tehnologija ni tako zahtevna kot filmska. Omogoča zelo gibčno proizvodnjo in izdelavo več variant istega gradiva. Njena slabost je, da se zelo hitro prenavlja, da ni standardiziranega formata. Zato je treba stalno renovirati tehnično bazo, kar zahteva precejšnja vlaganja. Lahko se zgodi, da bomo nekoč izgubili vse pretekle zapise, ker preprosto ne bo več primernih aparatov za manipuliranje s starim gradivom. Sodobna tehnologija navaja k instant izdelkom.

Leta 1972 ste se zaposlili v Goriškem muzeju. Kako vas je pot zanesla na Primorsko?

To je zelo romantična zgodba. Za Novo Gorico sem se odločil tako, da sem prisluhnil notranjemu glasu. Končalo se je obdobje mladostnega iskanja in želel sem aktivirati svoje znanje etnologije, ki sem ga pridobil pri študiju. Nisem bil

eden tistih, ki bi se zaposlili samo v Ljubljani. Leta 1972 so bila za etnologue prosta delovna mesta v Novi Gorici, Celju in Kopru. Goriški muzej je nakazoval izreden potencial tako z vidika organiziranosti muzejskega dela kot z vidika zelo perspektivnih etnoloških terenov. Zadolžen je bil za prostor štirih primorskih občin od Vršiča, do meje z Italijo na Krasu. Izziv za štiri etnologue, ne za enega.

Kako ste se lotili dela na področju zbiranja, proučevanja in posredovanja muzejskih zbirk? Kakšno dediščino ste zapustili Goriškemu muzeju in slovenskemu muzealstvu? Kakšno vlogo ima po vašem mnenju muzejska razstava med vizualnimi mediji?

Najprej sem opravil vajeniško fazo muzejskega dela, tako da sem vpisoval predmete iz zbirke in depoja v inventarno knjigo. Ob tem sem muzejske predmet hodil zbirat na teren, kjer mi je bila prva učiteljica Marija Rutarjeva, tolminska intelektuala in muzejska delavka. Ob njej sem spoznaval tolminske, cerkljanske in bovške terene. Z njo sem bil prvič v Trenti in v Drežnici na znamenitem pustovanju. Nato smo v dogovoru z vodstvom muzeja zastavili dolgoročni načrt etnološkega dela. Vsaki dve leti naj bi prišla na vrsto sistematična obdelava enega od terenov, ki jih je pokrival Goriški muzej. Začel sem s preučevanjem ovčjih planin v zgornjem Posočju, katerega rezultat je bila razstava v Tolminu, Novi Gorici in Ljubljani. Sledile so raziskave in razstave Gora nad Ajdovščino, Lig in Kambreško ter Kras, ki so tudi gostovale v nekaterih slovenskih muzejih. Tako sem spoznal najznačilnejše sestavine primorske ljudske kulture. Hkrati so nastajale muzejske zbirke v Trenti, Tolminu, Štanjelu in Bardu v Benečiji.

Muzejska razstava je glavni medij muzealstva. Zato morajo biti vsa muzejska prizadevanja usmerjena v predstavitev etnologije v zbirkah in na razstavah. Na tem področju je še veliko prostora za ustvarjalno delovanje. Med mojim službovanjem v Goriškem muzeju smo si začeli prizadevati, da bi bile razstave plod raziskovalnega terenskega dela in ne naključnih zbiralskih akcij. Začeli pa smo tudi že razmišljati o vključitvi sodobnih vizualnih medijev. Teoretsko in empirično se je pokazalo, da je vizualni medij dobra kontekstualna

Iz gradiva v Zbirki vizualne dokumentacije AVL. Krst vina na Martinovo. Etnografsko društvo Orači, Veliki Okič, Haloze (2004).

dopolnitev razstavljenih predmetov. Na razstavi obiskovalec vidi npr. orodje, na filmskem posnetku pa vidi način njegove rabe.

Za vsako razstavo sem na filmski trak posnel nekaj kulturnih sestavin in jih predstavil na odprtju razstave in ob predavanjih, npr. molžo na ovčji planini, izdelavo lesenega žleba, ročno mlačev slame, tkanje platna, izdelavo lesenih grabelj, prešanje terana itd. S tem sem uvedel v Sloveniji t. i. muzejsko rabo filma. Na ta način danes z videofilmii podpirajo muzejske predstavitve v SEM in v Goriškem muzeju.

Leta 1983 ste ustanovili Avdiovizualni laboratorij pri ZRC SAZU in s tem stopili na pot znanstvenega dela. Kaj vse je bilo potrebno, da ste si utrlji pot do utemeljitve vizualnih raziskav kot znanstvene kategorije oz. znanstvene metode? (opišite kak neformalen primer iz zakulisja!) Kdo so bili vaši najožji sodelavci in vzorniki, da ste uspeli tako doma kot v mednarodnem prostoru?

Avdiovizualni laboratorij je bil ustanovljen z združenimi naporii Slovenskega etnološkega društva (SED), raziskovalne skupnosti slovenskih etnologov in novonastajajočega ZRC SAZU. Velike moralne zasluge za ustanovitev AVL pa ima dejavnost Nika Kureta ter filmska aktivnost v Glasbeno-narodopisnem inštitutu. Zame so se odločili zaradi večletne aktivnosti na področju etnografskega filma, zlasti ker je prav takrat izšla moja *Filmografija etnološkega filma* (1982), v Cankarjevem domu pa je takrat potekala večdnevna retrospektiva slovenskega etnološkega filma.

Naletel sem na zelo različna pojmovanja o vlogi AVL in o mestu etnografskega filma. Zato sem moral že takoj na začetku omejiti svoje ambicije. Naziv laboratorij sprva ni bil po mojem okusu, ker preveč napeljuje na tehnično razsežnost produkcije. Želel sem, da se oddelek imenuje *Oddelek za produkcijo, arhiviranje in distribucijo etnološkega filma*, po vzoru francoskega *Centre national de la recherche scientifique* (CNRS), ki je vmesni model med nemškim in ameriškim modelom organizacije znanstvenega filma. Popustil sem, ker mi je šlo za vsebino, ne za formo. Morda je bilo prav zaradi imena oddelka nekaj nesporazumov glede nalog AVL. Sodelavci so prinašali k meni popravljal gramofone, videorekorderje in magnetofone. Danes se to ne dogaja več.

Največji problem je bilo financiranje. ZRC SAZU je raziskovalni javni zavod, ki se financira iz projektov in v zadnjem času iz programov. Za znanstveni film nikdar ni bilo namenskih razpisov. Denar za vzdrževanje opreme in za materialne stroške je šel iz raziskovalnih projektov. Filmski produkciji smo se sicer odpovedali že na začetku, a tudi videoprodukcija je dražja od navadnega raziskovanja. Uvidel sem, da mora Mohamed h gori, če ne pride gora k Mohamedu. Če želimo pridobiti raziskovalni denar za področje etnografskega filma, moramo najprej ustvariti akademsko področje, ki bo opravičevalo rabo vizualne tehnologije. In to so vizualne raziskave. A teh se nisem jaz izmislil. Kaže, da so povsod po svetu imeli podoben razvoj. Vizualna antropologija, po kateri sem se zgledoval, je v 70. letih tudi želela postati akademska panoga, ne zgolj produkcija etnografskega filma. Tako se je pojavil pojem vizualnih raziskav, ki vključuje študij metodologije vizualne produkcije in študij vizualnih pojavov v

kulturi. To je vključevala tudi vizualna antropologija, a se je v Evropi bolj obnesel izraz vizualne raziskave, ker se je lahko vezal na specifično evropsko humanistiko. V Evropi so film največ uporabljale etnologija, folkloristika, geografija in sociologija.

Mislím, da sem pravilno razmišljal in s tem omogočil, da se slovenski prostor na znanstveno-vizualnem področju ni zaprl v neko svojo metodologijo in terminologijo. V tem pogledu se bo treba truditi tudi vnaprej.

V mojem poslu je nujno potrebna vizualna tehnologija: kamere, rekorderji, monitorji, montažne enote, v zadnjem času tudi zmogljivi računalniki in dragi programi. To opremo smo lahko kupovali z namenskim sredstvi ministrstva. Moja prva naloga je bila ustvariti tehnično podlago za produkcijo »vizualne dokumentacije«. Ta izraz sem uvedel, da bi na področju znanosti poudaril diferenciacijo na področju vizualne produkcije. Vsak videoposnetek ni etnografski film, niti ni znanstveni film. Ta dva izraza imata danes svoj pomen, svojo zgodovino in standarde. Vizualna dokumentacija pa je nevtralni izraz za kakršno koli vizualno gradivo, ki ga naredimo na terenu in ga nezmontiranega postavimo v zbirko. Z njim danes začnemo kategorizacijo naših vizualnih enot: 1. gradivo, 2. urejeno gradivo, 3. etnografski film.

Na tako ozkem področju, kot sta etnografski film in vizualna antropologija, kjer uspešnih pristopov ni na pretek, bi težko govoril o vzornikih. Pri Margaret Meadovi so mi za vzor večmedijski zapisi na terenu, pri Rouchu njegova prevzetost s filmom, pri Davidu MacDougallu njegova vztrajna observacijska metoda. Od Kureta naprej je pri nas za zgled način obravnave etnografskega filma v Inštitutu za znanstveni film (IWF) v Göttingenu. Omenil sem že, da mi je ugajala francoska usmeritev vizualne etnografije pod močnim vplivom Jeana Roucha in njegovih učencev. Vesel sem bil vsake povezave s tujino. Ko je Asen Balikci postal predsednik mednarodne komisije za vizualno antropologijo, je navezal stike tudi z mano in hitro sem vstopil v krog obveščanja in sodelovanja. Zato so mi tudi leta 1988 zaupali organizacijo vizualnoantropološke sekcije na 12. mednarodnem kongresu IUAES v Zagrebu. Večkrat sem obiskal »Festival dei popoli« v Firenzah in druge prireditve v Evropi, festivale in posvetovanja. Dvakrat sem bil član žirije Festivala etnografskega filma v Göttingenu, kar mi je omogočilo oblikovanje meril o svetovni proizvodnji etnografskega filma. Nikdar pa nisem želel postati »kronični« udeleženec kongresov in mednarodnih prireditev. V resnici raziskovalec rabi samo selektivne povezave na svojem specialnem področju. Ko jih enkrat doseže, mu ni več treba hiteti z ene prireditve na drugo. Težišče dela mora biti doma.

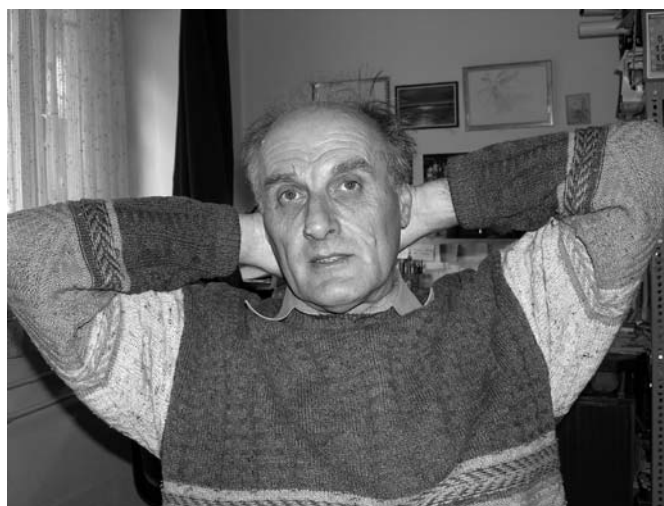
Leta 1995 ste doktorirali z disertacijo »Izhodišča vizualnih raziskav v etnologiji«. Če se ne motim, je to edina slovenska doktorska naloga na področju vizualnih raziskav. Do tega je vodila dolga pot raziskav, praktičnega in organizatorskega dela (1983–1996). Kdo je bil vaš mentor, kako je ta študij potekal, ko še ni bilo bolonjske deklaracije?

Naslov doktorske naloge mi je na podlagi mojega dolgoletnega staža in rezultatov v etnologiji in ne na podlagi predhodnega magistrskega študija, kot bi bilo bolj normalno, odobrila najprej fakulteta in nato še univerza. Ne vem, če taka možnost

doktoriranja sploh še obstaja. Po uveljavitvi bolonjske deklaracije v visokem šolstvu bo vsak, ki bo končal petletni študij z nazivom magistra po imenu in priimku, lahko vpisal doktorski študij. V mojem primeru ni bilo nobenega študijskega programa, samo rigoroz in pisanje naloge. Formalno je bil mentor Janez Bogataj, a mi je pustil popolnoma proste roke, glede na to, da ni specialist za vizualne raziskave. Spoznal sem, da bi bilo bolje imeti mentorja, ki bi me nadzoroval in priganjal. Tako pa sem komaj ujel zastavljene roke in tudi kakovost naloge ni taka kot bi bila, če bi jo prej pregledal kvalificiran bralec.

Vaši bibliografija in filmografija obsegata skoraj 300 enot, njuno prebiranje pa ni povsem običajen seznam znanstvenih, strokovnih in drugih člankov, objavljenih v domačih in tujih publikacijah, temveč se iz njih lahko seznanimo, da je vaše delo ovrednoteno tudi na področju umetnosti, pedagoškega, uredniškega, fotografskega in prevajalskega dela. Kako pa je potekal proces priznavanja znanstvenega filma kot enakopravnega načina objavljavanja znanstvenih dognanj in kako tem prizadevanjem sledi strokovna javnost?

Rabo vizualne tehnologije v etnologiji vidim kot enega od načinov zajemanja in obdelave podatkov ter prezentacije izsledkov. Zato bi morali biti rezultati tega dela priznani enako kot rezultati drugih načinov objavljavanja v etnologiji. Seveda pa se je treba prej dogovoriti, kaj je za to potrebno. Na prvem mestu je primeren način rabe vizualne tehnologije pri raziskovalnem delu. Odtod tudi naslov moje doktorske naloge: *Izhodišča vizualnih raziskav v etnologiji*. To me je najprej zanimalo; kako snemati na terenu, da bodo izdelki uporabni pri obdelavi podatkov ali pri predstavitvi izsledkov, oz. kaj je treba vedeti, kadar se ukvarjamo s produkcijo vizualne dokumentacije. Edino tako lahko govorimo o posebnem polju etnoloških raziskav, s teoretsko in z metodološko podlago, z zgodovino, bibliografijo, imeni, s šolami itd, skratka o nekem referenčnem krogu, ki bo podlaga profesionalizacije, kot pri vseh drugih humanističnih vedah. Tako v svetu kot v Sloveniji so minili pionirski časi etnografskega filma in vizualnih raziskav. Ne more več vsak etnolog, ki v roke vzame kamero, govoriti, da snema etnografske filme. Ali drugače rečeno: ne more jih več

Doc. dr. Naško Križnar. Iz arhiva AVL.

snemati, če se prej ne seznanimo z dotedanjim znanjem na tem področju in ne pridobimo ustrezne veščine. To je tako, kot če slovenski etnolog ne bi prebral Novakove *Slovenske ljudske kulture* in bi začel na novo odkrivati sistem kulturnih območij ali bi ponovno izumljal metodološke pristope, ki jih je Ingrid Slavec Gradišnik odkrila že v *Zgodovini slovenske etnologije*. Še vedno pa obstajata dva pristopa k produkciji etnografskega filma. Prvi je s strani etnologije, drugi je s strani filma. En in drug avtor bi rada posnela film o neki kulturi ali kulturni prvinici, le da je prvemu filmski zapis sredstvo za boljše razumevanje kulture, raziskovalni pripomoček, drugemu pa je film cilj, avtorjevo videnje kulture, ki ga s profesionalnim izdelkom želi posredovati gledalcem.

Zdaj sem govoril o dilemah vizualne produkcije znotraj etnološke vede. Drugo pa je, kako na problem vizualnih objav gleda celotna znanstvenoraziskovalna sfera. Tu se je boj komaj razplamtel. Nekaj prednosti sem dosegel v času koordinatorstva v Komisiji za humanistiko pri Ministrstvu za znanost, kjer sem vplival na upoštevanje t. i. znanstvenega filma v točkovanju na podlagi COBISS-a. Če bi govorili samo o etnografskem filmu, bi morda še šlo. Na tem področju so stvari najbolj jasne, tako doma kot v svetu. Nato pa so se na mojo argumentacijo obesili še vsi drugi, ki se v znanosti poslužujejo neknjižnih objav – zvočnih objav, multimedijskih objav itd. Poiskati je bilo treba skupni imenovalec (= neknjižne objave) in kar naenkrat so argumenti postali zelo ohlapni. Zato sem vztrajal vsaj pri tem, da se zaostrijo načini produkcije in objave. Vizualna enota mora biti objavljena pod istimi pogoji kot knjižna enota. Mora obstajati matični producent, uredniški odbor in recenzentski postopek. To bi bila ta podlaga za resno delo na področju etnografskega filma kot znanstvene objave. Seveda pa dokaj visoki standardi vizualne objave ne bi smeli odvrniti študentov etnologije in zaposlenih etnologov od vizualnega področja. Znanstveni etnografski film je samo ena od nešteti oblik vizualne produkcije, ki jo z eno besedo imenujemo tudi vizualna etnografija. Še vedno se premalo etnologov ukvarja z vizualno produkcijo. Zato vidim nujno potrebo po dodatnem izobraževanju: na tečajih ob delu in na poletnih šolah.

Kako pa je organizirana dostopnost do vaših in drugih netiskanih del? Informatika se razvija z veliko hitrostjo. Kje lahko uporabniki dobimo celovito informacijo o tem, kje se nahajajo posamezni filmi, videokasete, CD-romi in druge enote vizualne produkcije? Kako sodelujete z Narodno univerzitetno knjižnico (NUK-om), Filmskim arhivom v Arhivu Republike Slovenije in drugimi varuhi »Filmografije Slovenike« etnografskega filma, vizualne antropologije in vizualnih raziskav? Kakšno vlogo bodo prevzeli »Vizualni krogi Slovenije?«

Elektronske kartoteke v AVL še nimamo. Smo jo pa zastavili in bo nekoč v celoti objavljena na spletu. Največ enot je na videokasetah različnih formatov. Omenil sem že našo kategorizacijo gradiva: grobo gradivo, urejeno gradivo in videofilm. Objavil pa sem že nekaj izbranih filmografij urejenega gradiva in filmov. Po naročilu zunanjega uporabnika lahko vsako enoto kopiramo na sodobne medije, razen grobega gradiva, ki ga ne sposojamo. V NUK-u so shranjeni obvezni izvodi naših

enot, ki so izšle v zbirki *Podobe znanosti* in so torej tudi v prodaji. Vse gradivo na filmskem traku je spravljeno v Filmskem arhivu Slovenije, ker sami za njegovo shranjevanje nimamo pogojev. A v primerjavi z elektronskimi zapisi tega ni veliko.

»Vizualni krogi« so načrtovan spletni portal več subjektov, ki bi prispevali bazo podatkov o arhiviranih filmih, vključno s kratkimi odlomki in bogatimi meta podatki. Na spletnem mestu bi uporabnik našel tudi naročilnico za film in pogoje za objavo. Največ enot bi prispeval AVL. Izdelano imamo metodologijo in sheme predstavitve, a je vse skupaj še utopično, ker ne najdemo vzvodov za financiranje tega podviga. Inštitut za znanstveni film v Göttingenu (IWF) je dobil za digitalizacijo zbirke okoli 3 milijone mark. Kljub deklarativni prioritati financiranja elektronskih objav, pristojni ministrstvu ne razpisujeta primernih natečajev. Nočejo slišati, da delo na digitalni zbirki podatkov zahteva celega človeka v daljšem časovnem obdobju in dodatno tehnično opremo.

Med temeljnimi postavkami akademskega priznanja predmeta oziroma vede sodi tudi univerzitetni študij. Začeli ste z vajami na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti, sedaj razvijate študij na drugih fakultetah. Kako je tovrstni študij trenutno organiziran tam, kjer ste začeli?

Trenutno predavam predmet Vizualne raziskave na Fakulteti za humanistične študije (FHŠ) Univerze na Primorskem (UP) v Kopru in podpiram izbirni predmet Vizualna antropologija v okviru podiplomskega programa antropologije na Fakulteti za družbene vede (FDV) v Ljubljani. Omenjene vaje na Oddelku za etnologijo sem začel relativno nepripravljen. Študentom sem posredoval samo svoje skromne izkušnje, sčasoma pa sem ustvaril predmet, v okviru katerega sem dal največ prostora tujim izkušnjam, pridobljenim bodisi z osebnimi stiki ali pa s pomočjo literature. Tudi danes moj učni program vsebuje zgodovino in razvoj pojmov, prikaz širšega okvira etnografskega filma in vizualnih raziskav ter podrobnejši uvid v kinematografsko sintakso in produkcijo etnografskega filma.

Moj predmet, to je izpitna snov, ki jo podam v 30 urah predavanj in 30 urah vaj z gledanjem filmov vred, je premalo, da bi na njegovi podlagi lahko pričakovali formiranega specialista. Pri oceni uporabnosti pridobljenega znanja pa je treba upoštevati, da bodo slušatelji to znanje pozneje morda uporabili pri vrednotenju vizualnih izdelkov, tudi če jih ne bodo sami izdelovali.

Zaradi odpiranja novih obzorij sem začel organizirati »Poletne šole vizualnega«, ki se mi zdijo daleč najperspektivnejša metodologija za prikaz sodobne vizualne etnografije in vizualne antropologije. Letos je bila v Novi Gorici že deveta poletna šola. Udeležujejo se je večinoma podiplomski študenti FDV in študenti FHŠ ter slušatelji iz Slovenije, Hrvaške in Italije.

Čeprav je pri meni diplomiralo že nekaj študentk in študentov, dve pa sta tudi magistrirali, se zaenkrat s tem poklicno ukvarja samo Nadja Valentinčič Furlan, ki vodi kustodiat za etnografski film pri SEM.

Rezultate sedanjega učenja na svojem nekdanjem oddelku poznam samo po nekaterih študentskih izdelkih in po njih lahko sklepam, da predmet stagnira. Mislim, da se dogaja prav

tisto, kar sem že omenil kot nepotrebno na mojem področju, namreč, da upravljalci in nosilci univerzitetnega predmeta ignorirajo obstoječe znanje ali pa z njim niso seznanjeni.

Kakšne pozitivne vibracije je vzpostavila »Poletna šola vizualnega«? Ali jo nameravate v prihodnje organizirati še kje drugje v Sloveniji?

Najbolj pozitivno na »Poletni šoli vizualnega« je sožitje teorije in prakse. Sledimo izkušnjam v svetu in jih skušamo prilagoditi svojim potrebam in možnostim. V skladu s temi cilji izbiramo tudi predavatelje. Na poletni šoli vedno uči vsaj en tuj predavatelj, včasih tudi dva, poleg njiju pa »trdo jedro« AVL z Miho Pečetom in mano. Sčasoma smo zgradili dokaj dodelan sistem poučevanja, ki prikaže slušatelju metodološki okvir področja, primerjalno terminologijo in namen raziskav s pomočjo vizualne tehnologije. Hkrati pa ga usmerimo na izdelek, torej na večščino, ki je potrebna, da bi nastalo nekaj v skladu s specifičnimi potrebami humanističnih raziskav. Sem sodi učenje snemanja, načrtovanja produkcije in montaže video-filma. Trudimo se, da bi srečno pluli med pastmi komercialne vizualne produkcije (»videspotovstva«) in umetniške vizualne proizvodnje. Začetniku je z besedami zelo težko pojasniti, da moramo pri našem delu upoštevati pravila kinematografskega izražanja, ki so enaka za vse filmske zvrsti in hkrati pozabiti na avtorsko interpretacijo.

V desetih dneh je to težko doseči, a se je desletje še vedno posrečilo. Največje zadovoljstvo je videti popolne začetnike, ki so prvič prijeli v roke kamero in po desetih dneh pokazali soliden izdelek vizualne etnografije.

Zaenkrat je šola trdno zasidrana v Novi Gorici, pri Območni izpostavi Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti. Zaradi zahtevnih tehničnih pogojev se šola ne more seliti iz kraja v kraj. V Novi Gorici imamo prostor, tehniko in podporo Mestne občine Nova Gorica. Seveda ne bi šlo brez izdatnega sodelovanja ZRC SAZU z denarjem in opremo pa tudi drugih, npr. FHŠ UP.

Ostaniva na področju vizualnih raziskav še z zadnjim sklopom vprašanj: kakšna je vizija rabe vizualnih raziskav v svetu in pri nas? Ali se v času globalizacije možnosti njihovega razvoja v Sloveniji bistveno razlikujejo od drugih narodov? Kakšen posluš ima naša država do tovrstnih raziskav?

O pomenu vizualnega za status naše civilizacije ni vredno izgubljati besed. Vizualno ima velik pomen, saj je tako rekoč brez meja. Zato je tudi velik izziv za raziskovalce različnih profilov. Še pred časom je v zanimanju za vizualno v kulturi vodila vizualna antropologija, postmodernizem pa je vizualno odkril tudi drugim vedam, zlasti filozofiji, sociologiji, kulturologiji in novodobnim kulturnim študijam. Od teh se etnologija razlikuje v tem, da prakticira vizualne raziskave vsakdanjega življenja na terenu, ne iz naslonjača kot npr. kulturne študije ali nekatere smeri antropologije, in v tem, da proizvaja svoje vizualne dokumente.

Vizija vizualne antropologije je še vedno študij vizualnih pojavov vsakdanjega življenja in produkcija vizualnih zapisov, v našem primeru vizualna etnografija z raziskovalnim vizualnim gradivom in etnografskim filmom.

Globalizacija pripomore k hitrejšemu seznanjanju z izkušnjami

Doc. dr. Naško Križnar. Iz arhiva AVL.

in s pojavom komunikacijskih medijev, kot je npr. večpredstavnost in predvsem internet. To so bistveni mediji tudi za rabo in širjenje vizualne kulture. V tem pogledu je Slovenija globalizirana tudi na področju vizualnih raziskav. Dostopne so nam iste informacije kot vsem drugim in prav tako kot drugi lahko oddajamo signale.

Podpora države pa je in bo odvisna tako od občutljivosti ustreznih visokih uradnikov kot od prepričljivosti in množičnosti rezultatov na tem področju. Sam sem že izkusil slabosti tako enega kot drugega. Največji pomen za vsakovrstne podpore pa ima odločitev posamezne vede, da v svojih vrstah želi in potrebuje vizualne raziskave in vizualno produkcijo. Danes si lahko temeljno vizualno produkcijo omislamo z veliko skromnejšimi sredstvi kot v času filmske in analogne elektronske produkcije.

Tudi na Ministrstvu za kulturo delujejo številne strokovne komisije za obravnavo najpomembnejših vprašanj, ki se nanašajo na zakonsko urejanje, organizacijo javne službe, razdeljevanje javnih sredstev in priznavanje pravic iz tega zakona. Kako to, da danes npr. sodelujete v strokovni komisiji za nepremično dediščino?

Do te funkcije me je privedlo moje ukvarjanje s prostorsko problematiko v zadnjih dveh letih. V strokovni komisiji sem kot predstavnik »Naše Slovenije«, nevladne organizacije za ohranjanje in preučevanje dediščine, ne kot predstavnik etnologije ali inštituta; hkrati pa so tisti, ki so me predlagali, upoštevali moje izkušnje na področju muzejskega dela. Omenjena strokovna komisija je (zgolj) strokovni potrjevalec odločitev pristojnih služb kulturnega ministrstva o financiranju nekaterih segmentov spomeniškega varstva in o nazivih v restavratorski stroki. Komisija zaenkrat ni izkazala nobene nove programske pobude in je na način, kot bi želel, tudi ne more. Dediščino vidim kot kompleksno večdisciplinarno vprašanje in ne kot vprašanje njenih posameznih segmentov. Dediščina, ki je po diktaciji »Europe Nostre« predvsem dejavnik kakovostnega življenja Evropejcev, je pri nas ogrožena zlasti z nepremišljenimi posegi v prostor. Zato nekateri na Ministrstvu za kulturo menijo, da je treba pri upravljanju prostora v večji meri kot doslej upoštevati vlogo nevladnih organizacij kot edinih nepolitičnih

zastopnikov prebivalstva ali, če hočete, civilne družbe. Danes je vprašanje nepremične dediščine predvsem vprašanje našega bivalnega prostora, torej kulture vsakdanjega življenja. To pa je področje, ki se tiče tudi etnologije.

Kako ocenjujete sedanjo pozicijo etnologije v razmerju do drugih humanističnih znanosti in v slovenski družbi nasploh?

Današnji položaj etnologije se zelo razlikuje od položaja, ki ga je imela med mojim službovanjem v muzeju, in še bolj od časa univerzitetnega študija. Preden je moja generacija končala študij, je imela etnologija kljub socialistični epizodi še pridih nacionalnokonstitutivne vede, ali pa si je to vsaj domišljala. Med mojim študijem se je njena vloga začela spreminjati v vlogo običajne humanistične vede s poudarkom na odpiranju k sodobnemu načinu življenja. Njen vrhunec je bil v obdobju ob ustanovitvi enotnega etnološkega društva s skupno aktivnostjo ob znamenitih vprašalnicah in formuliranju področja raziskovanja v okviru enotnega etničnega prostora. Močna je bila tudi muzejska etnologija. Obstajala je komplementarna povezava med vsebino univerzitetnega študija in etnološkim delovanjem v ustanovah.

Nato se je etnologija začela fragmentirati, zapirati v posamezne ustanove in individualne diskurze ter stapljati s sorodnimi vedami. V teku mojih etnoloških zaposlitev je etnologija nekajkrat menjala svoj diskurz.

To je povzročilo najprej kritično spremembo izobraževalnega programa na univerzi, ki nič več ne reflektira etnološke prakse v profesionalnih ustanovah. Na zunaj se je etnologija razdelila na terensko etnologijo in etnologijo iz naslanjača. Morda smo tedaj zamudili priložnost, da bi v skupno družino povezali vsaj preostalo terensko etnologijo. Zdi se mi, da je bil del etnologije pretirano antropologiziran, del pa po nepotrebnem. Povezovanje in medsebojno referiranje sorodnih ved je danes nekaj normalnega, ni pa za to treba preimenovati vede. Vsaka obogatitev metodologije pripomore k razvoju vede. V mojem primeru je to popolnoma jasno. Vedno poudarjam, da je moj referenčni krog tudi vizualna antropologija, a zato še nisem antropolog. Nasprotno, na področje etnologije prinašam novo znanje z drugih področij.

Mislím, da je tudi pretirano poudarjanje svetovljanstva oz. univerzalnosti znanosti problematično. Iz tega izhajajo špekulativne objave v tujini in pretirano spoštovanje tujih avtoritet. Velik del raziskovanja kulture bo vedno vezan na etnični in jezikovni prostor. V tem prostoru se vzpostavljajo merila za relevantnost tematike in za kakovost ter funkcionalnost obravnave. Šele kakovostna dela o tem prostoru lahko drugim povedo nekaj o nas.

Nekaj problemov nastaja tudi z mednarodno primerljivostjo vede na ravni klasifikacije. Ponekod po svetu je etnologija del družboslovja (skupaj z antropologijo), pri nas je še vedno humanistična veda, kar je v skladu z evropsko tradicijo. Tega sistema ne bi kazalo menjati, ker bi to povleklo za sabo probleme organizacije in financiranja vede. Na to specifičnost evropske etnologije bi bilo treba opozarjati tudi v primeru ustanovitve evropskega indeksa citiranja.

O pomenu etnologije za sodobno slovensko družbo lahko samo špekuliramo. Raziskovalna politika nam stalno govori,

da nismo tako pomembni kot mislimo in da bi morali skrbiti naše programe (beri: stroške). To poskuša doseči z občasnim zaostrovanjem meril za evalvacijo znanstvenoraziskovalnega dela in z upočasnjevanjem ali dejanskim krčenjem financiranja. Neumna se mi zdi že delitev na temeljne in aplikativne raziskave. Kot da so temeljne raziskave neuporabne. V znanosti se premalo pozornosti posveča védenju o nastajanju znanja. Intuitivno iskanje usmeritev in tveganje pri tem se premalo nagraduje. Ni mogoče vsega razumsko planirati. Ko raziskovalec pride do nekega problema ali vprašanja, bo poiskal vse možnosti, da bi si omogočil delo na tem vprašanju. Ne more čakati, ali bo tema na letnih razpisih sprejeta. Zato se mi zdi večinsko programsko financiranje najobetavnejša pot za dobre raziskovalne rezultate. Na svojem primeru lahko potrdim, da sem opravil več dela (in bolj sproščeno) v okviru programskega, kot pa projektnega financiranja. V nacionalnem merilu pa je tudi etnologija žrtev nizkega procenta narodnega bruto dohodka, ki se namenja znanosti, zlasti humanistiki. To vprašanje bi raziskovalna politika rada rešila z večjo usmeritvijo v pridobivanje sredstev iz evropskih razpisov. To bi imelo za posledico veliko spremembo strateških usmeritev slovenske humanistike, ker njeni obstoječi strateški cilji niso kompatibilni z evropskim razpisi za raziskovalne projekte. Vedno bo mogoče v evropskih razpisih pridobiti samo del sredstev, prav gotovo pa od tam ne bo denarja za matične raziskave nacionalnega pomena.

Od uporabnikov etnoloških dognanj nimamo pravih odmevov. Če sklepam po poljudnoznanstvenih publikacijah o ljudski kulturi in folklori, ki se množijo po osamosvojitvi Slovenije, bi rekel, da je etnologija kar popularna. Avtorji teh publikacij pri pisanju svojih del posegajo namreč tudi po etnološki literaturi. Bolj ko se je etnologija umikala v »neterenski diskurz«, bolj so njen teren zasedali laiki. Večkrat bi njihovemu delu laže rekli domoznanstvo in »domoljubstvo« kot etnologija.

Pred kratkim smo slovenski etnologi dobili svoj leksikon, ogledalo slovenske etnologije. Kako ga sprejemate iz vsebinskega in kako iz vizualnega zornega kota?

Leksikon etnologije Slovenije je velik organizacijski in raziskovalni dosežek slovenske etnologije; prišel pa je prepozno, saj se temelji in načini predstavitve znanja hitro spreminjajo in dopolnjujejo. V leksikonu je zaznati več metodoloških pristopov oz. pojmovanj, kaj sploh je etnologija, kaj obsega, katera so njena ključna vprašanja, gesla in določila. V tem pogledu bi lahko rekli, da je metodološka orientacija urednikovanja šepala.

Manj pomembno je odkrivanje posameznih napak in pomanjkljivosti, ki smo jih opazili poznavalci posameznih terenov in tematik, običajni bralci pa morda ne. Lahko samo obžalujemo, če je to zato, ker za nekatera gesla in teme niso bili izbrani pravi sodelavci.

A prav neskladje leksikona s sodobnimi temelji znanja naredi vse pomanjkljivosti manj pomembne, saj vsi razumemo, da je v vsakem leksikonu podan samo prerez skozi določeno fazo znanja. Zato se mi zdi odlična zamisel Inštituta za slovensko narodopisje, da bi leksikon kot baza podatkov postal trajno raziskovalno polje za izpopolnjevanje znanja o etnologiji, oplemeniten s spletno komunikacijo in tematskimi objavami.

Glede vizualne opreme leksikona bi rekel, da se je izkazalo, kako malo smo v slovenski etnologiji naredili za vizualne baze podatkov. Še vedno je prisotna miselnost, naj za slikovno gradivo poskrbijo uredniki in fotografi, ne raziskovalci. Razen redkih izjem izhajajo fotografije iz naključnih zbirk. Potrebna bi bila sistematična produkcija in zbirka slikovnega gradiva za slovensko etnologijo, nekakšni »Vizualni krogi«, podobni omenjenemu projektu etnografskega filma.

SED letos praznuje 30-letnico svojega delovanja. Tudi vi ste bili med njegovimi ustanovnimi člani. Kako ste se vključili v društveno življenje?

Ob ustanovitvi sem predlagal odbor za film, kar je bilo sprejeto; vodil sem ga nekaj let. Naredili smo serijo učnih filmov *Kako živimo* v založništvu založbe Univerzum pri Dopsini delavski univerzi. O tem sem poročal v *Glasnikih SED*. Opravil sem raziskavo o slovenskem etnološkem filmu in napisal *Filmografijo slovenskega etnološkega filma* (1982). Sodeloval sem pri vprašalnicah o planšarstvu in predlagal ter izdelal vprašalnico o spolnem življenju.

Sodeloval sem na številnih posvetovanjih društva in na občnih zborih. Najbolj mi je ostala v spominu pionirska filmska produkcija v okviru neformalnega Centra za etnološki film, ki smo ga s podporo SED ustanovili pri Goriškem muzeju. Skupaj s kolegicami iz nekaterih pokrajinskih muzejev sem po njihovi zamisli posnel nekaj etnografskih filmov na 8-milimetrski trak. V obdobju 1985–1989 sem bil urednik *Glasnika SED*.

Nato sem za nekaj let nehal spremljati dejavnost društva. Aktiviral sem se spet ob društvenih projektih, ki so me zanimali, npr. ob *Glasniku SED*, za katerega sem leta 2003 uredil specialno številko, posvečeno vizualnim raziskavam, in ob posvetovanju o regionalizmu v Brežicah. Zelo pomembna se mi zdi tudi zadnja pobuda SED o spoznavanju problematike slovenske manjšine na Hrvaškem. Morda bi bil že čas, da bi se društvo spet več posvetilo etnografskemu filmu. Pri tem bi z veseljem sodeloval. Pred časom smo sicer s kolegi »vizualci« ustanovili »Forum etnografskega filma in vizualnih raziskav«, ki pa združuje le profesionalce na tem področju; teh pa je v Sloveniji malo. Morda bi kazalo poskusiti še z aktiviranjem širšega zanimanja za etnografski film, da bi vsaj ugotovili, kje so jedra zanimanja zanj. V enem od Glasnikov SED iz časa mojega urednikovanja sem podobno anketo že objavil.

Ali SED po vašem mnenju tudi danes dovolj kakovostno izpolnjuje svoje poslanstvo? Kako danes doživljate članstvo v SED? Katerih programov se udeležujete?

Stanovsko društvo mora biti vedno pripravljeno, da prevzame koordinacijo nalog, ki se tičejo vseh članov in stroke kot celote. Po mojem zadošča, če deluje vsaj hladni zagon društva s temeljnimi dejavnostmi (sestanki, članarina, publikacije, nagrade, ekskurzije). Najvažnejša dejavnost SED se mi zdi izdajanje *Glasnika SED* in drugih publikacij.

Ko pa je treba, mora društvo prevzeti tudi odgovornejša bremena, da npr. koordinira aktivnosti etnoloških ustanov, daje izjave splošnega pomena in se, ko gre za strokovna vprašanja v širši družbi, oglašja v imenu vseh etnologov. Predvsem pa bi morali skrbeti za članstvo mlajših etnologov, zlasti študentov. Poteza Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, da

ustanovi novo društvo, se mi zdi usodno nadaljevanje fragmentacije etnologije.

V »Glasniku SED« sta prejšnji uredniki skušali vpeljati rubriko o etiki v naši stroki. Katera etična pravila bi po vaše sodila v skupni etični kodeks etnologov in kulturnih antropologov, katera na specialno področje vizualnih raziskav?

Nobene razlike ni med etičnim kodeksom enega in drugega področja. V vseh vedah, ki preučujejo kulturo in s tem človeka, veljajo ista etična načela. S svojim delovanjem ne smemo ogroziti življenja, premoženja, dostojanstva in ugleda ljudi, ki jih proučujemo. Vse drugo je le sistematiziranje temeljnega načela. Zdi se mi nepotrebno delati preobširen kodeks, saj verjetno o človekovih pravicah, ki so sestavni del našega etičnega kodeksa, govori tudi ustrezna zakonodaja.

Na vizualnem področju je posebej pereča možnost zlorabe zaradi vizualne identifikacije, ki se ji ob javnem predvajanju vizualij ni mogoče ubraniti. Zato se z etičnim kodeksom povezuje etika participacijske metode, ki predvideva bistveno udeležbo informatorjev pri našem delu in s tem sprotno odločanje ljudi o njihovem sodelovanju.

Dvomim, da bi bilo treba v *Glasniku SED* odpreti posebno rubriko. Prav gotovo pa bi morali raziskovalno etiko predavati na univerzi.

Je pa to gotovo pomembno vprašanje, ki ima številne nepredvidljive povezave. Vprašanje etike je npr. že naš pogled na kulturo drugega. Ali imamo pravico soditi o njej? Manipuliranje ter okoriščanje z znanjem in duhovno dediščino je privedlo do konvencije o neoprijemljivi dediščini človeštva, ki jo bomo morali upoštevati tudi pri svojem delu.

V našem času se zaradi množičnih medijev in porasta vizualne kulture zelo znižala občutljivost za etične norme. Novinarji in mediji vsak dan ta prag še znižujejo, kar opravičujejo s svobodo ljudi do obveščenosti. Ob nekaterih primerih bi se lahko oglasilo tudi društvo, npr. v primerih, ko naročniki reklamnih akcij uporabljajo etnične ali spolne stereotipe na prav vulgaren način. A v tem primeru bi bili kmalu na tankem ledu vplivanja na množično kulturo, saj marsikdo od nas pričakuje, da kulturo raziskujemo, ne pa vrednotimo.

V pregledu vaše strokovne angažiranosti ne moreva mimo obdobja vašega urednikovanja »Glasnika SED« med letoma 1985 in 1989. V njem ste uvedli kar nekaj novosti. Najbolj opazne so bile sprememba formata, številni intervjuji in obrat k tuji strokovni javnosti. Ali ste uspeli povezati svojo uredniško vizijo s področjem vizualnih raziskav? Kako je pravzaprav nastajal »Glasnik SED« v tistih letih?

Ni bilo drugače kot danes. Uredniški odbor, poročila o delu, prošnje za denar, zbiranje prispevkov in adrenalin okoli izida številke. Rad bi samo vedel, ali je danes laže priti do člankov, kot med mojim urednikovanjem. Najbolj boleče se mi je zdelo izdajanje dvojnih ali celo četvornih števil v sušnih letih.

Obrat k mednarodni publikaciji se je začel s posebno številko, posvečeno zagrebškemu kongresu IUAES 1988, kjer sem organiziral vizualno antropološko sekcijo in bil zadolžen za objavo referatov. Rezultat je *Glasnik SED* 1988, št. 1–4, s članki v angleščini in francoščini, z obširnimi slovenskimi povzetki. To je bil model za morebitne poznejše mednarodne

številke. Morda bi kazalo s to pobudo nadaljevati. Skromni povzetki nekaterih člankov so premalo. Sam sem se ustrašil tega podviga, ker bi rabili več denarja, večje angažiranje celotnega uredništva, če ne celo novo mednarodno uredništvo. Vprašanje je, če bi društvo sploh podprlo tako orientacijo *Glasnika SED* za daljše časovno obdobje.

Kako ocenjujete vsebino sedanjega društvenega glasila?

Glasnik SED je že nekaj let med referenčnimi revijami na področju humanistike in nikakor ne sme izgubiti tega statusa. Nasprotno, mora se še kakovostno okrepiti in opremiti z vsemi standardi kakovostne revije, npr. z redno spletno objavo. Malo me moti razpršen design glasila in nepraktičen velik format. A te stvari ob zanimivi vsebini niso pomembne. Vsako številko z veseljem preberem.

Občutljiv sem na prispevke, ki kažejo že omenjeno fragmentacijo etnologije. Mislim, da ne gre samo za generacijske razlike, temveč za neobveščenost med dvema etnološkima »stranema«. Zdi se mi, da zlasti študentje in mlajši etnologi, ki so pravkar diplomirali, sploh ne poznajo podrobneje dela etnologov na Inštitutu za slovensko narodopisje ali v SEM, zlasti pa ne v pokrajinskih muzejih. Ne poznajo geneze etnološke misli in njenih dosežkov. Ali je to morda posledica premajhnega pretoka znanja med fakulteto in drugimi etnološkimi ustanovami? Morda bi uredništvo lahko odločneje poseglo vsaj v članke, ki nepoučenost izkazujejo že na meji trivialnosti.

Znani ste tudi po splošni družbeni angažiranosti: v raznih medijih ste opozarjali na posledice političnih nepravilnosti in nelegalne prostorske posege na račun lokalne identitete. Menite, da ste ubrali pravo pot, ste dosegli namen svojih sporočil? Ali verjamete v demokratične načine reševanja tovrstnih problemov, na kakšen način vam je pri tem ob strani stala etnologija (stroka, profesionalnost), koliko pa status oz. pravica »civilista« v hierarhiji lokalne in splošne politične (pre)moči?

Izgleda, da demokracija ni najboljši mehanizem za zagotavljanje človekovih pravic, saj je njeno načelo prevlada večine nad manjšino. Človekova pravica pa se začne pri posamezniku, ki je največkrat v manjšini. Danes se manjšini in posameznikom velikokrat krši ustavna pravica do kakovostnega bivalnega okolja, vedno z izgovorom, da gre za višje interese, a večinoma gre za kratkoročne interese kapitala in političnih lobijev. Izvoljeni predstavniki mislijo, da si volilce in davkoplačevalce med svojim mandatom lahko kar lastijo.

Vprašanje je, kako to problematiko spraviti v etnološki diskurz. Ko sem to raziskoval, sem odkril povezavo med kulturo, prostorom in kakovostjo bivanja. Teh povezav se težko zavedamo, ker je ta kompleksna problematika že dolgo razdrobljena na posamezne segmente, npr. kulturno in naravno dediščino, folkloro, spomenike, ekologijo vode, zraka, zemlje itd. Za vsakega od teh segmentov je bila zadolžena posebna stroka in posebno ministrstvo. Ni treba posebej ugibati, kdo ima od take razdrobljenosti koristi in kdo škodo.

Danes npr. celo nekateri naši kolegi govorijo o razliki med znanostjo in stroko, kar je spet ena od delitev, ki preprečujejo holistični pogled na dediščino. Zdaj bi bilo treba na povezavo kulture in prostora pogledati celovito.

O prvinah te celote obstaja veliko razpršenega znanja v inštitutih, muzejih, zavodih za varstvo dediščine. Nimamo pa celovite podobe kulturnih prostorov Slovenije, ki bi nam pokazala, kje so točke, na katere bi bilo treba opozoriti uredjalce prostora in kje lahko pričakujemo krizo. Naravoslovci so na ta način zaznamovali Slovenijo s projektom *Natura 2000*. Etnologi bi lahko zaznamovali dediščinska jedra, kamor spadajo področja z močnim pečatom lokalne kulture, ki je ne bi smeli ogroziti z nepremišljenimi posegi v prostor. Kulturna krajina z vsemi naravnimi in kulturnimi prvini, zlasti v naseljenih območjih, je eden najodličnejših indikatorjev nacionalne identitete. Zavarovanje posameznih spomenikov je premalo.

Zaenkrat je to še utopični projekt. Moji dokaj neposredni prispevki, predavanja, strokovno posvetovanje in spletne objave so bolj trkanje na vest oblastnikov in velikih investitorjev in ne morejo veliko spremeniti.

Najprej bi morali doseči, da se preko ustanov civilne družbe bolj kot doslej upošteva mnenje raziskovalcev in prizadetih prebivalcev, ko je ogrožena njihova pravica do kakovostnega življenja. To pa je navadno takrat, ko se pri večjih posegih v prostor ne upošteva ravnotežja med dediščino in spremembami okolja. Lokalne prostorske in dediščinske vrednote imajo premalo veljave, čeprav so za kakovost življenja pomembnejše kot vrhunski spomeniki nacionalne veljave. Pravico do ohranitve dediščine moramo razumeti kot del človekovih pravic. Manjšina in posamezniki bi morali imeti možnosti, da se za to pravico borijo z vsemi legalnimi sredstvi. Nasproti pa bi jim morala priti tudi zakonodaja.

Prav sedaj se pripravlja delitev Slovenije na dve regiji, bogatejšo zahodno in revnejšo vzhodno, kar je z vidika kulturne členjenosti Slovenije lahko problematično. Vsako kulturno okolje ima, ne glede na stopnjo ekonomske razvitenosti, svoje specifične vrednote, ki jih ne moremo meriti z absolutnimi merili, tako kot gospodarsko vrednost. Omenjena razdelitev lahko povzroči diskriminacijo lokalnih vrednot in s tem preprečevanje njihove integracije v vsakdanje življenje.

Mislim, da je v okviru omenjene problematike mogoča večja družbena angažiranost, do katere je redko katera stroka upravičena bolj kot etnologija.

Iz vašega dela je razvidno, da ste sodelovali na različnih območjih slovenskega etničnega prostora. Ali najdete tudi dovolj časa in energije za strokovno delo v domačem okolju? Ste član katerega lokalnega / regijskega odbora ali društva v rodnem Stražišču in na Gorenjskem?

Tako kot vi sprašujete, delujem samo v svojem kraju. Leta 2002 sem v Stražišču, kjer živim, pomagal ustanoviti civilno-družbeno pobudo za osveščanje sokrajanov in lokalne oblasti o alternativnih rešitvah pri urejanju prostora v našem kraju. Po našem mnenju je kranjska občina z izvajanjem socialističnih družbenih planov krepko porušila ravnotežje med dediščinskim prostorom, bivalnim okoljem in industrijsko cono v prid slednje, pri čemer je bila poleg kakovosti bivanja najbolj ogrožena obdelovalna zemlja kot dediščinski prostor in obstoj zadnjih kmetij v Stražišču. Žal zaradi nekulturnega obnašanja župana, ki na naše pobude ni niti odgovoril, verjetno po zgledu vodstva industrijskih družb na Sorškem polju,

Doc. dr. Naško Križnar. Iz arhiva AVL.

nismo mogli vzpostaviti dialoga. Ta nepripravljenost občinske uprave na dialog s civilnodružbeno pobudo je seveda odličen zgled nekaterim krajanom, ki se še vedno bojijo posledic (izguba službe, šikaniranje ob uradnih postopkih itd.), če bi javno izrekli kritiko nosilcem oblasti. V akciji zbiranja podpisov so nas podprli predvsem mladi, nekateri kmetje in razumniki.

Mnogi kolegi etnologi so tudi po upokojitvi nadaljevali z aktivnim profesionalnim delom. Razmišljate že o tem, kaj boste počeli takrat?

Mnogi starejši kolegi in kolegice, ki so v penziji naredili skoraj več kot prej v rednem delovnem razmerju, mi bodo lahko za zgled. Nerodno je, ker me zdaj dobri delovni pogoji na inštitutu na ZRC SAZU preveč razvajajo. Kasneje me bo veselila fotografija, etnografsko terensko delo in predavanja o moji novi tematiki, o kulturi prostora in o prostoru kulture. Prej pa sem dolžan postoriti še marsikaj s področja vizualne etnografije in vizualnih raziskav, kar bi želel opraviti še v sedanji službi, kajti pri teh načrtih ne bo šlo brez zvestih sodelavcev.

Hvala za odgovore in uspešno delo še naprej!

Viri in literatura:

KRIŽNAR, doc. dr. Naško 2003a: K posebni številki Glasnika SED. V: Glasnik SED let. 43, št. 1, 2. Ljubljana, 1.

KRIŽNAR, doc. dr. Naško 2003b: Stanje stvari. V: Glasnik SED let. 43, št. 1, 2. Ljubljana, 4–13.

KUMER, dr. Zmaga 1992: Križnar Naško. V: Enciklopedija Slovenije, št. 6. Ljubljana, Mladinska knjiga, 25.

RAMŠAK, dr. M. in Ravnik, dr. M. 2004: Križnar, Naško. V: Angelos Baš s sodelovanjem uredniških odborov (ur.), Slovenski etnološki leksikon. Ljubljana, Mladinska knjiga, 257–258.

SLAVEC GRADIŠNIK, doc. dr. Ingrid 2004: Murkovanje 2004. Podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine. V: Glasnik SED let. 44, št. 2. Ljubljana, 78–81.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja 2003: Okrogla obletnica dr. Naška Križnarja. V: Glasnik SED let. 43, št. 3, 4. Ljubljana, 118–119.

NAŠKO Križnar, doc. dr., znanstveni sodelavec, <http://www.zrc-sazu.si/isn/NaskoKriznar.htm>, 4. 6. 2003.

NAŠKO Križnar (03081), Osebna bibliografija za obdobje 1975–2005, Virtualna knjižnica Slovenije, <http://cobiss.izum.si/bibliografije/>, 22. 9. 2005.

Strokovne komisije. Nepremična kulturna dediščina, <http://www.kultura.gov.si/>, 24. 10. 2005.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 10. 11. 2005

Strokovni članek/1.04

Dr. Jože Hudales

AMERIŠKI KULTURNI ANTRO- POLOG JOEL M. HALPERN IN SLOVENSKA ETNOLOGIJA V ŠESTDESETIH LETIH 20. STOLETJA

Ime Joela Martina Halperna se je v slovenski etnologiji redko pojavljalo, kljub temu, da smo ga poznali oz. smo za njegovo delo vsaj slišali; mene je nanj in na njegovo delo v Srbiji in Sloveniji ter na njegovo knjigo o srbski vasi Orašac napotil dr. Slavko Kremenšek med podiplomskim študijem etnologije v začetku osemdesetih let 20. stoletja, ko me je opozarjal na avtorje, ki so veliko delali z matičnimi knjigami in s podobnim gradivom. Vendar kljub temu imena prof. Halperna ne srečamo ne v krajših in ne v daljših pregledih razvoja etnologije pri nas. Šele sredi 90. let 20. stoletja, ko sta tedanja urednika *Glasnika SED* Rajko Muršič in Mojca Ramšak objavila izjemno zanimivo korespondenco med Slavkom Kremenškom in Joelom M. Halpernom, ki se sicer ukvarja predvsem z vprašanjem odnosa med etnologijo in socialno-kulturno antropologijo (Halpern; Kremenšek 1995), je bilo mimogrede omenjeno dejstvo, da prof. Halpern »že dobrih štirideset let spremlja prizadevanja v slovenski etnologiji« in zagotovo spada med najbolj obveščene tuje strokovnjake o »jugoslovanskih etnologijah«. (Halpern; Kremenšek 1995, 53) Omenjena so bila tudi Halpernova prizadevanja okrog izdaj nekaterih etnoloških del v angleščini. Halpernov obsežni raziskovalni projekt na slovenskih tleh v letih 1961 in 1962 pa je (vsaj meni) še vedno ostal neznan vse do prvih junijskih dni leta 2003, ko sem se na pobudo prof. dr. Božidarja Jezernika s prof. Halpernom prvič srečal v Centru za študije balkanskih družb in kultur, ki deluje na Oddelku za zgodovino Jugovzhodne Evrope Univerze v Gradcu. Prof. Halpern je tedaj

kopije gradiva ponudil tudi Oddelku za etnologijo in kuturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. V Gradcu so se stiki z njim okrepili in se niso več prekinili.

Takrat sem si Halpernovo »slovensko gradivo«, ki ga je v zvezi z raziskavo v Šenčurju pri Kranju in v Gradcu nad Žužemberkom leta 1961 in 1962 zbral Joel Martin Halpern skupaj s slovenskimi sodelavci, študenti in študentkami etnologije in sociologije, tudi prvič ogledal in jo začel avgusta isto leto fotokopirati. Tudi pozneje sem bil s prof. Halpernom v rednih pismenih stikih, saj smo kmalu ugotovili, da v Gradcu nimajo vsega slovenskega gradiva, kar je glede na njihovo zanimanje za Balkan tudi razumljivo. Nekaj manjkajočega gradiva (tudi njegovo donacijo knjig) nam je prof. Halpern leta 2004 in 2005 poslal po pošti, drugo gradivo pa sem z njegovo pomočjo in s pomočjo svoje soproge Mateje Murkovič izbral, uredil in pripravil za pošiljanje oz. prenos v Slovenijo med 22. junijem in 12. julijem 2005, ko sva tri tedne bivala na njegovem domu v Amherstu.

Prof. dr. Joel Martin Halpern

Dr. Joel Martin Halpern, upokojeni profesor antropologije na Univerzi Massachusetts v Amherstu, je bil rojen leta 1929 v New Yorku. Študiral je na Univerzi Michigan (B. A. iz zgodovine 1950) in leta 1956 doktoriral iz antropologije na Univerzi Columbia. Tam je leta 1955 tudi začel svojo učiteljsko kariero s poučevanjem antropologije,

AMERIŠKA ANTROPOLOGIJA IN SLOVENSKI TEREN:
IZKUŠNJE IN RAZISKOVALNO DELO JOELA M. HALPERNA

ki jo je nadaljeval na kalifornijski univerzi v Los Angelesu, Univerzi v Brandeisu in na Harvardu. Od leta 1967 do upokojitve leta 1992 je bil Joel Halpern profesor antropologije na Univerzi Massachusetts v Amherstu. Ob svojem pedagoškem delu na omenjenih univerzah je opravil številne terenske raziskave med etničnimi skupinami v Laosu in Vietnamu, v Kanadi pa med Eskimi in Inuiti; raziskovalni projekti so ga vodili tudi na Švedsko, v Sovjetsko zvezo, Grčijo, Izrael, Indijo, Bolgarijo in v nekdanjo Jugoslavijo. Njegovo zanimanje je bilo skoraj pri vseh raziskovalnih projektih usmerjeno predvsem na vprašanja spreminjanja ruralnih skupnosti pod vplivom modernizacije; zanimale so ga tako spremembe na tradicionalnih področjih materialne kulture – tradicijske arhitekture, agrarnih tehnik, gospodinjskih potrebščin, načina oblačenja kot tudi spremembe v »intelektualni kulturi« – v glasbi, v kontekstu kmečkih tradicij, šeg in verovanj, spremembe v ustni tradiciji itd. Ob tem so se mu zdele zlasti pomembne spremembe družinskega načina življenja, spremembe običajnih družinskih in življenjskih ciklov, spremembe strukture družinskih skupnosti, sorodstvenih struktur, struktur socialnih organizacij na podeželju ipd.

Najobsežnejše in najbolj intenzivno antropološko delo je Joel M. Halpern opravil v nekdanji Jugoslaviji, zlasti v Srbiji, in najbrž je tudi kot antropolog najbolj znan po objavah, povezanih s študijem vplivov modernizacije na družino in vsakdanje življenje v srbskih vaseh. Tudi prvo obsežnejše terensko delo je v letih 1953–54 skupaj z ženo Barbaro Kerewsky-Halpern opravil v srbski vasi Orašac. Rezultat enoletnega terenskega dela sta bila leta 1955 doktorat in pozneje njegova knjiga *A Serbian Village*. Terensko delo v nekdanji Jugoslaviji je nadaljeval še v letih 1961–62, 1964, 1978 in 1986.

Zato je tudi poznejša znanstvena publicistika Joela M. Halperna povezana z Balkanom. V najnovjšem času (aprila 2000) je prof. Halpern skupaj z Davidom Kidecklom uredil in izdal obsežen zbornik »Neighbors at War: Anthropological Perspectives on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History«, ki po besedah obeh urednikov skuša ugotoviti, kako so sosede, ki so prej desetletja uspešno živeli skupaj, postali sovražniki – v upanju, da bi razumevanje konflikta pomagalo odkriti poti, po katerih bi lahko spet mirno zaživeli drug ob drugem. Številni avtorji (med njimi Mart Bax, Brian C. Bennett, Nikolai Botev, Bette Denich, Elinor Despalatović, Hannes Grandits, Joel M. Halpern, E. A. Hammel, Robert M. Hayden, Goran Jovanović, Eva V. Huseby-Darvas, David A. Kideckel, Mirjana Laušević, Lynn D. Maners, Julie Mertus, Robert Gary Minnich, Rajko Muršič, Edit Petrović, Christian Promitzer, Mirjana Prosić-Dvornić, Janet Reineck, Jonathan Matthew Schwartz, Andrei Simić and Stevan M. Weine) so poudarjali raznolikost in različnost mednacionalnih odnosov v vsej nekdanji Jugoslaviji in skoz vso njeno zgodovino ter temeljito pretresli različne poglede na balkanski konflikt. Pri tem so bila manj v ospredju vprašanja političnega razvoja, kot vprašanja, kako so se spreminjale vrednote in norme obnašanja in kako so se ustvarjale nove identitete. Vsebina zbornika je bila najprej natisnjena kot posebna številka revije *Anthropology of East Europe Review*; večina avtorjev je posebej za Zbornik

dopolnila svoje prispevke, nekaj prispevkov pa je bilo dodanih na novo, zlasti tistih o izbruhu vojne na Kosovu.

Halpernove zbirke terenskega gradiva

V petih desetletjih (1949–2000) intenzivnega terenskega dela v Evropi, Aziji in Severni Ameriki, ki ga je opravil prof. Halpern sam ali skupaj s svojo ženo Barbaro Kerewsky-Halpern, je bila zbrana obsežna terenska dokumentacija, ki je od decembra 2002 dostopna javnosti v Kongresni knjižnici v Washingtonu / Library of Congress: American Folklife Center pod imenom »The Joel Martin Halpern Collection«. Dokumentacijo sestavlja dragoceno vizualno gradivo: fotografije, diapozitivi, filmski posnetke in videokasete, zvočni posnetki, fotokopije številnih publiciranih in nepubliciranih gradiv, člankov ipd., ki sta jih zbrala zakonca Halpern med delom na številnih terenih; originali in kopije številnih rokopisnih zapiskov in drugih vrst gradiva v številnih jezikih, ki se nanašajo na opravljeno terensko delo. Med posebno dragoceno gradivo spada fotografsko gradivo z Balkana (predvsem iz Srbije in Bolgarije) ter zvočni zapisi terenskih intervjujev in ljudske glasbe.

Precejšen del omenjenega gradiva je mogoče proučevati tudi v Centru za študije balkanskih družb in kultur pri Oddelku za zgodovino Jugovzhodne Evrope Univerze v Gradcu, ki mu je prof. Halpern v preteklih letih poleg kopij terenskega gradiva s področja Balkana daroval še številne knjige in članke, ki se na gradivo in / ali Balkan vsebinsko in tematsko nanašajo. Med temi so seveda terenski zapisi iz Orašca, številni intervjuji, ki jih je opravil v Jugoslaviji od let 1961–1962 (s pripombami o metodi in z nekaterimi zaključki), gradiva in opombe o Jugoslaviji med letoma 1964 in 1978, komentirane fotografije iz Jugoslavije od leta 1953 dalje in številni različni zapisi, skupaj z nepubliciranimi deli, CD-diski z digitaliziranimi fotografijami jugoslovanskih pokrajin in ljudi – ti živo ilustrirajo njihovo življenje in šege, kmetovanje, domove, praznovanja ipd. Mimogrede naj omenim, da podobna študijska zbirka s Halpernovimi donacijami knjig in kopijami (klasičnimi in digitalnimi) njegovega terenskega gradiva zdaj nastaja na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Skopju, osrednji del pričujoče številke *Glasnika* pa predstavlja nastajanje podobne zbirke tudi na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Poleg slovenskega terenskega gradiva, ki je podrobneje navedeno še v drugih člankih pričujoče številke *Glasnika SED*, bo tudi ljubljanska Halpernova zbirka obsegala gradivo (članke, knjige, korespondenco), ki je na različne načine povezano s terenskim gradivom. Med njimi bo (ko bo v letu 2006 dokončno urejeno) še:

- okrog 500 knjig z različnih področij t. i. »community studies« in historične demografije ter mnogo monografskih študij različnih kultur, skupaj z antropološkimi klasiki;
- večje število slovenskih ali angleških člankov o Sloveniji v jugoslovanskem kontekstu;
- različni predlogi skupnih slovenskih in / ali jugoslovansko-ameriških projektov, v katerih naj bi sodelovali ali Oddelek

- za etnologijo ali Slovenski etnografski muzej;
- obsežna korespondenca z različnimi slovenskimi raziskovalci (Slavko Kremenšek, Zdravko Mlinar, Boris Kuhar itd.);
- prevod doktorata S. Kremenška v angleščino;
- več kot petsto znanstvenih člankov iz različnih (predvsem ameriških antropoloških) revij, ki se nanašajo predvsem na naslednja področja: splošno o antropologiji, antropološke metode, zgodovina antropologije, »Community Studies«, historična antropologija, historična demografija, družina, sorodstvo, antropološki in etnološki muzeji, identiteta in muzeji in dediščina v muzejih;
- več kot sto člankov J. M. Halperna oz. člankov drugih avtorjev o Jugovzhodni Evropi, Balkanu in Sloveniji.

Halpernovi gradivo o Sloveniji iz let 1953 in 1954

Halpernovi gradivo o Sloveniji je nastajalo že od leta 1953, ko se je ob vsakem obisku v Jugoslaviji vedno ustavil tudi v Sloveniji. Tako bomo v zbirki lahko našli precej gradiva v obsežnih raziskovalnih dnevnikih, ki sta jih zakonca Halpern pisala ves čas svojega terenskega raziskovanja. V dnevniku iz leta 1953 (Halpern 1953, 89–99) tako lahko preberemo nekaj zanimivih odlomkov o Sloveniji, kamor sta prvič prispela po skoraj treh mesecih bivanja v Srbiji 7. septembra 1953 s Simplon-Orient Expressom. V Begunjah naj bi prisostvovala tritedenskemu skupnemu programu izobraževanja za nosilce skupnega programa jugoslovanske vlade in Združenih narodov za »razvoj podeželja«. Na izobraževanju so se zbrali kmečke žene in možje iz različnih vasi vseh šestih republik tedanje Jugoslavije; bili naj bi nosilci razvoja na podeželju. (Halpern 1953, 90)

Že iz vlaka sta »opazovala številne hribe s cerkvami na skoraj vsakem vrhu. Tudi tipi hiš so se opazno spremenili; večina med njimi je imela drugo nadstropje z lesenim balkonom, podobno kot jih imajo švicarske »chalets« (lesena hiša).« Tudi mnoga mesta, skozi katera sta potovala med Zagrebom in Ljubljano, so se zakoncema Halpern zdela »Swiss-like« in vsekakor bogatejša kot tista v drugih delih Jugoslavije. (Halpern 1953, 88)

Po vrnitvi iz Begunj sta sredi septembra 1953 v močnem dežju komaj uspela najti ljubljanski Etnografski muzej, saj jima vsaj ducat Ljubljancanov ni znalo pokazati poti od pošte do muzeja, toda prijazen sprejem direktorja Borisa Orla je zakonca Halpern navdušil; njun opis srečanja z dr. Borisom Orlom in ogled etnografskega muzeja pod njegovim vodstvom je s stališča zgodovine etnologije omembe vreden:

»The ethnographic section was not very large but it is very well arranged. There are several huge wall maps of Slovenia: one of them illustrates the great regional diversities in house types, the other two in costumes, one for the 18th century the other for the 19th. In this same room were many agricultural implements (rakes, plows, sycthes etc.) and in one corner there was a bedroom interior; the beds were of simple wooden

constructions with painted head and footboards, but the most interesting thing about them was an adjustable V shaped piece of wood stuck in the side of the bed which was used as I understand it to prevent people from falling out of the bed, it didn't seem very strong however. By the way one thing has struck me very much about Yugoslav museums and that is that all their exhibits of household furniture and wooden utensils are out in open with no iron bars around them, and whenever we were curious about chest (they have very pretty and intricately carved and elaborately painted ones here) or a trap etc. he would either open it or show us how it worked, with no hesitation at all. It seems to me, that in Museums people should be permitted to touch and feel things as they here rather than have them behind glass and iron bars. Incidentally they have several types of traps that the peasants used for mice, rabbits etc. although it was rather difficult to find out what they were since we didn't know the word in Serbian. Mr Orel, like all middle-aged people in Slovenia, speaks excellent German since until world war I, this area was part of the Austro-Hungarian empire and all children who went to school were compelled to learn it: also before the war it was and to a large extent still is their most important foreign language here. ... In another corner was a model kitchen of the last century complete with hand carved wooden chairs a table and pendulum clock. In the next room were cases of costumes from different areas. One of the most interesting features of the men's costume from certain areas was the bright red »kishobrans« or umbrellas and for the woman characteristic white bonnets which framed their faces and puffed out in back like big mushrooms. In one region called Bela crkva were costumes showing a decided Turkish influence. By far the most interesting part of the whole museum, however, was a display or wall boards from the front of bee hives. This had on them all sorts of pictures of mythological scenes, satires on peasant life, religious subjects. According to Mr. Orel this is a typical of Slovenia, although now the ... craft has, he told us, quiet died out.« (Halpern 1953, 91)

Navdušili so ju tudi kratki enodnevni izleti v muzej v Postojni, Postojnsko jamo in na Predjamski grad, izlet v Kranj in na Jesenice, ter izlet čez Vršič in po dolini Soče. Najobširneje pa sta zakonca Halpern v raziskovalni dnevnik zapisovala vtise z izleta po Dolenjskem, kamor ju je spet vodil Boris Orel, ki je teren iz svojih dolgoletnih (in vsakoletnih) izkušenj s terenskimi ekipami etnografskega muzeja zelo dobro poznal. Pot jih je vodila prek Stične, nato pa so si v okoliških vaseh ogledali »različne tipe kmečkih posesti« (Halpern 1953, 97):

»Many here seem to be quite prosperous in material holdings, including many outbuildings, horses, etc... but often the homes are very poor, at least in proportion to what we expected to see. One place we stopped had a large long building with separate places for the grain, corn, oxen and horses (in Šumadija most people don't have horses). The home, too, was very different and interesting, being similar to a log cabin in structure, only along the cracks and joints of the wood are painted fillings – we saw them in blue and green. From every window of almost every house are pots of geraniums, placed inside but with the

blossoms poking thru the windows. On most roofs sits a red tile rooster. Near the village of Mokronog we turned off the little road we had been on and bumped down across the fields to a tiny village several kilometers away. Here dr. Orel knew the people and we were given a hearty welcome; even here we couldn't escape rakija – we stil haven't learned to get that down easily. While Joel was busy poking around outside, I went inside the oldest home with the owner; it is completely of wood, except for the roof, which is time- and soot-blackened thatch. It is the oldest, crumbling, grimyest home we have seen, with its huge old open fire pit inside, its dirt floor and its festoons of soot and falling straw. And yet here was a wall switch for electricity, lights in each room, and an electric regulator of some sort. In the main bedroom were elaborate religious paintings and articles. We were told that these paintings, which are sort of primitive in style, are made by a majster near here. In a tiny, narrow second bedroom is a small bed and chest, and many religious ornaments... but the room is entirely dominated by a huge portrait photograph, about 15 years old, of the former head of the household on his death-bed. He is dressed in Western clothes, with tremendous walrus mustache. His hand are clasped over his heart and in them was placed a cross. He is lying on an embroidered white sheet and pillow, and real carnations and ferns are placed all around him in a pattern. The house has a sort of hay-loft to which you can climb up on a rickety hand-made ladder of bound sticks. I wanted to see what was up there, so we climbed up and had a look around. It was not a hay-loft at all but a sort of catch-all for junk. All over the place were old torn or damaged baskets, empty kegs, barrels and boxes, broken wooden implements, old shoes, broken water jugs, etc. The grim and dust not being so pleasant, we wanted to get down as soon as possible, but the old man, thinking that his »attic« was a treasure chest for people like us – which it actually is – insisted on giving us something from there. We ended up with a small utensil which is all handmade and which is used to shape, smooth and curve planed wooden surface. His wife soaked it, scraped the soot off, and wrapped it in some newspaper for us. Then we went to visit a real old-fashioned grinding mill.« (Halpern 1953, 97–98)

Tovrstni zapisi terenskih opažanj se nadaljujejo z navdušenimi opisi mlina, vasi Straže pri Novem mestu, itd. Poseben vtis je na zakonca Halpern naredil obisk pri lončarju (»majster potter«) v vasi Groblje (pri Prekopi); nad njim in njegovim delom sta bila še posebej navdušena, saj sta dve leti pred tem obiskala lončarsko delavnico v Coloradu Springsu, »edinem kraju v ZDA«, kjer so si obiskovalci lahko dve minuti ogledovali lončarjevo spretnost (v stekleni kletki in pod močnimi fluorescenčnimi lučmi), ko je demonstriral »starodavno lončarsko tehniko« na lončarskem kolesu. (Halpern 1953, 98) In zadnji vtisi iz okolice Žužemberka pred odhodom iz Slovenije v Srbijo:

»The rest of the afternoon was spent in driving through little villages ... Again forgive the illusion to fairy-tales, but that's just what these places are like – on the highest point or at the top of a small hill site the old castle, and further down the slope, with the steeple of parish church as the central focus,

is nestled a small peasant village. Sometimes the castle was situated along a peaceful riverbank, half-hidden by ancient sagging willows. And sometimes the castles are just crumbles of rock, not the victims of natural deterioration but of the heavy bombing that this area underwent, such as in the village of Žužemberk.« (Halpern 1953, 99)

Joel in Barbara Halpern sta se med skoraj leto in pol trajajočim terenskim delom v Srbiji (Orašac) v Slovenijo vrnila še marca 1954. Po »čudnem zadovoljstvu, da spet čutita toplo vodo, ki teče iz pipe«, ki jima ga beograjski hoteli niso mogli nuditi, sta takoj organizirala vrsto srečanj z nekaterimi slovenskimi etnologi in antropologi, poleg tega pa sta si želela ogledati muzeja v Mariboru in Ptujju. Iz zapisov o njunih srečanjih je bil na prvem mestu ponovno obisk pri dr. Orlu, ki je bil spet zelo prijazen, toda tudi zelo zaposlen. Zato tokrat izstopata srečanja z dvema antropologoma; Nikom Županičem, »fantastičnim starim možem«, ki je bil tedaj star že 75 let in je bil predstojnik »two-man department of ethnology«. Sicer pa je Niko Županič na zakonca Halpern zapustil vtis že nekoliko senilnega, zato pa še vedno zelo ambicioznega moža, ki je rad govoril predvsem o svojih znanstvenih dosežkih, pa tudi o svojem »dragem prijatelju Jovanu Cvijiču«. (Barbara in Joel Halpern 1954, 349)

Dr. Božo Škerlj, »fizični antropolog«, se je zdel Halpernovima precej bolj dovteten in seznanjen s sodobnimi antropološkimi tokovi, navsezadnje tudi zato, ker je »pred kratkim preživel leto dni v Ameriki«. Žal sta ugotovila, da »njegovi interesi niso podobni interesom Joela Halperna«, ker bi sicer lahko bilo njegovo sodelovanje zelo koristno. (Barbara in Joel Halpern 1954, 350) Nekaj dni pozneje je Joel Halpern uspel svoje vtise, povezane z dr. Škerljem, v terenski dnevnik še precej natančneje zapisati, pri čemer je poudaril, da je bil dr. Škerlj zagotovo najbolj zanimiva osebnost, predvsem pa najbolj kompetenten znanstvenik, ki ga je srečal na potovanju po Sloveniji in Hrvaški. (Halpern 1954, 363–64) Vsekakor je Škerlj nanj napravil vtis moža zelo širokih interesov, ki pa je bil žal v tistem trenutku preveč zaseden, da bi se lahko dogovorila o širšem sodelovanju; najprej je bilo tu njegovo etnografsko in (fizično) antropološko raziskovanje na dalmatinskem otoku Susku, pripravljal je »tehnično publikacijo« o izvoru človeka, ter hkrati razmišljal o ponovni revidirani izdaji poljudne knjige na isto temo. Prav tako je pripravljal gradivo za knjigo o kulturnih podobnostih med Eskimi in ledenodobnimi lovci, ki so živeli na francoski rivieri v času magdalenija. Hkrati je bila tik pred izidom Škerljeva poljudna knjiga, ki je opisovala njegovo potovanje po Ameriki. Škerlj in Halpern sta imela tudi dolge debate o »bralni kulturi« in kakovosti izobrazbe v Ameriki in Sloveniji, pri čemer je bil Škerlj prepričan, da Slovenci berejo precej več kot Američani, vendar je bil Halpern prepričan o večji splošni izobraženosti sonarodnjakov zaradi gledanja televizije (te Slovenci še niso imeli) in precej bolj pogostega radia. Škerlju se je tudi zdelo, da je izobrazba slovenskih študentov boljša kot izobrazba študentov na Univerzi Arizona, kjer je sam preživel nekaj časa. In ko je nanek beseda na McCarthyja (»a subject almost every Yugoslav and every European for that matter brings up sooner

or latter« (Halpern 1954, 363)), je Škerlj izrazil prepričanje, da bi lahko Amerika postala reakcionarna fašistična država. To svojo trditev je nameraval objaviti tudi v svoji knjigi o Ameriki. (Halpern 1954, 364) Mimogrede zapišimo, da je Škerlj v knjigi, ki je izšla pod naslovom *Neznana Amerika* (1955, 5) zapisal, da je sicer vzljubil »ameriškega človeka z ulice, dobrosrčnega, vedno prijaznega in pripravljenega pomagati«, vendar ni spregledal mnogih znakov razvoja Amerike v »nekako fašistično veledržavo, katere reakcionarni voditelji se danes čutijo poklicane, da vladajo svetu in mu vsiljujejo ... svojo 'demokracijo' in svojo 'svobodo' ... za kar jih pač nihče ni prosil«. (Škerlj 1955, 5) Ob koncu zapisa o dr. Božu Škerlju Halpern navaja zanimivo debato o akademskih zasluhkih, ki so bili tedaj zelo nizki; pogosto so bile plače univerzitetnih profesorjev nižje od plač kvalificiranih delavcev; zato pa so bili slovenski znanstveniki plačani za svoje članke in pogosto se je menda zgodilo, da so bili mesečni honorarji za članke nekajkrat višji od plač.

Tudi v marcu 1954 sta zakonca Halpern obisk v Sloveniji izkoristila za mnoga zanimiva opažanja in primerjave med Ljubljano in Mariborom ter Beogradom, ki sta ga seveda poznala precej bolj podrobno:

»Comparing with Beograd here the amount and variety of consumer goods are very different – in the first place Ljubljana has an auto showroom, the only one now in the country. Also, there are fine wools and woolen products, very expensive to be sure, but they are available and they are not to be seen in Serbia as in Beograd has to sell Serbia's inferior woole products. Here are also such things as silks, brocades, and chiffon scarfs – unheard of luxuries in Beograd, and in several places. I even noticed plastic salt and paper shakers, toothbrush holders and other practical gadgets, all Slovenian-made, but not found in Beograd. Ljubljana has also pioneered in soft drinks and came out with Cokta Cokta, which has not gotten down to Beograd where it will probably have an immediate market. I also saw a large quantity of better looking ready-to-wear clothes, especially coats and blouses, things which are always made in Beograd by buying the fabric and having it made, with very few exceptions. This is really charming town and I wandered in and out of the streets looking in windows and not really going anywhere ... This city (Maribor) like Ljubljana is very Austrian or middle European in flavor, and ... I couldn't help but wonder what this place and Macedonia, for instance, had in common. Here the streets, made of squares of stones set in spiral patterns, were very clean, and the buildings came right to the twisting narrow curbstones – then suddenly the maze of twists and buildings opens into a large town square, with the town hall on one corner and one imposing statue bedecked with pigeons in the center of the square. Plain-looking well-dressed people which by on bicycles, and although it is the middle of march they still wear heavy winter clothing. The children especially – they have fat little fur coats, of lambskin or white sheepskin, with three big puff-balls of fur buttons down the front. And everyone, children and old man and students alike, wear mittens whith elaborate knitted designs.« (Halpern 1954, 352–353)

Vsa ta številna srečanja in poskusi vzpostavljanja stikov z vsemi takratnimi jugoslovanskimi (slovenskimi) etnologi, antropologi, etnografi in arheologi kažejo, da sta bila zakonca Halpern takrat, ko sta prispela v Jugoslavijo in delala na svojem prvem terenu – v Orašču v Srbiji – odlična predstavnika ameriške antropologije. Ta je imela v petdesetih letih 20. stoletja čisto posebno mesto med znanstvenimi disciplinami; bila je veda, ki je bila hkrati tudi način življenja za tiste, ki so jo prakticirali. Bila je izjemna zaradi svoje (vse)obsežnosti in splošnosti ali holizma, saj ni želela prezreti prav nobenega človeka ali skupine, izpustiti nobenega relevantnega tematskega področja, ter si je zares prizadevala biti »the study of man and his work«. (Anderson 1967, 141) Ob pojavu prvih števil *Current Anthropology* leta 1960 je revija svoje avtorje in bralstvo takoj povezala v neke vrste »tovarišijo peresa«, v kateri so bili vsi resno zavezani in predani proučevanju človeških kultur in družb v vseh njenih dimenzijah (Anderson 1967, 142). Vendar pa to ni hkrati pomenilo, da bi se sporazumeli o tem, kaj je etnologija / antropologija ali kaj bi morala biti, nasprotno: področja zanimanja so postala bolj mnogovrstna kot kadarkoli prej, vsekakor pa zelo odprta.

Halpern je v tem pogledu sodil med ameriške antropologe, ki so se ukvarjali s proučevanjem področja družbenih organizacij (dve drugi področji večinskega zanimanja sta bili politična antropologija in antropologija religije). Zanje je bilo značilno, da so se od konca druge svetovne vojne posvečali predvsem raziskovanju »majhnih skupnosti«; večinoma preprostih kmečkih družb. Pozneje so svoje zanimanje razširili na raziskavo bolj kompleksnih družb, a še vedno s poudarkom na kmečkih družbah. Šele sredi 60. let so se obrnili k raziskovanju, ki je dobilo ime urbana antropologija. Ob tem so (prav zaradi ukvarjanja z majhnimi – lokalnimi družbami, v katerih družinsko in sorodstveno obnašanje tvori bogastvo oblik in ustvarja podlago za družbeno interakcijo) vztrajali pri poudarjenem proučevanju sorodstvenega obnašanja. (Anderson 1967, 142) V tem pogledu so pri proučevanju družine in sorodstva postajale zelo »modne« statistične analize; Halpern je v tem pogledu sodil med zelo zgodnje raziskovalce s takimi preferencami, saj je bilo pred letom 1960 tovrstnih kvantitativnih analiz izjemno malo. Po ustanovitvi *Current Anthropology* pa je kmalu postala obvezna praksa, da so avtorji terensko delo zaokrožili s statističnimi opisi različnih obstoječih poročnih praks. Ta nova potreba po kvantifikaciji socialnih fenomenov je bila povezana tudi z redefinicijo in s ponovnim raziskovanjem mnogih starih in novejših problemov (Tylorja, Bachofena iz 19. stoletja ali pa Claude Levi-Straussa in njegovih *Les Structures Elementaires de la parente* iz leta 1949.) Ta ponovljena raziskovanja so bila povezana tudi z naraščajočim interesom za metodologijo, ki je bila v 60. letih 20. stoletja vse bolj v ospredju. Tedaj so se tudi v antropologiji pojavljali matematični modeli, lingvistična tehnika komponentne analize, računalniške simulacije delovanja sorodniškega sistema ipd. (Anderson 1967, 142)

Elemente tovrstnih usmeritev v Halpernovem delu najdemo zelo zgodaj; že v svojo disertacijo o srbski vasi Orašac (Halpern 1958) je vključil obsežna poglavja s podatki o demografski

podobi Srbije in Orašca v 19. in 20. stoletju, kjer so bila v ospredju vsa vprašanja razvoja prebivalstva in vitalne statistike ter historično-demografske podobe družin in gospodinjstev od 19. do srede 20. stoletja. Vse gradivo, zbrano v okviru velikega raziskovalnega projekta v Jugoslaviji iz let 1961 in 1962 kaže, da se je njegovo zanimanje za tovrstno problematiko še poglobljalo. Halpernov doktorat seveda v največji meri odseva njegov strokovni in znanstveni pedigre, ki ga najmočneje zaznamujeta njegova profesorja Philp Mosley in Conrad Aarensberg. Mosley se je ukvarjal z južnoslovansko zadrugo, ki jo je v Srbiji proučeval tudi Halpern; Aarensberg pa je kot mentor pri disertaciji v uvodu v Halpernovo knjigo *A Serbian Village* posebej poudarjal odlike tovrstnih antropoloških (v Evropi bi po Aarensbergovem mnenju takim raziskavam rekli »etnografske«) »community studies«, ki poglobljajo vedenje o načinu življenja v mnogih tradicionalnih in modernih družbah. Največja odlika Halpernovega dela je bila zagotovo komparativnost in odprtost za kompleksnost sprememb, ki spreminjajo tradicionalne kmečke družbe: »ta študija sodi v vrsto tistih raziskav, ki so ponudile trdne temelje za primerjave kultur (civilizacij) in temelje za razumevanje družbenih in kulturnih sprememb«. (Aarensberg 1958, VII–IX) Tudi tematska zasnova Halpernovega dela poudarja predvsem tista področja načina življenja, v katerih so spremembe najbolj jasno in najhitreje prišle do izraza: na področju »dela za preživetje« pri agrarnem in neagrarnem prebivalstvu, na področju kulture bivanja, prehranjevanja in oblačenja, na področju »življenskega cikla« od rojstva do smrti, verovanj, praznikov ipd. Najbolj obsežna pa so zlasti poglavja, posvečena problematiki »družbene kulture«: družinskim skupnostim in sorodstvu, zadrugam, klanom in sosedstvu, vasi kot družbeni skupnosti, socialni razslojenosti, vasi v odnosu do zunanjega sveta ipd. (Halpern 1958, XIX)

Edina podobna etnološka (narodopisna) raziskava, kakršne se je Halpern lotil v Orašču in jo želel udejaniti tudi v Šenčurju in Gradencu, je *Narodopisna podoba Mengša in okolice*, ki jo je istega leta, kot je izšla Halpernova monografija o Orašču, izdala Marija Jagodic (Makarovič). Marija Jagodic je svoje delo delo zasnovala kot »skromno zasnovan etnografski pregled«, s katerim je skušala ohraniti »napisano podobo nekdanje in današnje ljudske kulture« Mengša in okoliških vasi. Obsežno gradivo, zbrano med letoma 1952 in 1956 (nastajalo je torej v istem časovnem obdobju kot Halpernovo v Srbiji), je po avtoričinem lastnem mnenju omejila na »primerno podajanje gradiva«, v katerem so zajeta »vsa poglavja ljudske kulture« (uveljavljena z *Narodopisjem Slovencev*), in le redka so povsem izostala. (Jagodic 1958, 5–6) Vsekakor pa se je avtorica zavedala in poudarjala »izrazito deskriptivni značaj« svojega dela, ki sicer (samo) beleži spremembe, in ugotavlja, da se je značaj ljudske kulture začel izrazito spreminjati ob koncu 19. stoletja.

Omenjena Halpernova prizadevanja, vzpostaviti kontakt s praktično vsemi jugoslovanskimi etnologi, etnografi pa tudi z geografi in pozneje še s sociologi, zagotovo kažejo širino njegovih antropoloških zanimanj, odsevajo pa tudi dejstvo, da Halpern jugoslovanske etnografije in etnografov zagotovo

ni dojemal kot bistveno različnih od sebe in svoje vede. Seveda je upošteval in priznaval razlike, drugačne namene, cilje, celo metodologijo. Menil je, da je bilo tu – podobno kot v vsej Vzhodni Evropi za vse etnološko- in socialno- / kulturno-antropološke študije značilno, da strogo pristajajo na ukvarjanje s posameznimi državami (nacionalne etnologije) ali z etničnimi skupinami, ki jih država uokvirja, da so sicer zelo bogata, polna podrobnosti, a so skoraj brez ali le z malo komparativnih pogledov. Vendar je vseeno šlo za sorodne »antropološko usmerjene« vede (Halpern in Hammel 1969; 1970, 5060), ki so se zaradi različnih tradicij nastajanja razlikovale. Da je jugoslovanske etnografe zagotovo štel za svoje poklicne kolege, pa navsezadnje najbolj dokazujejo njegovi nenehni poskusi skupnih projektov.

Halpernov projekt »Peasant communities« v letih 1961 in 1962

Največji in najbrž najpomembnejši del Halpernovega slovenskega gradiva pa je nastajal v letih 1961 in 1962, ko je Joel M. Halpern dobil štipendijo National Science Foundation za izvedbo velike raziskave »Peasant communities« na Balkanu in v severni Grčiji. V Halpernovi zbirki na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo hranimo kopije obsežne spremne dokumentacije o raziskovalnem projektu, delnih in končnih poročil in korespondence, ki je med raziskavo potekala med Halpernom in drugimi udeleženci raziskave. Iz dokumentacije bo mogoče izluščiti precej pomembnih dejstev, ki bodo vsekakor pomagala razrešiti vprašanje relevantnosti zbranega gradiva, predvsem pa bodo močno pomagala vsem raziskovalcem pri evalvacijah zbranega gradiva, ki ga bodo kakorkoli uporabljali pri svojih raziskavah.

Projekt se je začel sredi leta 1961; 22. aprila je namreč dr. Halpern (tedaj docent na University of Columbia, specializiran za kulturno antropologijo Vzhodne Evrope) prosil pomočnika državnega sekretarja za evropske zadeve za pomoč pri široko zasnovani raziskavi. V okviru raziskave je namreč nameraval (»in order to gain perspective in my work in Yugoslavia«) najprej nekaj mesecev potovati po Vzhodni Evropi (Vzhodna Nemčija, Poljska, Sovjetska zveza, Romunija, Bolgarija, Češkoslovaška in Madžarska) ter s srečevanjem in navezovanjem stikov s tamkajšnjimi »social scientist«, zlasti pa z etnologi in s sociologi, ter s terenskim delom dobiti dovolj širok komparativni uvid v razmere na skorajda celotnem tedanjem evropskem komunističnem vzhodu. (Halpern 1961–62, 14–15)

Terenska akcija v Jugoslaviji, kjer je prof Halperna že spremljala njegova žena Barbara Kerewsky-Halpern (tudi kulturna antropologinja), je bila v grobem zasnovana do konca leta 1961, ko je iz nekaterih Halpernovih dopisov razvidno, da je pripravil vprašalnike in prosil za znanstveno pomoč sodelavce Inštituta za družbene vede – Oddelka za sociologijo pri Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti, prav tako pa tudi za pomoč pri terenskem delu in iskanju študentskih asistentov, ki bi sodelovali pri izpolnjevanju vprašalnikov. Januarja 1962 je sociološkemu oddelku Inštituta za družbene

vede poslal kratek povzetek raziskovalnega programa, v katerem je bil posebej poudarjen cilj raziskave: proučevanje učinkov procesa industrializacije in urbanizacije, kakor odseva v etnično, socialno in geografsko različnih kmečkih okoljih Jugoslavije. Metoda raziskovanja naj bi bila predvsem metoda opazovanja z udeležbo, ki bi jo dopolnjeval s terenskim gradivom, zbranim z odprtimi vprašalniki, ki bi jih v vsaki vasi s terenskimi intervjuji zbrali študentje sociologije in etnologije; terenska akcija je bila predvidena za leto 1962. Zbrano gradivo, ki so ga v januarju 1962 že začeli zbirati, so razširili tudi z različnimi historičnimi in sodobnimi popisi prebivalstva izbranih vasi, s čim bolj popolnim arhivskim gradivom, kjer je to bilo mogoče, s popisi hišnih inventarjev; zaradi ugotavljanja obsega izdelkov, ki so industrijsko izdelani oz. so izdelek tradicionalnih obrti. Nazadnje pa naj bi študentski asistenti zbrali tudi vrsto življenjskih zgodb (»life stories through interviews«), ki naj bi omogočale dodatne primerjave. (Halpern 1961–62, 17–20)

Januarja leta 1962 je bil tudi že dokaj natančno definiran teritorialni obseg raziskav, ki naj bi zajel vasi v vseh republikah nekdanje Jugoslavije: v Sloveniji je bil to Šenčur, na Hrvaškem Lekenik, Bobovac ter Slano in Majkovi v Dalmaciji, v Srbiji Orašac in Inđija (Vojvodina), v Bosni Župča, v Makedoniji Labunište in Velešte ter v Črni gori vas Bukovac. Šenčur je bil v tej fazi izbran kot »vas z dolgo tradicijo kmečkih delavcev, ki je značilna za slovensko alpsko območje, hkrati pa leži na območju z najhitrejšo stopnjo industrializacije in z največjo prosperiteto v Jugoslaviji«. (Halpern 1961–62, 17–20) Pozneje se v poročilih kot »kontrolna vas« pojavi tudi Gradenc pri Žužemberku, ki je bila povsem drugačno okolje kot Šenčur, za katerega je bilo značilno močno izseljevanje. Maja leta 1962 je Halpern Inštitutu v Beograd že poročal o začetku lastnega terenskega dela na vseh lokacijah; za Slovenijo npr. o kratkem raziskovalnem obisku Šenčurja, vsekakor pa je nameraval tam več časa preživeti poleti leta 1962. Prav tako je poročal o vzpostavitvi intenzivnih stikov s sociologom dr. Jožetom Goričarjem in njegovim asistentom Zdravkom Mlinarjem, ter dr. Vilkom Novakom in nekaj študenti etnologije in sociologije, ki so tudi že začeli z zbiranjem gradiva. (Halpern 1961–62, 17–20) V poročilu je Halpern tudi posebej poudarjal, da je kopije vsega zbranega gradiva, in gradiva, ki bo še zbrano, takoj predal tudi vsem znanstvenim sodelavcem, s katerimi je delal.

Oktobra leta 1962 je bil Halpernov raziskovalni projekt v Jugoslaviji končan in v končnem poročilu (Halpern 1962, 1–26) lahko najdemo zelo izčrpna opažanja o splošnih razmerah v Jugoslaviji, razmerah v jugoslovanski etnologiji in sociologiji, prav tako pa tudi o sodelavcih v raziskavi, predvsem v povezavi s tem, kako so njihove strokovne, politične in osebne preference učinkovale na raziskovalno delo v Jugoslaviji. Halpern mimogrede tudi pojasnjuje, da so morali vsi znanstveniki, s katerimi je prihajal v stik, redno pisati poročila o njem in njegovem delu. Eden izmed njih mu je to tudi odkrito priznal. (Halpern 1962, 14) Kar nekaj težav je bilo tudi s terenskim delom in policijskim zanimanjem zanj; za tovrstne incidente so mu povedali nekateri študentje, ki

so opravljali intervjuje v okviru projekta, vendar v Sloveniji tovrstnih incidentov ni opazil. S tem so verjetno povezani tudi mnogi očitki vohunstva, ki so se takrat in pozneje pojavljali v zvezi s Halpernovimi posegi na prostor nekdanje Jugoslavije. Vzrok zato je bil »incident«, ki se je zgodil ob terenskem delu v Bosni, kjer je za terensko delo najeti študent vse svoje zapiske odnesel na policijo. Najbolj problematičen del gradiva je bilo vprašanje, kje je »kdo služil vojsko«; označeno je bilo z »izrazito nevarno« in naj bi dokazovalo »vohunske namere« avtorja vprašalnika. Vsekakor je zadeva odmevala tudi v javnosti in bila povod za kasnejše napade tiska (tudi rumenega) o Halpernu – ameriškem vohunu. Halpern je ob vseh teh napadih protestiral in vedno dobil z zunanjega ministrstva Jugoslavije prijazno pismo, da njegovo znanstveno delo dobro poznajo, da ga jugoslovanska policija vsekakor ne obravnava kot vohuna in da je v Jugoslaviji vedno dobrodošel; na terenu pa je tovrstno nezaupljivost nekaterih (tudi znanstvenih sodelavcev) doživljal vedno znova – vsaj do konca 80. let 20. stoletja. (Halpern 1961–62, 17–20) V vsakem primeru poročilo ponuja dragocena izhodišča za evalvacijo znanstvene veljavnosti zbranega gradiva tudi še po več kot štirih desetletjih, odkar je bilo zbrano.

Zaključek

Glede na vse povedano o Halpernovem raziskovalnem delu in njegovem terenskem gradivu, ki ga je Oddelek že prejel leta 2003 in 2005 (gradivo iz leta 2006 je še v fazi dokumentiranja in urejanja), menim, da delo in ime prof. Joela M. Halperna vsekakor zaslužita pomembnejše mesto v zgodovini slovenske etnologije in kulturne antropologije. Ne samo zaradi njegovih donacij, ki jih tu podrobneje predstavljamo, ampak tudi zaradi njegovih pogostih stikov z različnimi slovenskimi etnologi vse od leta leta 1953, predvsem pa seveda zaradi zbranega slovenskega gradiva v letih 1961 in 1962, ki bo imel v tedanji slovenski etnologiji najbrž še pomembno mesto. Zagotovo pa jo bo dobilo za nazaj tisti trenutek, ko bo gradivo v dokumentacijski službi Oddelka dostopno javnosti za uporabo, in še bolj takrat, ko bodo objavljeni posamezni deli gradiva ali pa bo to uporabljeno za take ali drugačne znanstvene etnološke monografske preglede in obravnave. Navsezadnje tako mnenje podpirajo mnogi povsem sodobni raziskovalni rezultati, povezani s Halpernovim gradivom iz let 1961 in 1962 z Univerze v Gradcu, kjer so gradivo že doslej uspešno uporabljali; vsaj trije na tej univerzi ubranjeni doktorati povsem temeljijo na Halpernovem terenskem delu na Balkanu; tudi doktorat Silvije Sovič, ki je bil leta 2001 obranjen na univerzi v Essexu pod naslovom »Peasant Communities, Local Economies and Household Composition in 19th century Slovenia« je v precejšnji meri povezan z rabo Halpernevega gradiva o Šenčurju.

Vsekakor pa bi o razmerju med Joelom M. Halpernom in slovenskimi etnologi ter o njegovi vlogi v slovenski etnologiji lahko ob koncu rekli tole: dinamično in živahno medsebojno učinkovanje je bilo polno neizkoriščenih priložnosti in možnosti. Te so ostale neizkoriščene; zagotovo ne po krivdi J. M. H., ki je ob vsakem prihodu na jugoslovanska tla prihajal

z vedno novimi in novimi predlogi za sodelovanje in večkrat na svoja pleča prevzemal precej zahtevna bremena priprave različnih skupnih projektov, vabil slovenske etnologe k močnejšim strokovnim stikom, pošiljal knjige, prispevke, članke, na svoje stroške prevajal različna slovenska dela in tudi posredoval pri izdaji del slovenskih etnologov. V tem pogledu je, kot kaže, uspeval samo v svojih stikih z dr. Slavkom Kremenškom, čeravno tudi ne v takem obsegu, kot si je želel, in kot bi bilo za slovensko etnologijo dobro. Iz nekaterih pisem (Kremenšek 1971, Korespondenca) je tako razvidno, da je leta 1971 čakal na objavo v *Slovenskem etnografu 1971* zanimiv Halpernov članek »Etnology in Yugoslavia since Worl war II«, da je istega leta Halpern predlagal »joint small-scale research program on population history and urbanization in Slovenia« s podporami različnih ameriških institucij. (Halpern 1971, Korespondenca) Glede na to, da bo odslej vse (ali skoraj vse) Halpernovo gradivo o Sloveniji dostopno v Ljubljani, bo morda še vedno mogoče uresničiti katero izmed Halpernovih pobud, ki tudi še po štirih desetletjih niso povsem za v koš; toda tudi novih pobud se od Joela M. Halperna še lahko nadejamo.

Viri in literatura:

- AARENSBERG**, Conrad 1958: Introduction. V: Joel M. Halpern, *A Serbian Village*. New York: Columbia University Press, I–IX.
- ANDERSON**, Robert T. 1967: Recent trends in Ethnology. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 369 (jan.1967): 141–148.
- GRUBER**, Siegfried 2004: Lebensläufe und Haushaltsformen auf dem Balkan: Das serbische Jasenica im 19. Jahrhundert. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie. Graz: Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Karl-Franzens Universität Graz.
- GUNDA**, Bela 1950: Research in Hungarian Folk Culture: An Ethnological and Folkloristic Survey. *The Journal of American Folklore* 63/267: 72–84.
- HALPERN**, Joel Martin 1958: *A Serbian village*. New York: Columbia University Press.
- HALPERN**, Joel Martin 1961: Coding instructions for Yugoslav Interviews. Neobjavljeni tipkopis v Knjižnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete. Ljubljana.
- HALPERN**, Joel Martin 1962: Comunism and Anthropology: Report on Fieldwork in Yugoslavia. Neobjavljeno poročilo National Science Foundation 26. 11. 1962. Halpernova zbirka: JMH Archive. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- HALPERN**, Joel Martin 1966: Peasant culture and urbanization. *EKISTICS – OIKISTIKH: Reviews on the Problems and Sciences of Human Settlements* 21/122: 21–24.
- HALPERN**, Joel Martin 2004: Curriculum vitae. Halpernova zbirka: neobjavljeni tipkopis. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, 79.
- HALPERN**, Joel Martin; E. A. Hammel 1969: Observations on the Intellectual History of Ethnology and ther Social Sciences in Yugoslavia. *Comparative Studies in Society and History* 11(1): 17–26.
- HALPERN**, Joel Martin; E. A. Hammel 1970: Milenko S. Filipović, 1902–1969. *American Anthropologist* 72/3: 558–560.
- HALPERN**, Joel Martin; **HALPERN** Barbara 1953: Field notes 1953–1954. Halpernova zbirka: JMH Archive, raziskovalni dnevnik z dne 22. 9. 1953. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske Fakultete, 88–131.
- HALPERN**, Joel Martin; **HALPERN** Barbara 1954: Trip to Ljubljana. Halpernova zbirka: JMH Archive, raziskovalni dnevnik 1953–1954, 349–367 – Slovenia-Croatia. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske Fakultete, 349–367.
- HALPERN**, Joel Martin; Slavko Kremenšek 1995: Etnološko-antropološko dopisovanje: Ethnological-anthropological Correspondence. *Glasnik SED* 35(2-3): 45–55.
- HALPERN**, Joel Martin 1961: Neobjavljena korespondenca z D. Kohlerjem z dne 22. 4. 1961. Zbirka Joela M. Halperna: Digital archiv JMH, 005-012-1961–1963.
- HOFER**, Tamas 1968: Anthropologists and Native Ethnographers in Central European Villages: Comparative Notes on the Professional Personality of Two Disciplines. *Current Anthropology* 9/4: 311–314.
- JAGODIC**, Marija 1958: *Narodopisna podoba Mengša in okolice*. Mengeš: Svet za prosveto in kulturo ObLO Mengeš.
- KREMENŠEK**, Slavko 1971: Dopis S. Kremenška J. M. Halpernu z dne 30. 8. 1971. Zbirka Joela M. Halperna: Korespondenca. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete.
- SLAVEC GRADIŠNIK**, Ingrid 2000: *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- SOVIČ**, Silvija 2001: Peasant Communities, Local Economies and Household Composition in 19th Century Slovenia. Neobjavljena doktorska disertacija. Essex: Department of History, Univesity of Essex.
- ŠKERLJ**, Božo 1955: *Neznana Amerika: (1952)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠKERLJ**, Božo 1955: Yugoslavia: An anthropological Review for 1952–1954. *Yearbook of Anthropology* (1955): 651–670.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 17. 1. 2006

YUGOSLAV SOCIALISM AND ITS AFTERMATH AS VIEWED THROUGH THE LENS OF PERSONAL EXPERIENCES IN THE BALKANS, 1953-2004

Introduction

In this brief essay it is my intention to focus on how Yugoslav government policies affected my research. At the same time I wish to explore the much more important question as to the ways in which the Yugoslav variety of socialism, as developed in a centralized communist and ideologically bound state, affected the everyday lives of the people in that country. The time frame I am considering is some four decades beginning with the early 1950s. The events recounted here from memory are not intended as an established view of the past but rather as a compilation of selected reflections.

As I came to know it, the Yugoslav communist system was far from as brutal as in Albania, where there was, for example, an attempt to abolish religious institutions. Nor was it as dogmatic as in Bulgaria, which had a dominant orientation, based on its unswerving allegiance to the Soviet Union. Nevertheless, the Yugoslav system was, in essence, based on a hierarchical organization of power and privilege using the Stalinist idea of democratic centralism. Thus, in my view, ultimate power always resided with the police and the army as directed by the Party. (Djilas, first publicly discussed these ideas in the early 1950s. This was first done in a series of articles and, subsequently, in his initial book, *The New Class*. His writings first appeared at the time of my initial fieldwork in 1953-54. His other books, both historical and biographical, followed. He had adequate time to create these during his multiple jail terms imposed by his former wartime leader and subsequent political colleague, Tito.

Yugoslav government policy as developed by the Communist Party was not always uniformly interpreted and implemented in this historically and ethnically diverse country. This diversity of manifestations of state policy impacted on my fieldwork from the beginning.

There was also a variation in the ways in which I was treated by different government ministries such as Interior, on the one hand, and Foreign Affairs, on the other, with their contrasting mandates. Given that I was a doctoral student my primary, and most rewarding, contacts were with universities, research

institutes and museums. One important aspect of Yugoslav socialist society was the significant state support provided to these institutions and organizations. Along with this support, however, came elaborate ideological controls. Since my initial focus was on village and small town society, perhaps the most difficult, were the local officials who lacked experience in dealing with a foreign researcher. Most often they were not welcoming, since my presence created another burden and one that could be potentially dangerous. Always looming in the background was the pervasive presence of the Cold War.

I was thus also immersed in the contrasting worlds of the public face of the government on the national and local levels.

It is also important to stress that this was also a time of drastic internal change. The socialist government had ambitious plans for economic and social development. An aspect of this planned innovation was evident in the official world of Party leadership in constructing "new" political forms of political organization as in ongoing constitutional revisions and the formal experimenting with social policy as in Workers' Self Management. But, on the other hand, in all the years that Tito and his associates were in power there never was anything resembling a free public opinion to say nothing of steps toward a truly democratic system where competing ideas, ideologies and programs were linked to a meaningful electoral process. As current developments in the Southeast Europe well indicate this option does not necessarily engender easy solutions. But clearly it was an option that was not tried in the decades before the breakup of Yugoslavia. But there certainly was a form of constant diversity as official policies always had a strong regional variation. Thus while the formal political policies were essentially the same in Slovenia and Kosovo, their manifestations were vastly different.

Beginning with the End of Yugoslavia

One cannot escape the change in perspective in writing from North America in the year 2005, four years after the experi-

ences of 9/11 in New York City and Washington, D.C, the American invasion of Iraq, the war in Afghanistan, the Madrid and London bombings the unrest in France – it is not possible to be complacent and distanced in our analysis of the failures of Yugoslav socialism and the wars of the 1990s. In the United States there is a new governmental Department of Homeland Security, a direct result of 9/11, one cannot be moralistic and self-centered about differences between “West” and “East.” The idea of the Cold War, which so dominated the second half of the 20th century, is now an historical artifact. That said Western democracies cannot easily act in the same ways as totalitarian states. The status of radical Muslims and Muslim communities in Western Europe and in the U.S. after 9/11 and in Europe after the Madrid bombings does reflect a degree of restraint both institutional and individual toward a minority group. Even the public killing in the Netherlands has had a measured response Tragically; current U.S. restrictive and undemocratic policies with respect to detention of suspected terrorists have undermined this country’s goals.

Focusing on Southeast Europe, the inadequacies and even brutalities of socialism in postwar Yugoslavia have been minor compared to the violent conflicts, large scale killings and widespread destruction that characterized the struggles of the 1990s in Croatia, Bosnia and Kosovo. But there can be little question that the Leninist “democratic centralism” of socialist Yugoslavia played a significant role in setting the stage for these tragedies. . This is so because, while ethnic-national conflicts were readily apparent, they were not the subject of open debate and potential solutions were not publicly considered. These were matters monopolized by the Party hierarchy.

In the 1950s in Yugoslavia the security forces of the Interior Ministry, then know by their initials as UDBA, were omnipresent in everyone’s lives even though their actions were usually less severe than in Stalin’s time in the Soviet Union. In Western Europe the shadow of the Nazi past was still much present in the new German state and inhibited their foreign policy. In the new Cold War atmosphere the U.S. had become involved in Communist witch hunts as exemplified by the security mania of U.S. Senator Joseph McCarthy whose influence reached into the U.S. diplomatic community in Yugoslavia when his assistants came looking for “Communist books” in the U.S. Information Service Library in Belgrade. Fortunately, their provinciality and stupidity confined their passions.

Yugoslav socialism came into existence as a result of the victorious Partisan struggle in World War II and the associated destruction of the pre-war Yugoslav state. For the Partisans their simultaneous defeat of the fascist German invaders and their destruction of the remnants of prewar Serbian based monarchical state provided the Communists with their charter of legitimacy for ruling Yugoslavia as a socialist, Communist state under the leadership of Tito, the wartime leader. This sense of legitimacy and their monopoly of power enabled them to endless memorialize the “truths” of their struggle, excluding all variant views. Including the unresolved nationality and ethnic issues, which had assumed new form in the postwar setting. These monuments to those who had fallen were exclusively for the now martyred victors. The vanquished opponents in the civil war were banished from history. Their names

were on no monuments, nor were their views given any voice in the torrent of publications and in the many special museums memorializing the NOB, the People’s Liberation War.

It surely is an irony of history that when in the 1990s the Serbian army gunners surrounded Sarajevo and purposely targeted the National Library the priceless Ottoman era manuscripts were destroyed while somehow the literature of socialist Yugoslavia survived because of its location in the library. Ironically, also destroyed by the Serbian gunners was the museum of the revolutionary Gavrilo Princip, erected by the socialist government to honor this assassin of the Austrian Archduke Ferdinand, a key event leading up to World War I. Here was the then established order erecting a museum to honor the perpetrator rather than the victim (oppressor?), a memorial tribute, in turn, destroyed by a “new” nationalist order yet linked to earlier Serbian struggles. Seeing these ruins among the destruction I witnessed in Sarajevo in 1996 gave me a perspective on the historical claims of the Socialist era sandwiched as it was between struggles against the Habsburg Empire, a nationalist monarchy and a more recently reconstituted nationalism.

Iconography of Tito, A Part of Yugoslav Socialism

Linked to our new learning about the existing Yugoslav socialism as of the 1950s was a whole related iconography of Tito in various media - in bronze busts, wood carvings, oil portraits and even, on occasion marzipan. On the title page of all school-books there were portraits of Tito as the benevolent friend of children. In programmed portraits there was the fearless warrior for the military, the statesman for the foreign ministry, the earnest apprentice for the workers, the thoughtful leader as an inspiration for the intellectuals. Fittingly some of this imagery now resides on a humorous Web site. Writing about this now vanished world a half century later it is not possible for me to consider Yugoslav socialism as a modernizing ideology whose goals included enhancing ways of life and living standards without the accompanying imagery of the wartime Partisans and, especially, their leader.

To make the system work it was, of course, necessary; first, to suppress all potential political opposition that might threaten the system. In the consolidation phase this meant the execution of primary opponents and the imprisonment of others less threatening. Tito’s former close associate Milovan Djilas has given a useful insiders’ view of this process. Slogans such as “Death to Fascism, Freedom to the People,” “Brotherhood and Unity,” continued to be officially used in bureaucratic ways long after they had lost their original meanings. Continual suppression of unresolved issues between national groups both actual and potential was one of the reasons that the system ultimately disintegrated so rapidly and so completely amidst the mass killings of the 1990s.

This comment, of course, begs the question as to why some former communist states like Czechoslovakia were able to peacefully split into national components without violence. A portion of that explanation certainly lies in the historic conflicts between Rome and Byzantium, Orthodoxy, as manifested in churches linked to a national heritage, and the uni-

versality of the Catholic Church. To this must, of course, be added the significance of the medieval Ottoman conquests and the subsequent presence of Islam in Europe, a question hardly resolved in Europe today in countries outside of the Balkans as in Western Europe.

The events of the 1990s and the subsequent breakup of Yugoslavia and the emergence of new states did, however, create a new linear time frame, which bracketed the existence of Yugoslav socialism. In all my experiences in what was Yugoslavia from the 1950s through the 1980s life courses of people of my generation were always bracketed by the temporal statement, "pre i poslje rata" (before and after the War, i.e. World War II). Now, of course, there are whole sets of new meanings attached to this expression the before and after now referencing the wars of the 1990s as the primary reference. Perhaps earlier wars had served similar functions for structuring memories.

An Abbreviated Memoir - The Beginnings

Initially I resided for approximately a year in the Serbian village of Orašac but also spent considerable time in Belgrade and also traveled widely in all of the then Republics. Subsequent stays in the succeeding decades varied from summers, to multiple residences of six months to a year or more. In the 1990s and the first decade of the 21st century visits were of shorter duration but did involve travel in what were then war zones in Croatia and Bosnia.

It cannot be too strongly stressed that when we (my wife and I) first arrived in Yugoslavia in the summer of 1953 it was the height of the cold war. Given my age (I was born in 1929) I was then barely 24. Although I had had a bicycle tour of Western Europe in 1949 and had traveled extensively in North America, this was my first visit to a Communist country. Also I had no overt family ties to Europe as my ancestors had all migrated to America by the beginning of the 20th century. It is important to note that my experiences were much shaped by a rural focus and the community study mode then very much predominant in American anthropology. I have also noted the Cold War perspective linked to those aspects of my graduate education, which focused on the then Soviet Union. Further, while in Yugoslavia I was significantly influenced by local ethnologists, especially in Serbia. As a result I came to see socialist ideology as something imposed from above and not an integral part of the lives of rural folk.

Education and the Cold War, the Early 1950s

I began my education in anthropology as an undergraduate majoring in history at the University of Michigan, and had become interested in Eastern Europe and what was then the Soviet Union. As a graduate student while I was engaged in the Ph.D. program in anthropology at Columbia University I also took courses at the Russian Institute of Columbia. These courses dealt with Russia and the Soviet Union - its economy, legal system, history, and literature. I had a unique and challenging education in this self-selected mix of courses. In a given semester I would have courses in physical anthropology,

and at the Russian Institute, Marxian economics. Similarly there was anthropological theory and the international relations of the Soviet Union or Russian literature and kinship systems. It is a wonder I survived with a coherent outlook and that my graduate career was not destroyed. Fortunately I had understanding and supportive professors.

The ideology of the Cold War was dominant. As noted, in the United States this was the period of rabid red baiting personified by Senator Joe McCarthy. He ultimately died in disgrace but not before he had inflicted much damage on American society. He also caused great difficulties for many Americans who were loyal citizens. Some years ago I explored the Columbia University Archives and found evidence as to how this period affected my professors, who were among those most prominent in the study of Soviet and East European affairs in the United States. Some were engaged in extensive consultation with their personal lawyers should they ever be brought before a congressional committee of inquiry!

But there is another view. Columbia University was, after all, in New York City with its long history of political radicalism and the site of the headquarters of the American Communist Party. Several local anthropologists had links to the "Old Left," of the 1930s. I befriended an "older man," an anthropological linguist. He had been an instructor in anthropology at the nearby City College of N.Y. (now part of the City University of New York) I was not sophisticated enough to realize that our conversations on linguistics and related anthropological topics had for him an instrumental focus. One day we went for a long walk and he broached to me the idea that I might be interested in joining the C.P., USA. I knew that he had recently been dismissed from his untenured position at City College because of his Party affiliation. This was, of course, a daring invitation given the tenor of the times. I don't remember being fearful of exploring this course of action but simply uninterested. (He subsequently resumed his career at the National University in Mexico City).

These events took place in 1952 and McCarthy's downfall was then some years off. It should also be noted that another anthropologist who worked on an Eastern European project sponsored by one of my professors, Margaret Mead. He was brought to trial as a Soviet agent and convicted. More directly pertinent, one of my anthropology professors was dismissed from her teaching position Columbia. She had publicly charged that U.S. forces then fighting in Korean were using germ warfare as a tactical weapon, a claim then made by the North Koreans, Chinese and Soviets. Like the anthropologist who taught at City College, she also subsequently resumed her career, in her case, at a smaller and less well-known University in the New York area.

Anthropology in the 1950s was then much oriented toward the notion of fieldwork in non-Western cultures as a way to validate one's professional status. But given the Soviet Union's attitude toward foreigner researchers generally and Americans in particular there was no chance to undertake fieldwork in that country or, for that matter, elsewhere in Eastern Europe. But Yugoslavia was different for in 1948 there was an ideological break with the Soviet Union.

Resulting in the severing of communist party relations

Yugoslavia in 1953, A Setting for Fieldwork

Although as of 1953 Yugoslavia was still an orthodox communist state its break with the Soviet Union made it a desired setting for expanding relations by the U.S. Thus at the time of my initial visit in 1953-54 there were very extensive United States civilian and military assistance programs in Yugoslavia. Subsequently, by the time of my second extensive visit in the early 1960s the extent of American food and economic aid to Yugoslavia had greatly expanded. During that decade the accumulation of local currency by the American Embassy had become very extensive for all food aid as well as other aid was paid for in local currency. During that time an official at the American Embassy told me that their bank account held about 10% of the value of all Yugoslav currency in circulation, an obviously politically intolerable situation. A major part of these funds were expended for public works on projects like the Dalmatian coastal highway. But there were also, relatively, large amounts of funds for academic research by U.S. and Yugoslav scholars working jointly as well as almost unlimited amounts for American libraries to buy copies of all books printed in Yugoslavia (this was the case even though funds set aside for this purpose were less than 1% of the total of all U.S. assistance.). But all these developments were in the 1960s, then very much in the future. It should be noted that I have gone into all this detail because a significant portion of my researches in Yugoslavia in the early 1960s were supported by these funds.

Role of Philip Mosely

My professor of international relations at Columbia, Philip Mosely, had been one of the founders of Soviet and East European Studies in the U.S., He also had been very much involved in U.S.-U.S.S.R. negotiations and had been an advisor at key conferences between the U.S., the U.K. and the U.S.S.R. Mosely had participated in the conferences of foreign ministers during the war in Moscow. In the immediate postwar period he had attended the Potsdam conference between Truman, Stalin and Churchill, (then Atlee) as an advisor to the American delegation. In sum, he had extensive experience in negotiating with the Soviets during and prior to the period he was my professor at Columbia.

With respect to Slovenia, Mosely had also been one the principal U.S. representatives at the treaty negotiations, which eventually ended the Trieste dispute between Yugoslavia and Italy. This matter was finally concluded only in the 1950s when we were already in Yugoslavia. But from my personal point of view, most significant was the curious fact that in the immediate prewar period, in the late 1930s, he had been encouraged by an American research foundation, the Social Science Research Council (New York), to undertake field research in the Balkans. As a result Mosely engaged in extensive field researches on the extended family unit, the Zadruga. He and Margaret Mead also my professor at Columbia had a long- term professional relationship. Mead subsequently was one of the major contributors to a book of essays dealing with Mosely's career.

Mosely and Filipović and Beginning My Yugoslav Research

During the course of his research in the Balkans in the late 1930s Mosely met Milenko Filipović, who was to become one of the leading Yugoslav ethnologists, particularly with respect to the study of Macedonian, Bosnian and, especially, Serbian areas. In 1952, when I had completed my course work, I was ready to undertake field research for my doctorate. Mosely introduced me to Professor Filipović who was then in the United States under a Rockefeller Foundation grant. He had received a fellowship from this organization on the eve of World War II but did not accept it because he chose to remain in his homeland even though war was then clearly inevitable. After the war Mosely helped Filipović renew his grant. After an initial meeting with Filipović my fate was then decided for here was the opportunity to do research in an exciting land. In a sense, I was following in Mosely's footsteps, a pathway he had pursued less than a decade and a half before. I was to do my research in Serbia under Filipović's sponsorship. It is important to add here that Filipović had been an advisor to the Chetniks (those supporting the royal government in W.W. II). Thus after the war he had been marginalized and not permitted to teach at the University in Belgrade and had to assume a research position.

Departure for Yugoslavia

We took a Yugoslav freighter from New York and landed in Dubrovnik in June of 1953. Our first introduction to the system was our contact with University students in Belgrade with whom we exchanged English for Serbian lessons. At that time visiting foreign students, especially those who wished to undertake research in rural areas, were a rarity so we had to make our own way through the system. A series of small events set the stage for our initial understanding of part of the dynamics of Yugoslav socialist society.

I also detail all this background to illustrate the fact that my selection of Yugoslavia as a research area was very much embedded in the political context of the time. For my research I had to use my personal resources since no financial assistance was forthcoming. Thus in this respect, despite the context of the times, my initial work in Yugoslavia was independent of any organizational impetus. In June 1953, when we first arrived in Yugoslavia, despite the large existing American aid program and the earlier break with Stalin, that country was still very much an orthodox communist state operating in a relatively poor and marginal country with a significant part of its economy peasant based. The massive program of industrialization had not yet really begun and the large-scale migrations to the cities were still getting underway.

The significant achievements of Yugoslav socialism in building a modern industrial economy were in prospect but communist state power was already consolidated. An aspect of the confirmation of state power entailed the techniques for the purposeful manipulation of public opinion to support the implementation of state policies. Such manipulation, which had its limitations, was played out in many ways. A local example of that purposeful manipulation took place in the early part of our initial stay.

Viewed from an early 21st century perspective the long-lasting significance of the events described below can be seen as, at best, marginal to the historical record. However, from a personal perspective, they were overwhelmingly significant to me at the time and nearly ended my work in Yugoslavia just as I was getting started.

Initial Fieldwork and Trauma

By the fall of 1953 we had settled in the central Serbian village of Orašac, about sixty miles south of Belgrade. One day the village council president invited us to accompany him and some other local officials to a “meeting” (rally) in the nearby rail and market town of Mladenovac. It also then had a few nascent industries. Something presumably important had happened and we didn’t know quite what. Our household lacked a functioning radio and they didn’t get a daily newspaper.

We left the village the next day at dawn to arrive in time for the rally. There were no private automobiles in the village then so we went by horse carriage (fiacre) of the kind I had seen only used in the village for weddings. The site of the gathering was a huge open field adjoining the rail junction. As we approached the site I noticed long lines of boxcars, which I later learned had been used to transport peasants and workers to the rally from various places in Serbia. While the relatively short ride was a bit uncomfortable given the state of the springs of the carriage but the discomfort was less than on a crowded urban bus in Belgrade with windows closed. It wasn’t until a decade later that the Yugoslav economy had matured to the extent that buses came into widespread use throughout the country.

People were arriving in a large stream, pouring out of the boxcars and onto the open fields. We kept close to our village friends but I also had a camera and ventured a photo of some of the placards. At that point a police official came by and suggested that my wife and I accompany him to headquarters. There he asked for our passports and proceeded to enlighten us about the crisis and the reason for the rally. He began by inquiring if I knew that the Americans were responsible for excluding Yugoslavia from their claimed territories in the region of Trieste? Our village friends had, of course, mentioned nothing about this only indicating that we would might enjoy a visit to a “meeting” which we naturally assumed would be combined with a large local market. It seemed apparent that the official was quoting from the most recent edition of the communist party newspaper (Borba), which was invariably found in good supply in all the official offices we visited.

I did recall that my Columbia professor had been the American representative on that boundary commission but, of course, I said nothing. Following the lecture he suggested that we would need protection from the genuine outrage of the workers and peasants who were attending the rally. I did not protest his decision but only expressed my appreciation. that neither my film nor camera was confiscated. We were assigned two officers who proceeded to follow us around for the rest of the afternoon. They were apparently good friends since they held hands, as men do in parts of Eastern Europe and the Middle East. They seemed self absorbed and the day passed without further incident.

The planned part of the gathering commenced with the eventual arrival of the Interior Minister, Ranković, who delivered a speech of “outrage” to programmed cheers. We had heard in Belgrade that he was famous for his tailored suits but we did not get close enough to check this out. On the way back our village hosts said nothing about our encounter with the police but since we were in the village under official auspices with a formal letter of introduction there was no outward evidence of their concern. After some fifty years this incident would seem to have merited little more than a mentioned as a small detail of our stay. But that did not turn out to be the case. It has often been remarked that youth is stupid and certainly young apprentice anthropologists are no exception to this rule. After this encounter I was determined to return to Belgrade immediately. In retrospect my time would have been much better invested in pursuing my ongoing fieldwork. But there was no stopping me. The next morning we boarded the narrow gauge train in a neighboring village and then transferred to a standard gauge train at Mladenovac for our trip to Belgrade. We made the approximately 100 kilometer trip in just under six hours because we managed to catch an express train to Belgrade at our transfer point.

Although determinedly curious about the context of the rally about Trieste, once in Belgrade I was so self possessed and pleased to return to our urban apartment that it never occurred to me that there was any danger to my person and to vary my usual urban routes. Therefore I first visited some of my favorite bookstores to browse for research materials and then walked over to the U.S. Library anticipating getting the Embassy news bulletin and reading recent American papers to see what they were reporting of these events. Of course, I might have first checked the local press. The American Library was located in downtown Belgrade near the Serbian Academy of Sciences and the University. As I crossed the lot adjoining the Library (made vacant by German bombing during World War II) I suddenly felt a pinprick and then another and a mob surrounded me. I broke free and started to run. As I entered the main street fronting on the Student Square I noticed a woman being herded by a jeering mob. On her back was a sign in Serbian, “One who takes the American Embassy Bulletin.” Just about that time a waiter called out to me from a nearby restaurant to get the sign off my back. I rounded the corner and in panic headed back to the U.S. Information Library collapsing at the feet of an American journalist. As I got up the journalist, Helen Thomas, (who later was the senior correspondent at the White House becoming a fixture there for decades) proceeded to interview me. She explained that her story would be front-page news in the U.S. the following day but that my name would not be used. (Present readers will find this part of my story quaint, as there once was a time when an American student being beaten up by a “foreign mob” would have been a major news story.)

Turning Point for My Research in Yugoslavia

After the interview with Helen Thomas, two American diplomats escorted me to my apartment. On our walk there they told me stories about the difficulties they had with organized mobs as they closed down the American consulate in Shanghai

in 1948, after the victory of the Chinese communists. Unintentionally, they nicely set the stage for what was to follow. They left me at the door to my apartment house apparently unaware that we had been followed. As I stepped inside a group of Yugoslav police in plainclothes, masquerading as "outraged citizens" began to beat me. I first shouted to them in Serbian and then, as the beating intensified, I switched to English. I later learned that the instructions issued to the organized demonstrators and widely disseminated were that foreigners were not to be harmed. Although they had clearly not finished their beatings the police then left apparently convinced that I was indeed a foreigner.

We Will Give Our Lives But Not Trieste

I do not remember great pain and my injuries were not serious but they had significantly bloodied me. I was quickly given refuge in the nearby apartment of a friend from the American Embassy. While trying to relax in the safety of their apartment I could hear the organized demonstrators on nearby Marshal Tito Street shouting the by now familiar refrain - "We will give our lives but not Trieste." Later, when I made a visit to the Embassy, I was told by our diplomats that they would protest on my behalf concerning the beating. They also told me that this would probably be the end of my work in Yugoslavia. I chose not to complain. Later, at a cocktail party, I met an American colonel with the U.S. Military Assistance Group to Yugoslavia; they had a large building in the center of Belgrade. He told me that prior to the demonstrations a colleague on the Yugoslav army's general staff told him that there would be no demonstrations in front of the building housing the U.S. military assistance program. There were none. This was in contrast to the American Library, which had its windows smashed.

Certainly this tale of minor events long ago has few surprising aspects. Neither the duplicity of the Yugoslav state, or for that matter, the many faces of the American government are surprising. Nor, it should be added, was the relative indifference of the Belgrade population to events in far away Slovenia unexpected. Finally, it should be noted that despite the cries of the organized demonstrators then marching through downtown Belgrade, the whole matter was subsequently settled relatively quietly through diplomatic negotiation. As a result Yugoslavia gave up claims to certain areas near Trieste. The fate of the city itself had, however, never been in question, it always remained under Italian jurisdiction.

But there is another factor involved and that is and was the extreme national and historical divisions within the territories that composed the Yugoslav state. Slovenes were and are, of course, concerned about their borders with Italy and their other neighboring states and the people of Slovene nationality who live there. Clearly, these concerns were not shared with people in Serbia. Just as, more recently, Slovenes early on, and not without some initial casualties, uninvolved themselves in the wars accompanying the disintegration of Yugoslavia. Significantly, the Serbs did not persist in trying to dominate Slovenia, critically, there were no significant resident Serbian communities.

Aspects of Life in a Communist State

My bloody head massage was clearly minor but I wondered about the fate of the poor woman whom I had seen being paraded before the organized mob. Clearly, she had no place to hide and the international press wasn't interested in reporting her situation. The brutality to which she was subjected relates, in my mind, to a visit I paid to the police station in Arandjelovac, the market town for the village in which I was working. I had come there to see about the renewal of my visa, then granted for only a few months at a time. Mistakenly I opened the wrong door and briefly saw an older peasant being beaten. It is not easy to put the pieces of the puzzle together. For from the moment we landed in Yugoslavia there seemed to be an enforced passivity of the population. As our taxi pulled away from the freighter our car hit a stevedore in the stomach and he came up over the hood. We were delayed a bit but no crowd gathered. As a New Yorker accustomed to seeing the results of critical accidents it wasn't the injury that seemed significant but rather the lack of public protest.

No Questioning in the Village

But there was no doubt that at this time individual actions, which in any way questioned government authority, were severely repressed. This "fact of life" was made clear to us from the first day of our arrival in the village. On this occasion my wife and I were seated in the village café awaiting arrangements about our housing. A local woman had heard about our arrival. She came to the café, in itself then an unusual act, and told us about her brother in Chicago. She demanded of us as to why, when there were so many nice places in Yugoslavia, had we come to this poor and backward village, which she soon hoped to leave. Subsequently, we learned that she was absent from the village for some months. When she returned, we never had the opportunity to speak to her again, nor for her sake were we anxious to do so. This incident must, of course, be seen in a broader reality. Some years later we learned that her brother had been killed in a robbery of his Chicago restaurant, putting perspective on one aspect of the realities of life in America should one seek to make a contrast. Much more important to our research atmosphere was an incident associated with the local village elementary school. I had thought that it would be nice to sponsor an essay contest in which the children could write about the village and their aspirations for the future. I even offered some modest prizes. The director of the school and the teachers cooperated and I received a significant number of essays. Very fortunately neither the school principal nor the teachers made any effort to read the pupils' work prior to turning over the papers to me. I took the school essays to Belgrade and went over them carefully. Most of the student essays were about the glories of Serbian history, the modernization of the village, and Partisan heroes. Some of their writings were obviously based on the school textbooks but a few were clearly original and described the realities of village life. Some of the drawings even showed the patched clothes of those working in the fields. One essay was unique in this respect. In the words of the pupil the Partisans weren't liberators but destroyers for they had burned part of the village neighborhood in which he lived. Memories of the combined civil war and struggle with the Germans that was World

War II were still fresh for our fieldwork began less than a decade after the war.

I determined to leave this essay out of my ethnographic account. The pupil described how her family's home had been burned and she provided a crayon drawing of the event. What to do with this material? It seemed obvious to me that if village officials saw this picture it could cause significant trouble for the parents as well as for the child. The incident might also have made life difficult for the teachers and school principal who had helped me. I destroyed the essay and drawing. To this day I remember burning the drawing and essay and flushing the ashes down the toilet. It was right to protect the student but I was also ashamed of my self-censorship. I had accommodated myself to the system. From a broader perspective, I must now admit that I used this same self-censorship in my dissertation and subsequent publications, which, in general, have been positive about, post World War II developments in Yugoslavia. Probably my present style of writing about socialism in Yugoslavia and my reluctance to sufficiently acknowledge Yugoslav socialism's positive aspects, which as noted do indeed exist, may reflect my strong internal desire to "balance accounts," since I feel my earlier publications reflect too little of the role of the state in imposing passivity and suffering.

The Yugoslav Communist System, A Broader Perspective - Ideology and Actualities

What indeed was the system to which people were accommodating? In this essay I cannot do more than offer a few brief comments. First, it is important to observe that enormous changes were underway throughout Eastern and Southern Europe during the second half of the 20th century, quite apart from the dominant ideological system in a particular country. Overall there were the ongoing processes of industrialization and urbanization and with it technological modernization. This was taking place at a rapid rate not only in Yugoslavia but also in all the non-Communist countries that bordered on Yugoslavia such as Italy and Greece.

In my initial work the early 1950s provided a kind of baseline against which to measure subsequent change. Communism, of course, put something of a special face on these changes but the long-term transformations made that centralist based ideology increasingly irrelevant. A small but significant indicator of the changes were the transformations in the types of garbage that the society produced. We observed in the village, in the early 1950s how virtually nothing was thrown away including used tin cans. These were turned into receptacles and even cooking utensils of various kinds.

The Old War - Frugality and Poverty

This frugality was also a reflection of the real poverty of this period. People were accustomed to wearing patched old clothes, especially in the villages, as well as reusing most everything possible. I well recall the minimum tableware we had then in the village. There were badly made aluminum forks and spoons that broke and bent easily. These contrasted with the sturdy homemade wooden spoons of the pre-industrial local craft era, which we also used. These latter items were reminiscent of the time when there was a greater degree of

isolation and self-sufficiency in the village economy. By contrast the household in which we lived also had the remnants of a German soldier's mess kit with its stainless steel knife, fork and spoon. I recall asking myself as to how it was possible for a people who couldn't even produce useable basic household items such as cutlery and who had used wooden spoons to have defeated such a technologically superior foe. We were reminded of this every evening at dinnertime when mixed in with the poor quality aluminum tableware were these remnants of the German soldier's field kit. Therein lies the primary justification for, and the primary legitimization of the regime, their defeat of the technologically superior Nazi invaders.

The other justification for the regime was that its socialist form of government would bring an equitable form of modernization. But these initial changes resulting from these processes of change, although widely shared, also brought with them a hierarchical, entrenched bureaucracy with a monopoly on the methods of innovation which were always imposed from above. From the outset people were primarily not inspired but coerced. This happened despite the enthusiasm of some youthful cadre who contributed unskilled labor to road and railroad construction. There was also the constant drumbeat of propaganda about social ownership, and worker participation in a so-called shared self-management system along with every few years a new constitution touting these and other new forms of political participation. But then new forms of individually based consumerism began which produced the new forms of garbage; non-biodegradable plastic was a chief component.

Old Ideologies and New Forms of Garbage

Focusing, for a moment, on this new garbage, and the earlier the lack of it in the immediate postwar period it is indeed possible to see this as a marker in the complex process of modernization. Both peasant villagers and urban workers began to experience the throw away culture of plastic beginning in the 1960s. It is certainly true that life did improve in a material way for most everyone. But this achievement did not bring lasting satisfaction. This despite the fact that Tito successfully transitioned from wartime leader to acceptable father figure. In the fifties there were then no plastic items to speak of. Just as newspaper was used more often than the less available toilet paper and acceptable hand soap was not easily obtainable. It was a time when women on boarding a bus would carefully arrange their skirts before sitting down so as not to put much stress on the fabric. Burlap sacks and crude paper bags were used to carry home the items purchased from the limited inventory in the state stores. Within a decade, however, the throwaway plastic culture began in earnest. The 1960s saw the cautious beginning of this mass consumption culture along with the innovation of the supermarket and TV. advertising which may also be termed garbage promotion media, referring to the packaging, not the aesthetic content. Now there was a mass of cheap items on the market designed for immediate use and not for long-term retention. How did the increasing availability of consumer goods, the innovation of mass marketing and the overall rise in living standards relate to other transitions? The political culture was also concerned with novelty, innovation and mass appeal. Yesterday's versions of both were certainly

discarded rather than recycled in the decades to come. But, of course, the communist party continued to monopolize power even if many of its ways had changed.

These matters can more easily be observed in the villages, the countryside, than in the towns. For in the latter there was trash collection, which, of course, was unknown in the villages (my specific point of reference here is Serbia and not Slovenia). Thus village homes began to accumulate less perishable detritus in their surroundings. Rotten vegetables, spoiled meat, old wooden implements could all be counted on to slowly return to the soil but not plastic or metal as combined in an auto carcass.

Remittances and Autos, the Countryside Transformed

The appearance of the private automobile in the socialist state was a transforming force. With its increasing use came greater individually focused mobility not only within Yugoslavia but also across international borders. The Tito regime did little to restrict free movement. It was in the sixties that there began the mass migrations of Yugoslav workers to a then labor short Western Europe. The workers' remittances were certainly economically useful to the regime. Just as the family had been useful to the state in allowing it not to be too concerned about social support services when these could be, at least partially, taken care of by multi-generational agriculturally based households in which there was also cash income.

Certainly, the triumphant return of the new urban workers to their villages became a regular part of rural life. I was impressed when I saw for the first time in the 1960s a Mercedes with a German license plate in a remote Macedonian village, a community I had reached with a jeep. The link here to new forms of garbage is also direct. When I returned to this village in the 1980s automobile carcasses dotted the countryside. Yesterday's triumph became today's discard. There also was no audience to whom to display an urban triumph. The village was now largely deserted the inhabitants having left for the towns. In both rural and urban households where both parents worked in state enterprises, a relative, often a grandma (baba), could be counted on to provide for the necessary childcare. Folk sayings were coined to celebrate the fact that parents had to make sure about the presence of a baba before they had a child.

Party Ideology and Private Investment

In retrospect the frozen ideology of the Party prevented the growth of a vibrant domestic economy. Thus the massive remittances of those who worked abroad were not invested in the domestic economy but rather in private household construction, which strengthened family ties and regional affiliations, a process that has continued into the 21st century. From the 1960s to the 1980s the housing stock of rural Yugoslavia was transformed. A uniformity of reinforced concrete, stucco, tile and brick replaced the historically nurtured regional styles attuned to local resources. The new structures were of enormous symbolic significance to the individuals and their families but their economic was questionable. For often the worker, and frequently his family as well, remained abroad for much of the year, returning only for vacations, and much of this newly constructed housing was under used. By the begin-

ning of the 21st century many isolated villages had begun to be abandoned. And the significance of investments made in decades past?

For those who stayed behind from the 1960s on there were massive and symbolic government investments made in an attempt to appease growing national regional interests. Thus to parallel the private sector's overly robust housing stock in rural areas, which were based on exporting part of their work force, there was the felt political need for every republic to have its very own uneconomical major industrial enterprise such as a steel mill or auto plant. Meanwhile the quality of locally manufactured items such as autos an international joke. This was notably the case with the Yugoslav licensed Fiat produced at what had been an historic armaments plant in central Serbia. *Its shoddy construction hastened its achievement of junk status both on the international market and domestically.

New Car Owners and Junk

By the late 1970s, early 1980s, the remains of worn out cars from the first generations of car owners were beginning to clutter up not only rural byways but also appeared on the verges of highways. This at the same time that the first generation of manufactured wood and electric stoves, TVs and small refrigerators also began to wear out. At least in central Serbia, no effective recycling system functioned so behind individual homesteads the piles of discarded stoves, TVs, and refrigerators began to pile up. This development raises interesting questions for the ecologically oriented concerning rural water supplies e.g. does the freon and other chemicals as in the florescent tubes get into the ground water. As a further example, how is the used crankcase fluid from cars, and tractors disposed of? The pride of a Yugoslav worker driving his new Mercedes to his home village for the first time was a frequent sight in the 1970s and 1980s and individually owned rural repair shops began to appear to service these cars.

These problems are in no way unique to the former Yugoslavia. Countries such as the United States are well advanced in the ways in which its industries have created numerous examples of widespread pollution of water supplies. But, of course, it is necessary to view this matter in some perspective. Ecological devastation in Yugoslavia and its health consequences seem to pale in comparison to places like the former Soviet Union and the massive transformation of landscapes in areas such as Central Asia.

The "Impartial" Observer Anthropologist as Spy, TV "Personality" and Peasant Icon – A Personal Journey

Lest this all seem too distant, too objectifying it seems appropriate to describe how my personal image came front and center, briefly, and in a not so minor way, first in the public press, then on Serbian TV and, finally, in a popular magazine. On several occasions, beginning in the 1960's, I was denounced as a CIA agent in the public press in both Belgrade and Sarajevo. Other American researchers were also identified in this way. But since I had done fieldwork in Yugoslavia for a longer time, and researched most intensively in rural areas, I became an inviting target. This was because the security authorities, even in their more relaxed phases, wanted to control access to those areas that they could not as easily supervise as urban

places. After each article appeared I made a point of writing to the Yugoslav Ambassador in Washington that the charges were untrue and libelous. In the fullness of time I received a reply saying that I would be welcome to return to Yugoslavia to continue my researches.

It was quite clear that the Foreign Ministry and the Ministry of the Interior had somewhat different goals, a not unfamiliar situation in the U.S. Then in 1986, through the good offices of a colleague at Belgrade University, I was introduced to a Serbian TV personality. He made a specialty on his weekly program of discovering odd things in remote places. Clearly, my long-term ethnographic fieldwork in a Serbian village qualified. His TV program had a folksy ambiance; even its title was people friendly, "By the Way (Uzgred budi rečeno)." In no time at all we (my wife and I plus a film crew) were ensconced in "our" village. They remained on site for several weeks and the production of an hour-long film resulted. Unlike American TV there were not many outtakes. That summer my wife and I lived out Andy Warhol's (the American pop artist's) dictum that everyone can be famous for 15 minutes. The program was broadcast not only in Serbia but nation-wide throughout what was then Yugoslavia. Thus when we left the village that summer after the filming we were recognized most everywhere even as we tried to vacation in Dalmatia. There were "serious" consequences – thus waiters would recognize us in a restaurant and insist on feeding us "real peasant food." At that time we were more than middle aged and our diet tended to be strong in vegetables and occasional chicken and fish. But here our plates were being piled high with greasy, roasted meat! But it was quite a different persona than that in which I had been portrayed in at least one article, which commented, about my appearance and "disappearance" in Yugoslavia that I had "vanished in a fog."

But our "fame" was to last for more than 15 minutes in a different context. The American Embassy's glossy propaganda magazine, intended primarily for the intelligentsia, featured a long article about our film with many color photos from our time in Serbia. Among the photos was one of the two of us taken in Orašac in 1954 explicitly captioned as "the Halperns in peasant dress."

The idea to pose this way had not been ours but derived from another American couple that had visited us in the village and wanted to be photographed in peasant costume. We decided to follow their example. Our hosts were most cooperative even if some of the costumes were no longer worn, especially women's folk dress which was often saved for burial. It should be added that back then our village family was most curious about our clothes and had tried them on when we had been away. For this reason we viewed dressing in their clothes a fair exchange. The photos were then put away for more than 30 years and only surfaced again in their use in the film. At the time we thought to introduce an element of humor that was in consonance with the theme of the production. In any case, the editors of the Embassy magazine gave this photo very prominent play in their article and combined it with a long caption about our personal history including our research work in Serbia.

Further Media Adventures

Surprise! Four years later we revisited Serbia in 1990 and one of our Belgrade friends showed us a copy of an article that had recently appeared in a Serbian weekly. It was all about spying in Yugoslavia and was actually an article about a book written by a British Embassy, press attaché in the late 1940s, who subsequently became a well-known British novelist. It had the symbolically catching title, "White Eagle Over Serbia." The theme of the novel was a tale of rural based espionage in Macedonia. But no matter, photos from Serbia would give it just the right peasant flavor. At least this is what the journalist involved subsequently told a colleague of ours when he saw the photos in the American Embassy magazine. They seemed appropriate and he used them without permission or payment of royalties. He did, however, list me as the photographer of myself, certainly a technical possibility. There were also several of my other photos from the Serbian village of Orašac. The photo spread also included other pictures. They were of a well-known art photographer, German by origin, recently deceased, a Hollywood publicist named Helmut Newton. His most famous work, I later learned, was a massive actual coffee table sized volume entitled, "The Nude and the Refrigerator." In captioning my photos the journalist spared no inspiration. Our photo in peasant dress was captioned: "True Serbian peasants a barrier against communism." Alongside were other of my photos that had appeared in the Embassy magazine. These were of a poor but picturesque old couple posing in front of their house, bunches of grapes hanging from the rafters. Another one was of teen-age twins, who were making decorations for light fixtures to celebrate the introduction of electricity to their home. Helmut Newton's photos focused on the activities of "British Agents in Belgrade," no refrigerators here just "congenial" soft porn. One "agent" was "investigating" the crotch of a large bare breasted model. Another shot featured an obviously dissolute but curious intellectual looking up from his book at the bare bottom of a local lady, if that is quite the appropriate term. It surely is a comment on the transitory nature of media that only a few years after the documentary film which prominently used the same photo, and after its appearance in the widely circulated American Embassy magazine that it could be used again in a totally different setting in a popular magazine.

I guess it would have been too much to expect the caption; "ex-CIA agent and former American anthropologist becomes 'true' Serbian peasant." Earlier I had spoken of the introduction of plastic discards as contributing to the altering nature of garbage production changed in a modernizing society. Orašac in 1953-54 had been a setting with a still vibrant oral tradition in which elder males would perform epic poetry and women would create individualized mourning chants to memorialize the deceased. But contemporary Serbian TV with its massive programming features an almost infinity of little remembered moments and our 15 minutes of fame had long since expired. As noted the journalist who stole the photos from the American Embassy magazine must have assumed that his readers would not remember the TV film about, "The Halperns in Orašac," and even less the photo of them posing in peasant dress. It is fitting that now at 76 I can look back on a truly "memorable" career, one in which I "evolved" from a youthful and ignorant

stranger, to a CIA agent, to my final apotheosis as a "true" Serbian peasant. boldly preserving Serbian society from the contamination of communism. Perhaps that had been my goal from the beginning? How appropriate for an anthropologist to be concerned with preserving the "soul" of a nation. More to the point, the impression I have from the third party with whom I communicated about the matter was that the "journalist" was simply "earning" his living by consciously creating a scene of momentary sexual interest with overtones of nationalism and espionage - a potent brew for the moment but the text is clearly suitable to line one's garbage can the following morning. Perhaps the best that can be said for such matters is that there was no tragedy or deadly violence overtly involved in this media charade.

After Yugoslav Socialism - the Destruction and Some Questions

It is certainly true that a modern state in terms of infrastructure and economy, however flawed and incomplete, was created under the years of socialism in Yugoslavia. (I have documented parts of the processes involved in many of my publications.) But it was a hollow structure that its inhabitants were only too ready and even eager to rip apart even if this had to be done in a very bloody way. There are images in my mind and in the photos I took of the drastic consequences of war in Yugoslavia that I saw on my visits in the 1990s, especially, to Bosnia and Croatia.

The massive destruction of urban areas was all too visible, particularly in Bosnia's major cities well as in smaller towns in Croatia. There was also the devastation of the countryside. Particularly vivid was my winter 1996 visit including trips to Sarajevo and Mostar. Fighting was just ending and the scars of war were very recent. But it was not only the destroyed factories, the blown up villages and the burned out blocks of modern apartment houses that caught my attention - it was the new graveyards that I focused on. They were then everywhere - in Sarajevo's Olympic soccer field, in the city's parks, in the small gardens in front of the surviving apartment houses - most were not the graves of young soldiers but of old men, women and children.

Even in this, the first decade of the 21st century, the potential for future conflict has not been eliminated from what was once Yugoslavia, especially in Kosovo but also in Macedonia. In the spring of 2004 I visited communities, that I had previously studied in southern Macedonia in 1962, both Muslim Albanian and Orthodox. The words that I heard were not those of peaceful coexistence. Although I do think that the current Macedonian leadership of both groups are anxious to find an equitable solution but perceived injustices still fester. Trust to build a fully viable society is lacking.

Complex Matters Broadly Defined

Complex matters have been painted with a brood brush in this essay. Yugoslav socialism was not a fascist state built on death camps and ethnic hatred, nor was the ideology of socialism built on conquest and inequality.

Did Yugoslav Socialism Lead to Ethnic Inspired Destruction?

It seems possible to infer that by its authoritarian rule which helped to shape the nature of Yugoslav socialism the regime helped to facilitate much of what followed its demise. Certainly, the lack of provision for an orderly succession One cannot say that Yugoslav socialism was only a hollow structure although the deceptions of the state were abundantly evident. Further, it is not possible to assert that a regime that lasted almost a half-century, or something over two generations, did not enjoy a degree of legitimacy and popular support. After all there was the crucial role the Partisans played in defeating the German invaders and there was the reality of many aspects of modernization accomplished without drastic and crushing class inequalities. One has to now only look at the modernization process in much of the developing world today to see the consequences of unrestrained, socially irresponsible, capitalism. Some have noted that the Yugoslav state did enjoy at least a degree of support, not only because of modernization but also because many people subscribed to the basic ideological tenets of socialism. Certainly the state was able to insert at least some of its ideological tropes into the life-courses of its citizens. But was there ever a real commitment on the part of rural peoples, who were initially the majority of the population, to worker participation and socialist development?

Or, conversely, did the peasants and the new groupings of peasant-workers have only a very instrumental relationship toward this socialist/Yugoslav state? Or did they just enjoy the growing material achievements during the 1960's and 1970's and when the economy turned sour and could not satisfy the growing consumer demand in the 1980s were they then most ready to part with the Yugoslav state? What role did consumerism have in de-legitimizing the socialist state? Was there, in fact, a generational gap in the attitudes towards the Yugoslav state? Was the older generation which had experienced poverty, world war and the consequences of active ethnic hatreds more committed to support of socialist norms? In terms of the younger generation, did they increasingly see the Yugoslav state and its socialist framework as obstacles to their wish to make full use of their abilities? Certainly the lack of free elections and the monopolization of state power by the Party prevented these questions from ever being raised effectively in a public forum.

It is uncertain whether these vital questions have definitive answers, and certainly they cannot be answered in a brief introspective essay. But perhaps some very general reflections are a place to begin. It certainly needs to be strongly state that the failure of socialist Yugoslavia is a double one that is all of the new states that have emerged have definitively rejected socialism and communism as the dominant ideology much as they have also absolutely rejected the idea of a multinational state. Even in inherently multiethnic areas whether within Croatia, in Bosnia and in Macedonia many people appear to have voted with their feet i.e. mixed ethnic areas have, to a significant degree, been replaced by ethnically homogeneous ones within a state that officially multi-ethnic. Bosnia provides an excellent illustration of this process. In keeping with the spirit of this essay, I would like to cite some personal reflections 31 years apart. Both of these reflections center on Bosnia.

Bosnian Research in 1964

In 1964 I did research in the multiethnic town of Maglaj and its surrounding rural area. In this region Moslems, Serbs and Catholics then lived in close proximity both in the town of Maglaj and in the surrounding villages. In a walk through the marketplace one could see these groups actively trading with one another while in Maglaj factories they worked in the same enterprise. How did this seemingly established co-existence turn into warfare and massive destruction? Platitudes about ancient hatreds don't suffice to explain the evidence of death and destruction I saw in Sarajevo and, even more directly, in Mostar and its surrounding area in 1995. I emphasize the latter city because, unlike Sarajevo, the Serbs were not directly involved in the final fatal years. While places like Srebrenica and Sarajevo demonstrate the brutality of Serb forces, in Mostar the fight was between Croats and Moslems militaries. The Serbs had been eliminated from the region earlier in the fighting.

What conclusions can one draw? It is clear to me that it would have been nice not to have followed the then academic norm and been so wrapped up in the illusions of modernization and urbanization as some kind of fixed point of achievement in the human condition in the Balkans and elsewhere. Modernization was, in this sense, a profound illusion and post-modern a fantasy. Neither will see us into the future. Contemplating the ruins of Mostar in 1995 can one say that this was Tito's heritage? Perhaps, because a political entity, which has a president for life, has, by definition, no future, no way of effectively resolving conflicts as exemplified by a favorite slogan of his time. Brotherhood and Unity. Pairing that with Socialist Yugoslavia one can easily see how this linking was implicitly programmed to mutually self-destruct. One can even imaginatively diagram the process.

Background to Selective Destruction

As any visitor to parts of former Yugoslavia today can testify - the whole country wasn't blown up in the internal wars, only in selected places as in Croatia, Bosnia and Kosovo, some of these sites of recent destruction have now been repaired. In most of the country, especially in the rural areas, the countryside was transformed by massive building of private homes. This new housing was, in effect, both a monument to a fading familism by those who lived abroad or in cities as well as a promise to those left behind that their village had a future. Yet this housing absorbed resources, which were never invested in productive activities. Unfortunately this process continues in what were some the poorest areas of Yugoslavia as in Macedonia. This use of personal funds, almost exclusively, for private purposes represents a profound aversion to public needs. New research questions need to be asked that involve individual motivations and how institutional structures than can adjudicate conflict can come into being. Another question the cries out for some considered reflection has to do with the ability of human societies to destroy, for ideological reasons, that which they had so painfully built. The ruins of villages and towns in Croatia, Bosnia and Kosovo and the mass loss of civilian life in the 1990s, overlapping into the 21st century, were not created by foreign invaders but by the inhabitants who had formerly lived peacefully together. The uninhibited, and even

enthusiastic, destruction of private and public structures along with large-scale murder of the defenseless cannot be attributed only to the Serbs. Decades of construction were obliterated and the mutual destruction of historical monuments involved all of the dominant ethnic groups. Why?

We need to examine carefully motivations for destruction and killing at the same time as we consider how construction was accomplished and reconstruction is planned and implemented. Reconstruction to have a viable future must be preceded by an understanding of why and how destruction came about. The International Criminal Court in The Hague is addressing an aspect of this question on the individual level. Knowledge obtained from these trial proceedings can hopefully be integrated into future institution building. Can this be more than a pious hope?

Role of Research in Slovenia

At the end of this essay I wish to try to explain my motivations and reflections about research in Slovenia. First it needs to be stated that my initial research in Slovenia in 1961-62 was initially part of my "grand plan" in 1961 for replicating my Serbian study in the diverse ethnic areas that then comprised Yugoslavia. For this purpose I selected a number of research sites. These included in addition to Šenčur and Gradenc in Slovenia; Lekenik and Bobovac in Croatia, as well as Slano in Dalmatia; in Serbia the town of Indjia as well as further study of Orašac and its surrounding area; Župča in Bosnia, later, in 1964, supplemented by Maglaj; Bukovica in Montenegro and Velešte and Labunište in Macedonia. Unfortunately, and largely for reasons of political difficulty, no villages in the Kosovo area were selected. This area was closed to me by the authorities in Belgrade with whom I had to work as part of an international exchange agreement.

Successes and Failures

I made an application to the American National Science Foundation and was awarded a grant and thus came to Yugoslavia for 18 months beginning in the summer of 1961. While in Yugoslavia I was also able to secure U.S. Department of State counterpart agricultural funds (explained above) to supplement my grant monies. With these funds I was able to work with Universities and research institutes in Bosnia, Croatia, Macedonia and, especially Serbia, including parallel work in Slovenia. Under arrangements, which were set up, I was able to employ research teams of students to implement investigations through questionnaires that I had drawn up with the assistance of Professors in the Department of Sociology at the University of Belgrade. Students from both the departments of sociology and ethnology were employed. Organizationally the research prospered best in Slovenia with the assistance of the late Professor Jože Goričar and particularly the help of Professor Zdravko Mlinar in sociology. In ethnology the initial help of Professor Vilko Novak was most useful and I also had the valuable assistance of Professor Slavko Kremenšek. As part of my overall program I conscientiously deposited copies of all my field materials in the pertinent university departments. However, regrettably when I attempted to find these documents some 40 years later I was not successful. My research also included the gathering of archival materials,

local vital records and original nominally specific household census records. The latter was made possible by the cooperation of the Federal Statistical Office in Belgrade then led by the demographer Dr. Miloš Macura. Under a later National Science Foundation research grant the original census recorded for 1948, 1953 (in some cases) and 1961 were computerized. Although I may be mistaken, I think that my records may be the only instance where these original records have been preserved. It was possible to do this computerization because I took copies of all of these records back with me to the United States when I left Yugoslavia at the end of 1962. Thousands of photographs were also taken. In each Republic I formally cooperated with a faculty member or researcher at an institute. The project was a great success in terms of material gathered and the overall results amounted to some tens of thousands of pages of typed field notes. From another perspective the project was a total failure in that this research data was not then used in any long-term collaboration. There was some publication on my part but no joint reports. There were also other problems. In Bosnia one of the students, then at the law faculty, decided soon after the work was over to join the police. I later learned that he took all the papers from the Bosnia project that I had deposited at the Law Faculty of the University of Sarajevo with Professor Ante Fiamengo. When he joined the police he turned these papers over to the security services. As a result I was publicly denounced as a CIA agent in the Sarajevo paper *Oslobodjenje*. One question that they took particular interest in was in the part of the questionnaire concerning contacts outside the village community I had inserted the questions as to where men had served in the army. Immediately this was interpreted by the journalist who wrote the article as a matter of great strategic importance. When I learned of this article, which appeared in 1964, I immediately protested to the Yugoslav Embassy in the U.S. and, after much correspondence, was told, again, officially that I was welcome to continue to my researches in Yugoslavia. In the light of the horrors that accompanied the breakup of Yugoslavia in the 1990s such a matter now seems most trivial. This student, whose name appeared on the transcription of the interviews, which he conducted, obviously saw this as an opportunity to begin a career. The question itself had been placed in the questionnaire at the suggestion of a professor of sociology at the University of Belgrade with whose help the document had been originally constructed. This was the beginning of the decade when empirical sociological investigations were beginning in Yugoslavia. This survey was one of many that were conducted at this time in Yugoslavia both with and without international cooperation. Later such efforts were the subject of public denunciation as when one survey was not confined to villagers or urban workers but focused on officials at the policy making level.

The University of Graz Archive

Relatively complete records of these researches now exist in the Archive of the Southeast European Institute at the University of Graz where Professor Karl Kaser has established a collection. Further, two students at the University of Graz have written their doctoral dissertations dealing with these materials. One by Hannes Grandits deals with data primarily from Lekenik but also considers Bobovac. A revised version of his

dissertation has been published in Vienna. Sigfried Gruber has also completed a dissertation on the village of Orašac. In addition, Kaser and Grandits have edited a volume, also published in Vienna dealing with autobiographical materials collected, in the villages surveyed. I detail these events here because it is my strong position that the results of scholarly investigations be open and available to qualified researchers.

Thanks to the efforts of Professor Jože Hudales a complete file of Šenčur data has been reconstituted in Ljubljana. In this respect I am particularly delighted that the hundred of photos taken by the young Slovene ethnologist, Andrej Triller will now find their proper place in this archival collection. of Slovene ethnology and sociology. Unfortunately, Triller was tragically killed in a highway accident not long after the initial work in Šenčur had been completed in 1962. But the material gathered can serve as a base line for future investigations.

Value of a Community Study Approach

From a present-day point of view it is clear that in Western European and American social – cultural anthropology the prominence of community studies no longer exists. Indeed it would be remarkable and a sure sign of stagnation if research objectives remained constant. However, in an recent issue of the journal *Anthropology of East Europe Review* the Czech anthropologist Petr Skalník has suggested that the value of these studies still remains clear for those working from an East European perspective, that is within the culture concerned. The viewpoint being the study of one's own society rather than the focus being on the "other." Even in the U.S., restudies of communities have resulted in a number of publications.

Role of Slovene Researchers

A unique value of the Šenčur study derives from this "insiders" Slovene society has been characterized both as relatively stable and of comparatively small scale with an overall high standard. When I visited Ljubljana in 2003 a reception was held to commemorate the original research I was amazed to discover that among those present and carefully noted were a significant number of the original student researchers from 1962. Although younger than I, a number of these former student researchers had already retired after full careers. Thus, if there is sufficient means and interest, it is now possible to reconstruct an oral history of the project including the specifics of the research. Their recollections given at the reception were the highlight of that event. One of the points that was made concerned the then existing profound regional differences between relatively prosperous Šenčur and less well off Gradenc. I had originally selected Gradenc, with the help of my Slovene advisors, because of this economic contrast. It is most pertinent that the challenges of fieldwork to students from Ljubljana were dramatically apparent in their vivid recollections.

One key point in assembling such recollections would be to try to reconstruct the settings in which those interviews took place. These recollections, although now reaching across approximately two generations, should be revealing not only for reconstructing the experiences of fieldwork at that time but overall providing some, new, perspectives on Slovene social history but also on the nature of survey research itself. For

here we have both the questionnaire with its instructions and the way the research objectives were implemented. Perhaps other such histories of research projects have already been done. My knowledge of the pertinent scholarly literature is too limited for me to be able to comment directly but even if such histories of research projects exist the experiences of those connected with the Šenčur investigation would, at the very least, provide a needed comparative perspective.

Such an investigation would highlight not only the results of the research but how, in fact, the data was collected. Given the enormous corpus of published data on Slovene rural (and urban) life already published from anthropological, ethnological and sociological perspectives. It hardly needs to be stressed that in 1962 I was 33 so that those informants who were over the age of 50 at that time, if, remarkably, some will still be alive, they would now be well into their nineties. Given my knowledge of my age mates in their mid to late seventies the question, of course, would also be even if they have survived to that age how many are able to well articulate their past experiences.

As I write these words a concurrent experience of a later date comes to mind. As earlier noted in a different context, in 1987 Belgrade TV made an hour long documentary about the work of my wife and myself in the Serbian village of Orašac. Our researches there began in 1953. At the time the film was being made I took many photographs which document how the work was done. In examining these pictures and reviewing the film footage I am now impressed, although it should come as no surprise, that many of the then vigorous participants in that film are no longer around.

Obviously, to an even greater degree, this applies to the photographs of Šenčur and Gradenc that were taken in 1962. Certainly a significant part of any restudy of Šenčur would necessarily be to place these photographs in some historic context. In addition to the evident aim to identify the people and define the setting in the photographs as much as possible, an equally important matter would be to ascertain the value, or better put, the significance that these photos have, if any, for the contemporary inhabitants. These values would necessarily be not only for those who had some kin ties to those in the photographs or some personal knowledge of the people and specific scenes depicted but overall for those who now live in the same place in which the photos were taken is there a cultural continuity? How is it constituted?

These preliminary comments about the setting of the research and the ways in which the research was conducted raise more general questions. Overall these questions have to do with time and space and, most specifically, with people inhabiting a defined space over time. In thinking about these matters it might be useful to try to apply temporal categories as analytical frameworks. In this respect we can conceive of time (for the purposes of our analysis) as composed of three dimensions - cyclical, linear and liminal. The nature of these categories can be precisely defined and the socio-cultural specifics inputted into these frameworks. But it is not the specifics of the description which should be the end point of our analysis but rather they ways in which these frameworks interact which can give us, it is hoped, some partial insight into the ways in which change takes place.

JUGOSLOVANSKI SOCIALIZEM IN NJEGOVE POSLEDICE SKOZI OBJEKTIV OSEBNIH IZKUŠENJ NA BALKANU 1953–2004

Kratek povzetek osebne intelektualne zgodovine J. Halperna obsega tudi izčrpne podatke o podiplomskem usposabljanju na Univerzi Kolumbija v New York Cityju. Poleg tega, da je opravil specializacijo za sociokulturnega antropologa na Oddelku za antropologijo, je obiskoval predavanja na Ruskem inštitutu. Omenjeni so podatki o članih univerze, s katerimi je delal. Posebej zanimive so študije, ki jih je naredil skupaj s Philipom Moselyjem. V poznih tridesetih letih 20. stoletja je Mosely preživel leto dni na Balkanu, večinoma v Jugoslaviji, kjer je proučeval zadrugo. Tam je spoznal srbskega etnologa Milenka Filipovića, ki je leta 1952 dobil štipendijo in prišel v Združene države Amerike. Halpern ga je tam spoznal prek Moselyja. Halpern je tako prvič prišel v Jugoslavijo leta 1953 in 1954, da bi v Srbiji raziskoval za svojo doktorsko disertacijo. Pokojni Conrad Aarensberg, ki je, poleg svojega dela v drugih disciplinah, znan po svojih pionirskih študijah irskih kmetov, skupnosti in proevropski antropologiji, je bil njegov mentor pri predmetu antropologije.

V zaključku eseja avtor opisuje, kako je leta 1962 začel proučevati vas Šenčur in nadaljevanje svojega dela vse do sedanjih dni, ko dela skupaj s profesorjem Jožetom Hudalesom. Naj omenimo tudi to, da je Halpern poklonil kopije svoje obširne zbirke fotografij Slovenije arhivu Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Univerzi v Ljubljani. Omenjeni instituciji je poklonil tudi obširno zbirko knjig. V zbirki fotografij so tudi fotografije mladega etnologa Andreja Trilerja iz leta 1962, ki se je kmalu po začetku svojega sodelovanja s Halpernom smrtno ponesrečil v avtomobilski nesreči.

Nenazadnje naj omenimo, da je Halpern poleg raziskav v Jugovzhodni Evropi, terensko raziskoval tudi v Jugovzhodni Aziji, zlasti v Laosu in na Aljaski, kanadski Arktiki kot tudi etnične skupine v Združenih državah Amerike. Med slovenskimi raziskovalci, ki so pomagali Halpernu, naj omenimo zlasti Slavka Kremenška in Zdravka Mlinarja.

THE DATABASE ON HOUSEHOLDS AND THE FAMILY IN THE BALKANS WITHIN THE HALPERN COLLECTION AT THE UNIVERSITY OF GRAZ

Abstract

The Centre for Southeast European History at the University of Graz houses the Halpern Collection. This collection, donated by the U.S. cultural anthropologist Joel M. Halpern (professor emeritus at the University of Massachusetts), includes unique material encompassing the area of Yugoslavia in the last two centuries. It comprises sources necessary for the quantitative investigation of family and household structures (census lists, tax registers, status animarum), as well as additional sources (fieldwork notes, interview material and autobiographies). The collection is rounded up by a comprehensive selection of monographs and essays relevant to the family history in the Balkans. A considerable part of the sources has already been converted to data files. In the following this article will focus on these data files.

Izvilleček

Halpernova zbirka je shranjena na Oddelku za zgodovino Jugovzhodne Evrope na Univerzi v Gradcu. Podaril jim jo je ameriški kulturni antropolog Joel M. Halpern (zaslužni profesor na Univerzi v Massachusettsu) in vsebuje edinstven material z območja nekdanje Jugoslavije v zadnjih dveh stoletjih: vire, ki so potrebni za kvantitativno proučevanje družine in struktur gospodinjstev (sezname popisa prebivalstva, registre davkov, zapisnike duš), kot tudi druge vire (terenske zapiske, intervjuje in avtobiografije). Zbirko zaključuje celostna zbirka monografij in esejev, ki posegajo na področje zgodovine družine na Balkanu. Precejšen del virov so že spremenili v podatkovne datoteke; pričujoči članek se osredotoča prav nanje.

Joel M. Halpern began to gather statistical data and data for quantitative research already during his first field study in Orašac in the years 1953 and 1954. In the years 1961 and 1962 he was once again in Yugoslavia with his wife and the historical situation of that time was very favourable for him. The USA delivered considerable amounts of wheat to Yugoslavia and this led in turn to a high amount of dinars in the Ameri-

can embassy in Yugoslavia. Most of this money was used for improving Yugoslavia's infrastructure, but parts of it were reserved for scientific purposes. This resource enabled a generous funding of Joel M. Halpern's research and he could hire dozens of students and ethnologists. The collaboration with the Central Statistical Office of Yugoslavia allowed him to copy original census material of selected settlements. (Kaser and Halpern 1994, 116) This data together with the material gathered by the students during their fieldwork formed the basis for the planned series of the village studies in all republics of Yugoslavia. These studies should have been done according to the first one on Orašac. (Halpern 1958) These settlements were chosen so that some of them were near industrial centres and others in remote areas. They should have covered the whole ethnic and religious spectrum of Yugoslavia and had about 2.000 inhabitants.¹

The relevant archival material from the 19th century was also copied by hired personnel, especially for Orašac and the neighbouring villages. (Kaser and Halpern 1994, 114–116) The archival material derives mostly from the Arhiv Srbije, the census material from the statistical offices, and the extensive material about Orašac from the village office and the parochial office.

The entering of the data began already in the sixties of the 20th century with the help of the punched cards which enabled a comparative quantitative research of the censuses of 1863 (7 settlements), 1931 (1 settlement), 1948 (4 settlements), and 1961 (11 settlements). In addition birth, marriage, and death

¹ A description of the setting of these places you can find in: Karl Kaser and Joel Martin Halpern, Contemporary Research on the Balkan Family, Anthropological and Historical Approaches. In: Septieme Congres International d'Etudes du Sud-Est Europeen (Thessalonique, 29 août–4 septembre 1994). Rapports. Athens 1994, pp. 113f.

² Information about it is in the Halpern-Collection.

records were stored on punched cards. This database formed the resource for many of the Halpern's publications. Later on tax lists of the 19th century, the census of 1884, and other sources for Orašac were added under the direction of Joel M. Halpern and Richard A. Wagner.² In the summer of 1985 the majority of the punched cards were transferred to magnetic tapes (about 15 percent of them were in a condition too bad for it), so that the data can be used also after the end of the reading of punched cards by the machines. (Carey 1985, 1)

In the year 1993 the collaboration between Joel M. Halpern and the Department for Southeast European History at the University of Graz began with the research project "Balkan Family". Halpern gave the magnetic tapes to the research team in Graz,³ and also provided us with the sources of the data on microfilm or xerox copies. In the meantime the data entered in the USA was revised and additional data added to this database, especially tax lists from the 19th century and the censuses of 1863 and 1884 for the neighbouring villages of Orašac. Information about this database is available at: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/suedost/datenbank.en.htm>.

Overall the files originating from the material of Joel M. Halpern contain the data of about 115.000 persons. The collection has been extended over the last years within the framework of several research projects, and the inclusion of some 130.000 people from Albania has opened up a further Southeast European country to quantitative studies on household and the family and to demographic research. Today some 200.000 people from the Southeast Europe are recorded in the database, which will be augmented by data from other countries of the region in the future. This data is available in SPSS-format in a German and an English version.

The Serbian data (26.767 persons) was collected by Joel M. Halpern and was entered in the USA since the sixties of the 20th century. The data of the village of Orašac was revised respectively and entered by Richard A. Wagner from 1977 to 1984. The Serbian data was revised within the framework of several research projects since 1993 in Graz. The data entry of additional villages of the head tax lists of 1830 and 1831, the livestock census of 1859, and the population censuses of 1863 and 1884 was done by Siegfried Gruber in the years 1996 through 2003. The Croatian data (24.656 persons) of the population census of 1712 in the region of Lika and Krbava (Military border) is a basis of the habilitation thesis of Karl Kaser. The data entry of the population census was done by Hannes Grandits in 1997, while the data entry of the property census was done by Siegfried Gruber in 1998. The Slovene (4.890 persons) and Macedonian data (5.458 persons) was also collected by Joel M. Halpern and was also entered in the USA since the sixties of the 20th century. The Slovene data was revised and enhanced by Silvia Sovič for her doctoral thesis. The Macedonian data was revised and enhanced within the framework of the research project "Family Structures and Ethnicity. Case Studies from Macedonia" by Kurt Gostentschnigg and Anna Hausmaninger. The data of the Albanian population census of 1918 was entered within the framework of the research project "The 1918 Albanian Population Census: Data Entry and Basic Analysis" by Gentiana Kera and Enriketa Papa. The data of the Albanian population census of

1929 was entered within the framework of the research project "Patriarchal Social Structures in the Balkans". The Albanian data amounts now to 132.938 persons. An inventory of the data files for research on household and family in the Balkans is available at:

<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/suedost/datafiles.html>.

Some of the data (86.575 persons) is not available for research yet, because it is still in older SPSS-formats, not standardised yet, cleaned of errors and documented. Almost all of these data files derive from collections of Joel M. Halpern and were entered since the sixties of the 20th century in the USA. The only exceptions are the population census of Zagreb done in 1857, which comes from the Vienna Database on European Family History,⁴ and the Montenegrin population census of the 19th century, which was entered within the framework of the research project "Balkanfamily" in the year 1994. An inventory of these data files, which are not ready for usage, is available at:

http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/suedost/datafiles_not_ready.html.

This database is the foundation for a series of doctoral theses beginning with Richard A. Wagner and his study on the fertility decline in the village of Orašac.⁵ Hannes Grandits used the Croatian data in his investigation of the change of everyday life in two villages over a period of almost three centuries.⁶ Silvia Sovič made use of the Slovene material in her study on households and local economies in Slovenia in the 19th century.⁷ Siegfried Gruber used the census material of the 19th century for the Serbian villages for a comparative study of them concerning household composition. (Gruber 2004)

It is planned to include this database in the near future in GAMS (asset management system for the humanities at the University of Graz). This system should manage collections of photos, data files, texts, media files, and other material within the departments of the faculty for the humanities. None of the departments has then to develop its own system for managing its collections and this system also allows for storing and managing the data of research projects like the database on households and the family in the Balkans. Some small collections are already available for the purpose of demonstration at the following URL: <http://www-gewi.uni-graz.at/gams>.

For information about the data and its usage, please contact the author at gruber@gewi.uni-graz.at.

³ Karl Kaser, Hannes Grandits, Siegfried Gruber, Peter Teibenbacher.

⁴ <http://www.univie.ac.at/Wirtschaftsgeschichte/famdat/index.html>, 23rd December, 2005.

⁵ Wagner (1984), published as Wagner (1992). Joel M. Halpern finished his doctoral thesis already before the creation of the database and his wife Barbara Kerewsky-Halpern used other material out of their fieldwork for her doctoral thesis.

⁶ Grandits (1996), published as Grandits (2002).

⁷ Silvia Sovič, Peasant Communities, Local Economies and Household Composition in Nineteenth-Century Slovenia. Colchester 2001.

Bibliography:

CAREY, James W. 1985: Final Report. Serbian Data Cards to Tape Project. Manuscript.

GRANDITS, Hannes 1996: Familie im kroatischen Dorf. Zum Wandel des Alltagslebens im Turopolje und an der Save (18.–20. Jhd.). Graz, Doctoral thesis at the Karl-Franzens-Universität.

GRANDITS, Hannes 2002: Familie und sozialer Wandel im ländlichen Kroatien (18.–20. Jahrhundert). Zur Kunde Südosteuropas, Vol. II/32. Vienna, Cologne, Weimar.

GRUBER, Siegfried 2004: Lebensläufe und Haushaltsformen auf dem Balkan. Das serbische Jasenica im 19. Jahrhundert. Graz, Doctoral thesis at the Karl-Franzens-Universität.

HALPERN, Joel M. Halpern 1958: A Serbian Village. New York.

KASER, Karl and HALPERN, Joel Martin 1994: Contemporary Research on the Balkan Family, Anthropological and Historical Approaches. In: Septieme Congres International d'Etudes du Sud-Est Europeen (Thessalonique, 29 ao_t–4 septembre 1994) Rapports. Athens, pp. 103–132.

SOVIČ, Silvia 2001: Peasant Communities, Local Economies and Household Composition in Nineteenth-Century Slovenia. Colchester, Doctoral thesis at the University of Essex.

WAGNER, Richard A. 1984: Children and Change in a Serbian Village, 1870–1975. Amherst, Doctoral thesis at the University of Massachusetts.

WAGNER, Richard A. 1992: Children and Change in Orašac, 1870–1975: A Serbian Perspective on Fertility Decline. Amherst, Program in Soviet and East European Studies Occasional Paper Series No. 22.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 1. 8. 2005

Strokovni članek/1.04

akademik prof. dr. Zdravko Mlinar

ZAČETKI SOCIOLOGIJE LOKALNIH SKUPNOSTI V SLOVENIJI IN SODELO- VANJE Z AMERIŠKIMI DRUŽBOSLOVCI OB SREČANJU S PROF. JOELOM M. HALPERNOM

Izvleček

S tem prispevkom¹ se navezujem na stičišča ter na podobnosti in razlike med etnološkim (kulturnoantropološkim) in sociološkim raziskovanjem lokalnih skupnosti. Osredotočil se bom še zlasti na šestdeseta leta, ko smo začeli z rednim empiričnim sociološkim raziskovanjem. To pa je hkrati tudi že čas vzpostavljanja stikov z raziskovalci v mednarodnem merilu, še zlasti z ameriškimi družboslovci. Med prvimi je bil ravno prof. Halpern, in to v času, ko so bili navzlic določeni liberalizaciji vsi stiki z Američani že à priori obremenjeni z ideološkim in s političnim sumničanjem.

Abstract

With this article I would like to relate to the connections, similarities and differences between the ethnological (culturalanthropological) and sociological research of local communities. The focus will be especially on the sixties, when we started with the regular empirical sociological research. At the same time this is the time when we started to maintain contacts with the researchers in the international scope,

especially with the American social scientists. The contact with prof. Halpern was among the first, during the times when all the contacts with the Americans were a priori burdened with the ideological and political suspiciousness.

Decembra 1958. leta sem se v Beogradu, na Inštitutu za družbene znanosti vključil v prvi organizirani podiplomski študij sociologije v nekdanji Jugoslaviji. Tam sem se seznanil tako z ameriškimi sociologom Irwinom Sandersem, ki je bil znan po svojem delu *Balkan Village* (1949), kot tudi z delom kulturnega antropologa Joela Halperna *Serbian Village* (1958). To delo, monografska študija srbske vasi Orašac, je izšlo prav leta 1958 in je predstavljalo nekako približanje in konkretizacijo znotraj balkanskih »area studies«. Oba avtorja sta bila

¹ Na tem mestu objavljam razširjeno besedilo svojega prispevka, ki sem ga predstavil na našem skupnem srečanju s profesorjem Joelom Halpernom leta 2004 v Ljubljani.

zanimiva za sociologe, kot je bil prof. Cvetko Kostić, ki je v Srbiji tedaj uvajal ruralno sociologijo (»sociologija sela«). Istega leta je nemški sociolog Renné König izdal knjigo *Die Gemeinde*, v kateri je sicer obravnaval občine tudi v upravno-političnem smislu, vendar bolj kot lokalne družbene skupnosti s sociološkega vidika.

S profesorjem Halpernom sem imel neposredne stike, ko je pripravljaval svojo raziskavo v Šenčurju. Prihajal je na Pravno fakulteto v Ljubljani, kjer sva razpravljala o njegovih različnih vsebinskih in metodoloških pristopih. Občasno je pri tem sodeloval tudi prof. Jože Goričar. Kot mladega sociologa me je presenečala izredna vsebinska širina njegovih preokupacij; hkrati pa sem pogrešal večjo sistematičnost in metodološko rigoroznost, kakršno smo poznali v socioloških in psiholoških anketnih raziskavah. Presenečalo pa me je tudi to, da se je smelo loteval svojih raziskav v povsem različnih okoljih, ne le pri nas, ampak tudi v Aziji in drugod. Okrepil je tudi moje zanimanje za zgodovinsko razsežnost spreminjanja strukturiranosti vaške skupnosti (npr. glede na podatke o porokah pretežno znotraj istega sloga gruntarjev ali bajtarjev ipd.).

Vse to je bilo med mojim predmetnim opredeljevanjem in iskanjem usmeritev znotraj zelo širokega področja sociologije. To moje osebno opredeljevanje je bilo potrebno glede na to, ker sem se začel vključevati v snovanja raziskovalnega in pedagoškega programa sociološkega delovanja v Ljubljani, kjer je bil že leta 1959 ustanovljen Inštitut za sociologijo in filozofijo (s sedežem v Kazini), leta 1960 pa oddelek za sociologijo na Filozofski fakulteti. V okviru prvega sem prevzel odgovornost za raziskovalno področje, ki sem ga uvajal kot sociologijo lokalnih skupnosti. V to sem vključeval raziskovanja z vidika urbane in ruralne sociologije v okviru posebne organizacijske enote Inštituta. Hkrati pa smo v okviru Inštituta pripravili tudi predmetnik sociološkega študija na Filozofski fakulteti (začetek leta 1960) v okviru katerega sem zasnoval predmet sociologija lokalnih skupnosti kot eno ob subdisciplinarnih področij sociologije.

Pri tem so se pojavljale določene dileme, vendar mi je bilo prepuščeno, da sem se odločil, kako naj bi to predmetno področje profilirali. Zgledi od drugod so namreč nakazovali različne rešitve. Najbolj uveljavljena je bila delitev na sociologijo mesta (urbano) in sociologijo podeželja (ruralno sociologijo). Toda že tedaj so se pojavljali tudi pomisleki proti taki delitvi, ki so v mednarodnih socioloških razpravah (npr. Ruth Glass idr.) prišli do izraza kot kritika **dihotomnega** obravnavanja mesta in podeželja in nakazovali potrebo po poenotenju v smislu »teorije kontinuuma«. Glede na razvojne trende je bila prepričljiva razlaga, da mesto in vas ne predstavljata dva kvalitativno različna svetova, temveč da gre za stopnjevanje od ekstremno podeželsko-kmečkega k mestno-nekmečkemu polu. Vse večja prostorska mobilnost, ki jo je prinašala doba avtomobila, telefona in množičnih medijev, je povsod po svetu vodila do zblizevanja med naselji ter do zmanjševanja razlik med mestnim in vaškim (podeželskim) načinom življenja.

V takem družbenem in družboslovnem kontekstu nisem sledil do tedaj prevladujoči delitvi, saj sem bil prepričan, da bo v nadaljnjem razvoju vse bolj **nujno poenoteno obravnavanje** družbenega življenja **v vseh tipih krajev oz. naselij**. Ponekod so se pojavljala tudi dela z oznako »sociologija naselij« (npr.

v Nemčiji – Siedlungssoziologie), vendar je tudi opredelitev naselja precej problematična, saj vključuje – vsaj v statističnem smislu – kot posebne enote tudi povsem razpršeno naselitev; hkrati pa je pri naselju bolj v ospredju artefakt z vidika prostorsko-fizičnega kot pa družbenega okolja. Tudi »agrarna sociologija«, ki se je začela pojavljati v Nemčiji, na Češkoslovaškem in drugod (npr. Blankenburg 1962) je zajemala le – vse manjši – segment podeželskega prebivalstva.²

Tako sem se odločil za zasnovano raziskovalno in pedagoškega predmetnega področja **sociologije lokalnih skupnosti**.

Pri tem sem upošteval tudi tradicijo monografskih študij, ki so jih objavljali zgodovinarji, etnologi ter kulturni in socialni antropologi. Še zlasti pa me je z metodološkega vidika privlačil postopek »opazovanja z udeležbo«. Tu sem videl določene možnosti za preseganje sicer prevladujoče delitve oz. ločitve med **subjektom** in **objektom** raziskovalnega procesa. V praksi je tako raziskovanje (kot se ga je na etnološkem področju posluževala Marija Makarovič) opravljal sodelavec v moji raziskovalni skupini na Inštitutu za sociologijo, dr. Matija Golob, ki je raziskoval kooperativne odnose na vasi v preteklosti in sodobnosti.

Hkrati pa so v zvezi s tem izstopale tudi določene omejitve in problemi, do kakršnih je med drugim prišlo tudi v ZDA, npr. v zvezi z delom Arthurja Vidicha, sina slovenskih staršev iz Kroke,³ in Josepha Bensmana *Small Town in Mass Society* (1992). Pri tem je šlo za vprašanje, koliko je raziskovalec omejen ali upravičen javno predstavljati spoznanja, do katerih je prišel v osebnih stikih in v znanem ali prepoznavnem kraju oz. okolju.⁴

Tu je še vedno velika zadrega za vse družboslovce, ne glede na spremembo političnega sistema. Kot naivna so se izkazala pričakovanja, da bodo v novi demokratični državi Sloveniji odpadle vse prejšnje omejitve svobodnega izražanja raziskovalcev – družboslovcev. **Lojalnost** do lastnega okolja in **konformnost** do – v danem času (ali celo – trenutno) – prevladujočih vrednot postavljata meje javnemu izražanju pridobljenih spoznanj. Že pred časom sem opozarjal na paradoks o hkratni potrebi po **bližini** in **distanci**, kar je treba upoštevati tudi pri opazovanju z udeležbo. Po eni strani naj bi v naših raziskovanjih **premagali distanco** in nepoznavanje, ki je značilno tedaj, kadar k predmetu pristopamo **od zunaj**; hkrati pa naj se **ne bi pustili zamejiti** z vrednotami in posebnostmi konkretnega okolja in poizkušali čim bolj uveljavljati metodologijo mednarodnega primerjalnega raziskovanja.

² Večji del knjige Einführung in die Agrarsoziologie, ki jo je napisal P. von Blanckenburg, je v slovenščino prevedel moj tast dr. Makso Peterlin, vendar pri nas ni bila objavljena; vsaj delno pa sem besedilo uporabljal pri svojih predavanjih.

³ Z njim sva si dopisovala, obiskal pa sem ga tudi na New School of Social Research v New Yorku, kjer je bil dalj časa dekan.

⁴ S takimi vprašanji sem se v svojih raziskavah v Sloveniji spopadal tudi sam. Zavezanost raziskovalca, da čim bolj objektivno in vsestransko predstavi dejanske razmere, je pogosto v nasprotju s pričakovanji naročnika ali predstavniki lokalne skupnosti, ki težijo k idealizirani predstavi.

⁵ Vzporedno s tem pa je prihajalo tudi do študij posameznih primerov (case studies) njihovih ožjih segmentov, npr. izbranih odločitev.

Pod takim zornim kotom lahko ocenjujemo tudi dosedanja sociološka, etnološka, zgodovinska in druga monografska raziskovanja. Veliko število monografskih raziskav pri nas in v svetu je bilo opravljenih bolj zaradi praktičnih razlogov, pač glede na materialne možnosti, zaradi bližine in priložnostne neposredne dostopnosti informacij. Vse bolj pa so dobivale tudi specifično, komplementarno vlogo kot poglobljene študije posameznih primerov (case studies) znotraj raziskovanja širšega makrodružbenega konteksta v posameznih krajih (mestih, občinah).⁵

V etnologiji in kulturni antropologiji se je podaljševala bolj utrjena tradicija monografskih preučevanj, bodisi krajev ali občin (v Sloveniji npr. široko zastavljen program, na podlagi katerega je bila izdelana vrsta študij, kot npr. v Vitanju, Izoli, idr.). Pri tem – kot je znano – je bil bolj v ospredju interes za razmere v **preteklosti**, za temeljno demografsko in posestno strukturo kraja, za spremembe v teku življenjskega ciklusa, vlogo sorodstva, družin in posameznih družinskih članov, za običaje, praznovanja, različna individualna in skupna dela idr. Prav taka vsebinska razčlenitev je razvidna tudi iz popisa Halpernovega gradiva iz Šenčurja.

Ob tem pa se je v sociologiji zastavljalo bolj vprašanje sistematizacije in posploševanja, kako zelo raznovrstne teme prevajati na določene skupne imenovalce tako, da ne bi šlo le za njihovo dodajanje, agregiranje na podlagi časa (kronološko) ali prostora (kraja).

Prisotnost prof. Halperna sodi v čas, ko smo tudi sociologijo poskušali postavljati na bolj realna tla, tako da bi se opirala na dejanske in specifične razmere pri nas in po posameznih krajih oz. območjih ter presegala prazen shematizem zgodovinskega materializma. To se je ujemalo z zanimanjem družboslovcev z Zahoda za jugoslovanske posebnosti z vidika iskanja novih rešitev v smeri za demokratizacijo, npr. za komuno in delavsko samoupravljanje. Francoski sociologi z Haute école d'études pratique iz Pariza – in v tem okviru še zlasti College cooperative – ki so pred tem preučevali kooperativne skupnosti, npr. kibuče in druge oblike sodelovanja na podeželju v Izraelu (podobno pa tudi »communities du travail« v Franciji), so spodbudili raziskovanje tudi v Jugoslaviji.⁶

Po mojem povratku leta 1960 v Ljubljano smo začeli – kot sem že nakazal – z empiričnim raziskovanjem na Inštitutu za sociologijo in filozofijo. Do leta 1963 sem na Inštitutu deloval kot zunanji sodelavec (sicer asistent za sociologijo pri prof. Goričarju na Pravni fakulteti), potem pa sem postal samostojni raziskovalec na Inštitutu (vodja skupine za raziskovanje lokalnih skupnosti v okviru novoustanovljenega sociološkega študija) in hkrati predaval sociologijo lokalnih skupnosti na Filozofski fakulteti.⁷ Na Pravni in pozneje na Filozofski fakulteti sem pritegoval študente v (anketne) raziskave v več krajih Slovenije.

Še zlasti temeljito zasnovana je bila raziskava, ki sva jo vodila skupaj z Bogdanom Kavčičem in smo jo v teku dveh let s skupino študentov sociologije izvedli v Velenju. Z njo smo poskušali odgovorjati na vprašanje, kako prostorska oddaljenost med prebivalci in čas bivanja v kraju (v Velenju so prevladali priseljenci) vplivata na njihovo povezanost, aktivnost, informiranost in vrednote. Pri tem sem osebno največjo pozornost posvetil prijateljskim, sosedskim in sorod-

stvenim odnosom glede na način naselitve oziroma bivanja (v velikih blokkih, v manjših večstanovanjskih stavbah in v enodružinskih hišah), sodelujoči študenti pa so svoje sodelovanje končali z diplomskimi nalogami.

Naslovna stran *Ljudje v novem mestu*. Velenje 1964/65

Sledila je tudi monografska raziskava o družbeni participaciji občanov v Gorenji vasi (nad Škofjo Loko), s katero smo zajeli vse odrasle prebivalce ter raziskovali dotlej nepoznane in prikrite značilnosti njihovega neformalnega druženja in udeležbe. (Mlinar 1965) Na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo pa sem v okviru raziskovanja integracije mesta in podeželja skupaj s študenti in z nekaterimi kolegi

⁶ Pod vodstvom Alberta Meistra smo sodelavci Inštituta za družbene vede opravili prvo skupno anketno raziskavo v Smederevu v Srbiji in se vključevali v njihovo raziskovanje npr. »delovne skupnosti«, v mestu LaRochele v Franciji. Prek francoskih kolegov pa sem prišel v stik in začel sodelovati tudi v vodilnih organih organizacije CIRCUM, ki se je posvečala preučevanju kooperativnih gibanj in vaških skupnosti v Izraelu in v mednarodnem merilu.

⁷ Na povabilo Višje (pozneje Visoke) agronomske šole v Mariboru, kjer so v svoj predmetnik vključili »sociologijo vasi«, sem prevzel tudi ta predmet (gl. npr. Uvod v ruralno sociologijo, VAŠ, Mb, 1971).

profesorji pripravil anketno raziskavo na Vojskem in v okolici, torej na najbolj odmaknjenem in razpršeno naseljenem območju v zaledju Idrije. To je bilo med vojno in partizanstvom živahno kulturno središče, po vojni pa »pozabljeno« in marginalizirano. Terensko delo smo zaključili s kulturno prireditvijo – »mitingom«. Iz obsežne vsebine, ki je zadevala odpiranje v širši svet in posledice tega na ravni posameznikov in gospodinjstev / gospodarstev, naj omenim sociometrično analizo, ki je razkrila, kako se nove ideje od drugod širijo med vaščani. (Malinarič 1974)

Že pred tem pa sem intenziviral svoje sodelovanje z ameriškimi družboslovci. Maja leta 1965 se je namreč (s prvim srečanjem udeležencev v Dubrovniku) začela izredno obsežna primerjalna mednarodna raziskava o vlogi in vrednotah lokalnih voditeljev v razvoju lokalnih skupnosti, ki smo jo na pobudo prof. Philipa Jacoba, University of Pennsylvania, izvajali v izbranih občinah v Jugoslaviji, na Poljskem, v ZDA in Indiji. (gl. Jacob et al. 1971) S tem se je na široko odprla pot v mednarodno primerjalno raziskovanje za širši krog slovenskih (jugoslovanskih) družboslovcev. Sledilo je dolgoletno sodelovanje v različnih oblikah, še zlasti s prof. Henry Teunem, s katerim sva objavila večje število skupnih del in organizirala tudi vrsto mednarodnih družboslovnih razprav.

V poznejšem raziskovanju sem vse bolj upošteval povezovanje lokalnega in globalnega in tako obravnaval lokalne spremembe v smislu »glokalizacije«. Namesto »starega lokalizma«, ki se je pojavljal kot nekaka vnaprejšnja danost in samozadostnost je – v skladu z mojimi zgodnejšimi pričakovanji – danes treba upoštevati »novi lokalizem«, zavestno, reflektivno delovanje ljudi, ki upoštevajo tako lokalne posebnosti kot zunanje priložnosti in nevarnosti. (Strassoldo 1990) Pri tem ne gre le za delokalizacijo in deteritorializacijo, ampak tudi za reteritorializacijo, kar smo dramatično doživljali tudi v Sloveniji in na Balkanu.

V naslednjih letih pa so sledili še drugi raziskovalni projekti, v katere smo se vključevali sodelavci Inštituta za sociologijo in filozofijo. K sodelovanju me je povabil Robert Agger (1968), ki je organiziral mednarodno eksperimentalno raziskovanje o tem, kako je mogoče vplivati na spremembe (stališč prebivalcev) v lokalnih skupnostih z izobraževanjem odraslih. V Sloveniji se je pri tem najbolj angažirala Ana Kranjc, ki je na tej podlagi napisala tudi svojo doktorsko disertacijo. (Kranjc 1977)

Temu je sledil še svetovno znani projekt, ki ga je vodil politolog Sidney Verba. V času, ko sem sodeloval z R. Aggerjem na University of Oregon v mestu Eugene (januar–maj 1968) so me Sidney Verba in sodelavci (Jan Triska idr.) povabili na Stanford University, kjer smo razpravljali o možnostih, da bi se tudi Jugoslavija vključila v njegov projekt o politični participaciji občanov na lokalni ravni. Dejansko sta se v ta projekt ob sodelovanju kolegov iz drugih jugoslovanskih republik (gl. npr. Verba et al. 1973; Triska, Barbič 1980) vključili zlasti

Ana Barbič in Katja Boh (Inštitut za sociologijo in filozofijo). Pri tem je šlo za analizo podatkov o sodelovanju prebivalcev v procesih odločanja na lokalni ravni. Ana Barbič se je kot glavna raziskovalka na področju ruralne sociologije v Sloveniji v svojih poznejših delih⁸ še bolj približala antropološkim študijam. Pri tem je sodelovala z ameriškimi in drugimi raziskovalci. V eni od svojih študij (1999) prikazuje in analizira delovne migracije podeželskih žensk z Goriškega konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja, kot tudi povojne delovne migracije v sosednja italijanska in večja slovenska mesta. Kmečke in druge podeželske ženske s preučevanega območja so se bodisi legalno bodisi ilegalno zaposlovale predvsem kot služkinje in dojlje (primer Aleksandrink v Egiptu).

Druga njena študija (2004) pa zadeva sociološke in antropološke vidike dogajanj vzdolž nove slovensko-hrvaške meje v obmejnih vaseh brežiške občine in hkrati analizo obmejnih dogajanj predvsem z vidika ohranjanja ali spreminjanja kulturne identitete obmejnih prebivalcev. Avtorica je v študijo vpletla tudi antropološke raziskave drugih slovenskih avtoric / avtorjev.

Na sploh pa smo se slovenski sociologi seveda intenzivneje povezovali z ameriškimi kolegi – sociologi, pa tudi politologi, ki so preučevali spremembe na lokalni ravni; npr. Peter Jambrek in Terry N. Clark na Čikaški univerzi ter v okviru sekcije »Community Research« v okviru Mednarodnega sociološkega združenja (ISA). Tako smo tudi H. Teune, Z. Mlinar in K. Ostrowski ustanovili ISA – Thematic Group O6: Sociology of Local-global Relations idr.

Najnovejši primer sodelovanja (zbliževanja) med sociologijo in antropologijo pa predstavlja delo Ulrike Schuerkens *Social transformations between global forces and local life-worlds* (2003), v katerem nastopa globalizacija kot kontekst in hkrati kot predmet raziskovanja v lokalnih skupnostih. V njem je svoj tehten prispevek objavila slovenska sociologinja Nina Bandelj, ki deluje v Kaliforniji na University of California, Irvine in hkrati v okviru Mednarodnega sociološkega združenja (ISA). Recenzijo omenjene knjige sem objavil pod naslovom *Lokalno in globalno s sociološkega in antropološkega zornega kota*. (Mlinar 2004)

Vse navedeno bi terjalo še bolj podrobno in tudi sintetično obravnavo.

Viri in literatura:

AGGER, Robert; Miloslav Disman; Zdravko Mlinar; Vlado Sultanović 1970: Education, general personal orientations and community involvement. Cross-national research project. Comparative political studies Vo. 3, No. 1, 91–115.

BARBIČ, Ana; Inga Miklavčič Brezigar 1999: Domestic Work Abroad. A Necessity and opportunity for rural women from the Goriška borderland region of Slovenia. Janet H. Momsen (ed.), Gender, Migration and Domestic Service. Routledge, 164–177.

BARBIČ, Ana 2004: Perceptions of New Realities along the Slovenian-Croatian Border. V: Vera Pavlakovich-Kochi; Barbara J. Morehouse; Doris Wastl-Walter (ed.), Challenged Borderlands. Transcending Political and Cultural Boundaries. Ashgate Publishers, 215–235.

⁸ V tem besedilu se sicer omejujem predvsem na zgodnejše obdobje sociološkega raziskovanja lokalnih skupnosti. Ker pa poudarjam stališča z antropologijo in z ZDA, tukaj dodajam še nekaj informacij iz novejšega časa, vendar le ilustrativno, saj je tu še vrsta mlajših raziskovalcev in raziskav.

BLANCKENBURG von, P. 1962: Einführung in die Agrarsoziologie. Stuttgart.

GOLOB, Matija 1967: Kooperativni odnosi na vasi v preteklosti in danes. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in zgodovino, RSS.

HALPERN, Joel Martin 1958: A Serbian Village. New York, Columbia University Press.

JACOB, Philip et al. 1971: Values and the Active Community. New York, The Free Press.

KRAJNC, Ana 1977: Izobraževanje, naša družbena vrednota. Ljubljana, Delavska enotnost.

KÖNIG, Rennè 1958: Die Gemeinde. Hamburg, Rowohlt.

MALINARIĆ, Tomo 1974: Integracija vasi v širšo družbo. Komunikacijska izpostavljenost, prevzemanje inovacij in sociometrijska struktura vaške skupnosti – primer Vojskega. Diplomski naloga, mentor Z. Mlinar. Ljubljana, FSPN.

MLINAR, Zdravko 1965: Družbena participacija občanov v krajevni skupnosti. Raziskava v podeželskem kraju Dolina. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani.

MLINAR, Zdravko 1971: Uvod v ruralno sociologijo. Maribor, Višja agronomska šola.

MLINAR, Zdravko 1973: Sociologija lokalnih skupnosti. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

MLINAR, Zdravko; Bogdan KAVČIČ et al. 1965: Ljudje v novem mestu. Velenje 1964/65. I, II. del. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani.

MLINAR, Zdravko; Henry Teune (ed.) 1978: The Social Ecology of Change. London.

MLINAR, Zdravko 1983: Humanizacija mesta. Sociološka in politološka knjižnica 15. Maribor, Obzorja, 378.

MLINAR, Zdravko (ur.) 2000: Local development and socio-spatial organization. Trends, problems and policies. The case of Koper. Slovenia, Budapest, Open Society Institute.

MLINAR, Zdravko 2003: Od trpnega sprejemanja krajevnih danosti k dejavnemu vstopanju v svet. Žirovski občasnik 21(33), 65–140. Intervju ob 70-letnici (sprasheval urednik Miha Naglič).

MLINAR, Zdravko 2004: Iz preteklosti za prihodnost v družbi in družboslovju. TiP, Ob štirideseti obletnici, 40(1), 9–66.

MLINAR, Zdravko 2004: Lokalno in globalno s sociološkega in antropološkega zornega kota. Družboslovne razprave, XX, 45/47, 271–275.

SANDERS, Irwin Taylor 1949: Balkan village. Lexington, Univ. of Kentucky Press.

SANDERS, Irwin Taylor 1975: The community. New York, Ronald Press.

SCHUERKENS, Ulrike (ed.) 2003: Social transformations between global forces and local life-worlds. Current Sociology, 51 (3–4), tematska številka.

STRASSOLDO, Raimondo 1992: Globalism and Localism. Theoretical reflections and some evidence. V: Z. Mlinar (ed.), Globalization and Territorial Identities. Aldershot, Avebury, 35–59.

Studijski projekt »Sociološko istraživanje jugoslovenske komune« 1962, 1963 ...: Beograd; Zagreb; Ljubljana, Odeljenje za sociologiju Instituta društvenih nauka; Institut za društveno

istraživanje; Inštitut za sociologijo pri Univerzi v Ljubljani.

TEUNE, Henry; Zdravko Mlinar 1978: The developmental logic of social systems. Beverly Hills, Sage.

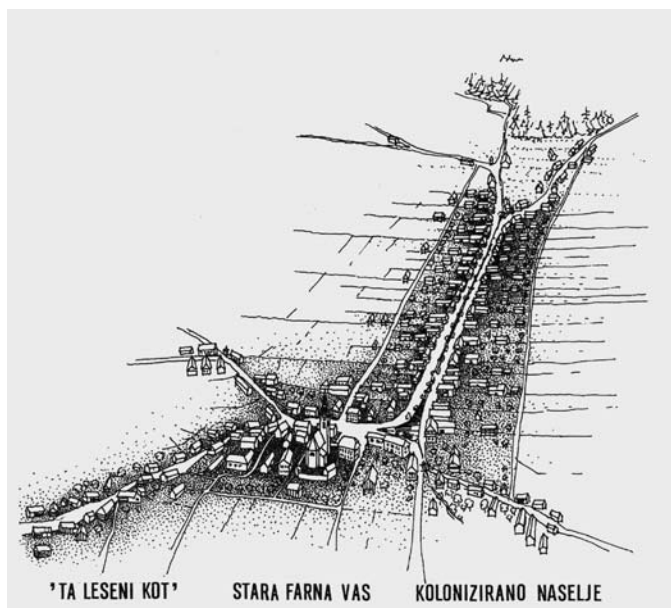
TRISKA, F.; Ana Barbič 1980: Evaluating Citizen Performance on the Community Level. Does Party Affiliation in Yugoslavia Make a Difference? Nelson, Daniel N. (ed.), Local Politics in Communist Countries. The University Press of Kentucky, 54–89 (Objavljeno tudi v Donald E. Schulz; Jan S. Adams (ed.), Political Participation in Communist Systems. Pergamon Press, 1981, 163–196.)

VERBA, Sidney; Norman H. Nie; Ana Barbič; Galen Irwin; Hank Molleman; Goldie Shabad 1973: The Modes of Participation. Communities in Research. Comparative Political Studies, Sage publications 2, 235–250.

VIDICH, Arthur J.; Joseph Berman 1992: Small town in mass society. Class, power and religion in a rural community. Princeton, Princeton University Press.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 11. 2005

PROFESOR JOEL MARTIN HALPERN IN ŠENČUR – MISLI IN POMISLEKI

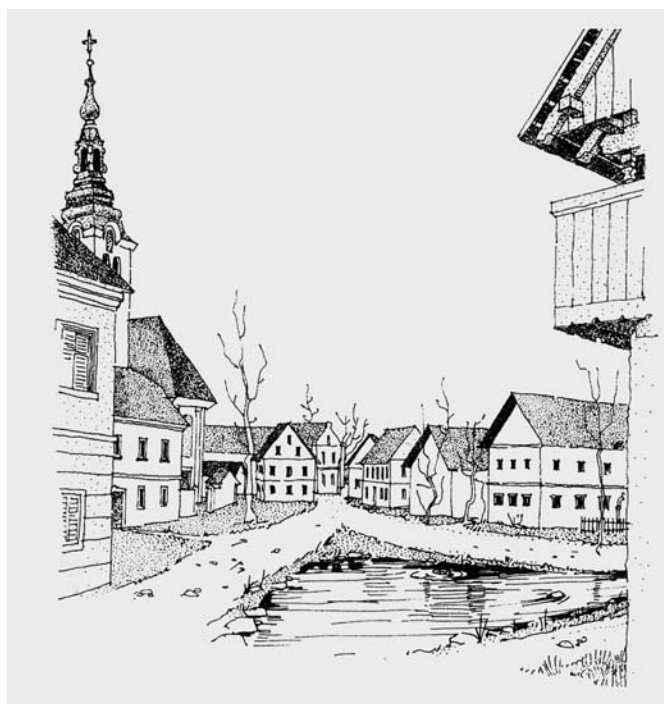

Značilna tridelna zasnova Šenčurja (rekonstrukcija po franciscejskem katastru) je kljub večjim spremembam v zadnjem času ostala ohranjena vse do danes. Risba: prof. dr. Peter Fister, 1970.

Po štirih desetletjih se ponovno govori in razpravlja o »raziskovalni akciji« v tedaj še močno ruralnem naselju Šenčur pri Kranju. Povod tej oživitvi je dal prof. Joel Halpern, antropolog iz Massachusettsa v ZDA, ki se je kljub svojim letom odpravil v Ljubljano, da bi se srečal z nekdanjimi študenti – »raziskovalci« naselja Šenčur in majhne kmečke vasi Gradenc v Suhi krajini. Gotovo pa ni bil ta povod edini namen njegovega obiska v Sloveniji.

Raziskave, ki so bile takrat opravljane, so bile kar »interdisciplinarne«, saj smo bili študentje, ki smo jih opravljali, z različnih fakultet – tako s filozofske (oddelek za etnologijo, sociologijo, umetnostno zgodovino), s pravne fakultete, fakultete za družbene vede (novinarstva) itd. Vsako od naštetih disciplin sta zastopala po en ali dva pripadnika, tako da nas je v Šenčurju raziskovalo šest, nekoliko manj pa v Gradencu.

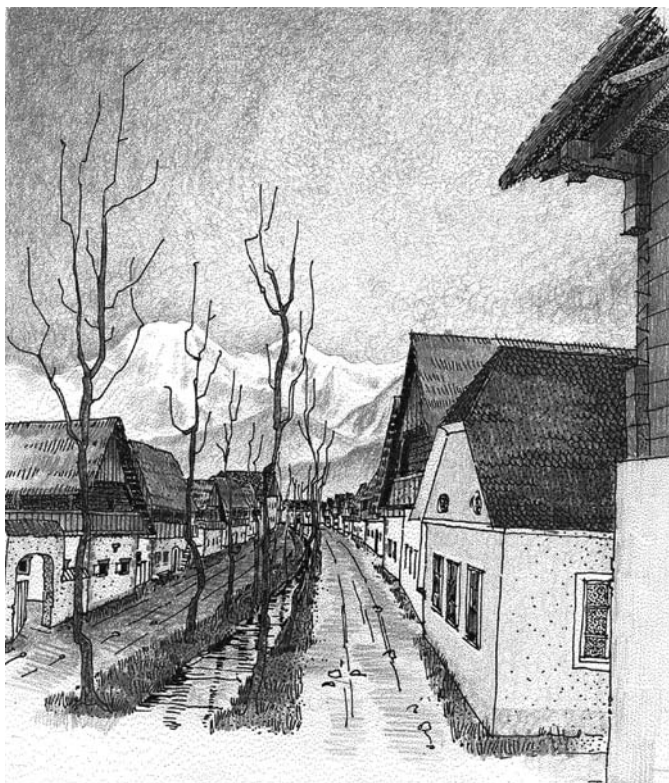
Pozneje sem se velikokrat vprašala – to vprašanje sem postavila tudi na letošnjem srečanju – po kakšnih kriterijih in po kakšnem načelu oz. ključu so bili za raziskavo izbrani prav ti kraji, zakaj prav v Sloveniji, ko je bilo in je še danes brez števila krajev, ki bi bili morda še mnogo bolj povedni, vsebinsko bolj bogati in bolj potrebni raziskovalnih akcij. Vendar se takrat o tem nisem spraševala. Kot študentka, ki se je prebijala skozi študij, sem bila, tako kot drugi, prav vesela skromnega

Središče vasi, nastalo okrog »luže«; rekonstrukcija stanja pred prvo svetovno vojno. Risba: prof. dr. Peter Fister, 1970.

zaslužka, ki smo ga dobili za svoje delo. Vprašanje je tudi po zadnjem srečanju s prof. Halpernom na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo letos v mesecu maju ostalo odprto V javni razpravi o problematiki sem takrat izpostavila tudi svoje kritično mnenje o preskromni vsebinski in podatkovni konotaciji zbranega gradiva, kar sem opravičevala z našim tedaj preskromnim poznavanjem načina zbiranja podatkov, nepoznavanjem sodobnih metod njihovega vrednotenja in interpretacije itd. Vem, da bi z današnjim znanjem in usposobljenostjo to opravila vsebinsko in likovno mnogo bolj bogato in tehtno. Kaj hočemo – tempora mutantur; škoda le, da čas ne dela več za nas.

Osebnost me je takrat zanimal izgled vasi, zakonitosti kolonizacijskih procesov in njihov vpliv na podobo vasi, zemljiško razdelitev, velikosti kmetij in kajž in s tem v povezavi na odraz v socialnem ustroju prebivalstva in načinu življenja. Edinstven je bil tedaj še precej originalno ohranjen pogled na zgornji del vasi, skozi katerega je po sredi še po prvi svetovni vojni tekkel potok Olševica, vzdolž potoka pa je bilo na obeh straneh posajeno drevje, ki se je kot »drevored« ohranilo do danes. Potok je na sredi vasi napajal jezero – »lužo«, ki je dajala naselju izredno slikovitost, hkrati pa je bila tudi zelo uporabna, saj se

Današnja Pipanova ulica pred zasutjem potoka.
Risba: prof. dr. Peter Fister, 1970

je tu napajala živina, igrali so se otroci, ženske so tu kot tudi vzdolž potoka prale perilo, kmečke stavbe (kot je bila Bvagnetova hiša in še več podobnih bolj ali manj mogočnih kmečkih hiš), cerkev, mežnarija in staro župnišče okoli »luže« pa so to podoba slikovito uokvirjale. Na nekdanjo »lužo« danes spominja le nekoliko razširjen trg z večjim križiščem. Opozoriti želim na več podobnih središčnih vasi z jezerom v sredini – največja taka znamenitost je bila še v času naših raziskovanj v Vogljah blizu Šenčurja, v več kmečkih vaseh na Dolenjskem in Primorskem (še danes je »kal« sredi vasi v Lučarjevem kalu na Dolenjskem, voda, s katero so napajali živino pa je danes le še kot rezerva za gasilske potrebe ...).

Posebnost kmečkih in tudi drugih manjših domačij je bila, da so imele obliko stegnjenega doma, kar je pomenilo, da so se vsa poslopja držala skupaj v eni liniji. Stanovanjsko poslopje se je nadaljevalo v klet (ne podzemeljsko!) – »kewdr« za hrambo krompirja, sadja, kislega zelja, pese kot krme za živali, in morda še česa podobnega. Pod isto streho je sledil hlev za govedo in konje, nato pa še lesen »pod« za seno, slamo in nastilj. Nasproti stanovanjske zgradbe je bil navadno svinjak, kar je gospodinjji omogočalo čim krajšo pot do prašičev.

Dvorišče se je na koncu steklo v zeleni pas in njive (imenovane »ozare«), ki jih je presekala na obeh straneh domačij glavni cesti vzporedna gospodarska pot. Ob tej gospodarski poti je bil prostor za večje število kajžarskih hiš in hiš preužitkarjev. Za Šenčur je bil zanimiv poseben predel na jugovzhodnem delu

naselja, imenovan »Kurja vas« ali tudi »Ta lesen kot«, ki je bil poseljen (že v 16. in 17. stoletju) samo s kajžarskim slojem prebivalstva. Podoba kajžarskega naselja se tu do danes ni mnogo spremenila.

Posebnost Šenčurja so bili med našimi raziskavami še povsem ohranjena oblika in razporeditev naselja iz obdobja agrarne kolonizacije med 12. in 13. stoletjem, ter osrednji del, kjer je bila ohranjena naselbinska zasnova še iz zgodnjega srednjega veka, kar je posrečeno ohranjeno prav v današnji čas,¹ s tem v zvezi pa nekoliko tudi način življenja. S širjenjem naselja so sprva začeli neposredni potomci domačij, sinovi in hčere, ki so imeli na domači zemlji možnost zidati hiše, temu so sledile hiše, ki so jih zgradili delavci, ki so s Šenčurjani skupaj delali v tovarnah v Kranju (od tod ocena, da je bil v 20. stoletju Šenčur spalno naselje za mesto Kranj). Na severni strani naselja je nastal nov, obsežen stanovanjski kompleks, ki je povezal naselje Srednja vas s Šenčurjem, in tudi velik, nanovo pozidan predel ob cesti, ki pelje proti Cerkljam. Novi naseljenci so že povsem neodvisni priseljenci, ki jim Šenčur omogoča bodisi prijetno bivalno vzdušje bodisi bližino komunikacijskih točk (letališče Brnik) in nenazadnje bližino glavnega mesta Ljubljane.

Tako je Šenčur naglo prenehal biti spalno naselje in ruralni center, saj je danes kmečkega prebivalstva komaj še za vzorec. Razvil se je v samostojno občino in pomembno gospodarsko središče. Namesto prelepih kmečkih obdelovalnih površin so tu posebej izstopajoče zgradbe, v katerih se izvajajo obrtne in poslovne dejavnosti, trgovina, visoko razvite športne in rekreacijske dejavnosti in aktivnosti ter s tem povsem nov način življenja.

Iz navedenih vzrokov bi bilo zelo koristno naselje ponovno raziskati z nekdanjimi in novimi raziskovalnimi metodami, saj se zgodovina nenehno spreminja, bogati in dopolnjuje. Tudi veliko presenečenje prof. Halperna nad dosežki ene same generacije, ki je dodala novemu načinu življenja povsem nove dimenzije in drugačne življenjske načine, bo tako bolj sprejemljivo, spremembe pa po svoji kakovosti primerljive samo s spremembami v najboljših, v enakih pogojih živečih naseljih. Večkratno dokumentiranje ima velik pomen posebej za zgodovino naselja Šenčurja, njegovih prebivalcev in načina življenja. Le želimo si lahko, da bi skupina, ki je predstavila izsledke pred štirimi desetletji zbranega gradiva, to ponovno vzela v obdelavo in razstavila še kaj več, kot smo videli na njihovi razstavi v Šenčurju. Kolikor vem, sem bila podpisana edina, ki sem z mnogimi takratnimi informatorji še dolgo obdržala pristne prijateljske vezi, iz zbranega gradiva pripravila študijo, jo predstavila študentom v seminarju in izdala v obliki prispevka pod naslovom »Socialna struktura Šenčurja v 19. in 20. stoletju in njen odraz v materialni kulturi«. (*Kranjski zbornik* 1970, 288) Na Oddelku za etnologijo je bila tovrstna obdelava za takratne razmere prava revolucija; povzročila je veliko seminarskih debat, predavanj in pogovorov. Žal pa je bil med takratnimi »študenti raziskovalci« tak primer interpretacije in objave osamljen primer. Žal mi je bilo tudi, da teh in takih rezultatov na letošnji razstavi ni bilo.

¹ Peter Fister, Naselbinske oblike od Jezerskega do Bitenj. V: *Kranjski zbornik*. Kranj 1970, 268–287.

ZBIRKA PROF. HALPERNA V DOKUMENTACIJI ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO

Dr. Jože Hudales – po njegovi zaslugi je dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo pridobila izjemno dragoceno gradivo – je v zloženki »Joel Martin Halpern in njegovo slovensko gradivo« zapisal¹: »Halpernovo gradivo o Sloveniji je nastajalo že od leta 1953, ko se je ob vseh obiskih Jugoslavije vedno ustavljal tudi v Sloveniji. Tako bi našli kar nekaj takega gradiva v njegovih obsežnih raziskovalnih dnevnikih ... Najobsežnejše slovensko gradivo pa je prof. Halpern zbral v letih 1961 in 1962 v Šenčurju pri Kranju in okoliških vaseh ter v Gradencu v Suhi krajini, kjer je skupaj s slovenskimi terenskimi sodelavci opravil obsežno arhivsko in terensko delo.« (Hudales 2003)

Joel M. Halpern je v uvodu knjige *A Serbian village*,² ki je izšla leta 1958, predstavil poglobitve razloge za geografsko opredelitev prostora za svoje raziskovalno terensko delo. Kot antropologa so ga zanimale teme, povezane s slovanskim prostorom in kulturo. V 50. letih prejšnjega stoletja pa je bila Jugoslavija edina med »slovanskimi« državami s komunistično oz. socialistično državno ureditvijo, ki je bila odprta za tuje raziskovalce oziroma jim je dovoljevala raziskovanje v državi in bivanje v njej. V njegovi obsežni bibliografiji je kar nekaj pomembnih razprav, člankov, natisnjenih predavanj, izsledkov njegovih »in situ« raziskav, ki jih je opravljal v različnih izbranih krajih v vseh republikah nekdanje Jugoslavije. Leta 1962 je opravil terensko raziskavo tudi v Sloveniji; takrat je s pomočjo slovenskih sodelavcev, predvsem študentov etnologije in sociologije ter ob strokovnem sodelovanju nekaterih univerzitetnih učiteljev in muzejskih delavcev zbral gradivo za kraja Šenčur pri Kranju in Gradenc v Suhi krajini.

Začetki Halpernove zbirke

V oddelčni dokumentaciji je že obstajalo nekaj gradiva, ki priča o kontaktih prof. Halperna z Oddelkom za etnologijo. To so razni dokumenti, pisma, nekaj izvodov različnih avtorjevih publiciranih del in separatov. Vsebinska dokumentov so razni

formularji in dopisi v zvezi z ameriškimi uradnimi prijavi in odobritvami raziskav. Nekateri drugi dokumenti pa dokazujejo strokovno sodelovanje med Oddelkom za etnologijo, predvsem prof. Slavkom Kremenškom, in prof. Halpernom, in sicer v 80. letih prejšnjega stoletja. Pisno gradivo iz konca 90. let pa je predvsem korespondenca med prof. Rajkom Muršičem in prof. Halpernom.

Oddelk za zgodovino Jugovzhodne Evrope na univerzi v Gradcu je v okviru svojega Centra za raziskave Balkana in kultur že pred leti pridobil Halpernovo dokumentacijo za celotno območje Balkana. Med tem gradivom je bilo tudi nepopolno gradivo za slovensko območje (Šenčur, Gradenc). V začetku leta 2003, ko se je prof. Halpern mudil v Gradcu, smo se z omenjenim Centrom dogovorili za kopiranje arhivskega gradiva s slovenskega območja, z namenom, da bi ga Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani uporabil v raziskovalne in študijske namene. Omenjeno gradivo je dr. Hudales pridobil še isto leto.

Maja 2004 je Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo organiziral okroglo mizo, na kateri so sodelovali prof. Halpern in takratni študenti, ki so opravljali terensko delo. Takrat se je izkazalo, da je kopirano gradivo bolj ali manj nepopolno – npr. zbirka intervjujev, prav tako pa tudi slikovno gradivo.

Predstavitev gradiva terenske raziskave

Gradivo, ki ga je dokumentaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v letošnjem letu (2005) poklonil prof. Halpern, pa tako po obsegu kot raznovrstnosti dokumentov priča med drugim tudi o natančno začrtani metodologiji raziskovalnega dela.

Zbirka je sestavljena iz zgodovinskih virov, raznovrstnih dokumentov, terenskih zapisov, uradnih poročil, raznih pisem, vizualnega ter audio- in video-gradiva ter kopij člankov. Gradivo je bilo že sistematično razvrščeno, fotografsko gradivo pa je bilo popisano v podatkovni bazi. Poleg gradiva, ki se nanaša na Šenčur in Gradenc, je poklonjena dokumentarna zbirka vsebovala še fotografsko podatkovno bazo za številne kraje v Makedoniji (1.548 črno-belih in barvnih fotografij), video-film, filmske posnetke s Halpernom v Srbiji in Makedoniji, ter popis vsega gradiva, ki ga hranijo na Centru za raziskave Balkana in kultur univerze v Gradcu. Obsežna je tudi bibliografija »jugoslovanske« etnološke literature.

¹ Zloženka je bila izdana maja 2004, v času, ko je Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo pripravil okroglo mizo, na kateri so sodelovali prof. Joel M. Halpern in večina sodelavcev, ki so sodelovali v raziskavi.

² Joel M. Halpern, *A Serbian village*. New York 1958, Columbia University Press, Preface.

Naselje, kmečki dom, hiša, gospodarske in druge pritikline		
I.	Naselje	Opisna vprašanja
II.	Kmečki dom in hiša	35 vprašanj
	Notranja oprema	25 vprašanj
	Poljedelstvo	23 vprašanj
	Lov	7 vprašanj
	Ribji in račji lov	8 vprašanj
	Sadjarstvo	13 vprašanj
	Vinogradništvo	14 vprašanj
	Čebelarstvo	10 vprašanj
	Živinoreja	I.
	Govedoreja	23 vprašanj
II.	Konjereja	Opisno
III.	Ovčereja in kozjereja	9 vprašanj
IV.	Svinjereja	3 vprašanja
V.	Perutnina in kunci	8 vprašanj
VI.	Druge domače živali (psi, mačke)	
VII.	Živinska oprema in vprega	opis, risba
	Ljudska prehrana	28 vprašanj
	Ljudski promet	
I.	Hoja, gibanje ljudi	10 vprašanj
II.	Premikanje ljudi na vozilih, živalih in ljudeh	7 vprašanj
III.	Premikanje živali	4 vprašanja
IV.	Prenašanje in prevažanje tovorov	4 vprašanja
V.	Dajanje znakov in sporočanje vesti	4 vprašanja
	Ljudska obrt	
I.	Izdelovanje oblačil, obuval in pokrival	
II.	Lesna obrt	8 vprašanj
III.	Lončarstvo	Opisna
IV.	Pletarstvo in sitarstvo	a, b, c, č vpr.
V.	Kamnarstvo	
VI.	Steklarstvo	
VII.	Železarstvo	
VIII.	Apneničarstvo	
IX.	Oglarstvo	
X.	Mlinarstvo	
XI.	Razne druge obrti	6 vprašanj
XII.	Gozdarstvo, drvarstvo in splavarstvo	3 vprašanja
XIII.	Razne oblike dninarstva	
	Ljudska trgovina	7 vprašanj
	Ljudski običaji	
I.	Porodno-krstni običaji	
II.	Ženitovanje	
III.	Smrt in pogreb	
IV.	Letni običaji	
V.	Običaji v zvezi z delom	

	Ljudsko pravo	
I.	Pojmovanje prava, pravnih običajev in izvrševanje pr.	8 vprašanj
II.	Klasifikacija prebivalstva	
III.	Kmečka avtonomija	5 vprašanj
IV.	Mestna avtonomija	5 vprašanj
V.	Podložništvo	5 vprašanj
VI.	Sodstvo	6 vprašanj
VII.	Dokazovanje	4 vprašanj
VIII.	Kazensko pravo	6 vprašanj
IX.	Osebnostno pravo	4 vprašanj
X.	Rodbinsko pravo	
XI.	Ženitno pravo	9 vprašanj
XII.	Ženitno imovinsko pravo	9 vprašanj
XIII.	Otroško pravo	7 vprašanj
XIV.	Dedno pravo	3 vprašanja
XV.	Imovinsko pravo	2 vprašanja
XVI.	Stvarno pravo	10 vprašanj
XVII.	Obligacijsko pravo	9 vprašanj
XVIII.	Kupne pogodbe za živali	3 vprašanja
XIX.	Razne druge pogodbe	9 vprašanj
XX.	Ljudske organizacije	3 vprašanja
XXI.	Pravo in ljudski običaji	3 vprašanj
XXII.	Izročilo	6 vprašanj
XXIII.	Pravne starine	16 vprašanj
XXIV.	Simbolika	5 vprašanj
XXV.	Mere	4 vprašanja
XXVI.	Naturalno gospodarstvo	4 vprašanja
XXVII.	Lovsko pravo	5 vprašanj
XXVIII.	Zgodovina in organizacija vasi	3 vprašanja
XXIX.	Dodatna vprašanja	3 vprašanja
	Ljudska medicina	
I.	Splošno o boleznih	2 + opisno
II.	Izvor bolezni	Opisno
III.	Zdravljenje	Opisno
IV.	Način zdravljenja	
V.	Zdravnik	Opisno
VI.	Od kod zdravnikom znanje	Opisno
VII.	Kako zdravijo bolezni	Opisno
	Uvere	10 razdelkov
	Ljudsko znanje	4 razdelki
	Ljudsko pesništvo in pripovedništvo	10 razdelkov
	Ljudska glasba in ples	4 razdelki
	Otroške igre	Opisno
	Ljudska umetnost	3 razdelki
	Ljudska trgovina	7 razdelkov
	Ljudske knjige	Opisno

Slovensko gradivo vsebuje naslednje izpisane dokumente:
 Šenčur pri Kranju: Popis prebivalstva / 1754, 1817, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1931;
 Gibanje prebivalstva za obdobje med letoma 1829 in 1851 (mrliške in rojstne župnijske knjige župnije Šenčur);
 Število hiš / Šenčur 1817, 1827, 1931 – 4 listi z navedbo virov;
 Terezijanski kataster / 1756 s popravki 1764;
 Število rojstev za Šenčur in Srednjo vas med letoma 1629 in 1744;
 Število umrlih za Šenčur in Srednjo vas med letoma 1655 in 1771 (tabele);
 Protokol zemljiških parcel občine Šenčur, 1825;
 Franciscejski kataster;
 Parcelni protokol občine Šenčur, 1867;
 Odselitve in priselitve v Šenčur med letoma 1956 in 1961;
 Cenzus 1961 (rokopis);
 Rojstva med letoma 1951 in 1961;
 Poroke med letoma 1951 in 1961;
 Smrti med letoma 1952 in 1961;
 Podobna struktura dokumentov velja tudi za Gradenc.

Zanimiva je tudi struktura vprašalnika, ki so ga sodelavci uporabili na terenu. Temu primerno so bili tudi intervjuji vsebinsko zelo poglobljeni, pogostokrat opremljeni z risbami ali s skicami. Zato je shematično prikazana razdelitev poglavij, znotraj katerega so vprašanja prikazana samo v obliki števil.

Fotografsko gradivo vsebuje 163 črno-belih fotografij, ki sta jih na terenu v Šenčurju in v Gradencu posnela Andrej Triler in Majda Rupar. Prevladujejo fotografije stavbarske kulture, hiš, domačij, posameznih gospodarskih poslopij ter različnih kmečkih opravil na polju. Čeprav so opisi fotografske vsebine na prvi pogled zelo skromni, pa imajo ti svoj namen. Potreba po fotografijah je namreč odvisna od namena njihove rabe. Če npr. raziskujemo tip stavbarstva na nekem širšem regionalno omejenem območju, nam dober posnetek hiše pomaga presoditi, v kateri tip stavbarstva sodi. V primeru kompleksne raziskave določenega kraja pa so fotografije vizualno dopolnilo k intervjujem, ki so bili opravljeni z lastniki izbranih hiš, vprašanja pa so se nanašala tudi na stavbarsko kulturo v zvezi z npr. lastništvom, prezidavo, notranjimi preureditvami. Številni podatki, o katerih se sprašujemo ob pogledu na fotografijo, so zapisani in hranjeni drugje. Čim bolj pa se oddaljujemo od primarne raziskave oziroma kadar s fotografijo pozneje ilustriramo nek drug podoben primer, tem bolj fotografija postaja objekt interpretativnosti, še zlasti, kadar se povečuje tudi časovna oddaljenost. V današnjem času lahko te fotografije uporabimo v povsem drugačnem vsebinskem kontekstu. »Fotografija počne še kaj drugega, kakor da zgolj reproducira stvarnost – reciklira jo, kar je za moderno družbo ključen postopek. V obliki fotografskih podob so stvari in dogodki podvrženi novim rabam, pripisovanju novih pomenov, ki presegajo razločke ... resničnega in lažnega, uporabnega in nerabnega ...« (Sontag 2001, 162)

Kaj nam fotografije povedo o zgodovini in spremembah kraja, o razmerju človeka in naravnega okolja, o šegah in navadah?

Fotografsko gradivo iz Šenčurja in Gradenca lahko razdelimo na dva sklopa: materialno kulturo – stavbarstvo in duhovno kulturo – šege in navade življenjskega cikla. Na fotografijah Šenčurja so obcestne hiše in deli naselja (središče kraja, novo naselje), pokopališče, spomenik NOB. Na največ fotografijah so posamezne hiše, ponekod z določenimi detajli, npr. vhodnimi vrati, s kamnitimi oboki vhodnih vrat ali pa so vidna samo rezbarsko obdelana različna vrata. Vsekakor v tem sklopu pogrešamo več primerov gospodarskih poslopij, npr. hlevov, skednjev ali drugih gospodarskih objektov. Nasprotno pa za Gradenc obstajajo fotografije več gospodarskih poslopij, ki so leseni in skoraj praviloma kriti s slamo. V intervjujih so zabeleženi opisi posameznih notranjih prostorov in opreme, ohranjene so tudi tlorisne skice z označitvijo mest, kje stojijo posamezni kosi pohištva. Iz povedanega lahko sklepamo tudi o metodah dela, o tem, kje in kako se prepletajo različni pristopi. Tam, kjer ni bilo mogoče s fotografijo prikazati raziskovalnega dela, so to zabeležili z risbo in s podrobnim opisom, v tem primeru notranjih prostorov.

Drugi sklop fotografij, ki jih po etnološki sistematiki uvrščamo v duhovno kulturo, predstavlja različne življenjske prilike – praznike, pogrebne slovesnosti, procesijo sv. Rešnjega telasa, prvega obhajila ter zlate maše v Velesovem. Fotografsko beleženje »pomembnih dogodkov in praznikov« je povezano s Šenčurjem in okolico (Velesovo ...), za Gradenc pa tovrstnega slikovnega beleženja ni. Je pa zato za Gradenc več fotografij različnih kmečkih opravil, npr. žetve, spravljanja sena, družabnosti ob kuhanju žganja. Prav tako so tudi te fotografije opremljene s skromnim opisom. Bolj natančno podobo o teh dogodkih dobimo v intervjujih, ki obširneje poročajo o običajih, navadah in praznovanjih.

Med raziskovanjem se raziskovalci običajno udeležijo vseh »dogodkov«, pa naj bo to v okviru družine ali celotne skupnosti. Tako nam zgoraj naštetá fotografska tematika o dogodkih kronološko poroča in vizualno predstavlja dogodke nekega krajšega obdobja v letu. John Collier razlaga razliko, prednosti in pomanjkljivosti enega samega posnetka ali pa serije posnetkov, ki si sledijo v zaporedju. Kulturni pojavi se dogajajo v času, zato je pomembno, ali o nekem pojavu naredimo samo en posnetek – v tem primeru imamo samo fotografsko zabeležbo konteksta pojava, ogrodje, ki ima identifikacijsko vrednost kulturnega pojava, ta pa je izsek časa in pojava v prostoru. (Collier 1986, 166) Govorimo tudi o »primrznjenju časa«, kjer »fotografija ohranja za vpogled trenutke, ki jih normalni tek časa nemudoma izpodrine z novimi«. (Sontag 2001, 107) Za podrobnejšo predstavitev ali analizo pojava pa je treba napraviti zaporedje posnetkov, kajti le tako nam bo fotografija pomagala objektivno razjasniti nek pojav v vseh njegovih stopnjah. (Collier 1986, 166)

V celotni fotografski zbirki prof. Halperna je 2851 črno-belih in barvnih fotografij ter diapozitivov. Veliko večino barvnih fotografij in diapozitivov, ki pa niso povezani z raziskovalnim delom v omenjenih krajih, je prof. Halpern posnel na svojih poznejših obiskih v Sloveniji. Fotografije prikazujejo značilnosti mesta in manjše kraje, ki jih je obiskal, npr. Prekmurje,

Gorenjsko, Štajersko, Ljubljano z okolico, če omenim samo najpoglavnejše regije.

Fotografije so dejansko slikovni posredovalec podatkov o stanju, razmerah in predvsem o kulturnih prvinah v določenem časovnem obdobju na določenem geografskem območju. Z današnjega strokovnega gledišča so fotografije iz Halpernove zbirke dragocene za nadaljne raziskave zlasti z vidika sprememb in novosti – ne samo za etnološko in antropološko področje, pač pa tudi za vrsto sorodnih strok, npr: zgodovino, arhitekturo, krajinsko arhitekturo, geografijo.

V sklop celotne Halpernove dokumentacije pa prištevamo tudi terensko gradivo (fotografije, terenski dnevniki, poročila), ki so ga v Šenčurju in Gradencu opravili v študijskem letu 2004/2005 študenti 4. letnika Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v okviru Vaj iz muzeologije, ki jih vodi dr. Jože Hudales. Študenti so se pred odhodom na teren seznanili s Halpernovim gradivom. Delo so opravili zelo kakovostno, saj so ob koncu semestra rezultate svojega dela v navedenih krajih predstavili na razstavi.

V sklopu predstavitve dokumentarnega gradiva se prof. Halpernu zahvaljujem za velikodušno darilo. To ni samo dokumentarno gradivo za ozke znanstvene namene, temveč pomemben vidik slovenske kulturne dediščine, ki je predstavljena tudi na spletnih straneh knjižnice univerze v Bradfordu <http://www.brad.ac.uk/library/special/halpern.php> in v Library of Congress v Washingtonu <http://www.loc.gov/folklife/guides/Halpern.html>.

Literatura:

COLLIER John Jr.; Collier Malcom 1986: Visual Anthropology. Photography as a Research Method. Albuquerque, University of New Mexico Press.

HUDALES Jože; Hudelja Mihaela 2004: Joel M. Halpern in njegovo slovensko gradivo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

SONTAG Susan 2001: O fotografiji. Ljubljana, Študentska založba.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 22. 12. 2005

SREČANJA S PROF. HALPERNOM

S profesorjem Joelom Halpernom sem se prvič srečal ob mojem povratku iz Sovjetske zveze avgusta 1962. Kot je poznano, je bil profesor v tistem času v Sloveniji in je ob pomoči študentov, tudi ali še zlasti z etnološkega oddelka, zbiral gradivo za svoja proučevanja. Stike sva navezala skoraj gotovo na njegovo pobudo. Verjetno sem mu bil zanimiv kot podiplomski študent moskovske univerze, saj je, če se prav spominjam njegovega pripovedovanja, do tedaj že potoval tudi po Rusiji. Vsekakor pa ga je pritegovalo moje etnološko zanimanje za urbano problematiko in so mu bili, kot kaže, bliže moji pogledi na temeljne etnološke naloge, kot tedaj pri nas bolj ali manj uveljavljena in ustaljena naziranja. Zato si je dal nekatere poznejše rezultate mojih raziskav prevesti, kot se zdi, še pred njihovo objavo. To velja za študijo o Zeleni jami, ki jo je hotel poldrugo desetletje po njenem natisu v prevodu celo izdati, a je to preprečila smrt Toussainta Hočevarja, ki bi moral delu napisati obširnejši uvod. Po prizadevanju profesorja Halperna pa je bila pod naslovom *Suburban Villagers* v prevodu Vilka Novaka ml. objavljena razprava *Vaščani v obmestju*.

Profesor Halpern se je oglasil pri meni verjetno vsakokrat, ko je prišel v Slovenijo oziroma v Ljubljano. Pogosto mi je pošiljal posebne odtise svojih razprav in večkrat tudi del drugih piscev. Poskušal me je povezati z nekaterimi svojimi strokovnimi kolegi. Seznanil me je s svojo družino, gospo Barbaro in hčerami. Z ženo in s hčerko sem bil njihov gost na ladji, ki je bila zasidrana na Reki pred odplutjem v Ameriko. Pa vendar so bila vsa ta povezovanja bolj enosmerna, za kar mi je žal. Razlogi so bili izključno na moji strani. Zaradi pedagoškega dela in siceršnjih obveznosti različnega značaja na fakulteti in v domačih strokovnih krogih nisem imel pravega časa za gojenje bolj mnogostranskih stikov. S kulturno in socialno antropologijo v njuni podobi, kakršno sta imeli pred desetletji, sem se sicer teoretično, z branjem in s pregledovanjem literature, seznanjal v Moskvi, vendar me kot celota nista prevzeli. V meni je bilo (in je še) preveč zgodovinarja, kar je prihajalo do izraza v razgovorih s profesorjem Halpernom, nazadnje v izmenjavi najinih pisem, objavljenih leta 1995 v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva*.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 30. 8. 2005

ZELO RAZLIČNI VASI

Konec leta 1961 sem bil študent drugega letnika na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Preživljal sem se s pogodbenim delom na tedanjem Tajništvu za notranje zadeve Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana. Bržkone je bil to poleg razmeroma dobrega študijskega uspeha eden od razlogov, da me je profesor Boris Zihlerl, predstojnik oddelka, prosil, da bi sodeloval pri terenski raziskavi ameriškega profesorja Joela Martina Halperna. Ker je šlo za delo v zimskih semestralnih počitnicah, sem brez večjega odlašanja pristal na ponudbo, saj sem pričakoval, da se bom naučil tovrstnih prijemov, kar bi mi utegnilo koristiti tako pri študiju kot tudi v službi.

Sredi januarja 1962 sem se z ameriškim profesorjem prvič sestal v Kranju. Ker je dobro govoril srbsko, ni bilo težav s sporazumevanjem, saj sam nisem znal angleško. Pokazal mi je svojo knjigo v angleščini, ki je opisovala življenje v eni od srbskih vasi. Na podoben način je želel preučevati tudi dvojne vasi v Sloveniji, in za prvo je izbral prav obmestno vas Šenčur. Opisal mi je zamisel o zbiranju gradiva v tej vasi, in sicer najprej o stanju tamkajšnjega prebivalstva. Povedal mi je, kaj naj bi vseboval popisni list, kamor naj bi vnašal podatke iz gradiva na matičnem uradu v tej vasi. Dogovorila sva se tudi o vsem drugem in lahko sem začel z delom.

Obiskala sva Sveta Kobala, podpredsednika Okrajnega ljudskega odbora Kranj, ki je bil o nameravani raziskavi v bližnji vasi obveščen in je dejal, da s strani oblasti ne bo nobenih težav ali ovir; če pa bi do njih prišlo, naj se oglasim pri njem. Tedaj so bile tovrstne raziskave domačih raziskovalcev zelo redke in so pritegnile tudi določeno zanimanje pristojnih oblastnih organov, kar je veljalo še bolj, če je šlo za tujega profesorja. Profesor se je začudil, da se poznam s tem funkcionarjem, pa sem mu povedal, da je bil prej predsednik skupščine občina Škofja Loka, jaz pa dijak in predsednik mladinske organizacije na tamkajšnji gimnaziji, kjer nam je Kobal včasih opisoval dogajanje v občini in Sloveniji; tako sva se spoznala in stike ohranila vse do danes.

Nato sva se odpeljala v Šenčur in se oglasila pri šefinji krajevnega urada, matičarki, ki je bila o zadevi obveščena. Pokazala nama je gradivo, kartoteko stalnega prebivalstva, iz katerega naj bi vnašal podatke v popisni list, in sicer po stanju zadnjega dne leta 1961. Podatke iz kartoteke je bilo treba vnašati na popisni list formata A-3, in to v dveh izvodih, prvi za omenjenega profesorja in drugi za prevajalca, profesorja Vilka Novaka ml. iz Radovljice. Določila sva izgled popisnega lista oziroma vse razpredelnice za vpis podatkov iz kartoteke. Po tem razgovoru sem si uredil še stanovanje pri družini Vinka Zormana, po domače pri Strupijevih.

Z izpisovanjem sem začel še isti dan. Največji težavi sta bili kopirni papir in črnilni svinčnik, saj nisem bil navajen na tak pisalni pribor. A na vse sem se kmalu navadil in po štirinajstih dneh sem delo končal. Zbrano gradivo sem predal profesorju

Halpernu in tedaj mi je tudi izplačal moj honorar. Denar je vzel iz aktovke in mi ga na hitro podal v roko, nato pa se je nezaupljivo razgledoval okoli sebe. Ko sem denar na hitro preštel, nisem mogel ostati brez pripombe, da pri nas ni bojazni, da bi naju kdo sredi belega dne oropal. Mojo opombo je molče spregledal in se ni odzval. Honorar ni bil slab in v pol meseca sem zaslužil približno eno svojo mesečno pogodbeno plačo. Stroške stanovanja in hrane je poravnal profesor Halpern.

Ko se je bližal konec študijskega leta, me je predstojnik oddelka zaprosil, da izberem tri študente, ki bi v poletnih počitnicah pomagali pri zbiranju podatkov v vasi Gradenc v Suhi krajini. Drugi del slovenske raziskave omenjenega ameriškega profesorja je namreč segel prav v to vas, ki je bila skoraj pravo nasprotje Šenčurju: bila je, kot smo rekli, bogu za hrbtom. Izbral sem Romana Ceja, študenta Pravne fakultete v Ljubljani, ter sošolca Janeza Pora in sošolko Leo Tratnik. Povedal sem jima namen terenske raziskave in svoje vtise z zimskega dela v Šenčurju. S strani Oddelka za etnologijo je bil izbran tudi študent Andrej Triler, ki je bil sodelavec pri *Gorenjskem glasu* v Kranju in vnet fotograf ter poznavalec podeželja.

Kdo je izbral oziroma predlagal, kateri naselji naj bosta predmet etnološkega raziskovanja? Zanesljivega odgovora ne poznam, iz pogovorov pa sem nekako razbral, da je bila odločilna beseda profesorja dr. Vilka Novaka, tedanjega predstojnika Oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Vsaj za Šenčur sta imela nekaj besede tudi dr. Anton Žun, profesor na oddelku za sociologijo, in študent Andrej Triler.

Z avtobusom smo se odpeljali v Žužemberk, kjer sem se javil na oddelku milice in povedal o našem prihodu in delu v Gradencu; o tem so bili okvirno obveščeni od svojih predpostavljenih. Lea se je nastanila v bližnji gostilni in peš hodila v vas ter se zvečer vračala, mi pa smo odšli peš naprej in po približno pol ure smo prispeli v Gradenc. Nastanili smo se pri družini Jakoba Goloba, kjer smo se dogovorili tudi za prehrano. Spali smo na seniku, hrano pa nam je pripravljala gospodarjeva žena Ana, ki je skrbela tudi za tri otroke, družinski proračun pa je polnila zgolj gospodarjeva pokojnina. Reševali so jih je krava, prašič in perutnina v hlevu, njive pa so bile premajhne za gojenje žit.

Novica, da so v vas prišli študenti iz Ljubljane, ki naj bi nekaj spraševali domačine in si to zapisovali, se je med njimi hitro razširila. Ko smo prihajali k posameznim hišam, so takoj vedeli, da smo prav mi ti prišleki. Spočetka smo opazili, da so bili vaščani do nas nezaupljivi, ko pa so spoznali, kaj je tisto, kar jih sprašujemo in si zapisujemo, so se odprli in so nas dobro sprejeli. Anketirali smo tako, da smo vaščane obiskali ali doma ali na polju. Če so bili pripravljani, smo takoj začeli spraševati in si zapisovati, sicer pa smo se dogovorili za poznejši pogovor. Da bi jih čim manj motili pri delu, smo jim večkrat priskočili na pomoč pri poljskih delih (žetev, oranje,

spravilo krme itd) ali pri hišnih opravilih (sekanje drv, pomoč pri krmljenju živine in podobno). Na ta način smo anketarji tudi lažje vzpostavili potrebno zaupanje z domačini. Šlo pa je tudi za našo pomoč pri opravilih, saj so jo potrebovali, ker so bili stari, starejši ali ženske. Preživljali so se na revnih domačijah, le eden iz vasi je hodil na delo v ljubljanski Litostroj.

Nazadnje smo se z vaščani razumeli zelo dobro in jeseni smo bili povabljeni na trgatve; vabilo smo z veseljem sprejeli. Prav ob trgatvi so nam povedali, koliko težav imajo s požari in zato sem za *Nedeljski dnevnik* napisal krajši članek, ki je bil pod naslovom »Vas z največ požari« objavljeno 19. oktobra 1962.

Andrej je tudi vneto fotografiral, in sicer poslopja, kmečka opravila, oblačilne in prehrabne navade in drugo, kar se mu je zdelo zanimivo. Za krajši čas sta se nam pridružili še študentki etnologije Marija Rupar in Alenka Novak, ki sta se usmerjali bolj na ozko strokovno področje. Prav zaradi tega sem obiskal tudi župnika v Šmihelu pri Žužemberku, da sem v župnijski kroniki preveril nekaj podatkov.

Ob razgovorih z domačini nam je kmalu padlo v oči, da tam prebivajo pretežno starejši ljudje, večinoma ženske ter nekaj otrok. Spraševali smo se, zakaj. O tem nam je največ povedal sam gospodar Golob, ki je bil poleg svojega svaka edini udeleženec partizanske borbe, postopoma pa tudi drugi vaščani. Mladi so po vojni bodisi pobegnili na tuje bodisi se iz domobranskih enot nikoli več niso vrnili domov, saj jih je neznano kje doletela smrt. Prizadeti so zelo potihoma in z vidnim strahom omenjali Kočevski Rog, kjer naj bi bili končali njihovi svojci.

Kadar je beseda nanesla na vojno obdobje, je pri domačinih beseda zastala ali pa je postala pridušena. Tedaj so še bolj pogosto segli po bokalu, ki je bil na mizi ali so ga prinesli s sabo na polje. Da, vino je bilo tod ne le za žejo, saj je bila na razpolago le kapnica, marveč tudi za uteho in pozabljenje. Te pijače, vina, mošta ali žganja nismo mogli odkloniti niti študenti, saj smo na ta način lažje ohranjali stik z vaščani in izvedeli še kake podrobnosti ali zanimivosti. Ker sem bil brez kreme za po britju, sem za to začel uporabljati vino, po vrnitvi v Ljubljano pa sem prešel na alkohol, ki je prevzel vlogo mazila po britju in to vlogo igra še danes.

Ko smo opravili anketiranje, smo vsak svoje zbrano gradivo odnesli v Ljubljano, kjer ga je hranil vsak sam, in se preselili v Šenčur. Tam smo stanovali in se hranili pri družini Franca Svetelja. Tu je anketiranje potekalo praviloma v hišah in ne na poljih, kot v Gradencu, saj so bili moški, ali delavci, zaposleni v bližnjih tovarnah ali na kmetijskem posestvu v Šenčurju, ali polkmetje, ki so poleg zaposlitve obdelovali še kmetijo. Socialna slika te vasi je bila zelo drugačna od tiste v Gradencu. Po tej plati je bilo tu naše delo lažje kot v Suhi krajini. Tako smo tudi študenti spoznali, kakšna velikanska razlika je med življenjem v obeh vaseh. Ko smo se o tem pogovarjali anketarji sami, nismo mogli mimo domneve, da je Suha krajina načrtno ostala zaostala, saj je bila med vojno na napačni strani.

Ko smo z delom končali tudi v tej vasi, smo se vrnili v Ljubljano, kjer je bilo treba gradivo natipkati. Za to opravilo sem izbral sošolko Hildo Mastnak, ki je v Celju končala srednjo ekonomsko šolo in ji je strojepisje šlo dobro od rok. Tipkala je na sedežu tedanje študentske organizacije (Univerzitetni odbor Zveze študentov Jugoslavije) na sedanjem Kongresnem trgu 1

v Ljubljani, kjer je bila honorarno zaposlena. Prav pri tipkanju je po moji domnevi nastala vrzel: vsega gradiva bržkone niso pretipkali, zlasti tistega, ki sta ga zbrala Janez Por in Lea Tratnik. Zaradi tega njunega gradiva ni najti v popisu Halpernove slovenske dediščine. Natipkano gradivo sta dobila profesorja Halpern in Novak. Sledilo je le še plačilo za naše delo in slovo od ameriškega antropologa. Ponovno sem ga srečal šele 10. maja 2004, ko je bila na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo predstavitev njegovega slovenskega gradiva. Bil je še prav tako živahen kot pred 42 leti, jaz pa že skoraj 12 let v pokoju.

Ena od posledic mojega sodelovanja pri tem terenskem delu je bila tudi odločitev, da sem si diplomsko nalogo izbral prav s področja etnologije; mentor je bil profesor dr. Slavko Kremenšek.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 1. 8. 2005

KNJIŽNI DAR PROF. JOELA M. HALPERNA KNJIŽNICI ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO NA FILOZOFSKI FAKULTETI V LJUBLJANI

Maja leta 2004 je Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo organiziral enodnevni simpozij z naslovom *Joel Martin Halpern in njegovo slovensko gradivo*. Izkazalo se je, da se prof. dr. Joel M. Halpern, ki je bil na simpozij vabljen kot častni gost, zaradi osebnih razlogov seli in podarja, razdaja ali prodaja svojo bogato domačo knjižno zbirko raznim institucijam, s katerimi je v svojem plodnem raziskovalnem življenju tudi sodeloval. S posredovanjem asistenta dr. Jožeta Hudalesa je bil pripravljen del svoje zbirke odstopiti tudi knjižnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.

Konec oktobra leta 2004 je iz Amhersta (ZDA) v Ljubljano z ladijsko pošto poslal šest paketov. Po nekaj mesecih, sredi februarja 2005, smo na Oddelek res dobili 147 knjig in separatov. Ker je šlo za precej obsežno donacijo, smo se na Oddelku pri vnašanju knjig v COBISS odločili za zunanjo pomoč. Od začetka maja 2005 so vse knjige inventarizirane in katalogizirane v sistemu COBISS in tako pripravljene za izposajo.

V 90. letih prejšnjega stoletja se je precej razmahnilo preučevanje zgodovine zasebnih knjižnic in njihovih lastnikov. V ta namen je izšlo tudi precej priročnikov in seznamov historičnih bibliografij, ki dajejo raziskovalcem napotke, kako s pomočjo ex librisov, nalepk, vezav in vpisov identificirati njihovega nekdanjega lastnika. (Dular 1997, 419)

Seveda gre v primeru donacije Joela M. Halperna za relativno novejšo knjigo, v glavnem iz 50., 60. in 70. let prejšnjega stoletja, kjer nam vezava ali tip papirja ne povesta kaj dosti. Lahko pa z gotovostjo trdimo, da je knjige večinoma kupoval ali pridobil kot dar, saj sta na zaščitnem listu ali naslovnici knjige zabeležena ali prodajna cena ali posvetilo avtorja. Večina knjig nosi njegov podpis ali žig z njegovim imenom. Nekatere pa imajo na notranji strani platnice prilepljen njegov ex libris.

Joel M. Halpern

Joel Halpern
Dept. of Anthropology
University of California
Los Angeles 24, Calif.

Ex libris v latinščini dobesedno pomeni »iz knjig oz. iz knjižnice«. Gre za napis na platnicah, zaščitnem listu ali naslovnici knjige, ki označuje lastništvo, zato mu vedno sledita ime in priimek lastnika knjige. Prvotno so vpisovali ex librise lastniki ali prepisovalci lastnoročno in jim včasih dodajali eno ali večbarvne okrase. Pozneje so namesto rokopisov uporabljali pečate ali reproducirane nalepke, ki so jih izdelovali v grafičnih tehnikah. Nalepke so bile pogosto okrašene, opremljene z gesli ali reprodukcijami znanih del grafične umetnosti. (Enciklopedija 1989, 85)

Študij provenience knjig nam lahko marsikaj pove tudi o interesih lastnika, obenem pa tudi o delih, ki so nanj vplivala. Če so v njih lastnikove pripombe, komentarji, kritične misli, lahko ugotavljamo njegove reakcije na ideje, ki jih knjiga prinaša. (Dular 1997, 419)

Iz podarjene zbirke je razvidno, da so lastnika zanimala predvsem vprašanja migracij, spreminjanja ruralnih skupnosti

¹ Joel Martin Halpern in njegovo slovensko gradivo. Ljubljana 2004. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2.

pod vplivom modernizacije, spremembe na tradicionalnih področjih materialne kulture – arhitekture, agrarnih tehnik, bivalne kulture; socialne kulture – šeg, družinskega življenja, strukturah sorodstva, strukturah socialnih organizacij na podeželju in duhovne kulture – glasbe, slovstva, verovanja.¹ Kar dve tretjini knjig je s področja neevropske etnologije, od tega večina za območje Azije, delno pa tudi Amerike in Oceanije. Slaba tretjina pa pokriva območje ZDA in Evrope, predvsem Balkana.

Avtorji so različni – od klasikov evropske in neevropske etnologije in antropologije (Margareth Mead, Oscar Lewis, Jeremy Boissevain, Clifford Geertz, Marvin Harris, Roy A. Rappaport) do povsem poljudnih avtorjev.

Konec oktobra pa je knjižnica Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo prejela še eno donacijo prof. dr. Halperna, ki obsega približno 500 monografskih publikacij, separatov in člankov. Tudi v tem primeru se moram zahvaliti asistentu dr. J. Hudalesu, ki se je to poletje odpravil k prof. dr. Halpernu in iz

njegove zbirke odbral knjige, primerne za našo knjižnico. Knjižni dar prof. dr. Joela Martina Halperna je za našo knjižnico izjemna pridobitev, obogatitev in dopolnitev že obstoječe knjižne zbirke, za kar se mu lepo zahvaljujemo.

Viri in literatura:

DULAR, Anja 1997: David Pearson. Provenance research in book history. London, The British Library. V: Zgodovinski časopis let. 51, št. 3, 108.

ENCIKLOPEDIJA Jugoslavije 1983–1989. Zagreb; Ljubljana, Jugoslavenski leksikografski zavod; Mladinska knjiga.

Joel Martin Halpern in njegovo slovensko gradivo 2004. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 10. 11. 2005

Drugi članki ali sestavki/1.25

Suzana Kajba

OSEBNI UTRINKI TERENSKEGA DNEVNIKA

Prvi obisk v Gradencu pri Žužemberku, 8. april 2005

Pisal se je petek. Z dvema avtomobiloma smo se že zgodaj zjutraj odpeljali na terenske vaje v Gradenc pri Žužemberku. Najprej smo se ustavili na občini Žužemberk, kjer sta nam predsednik Turističnega društva in »jager« za morebitno postavitev razstave razkazala dvorano, v kateri se odvijajo razne prireditve in sestanki. Dvorana je v lasti lovske družine. Prišel je tudi predsednik lovske družine in povedal, da mora biti prošnja za odobritev oddaje tega prostora v namen razstave sklenjena na sestanku upravnega odbora. Sledilo je kosilo v osnovni šoli Žužemberk, nato pa smo se odpeljali v Gradenc, kjer smo v štirih skupinah hodili po terenu. V skupini sem bila z Lauro in Mojco. Pogovor smo pričele z informatorko št. 1. Intervju z njo in njenim sinom je potekal precej tekoče, saj sta bili kolegici na terenu že pred tem obiskom. Tema pogovora se je navezovala na kmetovanje v njeni družini in na družabno življenje Gradenčanov skozi čas. Sama sem večino časa molčala, le včasih sem posegla s kakim vprašanjem, kar je v meni povzročalo nemir, saj mi ni uspelo vzpostaviti uspešne komunikacije. Tako sta neprijetno vzdušje najverjetneje občutili tudi kolegici. Ampak če ne gre, ne gre. Pri najstarejši gospe v Gradencu smo se zadržale dobro uro in pol. Sodeč po mimiki obraza in njenih gestah je bila gospa med pogovorom malce nervozna. Ob koncu smo izvedele, da je že precej zamujala s kosilom za vso družino. Potemtakem si nismo izbrale primerne časa. Pogovor smo nadaljevale v sosednji hiši, in to z informatorjem št. 2, s precej zgovornim gospodom

srednjih let. Pri tej domačiji se je moj jezik nekoliko razvezal; razlika je bila očitna. Ugotovila sem, da moraš biti pri pogovoru sproščen in pozorno slediti besedam informatorja ter sproti kovati nova vprašanja. Z veseljem nam je posodil kopico predmetov za razstavo. Nekaj teh predmetov je bilo domačih, nekaj je bilo odvrženih na smetišču, od koder jih je informator prinašal, zbiral in hranil. Pogovore informatorjev smo posnele na diktafon, pri vsakem pa smo fotografirale tudi predmete. S tem se je del načrtovanega terenskega dneva zaključil. Začel se je spuščati mrak in na terenu smo ostali štirje študenti, ki smo obiskali še eno domačijo. Z zanimanjem smo namreč pričakovali »ramplanje«, kajti prejšnjič, ko so bili študentje na terenu, so jih Gradenčani povabili k udeležbi tega dogodka. Med tem časom se je gospodinja zelo potrudila in pripravila narezek. V pogovoru, ki ga je vodil Urh, »glavni« vodja naše študentske družine, je sodelovala skoraj vsa družina. Okoli sedmih zvečer se je pričelo »ramplanje«.

»Ramplanje« je navada, ob kateri se zberejo fantje z vasi in zaigrajo ter zapojejo pesem vsem Jožetom v vasi. Priprave so potekale pri prej omenjeni družini. Fantje in možje so prinesli svoja glasbila (harmonika, kitara, pokrovka, plastični kanister ...), da so se malo ogreli. Temu je sledil obhod od hiše do hiše. Pred vsako hišo, v kateri stanuje oseba po imenu Jože ali Jožica, smo se ustavili. Zapela smo pesem, vsi gostje smo jim čestitali in nato so nas povabili v kuhinjo. Na mizi je bil pripravljen narezek (domače jedi – salama, paradižnik, paprika, sir, kruh), pecivo in vino iz samorodne trte šmarnice. Urh in Jernej sta bila v tej družini kitarista, Mateja se je večje pogovarjala z možmi, sama pa sem prevzela vlogo fotografinje. Zadnji

obisk je bil pri družini, kjer smo se vsi zbrali pred pričetkom »ramplanja«. Vzdušje je bilo prijetno. Veliko se je pelo, bilo pa je treba tudi zaplesati. Meni, ker sem včasih tudi zadržana, to ni najbolj prijalo. Ampak če so nas tako odprtih rok sprejeli medse, da smo lahko prisostvovali njihovem običaju in od njih črpali informacije, je bilo treba dati tudi kaj v zameno. V Ljubljano smo se vrnili okoli pol enih zjutraj, polni vtisov in z občutkom zadovoljstva. Moram priznati, da je bila tovrstna izkušnja nadvse zanimiva, saj smo imeli priložnost sodelovati pri vaškem običaju.

Drugi obisk v Gradencu pri Žužemberku, 19. april 2005

Današnji dan se je odvijal dokaj zanimivo. V dopoldanskem času smo odrinili iz Ljubljane proti Gradencu. Najprej smo se ustavili v Dvoru, ker smo precej hitro ugotovili, da peljemo v napačno smer. Za kratek čas smo posedeli v vaški gostilni, v kateri smo bili edini gostje. Preurejena domača dnevna soba oz. »hiša«, v kateri je še peč, rabi v gostilniške namene. Popili smo močno kavo z mlekom, sicer v prevelikih količinah, da smo se predramili. Gostilničar pa se je trudil, medtem ko je pojasnjeval, kako se pride do Gradenca, ustvariti prijetno vzdušje s prižiganjem radijskega sprejemnika. Pogumno smo se odpeljali dalje, nakar smo se znašli v slepi ulici. Za pot smo povprašali starejša zakonca, ki sta posedala zunaj pred hišo. Prijazno sta se odzvala na naš ponovni zdrs. In končno smo prispeli na cilj. Že smo na njegovem domu zasačili informatorja št. 2, ki se je zunaj pogovarjal z nekim gospodom iz Zavirč. Vnovič se je izkazal, saj nas je popeljal do studenca, kjer so nekaj koristili kalno vodo v gospodinjske namene in tudi za živino. Pred tem nam je razkazal jamo, v kateri so žgali apno. Po naslednji skodelici kave in kozarcu šmarnice smo jo mahnili do informatorke št. 3 in ji vrnili fotografije. Njen sin pa se je, kljub temu, da se mu je mudilo v službo, potrudil s tem, da je narisal skico poti do »poganke« – mlake z vodo, ki so jo nekaj uporabljali za preživetje, ponjo pa so sem prihajali tudi ljudje od drugod. Upajoč na uspešen dosežek smo se podvzivali naprej. A ni bilo tako, saj zelenega nismo našli. Smo pa poznejespoznali, kje smo ga polomili. Sredi vasi smo srečali informatorja št. 4, ki nam je povedal, da informatorke št. 5 ni doma. Informatorka št. 1 je na svojem dvorišču zlagala drva in malce smo jo pobarali. Ni nam dovolila, da bi jo fotografirali, a smo jo vseeno, na skrivaj. Potrkali smo tudi na vrata informatorke št. 5. Ni je bilo doma. Da dela naokoli, je povedala informatorka št. 1, ko se je sprehodila mimo nas. Dobili smo občutek, da je dvomila v nas, ker smo se nekaj časa sukali okrog hiše. Ko smo želeli poizvedeti kaj več o informatorki št. 5, je odvihrala. Kakor da z nami ni hotela več spregovoriti. Skeptični in s čudnim občutkom smo se podali nazaj proti Ljubljani.

Gradenc kot svojevrstna vasica

Po besedah neke informatorke je Gradenc edina složna vas v vsej Suhi Krajini. Ljudje se družijo ob praznikih, si medsebojno pomagajo in delujejo kot skupnost. Vas šteje približno 50 prebivalcev. Precej se jih je že izselilo po drugih slovenskih krajih, nekateri so odšli v tujino, nekaj pa jih je tudi že pomrlo.

Zanimivost kraja, med drugim, je ta, da na robu vasi od pet do sedem let stoji vikend premožne družine, ki ga vaščani imenujejo »parlament«. Odkar je lastnik zbolel, v ta kraj ne zahaja več tako pogosto, zato pa prihaja njegov sin. Poslopje je ograjeno in varovano s kamerami ter s slovensko zastavo, izobešeno v bližini vhoda. Celotna posest v vasi nedvomno izstopa. V primerjavi z drugimi domačijami v Gradencu je ta odsev domačije z drugačno strukturo.

Informatorka št. 5, vaška posebnica, že več kot 20 let živi sama v stari hiši. Vaščani pravijo, da zbira predmete s smetišč. Tudi pomoči od vaščanov ne sprejme. Zaradi tega je v njihovih očeh nekaj posebnega. Menim, da ljudje osebi, ki živi brez sorodnikov, takoj nadenejo oznako, saj ne sovpada z njihovim načinom življenja. Sicer je še vedno del njihove skupnosti, vendar drugačen in morebiti manj normalen kot večina.

Odprtost in dostopnost skorajda večine domačinov je kakovost, zaradi katere vas dejansko funkcionira kot živ organizem, ki skozi svoj obstoj doživlja spremembe in dosega zavirljive rezultate.

Metodološki vidik terenskega dela

Vloga raziskovalca na terenu je še vedno nehvaležna stvar. Počutiš se kot vsiljivec, ki vdira v svet intimnosti drugih ljudi. Kar tako. Z edinim namenom, da poizve kaj od njih in da se ustvari reč v pisni obliki. Po drugi strani pa je nujno potrebno, da se beležijo načini življenja ljudi na določenem območju. Kot navaja Rajko Muršič, »njihov način življenja je v svojem bistvu neprestana improvizacija, v kateri se tradicija pretvarja v inovacijo«. (Muršič 1995, 147–153).

Preteklost se izoblikuje v prihodnost skozi sedanost; stara vedenja, znanja in veščine s področja materialne, duhovne in socialne kulture lahko ostajajo nedotaknjena ali pa so lahko osnova za nastanek nečesa novega, boljšega. Ta fluidnost je gonilo kultur(e).

Izkušnja terenskega dela se pridobiva z nenehno prakso. Zmeraj pa ostaja majhen dvom (v smislu etičnega vprašanja) v raziskovanje na terenu, ki pa se mora vseskozi prelivati v nekaj, kar podkrepi pravi smoter ciljne raziskave. Kajti mojstrstvo terenskega raziskovalca se kali skozi nešteto vzponov in padcev, slednji pa so sploh ključnega pomena. Suma sumarum, pri terenskem delu ne gre zgolj in samo za pridobivanje obilice podatkov, ampak tudi za spoznavanje drugih ljudi in nenazadnje tudi sebe v odnosu do njih.

Literatura:

MURŠIČ, Rajko 1995: Oddaljeni pogled na preplete etnološke samorefleksije. Etnološki raziskovalni programi. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 147–153.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 11. 2005

DNEVNIŠKI ZAPISKI S TERENA V ŠENČURJU

Predstavila bom izseke iz terenskega dnevnika, ki sem ga pisala po vsakem etnografsko-raziskovalnem dnevu v Šenčurju. Dnevnik je bil podlaga za poročila in elaborat o Šenčurju, ti pa so rabili za pripravo razstave z naslovom *Še pomnite Šenčur v šestdesetih?* Razstavo smo pripravile študentke četrtega letnika oddelka za Etnologijo in kulturno antropologijo, in sicer na podlagi fotografij in raziskovalnih izsledkov o Šenčurju, ki so nastali leta 1961 in 1962 ob raziskovanju ameriškega antropologa Joela Martina Halperna s slovenskimi študenti etnologije in sociologije. Naš mentor je bil asistent dr. Jože Hudales, priprava razstave pa je bila naša naloga v okviru vaj iz etnološke muzeologije.

Za predstavitev sem izbrala terenski dnevnik prvega obiska Šenčurja, kjer smo teren šele spoznavali, in terenski dnevnik tretjega obiska, ko smo se študentke po tematskih sklopih že natančneje pogovarjale z informatorji.

Prvi obisk Šenčurja, 11. 3. 2005

Devet študentk, ki sodeluje pri tej nalogi, domuje na različnih koncih Slovenije, zato smo se organizirale tako, da sta dva avtomobila pričela pot v Ljubljani, dva pa iz gorenjske smeri proti Šenčurju. Sestale smo se pred Mercatorjevo trgovino v Šenčurju, kjer sta se nam pridružila še etnologinja Tatjana Dovžan Eržen iz Gorenjskega pokrajinskega muzeja v Kranju in prof. Hudales. Prvi dan smo po terenu hodili vsi skupaj, za naslednje dni pa smo se študentke že razdelile po skupinah. Prvi vtis – tipična obcestna vas. Najprej nas je presenetila drugačna podoba Pipanove ulice v Šenčurju, saj smo si predstavo ustvarile na podlagi fotografij Halpernovih zbiralcev iz leta 1961. Opazile smo, da so hiše v zasnovi ostale iste, le fasade so se v večini primerov spremenile.

Na sprehodu skozi Šenčur smo se ustavili ob hiši, ki naj bi že skoraj mejila na Srednjo vas. Ker se je vaščan, ki nam je hišo predstavil, leta 1964 v Šenčur priženil z Notranjskega, nas je za podrobnejše informacije napotil k svoji ženi. Za Gorenjsko je značilno – da se posesti ne bi delile – da se je precej moč priženilo na ženino posest, predvsem v kajzarskem okolju, kar je Šenčur nekdaj bil. Hiša pri Naurum je imela na dimniku letnico 1867, dokler priženjeni vaščan tega dela hiše ni prenovil. Gre za dobro ohranjeno pritlično hišo, ki je spomeniško zaščiten. Iz nje je bilo nekaj predmetov odnešenih tudi v muzej, npr. plug oz. drevo (leseni plug, ki se je na tem koncu verjetno rabil do druge svetovne vojne, morda še dlje). Hiša je imela tudi črno kuhinjo, v kateri so pod stropom sušili meso. Dopoldan smo z etnologinjo Tatjano Dovžan Eržen in prof. Hudalesom obiskali nekdanjo šolsko računovodkinjo, ki nas

bo vključila v socialno mrežo prebivalcev Šenčurja.

S študentko Sašo Starec bom zaenkrat sodelovala pri pogovoru z lastnikom pekarnice pri Umnikovih. Žal je njegova žena v bolnišnici, zato se bova šele ta teden dogovorili za pogovor z njim. Najino izhodišče je Halpernova fotografija pekarnice iz leta 1961, pred katero je parkiran avto. Predelali bova knjigo avtorice Anke Novak *Hrana v Šenčurju*, ki je izšla ob razstavi Gorenjskega muzeja v Kranju. Skušali bova dobiti za Šenčur značilne kulinarčne recepte in izbrskati vse, kar je povezano s tamkajšnjo takratno hrano. To obdobje je bilo precej revolucionarno na področju shranjevanja in priprave hrane. Trudili se bova orisati položaj pekarnice, ki je imela v kraju verjetno pomembno vlogo. Pozorni bova na osebne spomine in dogodke omenjenega obdobja. Gotovo bo mogoče dobiti tudi kak predmet iz šestdesetih let, ki bi bil lahko povezan s pekarno. Študentke smo obiskale muzej v Šenčurju, kjer smo v zgornjem razstavnem prostoru opazile napako pri postavitvi razstave. Panoji s fotografijami nekdanjega šenčurskega življenja in komentarji o njem so zakrivali razstavljene predmete. Ogled te razstave pa nam je dal dobro iztočnico za naše delo. Menim, da bi morala biti naša razstava obvezno postavljena v Šenčurju in nikakor v Kranju, saj bi tako izpadla iz konteksta. Ker so Halpernove fotografije Šenčurja naše izhodišče, bi bila resnična škoda, če bi jih na razstavi predstavili le peščico. Ideja o tem, da bi se v ozadju vrtele vse Halpernove fotografije Šenčurja, je zelo dobra. Koncept razstave, da preko fotografij, zgodb in predmetov naredimo prerez leta 1961, pa je tudi zanimiv in glede na naše razmere najlažje izvedljiv. Naša naloga je zbrati zgodbe, spomine in predmete iz omenjenega obdobja. Ti naj bi odsevali šestdeseta in na ta način ustvariti preteklo šenčursko vzdušje, kar bi pritegnilo tudi domačine. Pozorne bomo morale biti na postavitvi razstave, ki bo odvisna tudi od zbranega gradiva, denarja in razstavnega prostora. Taka razstava pa vključuje še predstavitevno brošuro. Vsekakor bo zanimivo brskati po mapah študentov, ki so Šenčur raziskovali v šestdesetih in primerjati današnje poglede informatorjev na šestdeseta leta z nekdanjimi. Morda opazimo tudi metodološke razlike med današnjim in tedanjim delom študentov.

Tretji obisk Šenčurja, torek 22. 3. 2005

Tretji obisk Šenčurja je temeljil na raziskovanju otroštva iz začetka šestdesetih let. Ta del vključuje informacije o tem, kako so otroci preživljali vsakdan, prosti čas otrok – igro, posebne dogodke in otroške spomine, hrano in pijačo tistega časa ter formalno in neformalno izobraževanje otrok. S Sašo sva se pogovarjali z vzgojiteljico v šenčurskem vrtcu.

Ta je odraščala v Šenčurju in je bila prav v začetku šestdesetih let v nižjih razredih osnovne šole. Kot informatorka se je izkazala za zelo primerno. Svojega otroštva v šestdesetih letih se dobro spominja in ima kar nekaj stvari, ki bi nam jih posodila za razstavo (npr. pionirsko čepico in rutico, album s sličicami igralcev iz žvečilnih gumijev, ki so jih zbirali v šestdesetih letih ...).

Pogovor smo začele s spomini na igre in igrače iz njenega otroštva. Spominjala se je, kako je pozimi oče razkužil prostor, v katerem se je klalo. V njem si je informatorka uredila majhno otroško stanovanjce za igranje. Tja so postavili smrečico, tam je imela kot deklica pravo posodje, ki ga njena mama ni več rabila. Tam se je z drugimi otroki igrala trgovino. Hiško so si otroci pozimi naredili tudi na steptanem snegu. Z malo igrač so se odlično znašli, mnogo bolje kot današnji otroci. Iz škatel za čevlje je rada izdelovala posteljice za punčke; te je oblazinila in opremila z vrvicami, da je škatlo lahko vlekla na njivo, kamor je morala na delo s starši, saj je doma še niso puščali same. Informatorka se je spomnila, da je iz škatle sama izdelala fotoaparater ter z njim slikala otroke, nato pa je narisala slike teh otrok in jim jih podarila.

Prav tako je iz ostankov blaga rada šivala obleke za punčke. Vsako nedeljo so se otroci igrali ob gozdu v Šenčurju, kjer je sedaj teniško igrišče. Najraje so se igrali med dvema ognjema ali pa so plezali po drevesih. Ob gozdu je bila tudi gramozna jama, v kateri so se otroci zadrževali predvsem pozimi, saj jim je bil poleti ljubši hladnejši gozd. Pozimi so se lahko v gramozni jami smučali in sankali. Dekleta in fantje so se ponavadi igrali skupaj, le da so pozneje fantje igrali že šah, deklice pa ne. So se pa dečki igrali tudi na župnijskem vrtu oz. igrišču – nogomet, rokomet, odbojko; dostikrat so se jim pri igri pridružili župniki.

Aktualne so bile tudi didaktične igrače: špana, vrtavka in tombola, kot jih je označila informatorka. Pri špani je bila na kartonu narisana razpredelnica, ki so jo otroci naredili sami, z določenimi stičiči črt, kjer je volk požiral ovce. Ta igra se je igrala s fižoli. Pri igri z vrtavko je bil lahko v igri tudi denar, glede na smer, v katero se je ta odvrtila.

Za veliko noč so otroci spuščali jajca po perilniku, s katerim so perice prale perilo. Tudi to igro se je igralo za denar. Značilna igra za omenjeni praznik je bilo še sekanje pirhov in pomaranč. Pirhe se je sekalo s kovancem; tisti, katerega kovanec je ostal v pirhu, je moral drugemu izročiti svoj pirh. Te velikonočne igre sedaj revitalizirajo tudi v Šenčurju in na Kokrici.

Od mladinskih organizacij iz šestdesetih let je informatorka omenila dan pionirjev, ko so bili otroci v šoli sprejeti med pionirčke. Potrebna je bila pionirska zaobljuba zvestobe domovini, prejeli pa so še pionirske čepice – titovke in rdeče rutice. Ta dan je bil 29. november, ki je bil poleg novega leta najpomembnejši dan za šolske otroke. Na dan mladosti so v Šenčurju prirejali nogometne in odbojgarske tekme, sicer pa se informatorka spominja poznejših obdobj. Ko je študirala v Ljubljani, so otroke iz vrtca peljali na stadion, kjer je bila prireditvev.

Kot otroci so Šenčurjani ob popoldnevih pasli krave in si v naravi izdelovali hišice iz blata in palic. Ko so krave proti večeru prignali domov, se informatorka spominja rednega poslušanja

»Četrtekovih večerov« na radiu; ta oddaja je otrokom pričarala praznično vzdušje. Takrat so po radiu poslušali predvsem narodno-zabavno glasbo. Informatorka je posebej omenila izvajalca Miškota. Po televiziji so spremljali tudi »Slovensko popevko«, predvsem se spominja Marjane Držaj. Slovenske popevke nobeden ni zamudil. Zbirali so se pri tistih, ki so imeli televizijo. Radi so gledali tudi igrice Naceta Simončiča ter nadaljevanko »Izgubljeni v vesolju«. Po radiu so ob nedeljah zvečer radi prisluhnili Marjanu Kralju, ob osmih zjutraj pa otroškim radijskim igram. Radio je bil v šestdesetih letih bolj dostopen in razširjen kot televizija. Kadar je kdo umrl, se radia ni smelo poslušati. Čas žalovanja je bil odvisen od pokojnikove družine. V šenčurski dvorani in pozneje v združenem domu so pred letom 1960 prirejali igre, pozneje je bila na tem področju praznina. Telefona še niso imeli.

Plese so prirejali v Delavskem domu v Kranju, tečaje plesa pa v Kranju in Zalogu pri Cerkljah. V kino so se v Kranj vozili s kolesi. Nekaj časa, morda med letoma 1960 in 1965, so filme vrteli tudi v združenem domu. Organizirano so peli v zboru; eden takih je bil v Srednji vasi. Imeli so gasilski pevski zbor, cerkveni zbor in godbo, ki jo sedaj v Šenčurju obujajo.

V večja mesta kot otroci niso hodili. V Kranj je včasih šel informatorkin oče in ji od tam prinašal tortico indijančka. V Kranj so starši peljali otroke k zdravniku ali zobozdravniku. V Ljubljano pa je šla informatorka prvič z očetom, ko sta v bolnici obiskala mamo. Tam kot deklica, ki je bila vajena zunanjega, preprostega stranišča, ni upala na angleško stranišče.

Informatorkina teta je bila šivilja, oče pa je delal v Tekstilindusu, zato je bila vedno lepo oblečena. V šestdesetih letih so jim večino oblek sešile šivilje, oblek ponavadi niso kupovali. Informatorka se spominja revije *Naša žena*, s pomočjo katere so lahko spremljali modo. Kavbojk niso nosili, se pa spominja, da so gospodinje nosile bele predpasnike.

V šestdesetih letih so otroci že poznali Cockto. Nekoč ji je menda fant, ki mu je bila všeč, kupil to novo pijačo in nerodno ji je bilo, ko ji je prodajalka rekla, naj jo spiže kar v trgovini. Sladoleda še ni bilo. Sladkarije so bile tortice, indijančki, bonboni – pisani zamaški, ki so jih kupovali na kile. Kupovali so tudi rum ploščice in žvečilke, ki so bile zavite, v škatlicah pa sprva črno-bele, nato pa že barvne slike s fotografijami filmskih igralcev. Te so vstavljali v albume in informatorka enega še hrani. Otroci so prav tako zbirali prtičke in vžigalične škatlice. Na teh so bile upodobljene različne teme, npr. dirke s konji ali pa ptice. Fantje so se ukvarjali z zbiranjem prospektov avtomobilov, kar se jim je zdelo posebno imenitno.

Od revij so mladi poznali *Kurirčka* in *Pionirski list* ter knjižice iz zbirke *Čebelica*. Aktualne so bile Mohorjeve knjižice in *Pratika*. Otroci so brali sami, saj so bili starši prezaposleni. V šestdesetih letih so ob koncu osnovne šole že radi poslušali Beatle in plesali charlston. Plošče so začeli kupovati, ko so dobili gramofon, prej pa so hodili glasbo poslušat tja, kjer so gramofon že imeli. Gramofon so tako poslušali ob nedeljah. Informatorkin starejši brat je v tistem času že nekaj zaslužil, zato so imeli pri hiši gramofon. Brat je pripeljal tudi svoje prijatelje, s katerimi se je informatorka učila sodobnejših plesov.

Glavna hrana sta bila krompir in zelje, ob nedeljah pa je na mizo prišlo boljše kosilo z obvezno govedino, ki so jo

obedovali še v ponedeljek, če je kaj ostalo. Ob nedeljah je bilo, kadar so klali, za popoldansko malico meso. Sicer mesa niso jedli pogosto. Domačini so meso prodajali, za ta denar pa kupovali olje in sladkor. Po mnenju informatorka v šestdesetih letih prehrana še ni bila pestra, pa ne zato, ker ne bi imeli sestavin, temveč zato, ker so gospodinje kuhale tako, kot so bile vajene od doma. Šestdeseta je že zaznamovala Argo juha, konzerve pa so bile zelo redke. Marmelado so prodajali na kile, zavito v papir. V živilski trgovini v Šenčurju so ljudje včasih kupovali ne le jabolka na kilo, ampak tudi, kadar jih je doma zmanjkalo, le eno jabolko ali dve. Iz jabolk so mame kuhale marmelado, kruh pa so največkrat pekle v domači peči. Mesni zajtrk – doručak je bil izjemno priljubljen, jedli so ga le malokdaj, pri nekaterih le enkrat letno. Doma so redno vlagali paprike. Hrana, ki so jo prinesli priseljenci, ni bila posebno razširjena, razen vrtečega odojka na veselica. Hladilnikov še niso imeli, zato so hrano spravljali v kletih, v zemljankah. Prvi pralni stroj pa je njihov stric »prešvercal« iz Italije.

Politično jim v šestdesetih letih ni bilo treba skrivati pripadnosti cerkvi. Krst, birma, vse se je javno odvijalo. Le za doseganje višjih položajev naj bi se bilo treba vključiti v Komunistično partijo. Po drugi svetovni vojni je prišlo veliko priseljencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik in po informatorkinih besedah naj bi se Šenčurjani dobro razumeli z njimi, čeprav je bilo pozneje (po šestdesetih) nekaj več nestrpnosti. Informatorka je poznala nekaj takih priseljenih delavcev, ki jih je imela njena teta na stanovanju in menda so se prav lepo obnašali. Eden je celo igral kitaro in informatorka se je vanj zaljubila.

Oglaševanja ni bilo tako veliko. Informatorka se spominja reklamnih oglasov za Coca Colo, punčke, ki je sedela na škatlici za Globin, Kraševih škatel ter bombonov 505.

Družina je na izlete odhajala s konjem in z vozom. Preden so šli na izlet, na primer na Brezje, je oče prej pripravil konja in voz. Če so kot družina potovali, so se peljali z boljšim vozom – zapravljičkom. Spomni se popusta za vlak, ki je takrat obstajal, in ki si ga lahko izkoristil enkrat letno. Obstajali so še sindikalni vlaki – z njimi sta se vozila njena starša. Sama je videla morje pred svojimi starši, saj je bila v koloniji v Stenjaku. Otroke so takrat v šolah skoraj dobesedno prosili, naj se udeležujejo kolonij, vendar je bil njihov obisk sprva slab, saj je bilo ljudi strah puščati otroke brez nadzorstva staršev. Pogosto so romali na Brezje, ki je bilo blizu. Poleti so na Krvavec hodili na izlete, pozimi pa tudi smučat. Več otrok iz Šenčurja je hodilo na Krvavec zaradi zdravljenja oslovskega kašlja. Take otroke so zavili v »deke« in jih peljali z odprto žičnico.

Od prevoznih sredstev se informatorka spominja fičotov – Fiat 500, avtobusov in motorja od strica, ki je bil policaj. Ob neki poroki so se vozili z velikim ameriškim avtom Buickom. Šenčurski duhovnik je slišal ta del pogovora in pripomnil, da so se župniki večkrat vozili z motorji. Najpogosteje se je kolesarilo. Tudi če jim ni bilo treba nikamor, so se otroci na primer odločili obiskati prijateljevo teto, in vsi so sedli na kolesa. Hodili so na kopanje v Kokro na Milje ter v Kranj na bazen. Ob birmi, se spominja informatorka, so dekleta že nosila krajše kostime, obleke, na glavi pa še vedno venček. Zjutraj so jih obdarovali z uhani, ogrlicami, sladkarijami, po birmi pa so doma pripravili kosilo. Njen brat je pripeljal prijatelje iz Ljubljane in skupaj so igrali namizni tenis.

Dedka mraza so imeli v šoli. Vsa leta ga je igral isti Šenčurjan. Prihajal je v šolsko dvorano in takrat so jim pripravili posebno malico: hrenovko, žemljo in pomarančo. Za to priložnost so razred tudi okrasili. Dedek mraz je bil le stvar šole, ne pa tudi doma. Praznovali so ga vsako leto, skozi vso osnovno šolo. Obdarovali so jih običajno le za Miklavža. Takrat so dobili fige, sadje, kako čokolado. Miklavž je hodil po hišah in starši so morali za to kaj nastaviti. Silvestrovalo se je doma, včasih v dvorani v Šenčurju, v njej pa so bila toliko bolj redna pustovanja. Sejmov za žeganje se ne spomni več, spominja pa se Gorenjskega sejma v Kranju, ki je veljal za pomemben dogodek. Po sejmju so v Kranju tudi obedovali.

Občinski praznik Kokrške čete je bil decembra. Takrat so bile še krajevne skupnosti, zato so ta praznik imeli tudi Šenčurjani. Pri tem prazniku so nastopali šolski otroci in pa društvo borcev.

Informatorka se spominja, kdaj je bilo zgrajeno letališče Brnik, predvsem pa letalske nesreče, ki se je zgodila v šestdesetih letih. Zaslíhal se je močan pok, nato pa so vsi hiteli na kraj nesreče, otroci kar s kolesi. Sama se spominja predvsem pripovedovanja o nesreči, češ da naj bi z dreves viseli udi, torbice ... od takrat jo je strah letenja, kot verjetno še marsikaterega Šenčurjana.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 11. 2005

*Drugi članki ali sestavki/1.25**Simona Govednik in Aleksandra Zidar*

ŠENČUR IN GRADENC – RAZSTAVI GRADIVA JOELA M. HALPERNA

Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani smo redni in izredni študentje četrtega letnika pri vajah iz etnološke muzeologije pod vodstvom prof. Jožeta Hudalesa pripravili dve razstavi. Dve skupini sta na podlagi gradiva, ki ga je zbral prof. Halpern s študenti v 60. letih 20. stoletja in z rezultati lastnega terenskega dela spomladi 2005 pripravili razstavi v Šenčurju pri Kranju in Gradencu v Suhi krajini. Največ gradiva izhaja iz let 1961 in 1962, ko so tedanji študentje etnologije (Roman Cej, Pavle Čelik, Majda Rutar, Milica Varšek in Alenka Novak) fotografirali razne dogodke v Šenčurju in stavbno dediščino v Gradencu. Rezultat njihovega dela sta dva obsežna fascikla, v katerih so zbrani vprašalniki, terenski zapisi in intervjuji s prebivalci različnih starosti in poklicev iz Šenčurja. Z lastnim terenskim delom (intervjuji) smo študentje zbrali spomine o Šenčurju v 60. letih 20. stoletja in analizirali aktualno stanje v Gradencu. Omenjeno gradivo hrani dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.

V Šenčurju je nastala razstava z naslovom *Še pomnite 60. leta?* s poudarkom na času, ko je raziskoval prof. Halpern. Razlog za postavitve razstave o 60. letih je bil predvsem v velikosti kraja, saj bi bilo v tako kratkem času, kot smo ga imeli na voljo (dobra dva meseca), skoraj nemogoče zajeti način življenja celotne šenčurske populacije. Poleg Halpernovega gradiva so bili na razstavi še razni predmeti, ki so bili v 60. letih 20. stoletja del vsakdanjega življenja tamkajšnjih ljudi. Ekipa devetih študentk (Anja Jerin, Svetlana Perič, Anja Nikolov, Nastja

Strnad, Tina Kene, Saša Starec, Simona Govednik, Tatjana Abrič in Kaja Beton) je v Šenčurju več dni zbirala gradivo in predmete iz šestdesetih let. Najbolj zanimivi so bili radioaparati z gramofonom, otroški voziček z baldahinom, vinilne plošče in skiro (skirca). Nekatere predmete so posodili informatorji, večino pa Gorenjski muzej Kranj. Poleg Gorenjskega muzeja so pri nastajanju razstave sodelovali še Občina Šenčur, ki je prispevala večino finančnih sredstev, Osnovna šola in vrtec Šenčur sta odstopila razstavni prostor (telovadnico v vrtcu) ter poskrbela za malico, Medobčinski muzej Kamnik pa je posodil razstavne panoje.

Naše raziskovanje se je začelo že v predavalnici, ko smo pregledali pred kratkim pridobljeno gradivo, ki je vsebovalo fotografije stavbne dediščine in nekatere cerkvene dogodke, kot so prvoobhajilna procesija, zlata maša lokalnega župnika in narodne noše, procesija svetega Rešnjega telesa in pogreb Janeza Vehovca. V veliko pomoč so nam bili intervjuji, saj je bilo iz njih mogoče dobro rekonstruirati življenje v Šenčurju v omenjenem času. Preden smo se odpravili na teren, smo se dogovorili o temah, ki so nas najbolj zanimale in izločili najbolj zanimive fotografije.

Teme na razstavi so se dotikale tako splošne podobe Šenčurja v 60. letih, ko je bil bistveno manjši in bolj ruralen kot danes, kot otroštva in zbirateljstva, prehrane in gospodinjstva, praznikov, druženja, obrti in že takrat delujočega »Avto moto društva«. Pri postavitvi razstave smo izhajali iz širšega pogleda na raziskovano okolje: »Obdobje 60. let je zaznamovala mo-

Telovadnica v vrtcu Šenčur, ki nam jo je za postavitev razstave odstopila šola, je bila velik prostorski izziv in potrebno je bilo veliko improvizacije, da smo primerno uredili razstavni prostor. Postavitve panojev je bila polkrožna, pod panoji pa so bili postavljeni razstavni predmeti. Foto: Anja Jerin, 13. 5. 2005

Na prvem panoju je bila krajša predstavitev Halpernovega dela in splošni opis Šenčurja. Na mizi pred panojem so si obiskovalci lahko ogledali fotografsko gradivo iz 60. let 20. stoletja in si vzeli informativno zloženko o razstavi »Še pomnite 60. leta?«. Foto: Anja Jerin, 13. 5. 2005

Na otvoritvi razstave se je zbralo veliko število ljudi. Program je trajal dobrih dvajset minut. Popestrili so ga otroci iz vrtca, ki so plesali stare plesne in prikazali otroške igrice iz preteklosti. Odzivi in komentarji obiskovalcev so bili zelo pozitivni. Foto: Anja Jerin, 13. 5. 2005

Razstavo o Gradencu skozi mozaik časa smo postavili v lovskem domu Lovske družine Plešivica. Panoji so bili dvostranski – na eni strani je bilo gradivo o 60. letih, na drugi pa današnji Gradenc in njegovi prebivalci. Pri nameščanju tekstov in fotografij je bila potrebna velika mera zbranosti in natančnosti. Foto: Katarina Ščepanovič, 13. 5. 2005

dernizacija. V domove je prihajala televizija, uveljavljali so se električni gospodinjski pripomočki, avtomobili ... Te novosti in vsakodnevni stiki z mestom so vplivali na način življenja ljudi, in sicer na prehrano, oblačilni videz, zaposlitev, preživljanje prostega časa, mobilnost ...» Tudi število prebivalstva se je stalno povečevalo, tako da se je socialna struktura spreminjala skupaj z gospodarskimi spremembami.

To je bil naš prvi večji projekt, ki smo se ga lotili precej negotovo. Najprej je bila potrebna sondaža in začetni negotovosti je sledilo navdušenje nad nepoznanim terenom in prijaznostjo, ki so nam jo naklonili informatorji. Število informatorjev je bilo glede na število prebivalcev Šenčurja razmeroma majhno, vendar nas je ena izmed informatork, Ljudmila Kepic, usmerjala k najbolj zanimivim in zgovornim sogovornikom. Delo na terenu je bilo predvideno za petke in ločeno na opravljanje intervjujev in dogovore o odprtju razstave. Zaradi prilagajanja informatorjem in njihovem prostemu času, na teren nismo vedno odhajali skupaj, ampak tudi ločeno in brez profesorja, navadno po parih. Terensko delo je pokazalo, da se sogovorniki težko natančno spominjajo obdobja iz 60. let, saj je od takrat preteklo 40 in več let. Tisti, ki so bili takrat otroci, so se spominjali le določenih stvari, povezanih s šolo ali prehrano, starejši pa so se spominjali takratnega režima. Rezultat dela je bil torej mozaik informacij, ki so skupaj z intervjuji iz 60. let oblikovale končno podobo razstave.

Delo se je stopnjevalo do zadnjega tedna, ko smo pošiljali vabila, objavili vabilo v občinskem glasilu *Jurij* in oblikovali zloženko, se še dogovarjali za panoje, ki smo jih tik pred zdajci dobili v Medobčinskem muzeju Kamnik, in ko smo čakali, da se natisnejo besedila in fotografije, ki so »krasile« omenjene panoje. Postavitev panojev in vitrin je bila za skupino deklet zahtevna naloga, vendar smo s skupnimi močmi in pomočjo prof. Jožeta Hudalesa razstavni prostor pripravile v nekaj urah. Pri postavljanju razstave je bilo potrebnega veliko improviziranja, vendar je bil rezultat presenetljiv. Postavitev razstave je bila kljub začetniški nerodnosti premišljeno zasnovana in lično oblikovana. Zraven je seveda spadala pogostitev,

ki smo jo s pomočjo šole pripravile študentke.

Na odprtju, ki je bil 13. maja popoldne, je bilo veliko gostov in obiskovalcev. Po pozdravnem nagovoru je sledil krajši govor dr. Jožeta Hudalesa, ki je predstavil Halpernovo raziskovanje in življenjsko delo. Kot predstavnik Občine Šenčur je spregovoril g. Aleksander Sašo Zupan, ki je predstavil njeno delo na področju kulture. Dogajanje je popestrila skupina otrok iz vrtca »Palček«, ki je pod vodstvom dveh vzgojiteljic odigrala nekaj starih otroških iger in odplesala nekaj plesov. Na koncu uradnega dela smo se študentke zahvalile vsem sodelujočim pri nastajanju razstave in svojim informatorjem v znak hvaležnosti podarile cvetje. Po končanem uradnem delu je sledil ogled razstave in pogostitev z druženjem. Dr. Hudales in študentke smo za Gorenjsko televizijo opravili krajši pogovor o svojem delu in nastala je krajša reportaža.

Kljub temu, da je bila razstava za ogled odprta le tri dni, je bilo obiskovalcev veliko, odzivi pa zelo pozitivni. Ker je bila razstava odprta med vikendom, sta bili tam stalno dve študentki, ki sta po potrebi obiskovalce vodili po razstavi. Posebno veliko obiskovalcev je bilo v nedeljo, saj se je na razstavi ustavilo mnogo sprehajalcev različnih starosti. Še posebno zanimiva je bila razstava za starejše prebivalce kraja, saj se jih je veliko spominjalo tega časa, nekateri pa so se celo prepoznali na fotografijah, ki jih je posnela ekipa prof. Halperna. Med zanimivejše dele razstave po mnenju obiskovalcev spada pano o oblačilni kulturi, veliko pogledov pa se je ustavilo tudi na starem otroškem vozičku in skiroju, ki je bil zelo popularen že v 60. letih 20. stoletja, nato je njegova uporaba zamrla, v 21. stoletju pa je ponovno pridobil na pomenu. Obiskovalce je pričakala tedaj popularna glasba iz Slovenije in sveta, ki je pomembno pripomogla k pravemu vzdušju iz 60. let. Splošni vtisi o razstavi so bili zelo pozitivni in pohvale so kar deževale. Dobri odzivi in pohvale našega prvega projekta so za nas študente zelo vzpodbudni, sama razstava pa je pomembna izkušnja za prihodnost.

Druga skupina študentov, v sestavi Suzana Kajba, Katarina Ščepanovič, Mateja Huber, Katja Krajnc, Mojca Slokan,

Gradenci so sodelovali tako pri pripravi razstave kot pri njeni otvoritvi, zato je bilo dogajanje pestro. Del otvoritvenega programa je bil govor mentorja dr. Jožeta Hudalesa, ki je predstavil raziskovalno delo prof. Halperna.
Foto: Katarina Ščepanovič, 13. 5. 2005

Mateja Panjan, Alja Bukovec, Laura Bianka Kramer, Aleksandra Zidar, Miha Mulh, Jernej Mlinar in Urh Vrenjak, si je za svoj projekt izbrala vasico Gradenc.

Najprej smo se lotili pregleda Halpernovega gradiva iz leta 1962, prebrali smo intervjuje in si ogledali fotografije. Pri pregledu fotografij smo ugotovili, da je na njih zajeta predvsem stavbna dediščina (kašče, kozolci, deli stavb ipd.), zelo malo pa je bilo fotografij ljudi. Že na samem začetku smo se odločili, da nas ne bo toliko zanimala materialna kultura sama po sebi, pač pa segmenti duhovne in socialne kulture, ki se nanjo vežejo. Pri tem nam je delitev na duhovno, socialno in materialno kulturo rabila predvsem kot izhodišče, kajti zavedamo se, da so vsi trije segmenti življenja neločljivo povezani.

Sledila je sondaža – ogled terena, navezovanje stikov z domačini, fotografiranje ipd. Na podlagi prvih terenov smo se odločili, kaj natanko nas bo zanimalo in na katere vsebine se bomo osredotočili. Izbrali smo naslednje teme: gospodarske panoge, stavbarstvo, otroštvo in družabno življenje. »Kot smo opazili med našim terenskim delom, je v Gradencu prisotno veliko solidarnosti in želje po druženju. Še posebej, če se to navezuje na dobro hrano, glasbo krajevnih »muskontarjev« in kozarček rujnega.« Teme smo predstavili predvsem preko fotografskega gradiva in kratkih komentarjev, tako da je bilo na eni strani panojev predstavljeno stanje nekoč (čas Halpernovih raziskav), na drugi strani pa smo predstavili stanje danes. Ko smo izbrali teme, smo se še nekajkrat odpravili v Gradenc in opravili nove in poglobljene intervjuje z domačini.

S tem pa projekt še zdaleč ni bil zaključen. Sami smo morali poiskati prostor, finančna sredstva, kupiti material za panoje, oglaševati odprtje razstave in podobne povsem praktične stvari, ki so potrebne za postavitve razstave. Pri finančah nam

je zelo pomagala Občina Žužemberk, prostor nam je odstopila Lovska družina Plešivica, z nasveti nam je pomagalo Turistično društvo Suha krajina. Nikakor pa ne smemo pozabiti pomoči Dolenjskega muzeja, Geodetskega zavoda RS, Etnografskega muzeja, Osnovne šoli Žužemberk, Aktiva kmečkih žena Žužemberk in nenazadnje tudi Gradencanov, ki so nam s svojo gostoljubnostjo, sproščenostjo in potrpežljivostjo dajali še več volje in veselja do realizacije razstave.

Zadnji teden pred razstavo je bilo seveda napeto, marsikatera stvar se tudi ni iztekla, kot bi se morala. Intenzivno smo predvsem po lokalnih medijih vabili ljudi, naj si pridejo ogledat razstavo. Vabila smo razposlali tudi profesorjem in določenim institucijam. Poslužili smo se tudi raznih portalov na spletu.

13. maj 2005 je bil datum, določen za odprtje naše razstave *Gradenc v mozaiku časa*. Petek trinajstega. Spraševali smo se, ali bo dan upravičil svoj sloves. Ah, kje! Odločeni smo bili, da izpeljemo še zadnji korak naše projektne naloge, to je postavitve naše razstave in predstavitev slednje javnosti. Mrzlično smo hiteli s pripravo prostora in postavitvijo ter pripravo panojev. Nakupiti smo morali tudi nekaj za pod zob, vendar so nam pri jedači in pijači zopet priskočili na pomoč Gradenci. Ženske so spekle pecivo, s sabo pa so prinesli tudi nekaj svojega vina. Ker so Gradenci zelo solidarni, so skoraj vsi prišli na odprtje. Nekaj minut pred osmo se je začelo zares – z Aljo sva pozdravili ljudi in prebrali pripravljene govor, nekaj nato sta sledila govora župana Občine Žužemberk in našega mentorja, profesorja Jožeta Hudalesa, Gradenci so zapeli nekaj pesmi, nato se je začela fešta, gauda, žur vseh žurov. Res, vzdušje pa znajo narediti ti Gradenci!

Skratka, s to razstavo smo želeli dati Halpernovim fotografijam priložnost, da se pokažejo javnosti, po drugi strani pa smo jih želeli dodatno osmisliti in dopolniti s fotografijami iz današnjega Gradenca, kar smo nadgradili v etnološko-fotografsko razstavo. Pri tem pa smo se trudili, da ne bi predstavili nekih dokončnih ali zaključenih ugotovitev, ampak smo te prepustili obiskovalcem samim. Ob tem je treba še poudariti, da razstava predstavlja naš pogled na življenje v Gradencu; kdo drug bi postavil drugačno razstavo. Vsekakor lahko rečem, da nam je uspelo. Ne zgolj, da smo dosegli naš cilj in postavili razstavo, spoznali smo ogromno simpatičnih in prijaznih ljudi, ogromno smo se naučili, naredili pa smo tudi nekaj za popularizacijo naše vede.

Del obeh mozaikov razstav Halpernovega gradiva vam predstavljamo tudi preko dodanega slikovnega gradiva.

Datum prejema prispevka v uredništvo:
10. 11. 2005

SPOLNI EVFEMIZMI, METAFORIKA IN PODOBNE SKRIVNOSTI JEZIKA PRI SLOVANIH

OB DULIČENKOVEM PREDAVANJU 11. NOVEMBRA 2005 V LJUBLJANI

Nekaj slovenskih zgledov, posebej tudi iz Rezije

1. Strokovnega simpozija »Obdobja« v režiji Oddelka za slovenistiko na FF v Ljubljani se je letos udeležil tudi A. D. Duličenko, prof. slovanske filologije na 350 let stari univerzi v Tartuju (Estonija). Med dvotedenskim bivanjem v našem mestu je nekajkrat predaval, med drugim študentom slavistike. Kolege z Inštituta za slovenski jezik in druge prijatelje, torej zahtevnejše interesente iz vrst mladih in »starih mačkov«, pa se je namenil počastiti še s predavanjem *fuori serie*: »Tabujji telesa in tabujji jezika pri Slovanih«. Od specialista za ta vprašanja smo sicer pričakovali, da nas bo zasul z zgledi, vzetimi bolj ali manj enakomerno iz vseh slovanskih logov; čeprav se to ni zgodilo, pa smo bili na martinovo 2005 vseeno deležni skrbno pripravljene traktata. Tega predavatelj ni izročil gostiteljem takoj, češ da bi ga pred ljubljansko objavo rad še enkrat prebral. Podpisani se po Duličenkovem predavanju (na Novem trgu 4/II) nisem prigljal k besedi že tisti hip, predvsem zaradi zahtevnih narečnih verzov, ki jih tačas še nisem bil prevedel; prepričan pa sem bil (in sem še!), da morajo biti čim prej predstavljeni tudi javnosti. Zato se zdaj oglašam – čeprav *post festum* – v dobri veri, da ni prav nič zamujeno. Sicer pa smo z gostom s severa v dne, ki so sledili, v ožjem strokovnem krogu seveda uganili, prijateljsko pretresli in sklenili še marsikaj pametnega, tudi ob kancu črnega v stari gostilni »Pod lipco«.

2. Samo dober teden po Duličenkovem slovesu od našega mesta je iz Estonije že prispelo za objavo pri nas novo besedilo; staro, prvotno, mi ni nikoli prišlo pred oči. Iz sedanje nove oblike (posebno iz 4. poglavja) pa razbiram željo, da bi se naslov po novem glasil »O skrivnostih telesa in jezika pri Slovanih«. Pa še nekaj je, kar v govorjeni besedi človek mimogrede presliši oz. ne more tako hitro dojeti, če ne vidi napisano. Ta »nekaj« tokrat tiči v naslednjem: za boljšo orientacijo v gozdu seksološkega besedja avtor poskuša uveljaviti nekakšno leksično triado iz začetnic treh opornikov, ki naj bi držali pokonci troglavo stavbo: »X« – »Π« – »E«.¹

Duličenkove predlog o triadi s kraticami je odlična zamisel.

Da ne bi stokrat in stokrat – do onemoglosti – ponavljali spornih, neolepšanih besed iz vsakdanjega govora, bolj ali manj motečih, robotih in marsikomu prav zoprnih, v količkah strokovnem razpravljanju pa nujno potrebnih, se je treba pač domeniti, kakšno pot ubrati, sprejeti izhodišče in smerokaze. Predlog mojega starega znanca izhaja ne iz glasov ruskega jezika, ampak le iz začetnic treh ruskih besed: to so »X« (*hu*), »Π« (*pizdá*) in »E« (*jebát*). S tako »rešitvijo« problema bi prišlo do zapletov in nedoslednosti že znotraj samega ciriličnega kroga (kjer npr. »E«-ja ne izgovarjajo vsi Je/Jo, kakor Rusi!), da ne govorimo o nepremostljivih težavah s transliteracijo v razne slovanske »latinice« (kjer se je npr. »X« prelevil v »iks«, pri Poljaki in Čehih v »ch«, pri Čehih je kot »h« dobil novo vrednost, itn.; »E« pa je za slovanske necirilične črkopise sploh neraben! S sprejetjem take (izrazito ruske triade) ne bi bilo ustrezno nikomur, niti Rusom ne! Zato prof. Duličenku prijateljski nasvet: da bi o svoji predlagani in zelo koristni triadi še enkrat vse dobro premislil in se nato sam od sebe odpovedal nečemu tako izrečno ruskemu (»X – Π – E«) in rajši stopil pod nevtralno latinsko streho. Latinščini kot neživemu in zaradi tega nespremenljivemu jeziku so že zdavnaj dale prednost in jo sprejele za mednarodno sporazumevanje razne znanstvene discipline – npr. astronomija, biologija (z botaniko in zoologijo), lingvistika (z gramatiko, leksikografijo

¹ Preden pa tu nadaljujem, moram vsaj na kratko pojasniti, kaj neki imam jaz tu zraven. Me je mar kdo klical za razsodnika? Nič takega! Z nekdanjim jezikoslovcem iz Turkmenije, Duličenkove, sva se po naključju nekega julijskega dne pred 32 leti prvič srečala – le gore ne morejo priti skupaj, ljudje pa! – v Moskvi na domu prof. N. I. Tolstoja; pozneje, ko so se rojevali Duličenkovi *Mikrojeziki*, sva si dopisovala; zdaj sva že dolgo sodelavca pri Rezijanskem slovarju J. Baudouin de Courtenaya; prav nazadnje pa sem bil jeseni 2005 še povabljen v hišo, kjer sem sam tri desetletja snoval svoje znanstvene misli, poslušat Duličenkovo predavanje; po njem je moderator vse pričujoče povabil, da spregovorimo, če bi imeli kaj povedati; ker je bilo tega z moje strani dosti in ker nekatere bolj uboga pero kot jezik, sem sklenil, da se bom rajši oglasil posebej, *post festum*, kar pravkar uredničujem.

ipd.), medicina idr. Zato res ne vem, zakaj naj bi jo odklanjala »fallologija« (če smem seči po tem Duličenkovem terminu). Njegova (saj bi kljub prevzemu latinščine še zmerom ostala »njegova«!) prenovljena triada pa bi se odslej lahko glasila takole: P(enis) – V(ulva) – F(utuere). Pravzaprav bi to niti ne bilo nekaj absolutno novega! Mar npr. po Kopitarjevi sugestiji in osebno od njega latinsko »podkovani« SRPSKI RJEČNIK Vuka Karadžića (1818), na katerega se Duličenko rad in pogostoma sklicuje, ne prinaša tudi vseh treh latinskih ustreznih, o katerih tu teče beseda (Penis – Vulva – Futuere)?! Tega zadnjega glagola se je prav tako oprijel že v prvi/delni objavi Rezijanskega slovarja najin vzornik N. I. Tolstoj (1966, 199, s. v. *arket*), za katerega si oba z Duličenkovo štejeva v čast, da sva z njim sodelovala. In tudi sam J. Baudouin de Courtenay (vse rezijanske niti obvezno peljejo k njemu!), nezadovoljen tako z zapisom iz ust informatorja z Rávance ali Njive 1873, kakor z lastnim prevodom, je še v letih 1890, 1892/93 oboje skušal popraviti, kar se mu je deloma tudi posrečilo,² kjer se kot ustreznica k rez. *arkèt/brōča* prikaže nemški *Nagel* in namig na n. *Beischlaf*, vse pa bi lahko spravili pod št. 1 in 3 lat. triade »P – V – F«.

3. Ruski gost, ki nam je v predavanju ponudil osnutek svoje jezikovne triade »X – Π – E«, se je najdlje zadržal pri njenem prvem členu – X (oziroma pri nevtralnem lat. P, *penis*). To ni čudno, če upoštevamo, da je to besedilo prvotno nastalo kot predgovor knjigi XYЙ.³ Za ta prvi člen pisec med historičnimi pričevanji s posebnim poudarkom po rokopisnem nemško-ruskem pogovornem priročniku nekega kupca, pribaltskega Nemca T. Fenneja (1607), navaja alternativno, dvotirno poimenovanje »Guj« / »Kur«. Ampak tako pri prvem kot pri obeh drugih členih triade bi se Slovenci lahko odrezali bolje, saj premoremo tudi kaj starejšega! Že sredi 15. stoletja (okrog 1450) je npr. v loških notarskih knjigah izpričan neki meščan iz Škofje Loke z vzdevkom »Zlati Kurac«;⁴ k 2. členu latinsko prekrojene triade (V) naj bojo omenjeni: Bistričan *Pizdo obesel* iz postojnskega urbarja iz leta 1498;⁵ v loškem urbarju na pragu 16. stoletja nastopa Paul *Pisdipraw*, kmet v Žabnici (1501);⁶ od nekod iz okolice Trsta prihaja toponim *Pizdina*;⁷ za tretji člen triade (»E«, primerneje F!) pa imamo še starejše potrdilo iz 14. stoletja, ko se v Trstu znajde neki *Volkojebec* (1349);⁸ v Budanjah na Vipavskem je zapisan Martin *Fukallu* (1499); z Dolenjskega je v turjaški listini iz leta 1467 naveden toponim *Jebovica*.⁹ Pogosti so (že pred koncem 15. stoletja) priimki tipa *Jebač* ipd.; v Stanečah pri Ljubljani je iz urbarjev nemškega viteškega reda tudi še nekaj alternativnih oblik: npr. *Jebačin* ipd.; najti jih je prav tako na Cerkljanskem in v Baški dolini, recimo Peter *Jebač*, v Trtniku leta 1523 (1515. zapisan kot *Jebajc*). Za vsemi temi navedbami tiči meniško potrpežljivo delo mag. S. Torkarja, ki me je kar po telefonu malone zasul s pravim plazom gradiva, za kar se mu tule še enkrat najlepše zahvaljujem. Samo moja krivda pa je, če sem kaj narobe ujel in prenesel naprej; izčrpen pregled bomo ob svojem času že dobili od njega. Jaz sem želel samo nakazati, kaj vse se pri nas z vztrajnim iskanjem lahko še najde.

Nekatera srednjeveška slovenska osebna imena, posmehljiva, za nas precej čudaška (npr. Volkojebec, Pisdipraw, Pizdo-obesel ipd.), najdena v arhivih Škofje Loke, Trsta in Postojne, so me že ob prvem srečanju tako navdušila, da sem v mislih

poletel na Dolenjsko, v Gorenjo vas pri Mokronogu. Le koga ne bi vrglo iz tira, če nepričakovano izve, da je še pri življenju nekaj, kar se mu je zdelo, da je že zdavnaj utonilo v pozabo. Jeseni 1951 mi je eden mojih boljših pravljicarjev, Lojze Tratar (1884–1960),¹⁰ pripravil presenečenje, da zlepa ne takega! Gre za klasični preživetek, sočen ocvirek, na kakršne v ustnem izročilu sicer naletiš, vendar redko. Lojze Tratar je na moje rutinsko vprašanje, odkod mu pravljica, imel odgovor že na koncu jezika: »To mi je pravil Franc Pizdorad – gole pizde nema (!) nikdar rad – zadnja pošta Ritna gora.« In še je pristavil, da je njegov oče, Fricov Janko iz Slepčeka, redno tako »podpisoval« svoje stórijce. Sin Lojze, od katerega se mi je med oktobrom 1951 in decembrom 1952 posrečilo zapisati več ko 40 pravljič, je zgoraj navedeno sklepno formulo prevzel kot zapuščino svojega očeta Janka, vendar jo je včasih tudi malo zasukal, da ni bilo zmeraj enako. Tako so pač delali tudi mojstri besede pri nas in po svetu: v časih, ko je bilo pisanje še privilegij redkih, so radi vpletali svoje osebne podatke, prave ali izmišljene, pred konec svojih stvaritev / izmislekov / umskih izdelkov. Pri nas so to tradicijo gojili in pripeljali tja do 18. in 19. stoletja bukovniki na Koroškem, Štajerskem in Dolenjskem. Posebnost obeh Tratarjev, očeta in sina, je v tem, da se pred svojimi poslušavci nista najmanj ženirala, tudi če ju je zaneslo na spolzka tla.

V tržaško okolico je najbrž zasidrana besedna past,¹¹ ki predvideva, da se bo nepoučenemu udeležencu družabne igrice med glasnim in naglim, proti koncu zmeraj bolj pospešenim ponavljanjem besedne zveze »Zdaj spim – zdaj jem!« jezik tako zapletel, da bo kaj kmalu, v ti ali oni (ne)mogoči povezavi, izrečen drugi (srednji) člen Duličenkove polatinjene triade – V. (To sem – kot žrtev! – doživel tudi sam leta 1939 v kupeju brzca Trst–Padova).

4. Če se iz Gorice pomaknemo malo proti zahodu, onkraj nekdanje italijansko-avstrijske meje, kjer ista reka – Idrija – danes spet loči dve državi (Italijo in Slovenijo), se bomo znašli med nadiškimi Slovenci. Tudi med njimi se je leta 1873 mudil

² Glej komentarje k Materialom I., 1895, 357, 625, 639.

³ Sankt Peterburg 2001, prvi zvezek iz načrtovane večtomne serije BOL'ŠOJ SLOVAR' MATA.

⁴ *Slatichurac* ipd., objavil P. Blaznik, Škofja loka in loško gospostvo. Škofja Loka 1973, 98.

⁵ Objavil M. Kos, Urbarji Slovenskega Primorja, 2. Ljubljana 1954, 237.

⁶ Objavil P. Blaznik, Urbarji freisinške škofije. Ljubljana 1963, 335.

⁷ Glej P. Merkù: *Il Libro di perticationi* del Notaro G. Ravizza (1525). Ts. 1994, 63, 228; in *contrata Pisdina*.

⁸ Objavil P. Merkù v *Slavistični reviji* 31/3, 1983, 260–262.

⁹ Objavil F. Komatar, *Das Schloßarchiv in Auersperg*. Carniola 1910, I. Nova vrsta, 124.

¹⁰ Gl. *Pionir* št. 8–9, 1963.

¹¹ Besedna past: poskusni predlog imena za družabno igrico, za katero slovenska folkloristika zanjo danes ni našla tako povednega poimenovanja, kot sta npr. ruska *skorogovorka* ali italijanski *scioglilingua*. Da ne bi bilo dvomov, kaj mislim, naj sledijo štirje zgledi iz raznih krajev Slovenije: *Javorjev jarem je raven* (Kopriva); *Skoči s koša, klofni škofa!* (Kras); *V Ježco čez cesto – v Stožce po rožce!* (Ljubljana); *Moja mela more v mlini mir meti!* (Bogojina).

J. Baudouin de Courtenay in tam zapisoval predvsem folklorno gradivo, ki pa je moralo dobrih sto let čakati boljših časov v arhivih Ruske akademije znanosti (RAN) v Sankt Peterburgu. Beli dan je zagledalo pri ZTT/EST v Trstu leta 1988 po zaslugi Liliane Spinozzi Monai.¹² Na str. 73 bomo našli faksimile zelo zgovornega zapisa iz Špetra v povedki št. 2: »Škrábec – Škráček« (na str. 244 tudi Matičetov folkloristični komentar). Na str. 72 pa sta prišli vkup dve nadiški imeni iz leta 1873: to sta stara nadiška *finka* in neologizem *kokarda* (vprašaj ob njem je odveč); danes tekoče italijansko ime *fica*, ki je bilo za podlago slovenski *finki* (z rinezmom); v prevodu v današnjo nadiščino besedo *figa* sprejemam z rezervo in bi ji dodal vprašaj; za standardno slovenščino je urednica »MATERIALOV« prvotno predvidela besedo *pička*, vendar jo je v korekturah na moj predlog umaknila kot (verjetno) novejši leksem, nekritično povzet po srbohrvaščini. Iz lastne izkušnje vem, da sem to besedo prvič slišal šele po priselitvi v Ljubljano leta 1945. Domače slovensko – standardno *in* narečno – ime za ta ženski organ je (morda s kako redko izjemo) globoko zakoreninjeno v ljudskem izročilu. Na Peči pri Mirnu (južno od Gorice) je npr. prišlo na dan imenitno reklo: »*Se te bojim ko pizda dežja*« (= prav nič; pričevanje dr. R. B., zdravnika). Beseda *pička* je bila tisti primorski generaciji, ki je odraščala, ko smo bili leta 1918 krivično odrezani od svojega slovenskega drevesa, nekaj neznanega. Pleteršnik II, 1895 – po C(afu) in Mik(lošiču) – sicer prinaša tudi *pičko*, najbrž po kakem vzhodnoslovenskem viru; C. ima, iz Frama, tudi *píca* (ampak le v otroškem govoru; Laščan Levstik pravi, da velja samo za organ moškega spola).

5. Ker je že Duličenko načel vprašanje »najmočnejše besede slovanskih jezikov« pri naših Rezijanih, moramo seveda še malo bolj odgrniti zaveso, ki nam na pragu 21. stoletja zakriva pravi pogled na nekatere skrivnosti doline pod Kaninom. V avgustu 1873 je potujoči Rezijan A. Puška pisal domov na Ravanco svoji 23-letni ženi Ani Čolátini, po rodu z Njive. Neveščca pisanja je želela možu sporočiti tudi kaj družinsko-sosedskih novic, zato je naprosila za pomoč tujca, ki je danes tu, jutri pa že daleč proč. Tako je BdC v pismu njenega moža sploh mogel odkriti pripis z omembo besede *klin*, ki jo je pokomentiral kar dvakrat: »cf. slovensko *klinec* (Stift, kleiner Holznagel) – *penis*« (1876) in »eine Anspielung auf den geschlechtlichen Umgang des Ehepars« (1895). Mimo tega, ločeno, ne samo pravkar omenjena *arkèt* in *bröčo* (iz nepreciziranih vasi (?): B-L-N-R), ampak na Njivi tudi kompletno triado: *čdš*, dva *čüša* (za P), *pizda* (za V) in *hučát* (za F); vse iz MATERIALOV I (1895, 506), vendar v transkripciji, ki je bila za Baudouin de Courtenayev REZIJANSKI SLOVAR že zdavnaj sprejeta v dogovoru med RAN in SAZU; uredili so jo Tolstoj, Matičetov in Duličenko; publikaciji, ki se bliža izidu pri SAZU v Ljubljani, dajejo zadnjo tehnično podobo P. Weiss s sodelavci.¹³

V dvajsetem stoletju, posebno po drugi svetovni vojni (in še natančneje: v šestdesetih letih) so začeli v Rezijo zahajati čudni ljudje, ne gledat na uro, ampak strokovno pripravljeno za nabiranje gradiva, nič več samo jezikoslovnega in etnografskega, ampak odprti v vse smeri. Zase npr. dobro pomnim, da sem nekoč – tega bo kmalu že štirideset let – po pogovoru s taksistom, doma iz Bile (S. Giorgio), ki me je peljal z železniške postaje na Bili (Resiutta) do Rávance (Prato),

zapisal besedo *pèk* (za »P«). Ko je prof. A. D. Duličenko želel vedeti, kakšna je podoba te besede v današnji Reziji, se je obrnil na svojega holandskega kolego prof. H. Steenwijk; od njega je dobil sporočilo (datirano 11. 10. 1989), da med »rezijanskimi Slovenci začenjajo prihajati v rabo tudi druge besede – *kikac*, *kikec* in celo *cv'ak* in *wt'ač*« (po ruskem čistopisu predavanja A. D. Duličenka prosto prevedel Mtv).¹⁴ Za nobeno teh imen ni dana notranja lokalizacija,¹⁵ pri zadnjih dveh pa ne vemo, kdo ju je tako »poenostavil«, da sta skoraj nespoznavni. Samo res sveža poročila iz Rezije nas lahko poučijo, kako je pravzaprav s temi »novostmi«: *kikac* (O), *kikec* (S); *cv'ak* bi lahko bil isto kot *cvek*, v Reziji »lesen zob pri grabljah«, medtem ko železnemu žeblju (rez. *žrebij*) v mnogih slovenskih narečjih pravijo *cvek* (po nem.: gl. Plet. I, ki pa ne daje metaforičnega pomena); *wt'ač* pa bi mogel biti dvojnik za *wteč* (S) narečna paralela za pogovornoslov. *Tič* (metaforično, kalk po ital. *uccello* ali n. *Vogel*), ljudsko *tič* (kar je tudi v fondu slovenskih priimkov *Tič*; zraven *wtíca* bodi imenovan le še njegov pomenski dvojček mēš (O), čeprav je beseda slovnično ženskega spola). Nazadnje pa naj tu še omenim, da sem od svojih rezijanskih prijateljev tudi za druga dva člana Duličenkove triade (»V« in »F«) slišal še to in ono, kar bi bilo vredno navesti, vendar naj počaka za kdaj drugič. Za zgled in piker konec poglavja pa samo še tole osojsko rečenico, ki spada pod »F«: *Si se viprškow* (Sem se izprskal). Da ne bi nadrobno razlagal kako in kaj, naj rajši povem, da arhaično jedro zadnje besede tega stavka *per inertiam* (po težnostnem zakonu) iz leta v leto vlečemo kot častitljivo relikvijo po koledarjih / pratikah / almanahih raznih knjižnih družb – tudi verskih – kot dubletu za deseti mesec leta: oktober – *kozoprsk*.

6. Živo pred očmi mi je trditev J. Baudouin de Courtenaya iz neke njegove opombe, ki mi ta hip ni pri roki, češ: rezijanske pesmi so v največji meri »brez vsebine« (bezoderžatel'ny); in še, je pristavil, pozna tudi take pesmi, kjer mu je filološko jasna prav vsaka nadrobnost, celota pa mu vseeno ostaja skrivnostna, nerešena uganka. S kakim otipljivim zgledom iz njegovega gradiva tu zdajle ne bi mogel postreči, vendar naj to naredim vsaj začasno z nekaj novejšimi, postbuduenovskimi pesmimi iz Rezije, vzetimi iz množice, več kot 500 (petsto!) raztresenih, pretežno še neobjavljenih zapisov / posnetkov (lastnih in tujih), nastalih od maja 1962, ko se je sprožila ljubljansko-rimska zbirateljska akcija, ki ji je kmalu sledil Merkù (tržaška RAI), in do maja 1976, to je do »furlanskega« potresa z epicentrom pod Šenšemúnovo goro (M. San

¹² BdC, MATERIALI IV, 1988.

¹³ Delo in prispevki vseh bojo poimensko naštetih in primerno obrazloženi ob izidu v knjigi sami.

¹⁴ Šele zdaj, ko so tu korekture, vidim, da je A. D. to mesto objavil že 2001 v knjigi A. Plucer-Sarno, HUI (gl. zgoraj, op. 3), str. 43; tik pred tem pa berem in sem dolžan zavrniti nekaj nevzdržnega, saj Rezija ni jezikovni otok in Rezijani ne živijo »v okruženju italjancev i friuljcev«: na vzhodu imajo namreč za sosede Bovčane in na jugu Terjane (rez. »Górgjene«). V spisu *Resia 1: Dimensione linguistica* (1993), posvečenem 70-letnici N. I. Tolstoja, sem temu vprašanju namenil dve uvodni strani; upam, da prepričljivo.

¹⁵ Tako je grešil že F. Bezljav v Etimološkem slovarju in drugod s preohlapno navedbo; **rez**.

Simeone). Sredi vsega pesemskega bogastva se zadržno skriva tudi kaj takega, kar bi moglo priti v rubriko »tabujev«. V enem zadnjih večerov pred pustom (sredi 60. let) se npr. spomnim vesele družčine štirih priletnih vdov, ki so pri Klítavih v Bili razdirale vse mogoče »žaltave« zgodbe, jaz pa veselo snemal. Kar na lepem pa ti udeleženka te predpustne seanse predloži: Kaj pa, če bi zapele še tisto:

»Ja vin za noga kúsića: to mu plažá zavétrno.«
(Navedeno po spominu)

Mogočih je več prevodov; dajem dva:
(Jaz vem za enga kósića, ki mu je všéč zavétrno.
Poznam jaz dobro kóseka: prerad »zavetje« ima!)

Na magnetofonskem traku o takem ali podobnem posnetku ni sledu; kaj, če bi mi bile bilske botrice prav takrat prepovedale posneti njihovo petje?! Voljo svojih informatorjev sem v glavnem spoštoval, saj se je dalo marsikaj rekonstruirati in tudi tu, upam, bosta po spominu navedena verza morda le kako pomagala priti do tega, kar je šlo neregistrirano mimo. Če bi se komu ljubilo poigrati s tem, bi morda tudi med moškimi sogovorniki v Reziji našel še kaj temu podobnega.

Ta ali oni najbrž še pomni, kako je znan slovenski politik, doma z Dolenjskega, vpletel v televizijski intervju nič meglen namig vsaj na del moškega premoženja, »če ga je kaj v hlačah« političnega nasprotnika. V Reziji so ljudje ne samo ob volitvah, ampak leto in dan živahni, razpoloženi in si radi neženirano privoščijo vse mogoče, vendar to znajo lepo skriti pod metaforično tenčico. Olepševanje, evfemizmi so nekaj, kar jim leži. Posebno ženske so bolj nagnjene k okraševanju, vezenju, čipkam, živim barvam ipd. Zato ni čudno, da smo prav iz ženskih ust (65-letna Severina Paletti Bértulawa iz Ronka) dobili pesmico v 5 vrsticah, za dolino pod Kaninom značilnega in najpogostejšega, recimo kar »rezijanskega« metruma. Gre za besedilo, objavljeno v knjižici ljudskih pesmi, ki jih je zbrala učiteljica, domačinka Dorina di Lenardo: TE ROSAIANSCHÉ UIŠÍZE / CANTI RESIANI.¹⁶ Pod št. 4 beremo:

Prepis v slov. črke:
*To ta dulina sri goré
to ta, ki imbrojaua usè.
Na imbrojala pur pa mlè,
ki ja si šil dolu na rob
nu si skučil dole zdolè.*

It. prevod D. di Lenardo:
È quella conca a mezzo monte
che imbroglia tutti quanti.
Ha imbrogliato pure me
che son salito¹⁷ sul dirupo
ed ho fatto un salto giù.

Knjižnoslov. prevod:
Oj ta dolina sred goré –
ta, ki premami čisto vse,
je tudi mene zmamila,
da sem se splazil na njen rob,
od tam pa skočil še navzdol.¹⁸

Pravkar ponatisnjeno besedilo izvira iz Ronka (skupina raztresenih domačij v sončnem bregu nad cesto Lipovac–Bila), ki sem ga sicer obiskal, vendar ne da bi tam tudi »delal«. Pač pa sem od decembra 1962 naprej intenzivno preučeval besedno ustvarjalnost prve sosednje vasi v zahodni smeri, Bile. Zato

sem se z zaupanjem lotil pregleda svojih starejših zapiskov od tam. Sreča se mi je res nasmehnila: naletel sem na ne najbolj poveden naslov: *Kako lèpo, ko se mlad* in pod njim še droben pripis: *Ta dolyna sri gorè*, ki mi ni dal miru, kaj skriva. Pokazalo se je več kot sem slutil: pesmica, za 3 vrstice daljša od tiste, ki je izšla v Vidnu 1974. Ni je zapela, ampak samo povedala – tik pred polnočjo 27. febr. 1967 – Žuljana Najda, Klitawa iz Bile (1906–1967).¹⁹ Glasi se:

*Kaku to lèpo, ko si mlad
anu me' rüdi bečuw rat
nu wse te lipe rožice,
za morèt si je prebret!
Ma kôbaj dopo to vala,
ke ta dolina sri gorè
– to ta, ki imbrojawa wsè –
na imbrojála pur pa mlè.*

Kako lepo je biti mlad,
denarcev zmeraj dosti imet
in vse najlepše rožice,²⁰
da si prebiraš jih lahko!
Al potlej kaj vse to velja,
ko ta dolina sred goré
– ta, ki premami vsákogar –
bo mene tudi zmámila.²¹

In če zdaj strnemo vsebinsko sporočilo obeh pesmic, ki se med sabo dopolnjujeta in sta približno sočasni tudi po tem, da sta se njuni nositeljici (Severina iz Ronka in Žuljana iz Bile) prismejali na ta svet v prvi dekadji prejšnjega stoletja, bomo imeli pred sabo precej zanesljivo podobo hedonističnih aspiracij podeželske mladine, vsaj njenega moškega dela, v prvi polovici 20. stoletja: dokler si mlad, je lepo imeti zmeraj poln mošnjček cvenka, da lahko letaš od cveta do cveta, si prebiraš »rožice« in mimogrede skočiš v metaforično »dolino sred goré«, ki »imbrójáwa (mami, zapeljuje) wsè«.

Ker sam težko grem kam naokoli, mi je proti koncu leta 2005 zelo prav prišla pobuda Slovenskega etnografskega muzeja, da na svojem novem sedežu v Ljubljani sprejme razstavo »Potujoči brusači iz Rezije«. Tako sem se ob pripravah in spremnih prireditvah lahko večkrat srečal s posamezniki in skupinami, saj smo mdr. že dvakrat pozdravili poln avtobus Rezijanov, predvsem iz vasi Solbica, kjer je brusaska obrt tako rekoč doma. Vendar je bil zmerom zraven kdo tudi od

¹⁶ To rezijansko-italijansko publikacijo je v veliki naglici pripravila *Società Filologica Friulana* (zanjo: podpredsednik L. Ciceri), Udine 1974 – kot neke vrste protiutež mojim rezijansko-slovenskim ROŽICAM IZ REZIJE (Koper 1972). Najbrž je bila prav naglica kriva, da so vsi prezrli skriti pomen pesmice iz Ronka.

¹⁷ Namesto »son salito« bi tu pričakovali – pa če je Dorina metaforo razumela ali ne – »son sceso« (si šil dolu).

¹⁸ Odveč bi bilo razlagati, da tu v resnici ni mišljena nobena prava dolina, ampak nekaj metaforičnega – sredi (človeške, ženske) »gore«. Zato ne razumem, kako je taka pesmica mogla sploh priti v slovstveno zbirko in se ugnezditi celo na četrto mesto.

¹⁹ Od nje imamo péto pravljico z naslovom *Linčica Turkinčica*: kako je hči turškega kralja rešila iz ječe in varno pripeljala Matjaža domu na Ogrsko in se tam omožila z njegovim najmlajšim sinom. Sestavila nam je tudi spisek svojega pripovednega repertoarja (46 enot), kjer seveda ni takega »drobiža«, kot je 8-vrstičnica *Kaku to lèpo*, ki mi je njeno poslušanje s presnetka traku (ISN 37 C, 743–748) ljubeznivo omogočil mag. Drago Kunej iz GNI. (Hvala mu še enkrat!)

²⁰ Deklice

²¹ Besedica *dopo* (potlej) v 5. vrstici nam omogoča prenesti dogajanje 8. vrstice iz nejasnega preteklika v futur.

drugod, npr. iz Osojan. Eden od njih mi je celo pomagal priti do spoznanja, da so Rezijani v svoji zdravi ljudski metaforiki – »A si šow wo na svèto yóro« (Sem šel na »sveto« goro; pov. osojski modrec Vitorjo »Parizar«) prehiteli šolanega pesnika Cirila Zlobca in njegov sonet »Sveta mesta tvojega telesa« (Sodobnost 42, 1994, 451)

V monografskem pregledu REZ'JA I REZ'JANE je Baudouin de Courtenay leta 1876 med drugim napisal, da tam ni nikoli slišal opolzkih pesmi in bi bil skoraj pripravljen reči, da jih ni. Vendar, ko je ob svojih ponovnih obiskih 1890–93 le izvedel, da ni imel prav, je sam od sebe to preklical (njegov *znanstveni korektnosti vse priznanje!*) ne z besedo, ampak z dejanjem: uredniku pariške specialistične revije je namreč poslal zgovoren protidokaz, ki je izšel leta 1898.²² Tu se seveda postavlja teoretično vprašanje, kaj je treba šteti za obsceno / opolzko in česa ne. V enaki meri kot v t. i. »visoki«, pisani literaturi, je tudi v ustnem ali ljudskem pesništvu marsikaj še nerešeno, odprto. Vsaj druga izmed zgoraj navedenih pesmic je po mojem na taki ravni, da ne vem, kdo bi si jo upal uvrstiti med opolzke, rus. *poahbnye*. Priložnost za teoretično razpravljanje o tem se nam je ponujala ob izidu zbirke KLINČEK LESNIKOV,²³ vendar, žal, ni bila izkoriščena.

7. Za konec – kot *dulcis in fundo* – moramo spregovoriti še o vrhunski metaforiki, kakor nam jo je v zvezi s členom 3 Duličenkove triade ohranila Rezija. Smer V–Z je ravna, kot bi ustrelil, in iz same doline vidiš le na vsakem obzorju po en mejnik, ki ti zastira pogled: blizu, proti vzhodu, je to Kanin (rez. Čanèn), daleč na zahodu pa elegantni samotni stožec Morjanc (M. Amariana – 1906 m), ob lepem vremenu dobro viden od koderkoli iz rezijanske doline.

Metaforika je vrhunska, dobesedno, saj gre za markantne, znane vrhove, proti pričakovanju celo poosebljene. Personifikacija je prišla tako daleč, da ustno izročilo, posebej pesemsko, pripoveduje o tem, kako sta si bila Morjana in Čanèn nekoč davno zagrizena nasprotnika in imela po najvišjih državnih sodiščih stoletne tožbe (»M. nu Č. te ninki nur vacüwalo)²⁴ za pašnike; včasih pa so bili odnosi tudi prijetnejši: M. in Č. sta se npr. nekoč rada imela in bi se bila celo vzela, če ne bi bil nekdo začel razdirati njuno zvezo: to sta bila spet dva lepo in daleč vidna gorska vrha: Počemúni (Pizmuini, s severa) in Golèc (z juga).

Posebno v zgornjem delu doline, med hribi, ki amfiteatralno zapirajo dolino proti Bovcu, je vrsta vrhov, ki si (po ustnem izročilu) pripovedujejo pravljice, se zjutraj, ko vstanejo, med sabo vljudnostno pozdravljajo itn. To se ponavadi dogaja med hribi z moško končnico imena in drugimi z ženskim imenom (Čanèn – Banëra, Köpica – Mali Duw, itn.)

Dogajanje sredozemske balade o Lepi Vidi (Donna Candia, Donna Cáfura, Zogna Riin, Ta bukurana, La bella, kakor se pač kje imenuje), ugrabljeni mladi materi, je redno postavljeno k morju, zato so Rezijani mogoče kar po posluhu, brez stvarne podlage, povezali z morjem ime gore Morjane. Zaradi vztrajnega lociranja Vidinega delovnega prizorišča (ta-dö za Morjano ali ta-pod Morjano) je počasi verjetno začelo bledeti, stopati v senco tudi staro, prvotno ime, *Wida*, in prevzemati novejšo, bolj domačo podobo (Lina, Lena, v Osojáh – z mogočo oslonitvijo na morje – *Morjanica*) ali ostala anonimna,

kot se je zgodilo v bilski prozni varianti iz leta 1973.²⁵

Tujec, ki se je pripeljal (precej »kontinentalno« povedano: *peršel, hodew* ta-po murje) z barko (*barčo*) in je zato imenovan na kratko *ti z bárčo, barkarjúl* (čolnar) ali *mèrnul, máner* ipd. (približni nadomestki za ne več dobro razumljeno *mornar), na morskem bregu najde mlado ženo, nekdanjo lepotico, njemu nemara že odprej znano, ki je prišla k morju prat plenice (*füče, füčice* za sina – *siničo*), in jo ogovori:

Avg. 1873:
Káku ti si slába:
(slaba = n. schwach)
BdC, 1895, §1203, 368

16. 5. 1962, Liščaca
Da lipa moja Wida,
kobaj ti nisi lipa,
takoj te parve lita?

Febr. 1966, Solbica
Da lipa mo, ma Lina,
kako ti nisi lipa,
takoj te drüe lita?

Odgovori vprašane so si med sabo vsi zelo podobni:

Avg. 1873, Osojane
Káku ni mán bi slába?
Á si posijála wse te njíve
tápod Morjáno.

Maja 1962, Osojane
Kaku a man bi lipa,
ko a si sjala pröso
ta do za Marijano.

16. 5. 1962, Liščaca:
Kaku ja men bi lipa,
ko si zasjala wse te njíve,
wse te dö pod Morjeno ...
Velike ja si wsjala,
to mälu je pognälu.

Febr. 1966, Solbica:
Kako man bi lipa,
ki ja si usjala jëdo
ta-dole za Marjono,
tuw te valike lie,
tuw ti široke njíve.

Glede petja LV iz Líščac je veljalo, da sta jo začeli peti sestri: mlajša, neporočena Viža Lújawa (Luigia di Floriano, 1900–1971) in starejša Ana Kòlkarjawa (1887–1965). Po prijateljskem pojasnilu prof. Mirka Ramovša sta sestri menda najprej zapeli skupaj nekaj malega (samo prvo melostrofo), ampak starejša, Ana, je najbrž kmalu sprevidela, da besedila ne obvlada v zadostni meri, zato je rajši obmolknila in pustila mlajšo, Vižo, da poje sama: Da pri petju začetka líščarske LV ni bilo vse v redu, sem spoznal leta 1969, ko sem ob knjižnoslovenskem prevodu želel pokazati tudi melodijo.

²² ΚΡΥΠΤΑΔΙΑ, vol. V, 265–274.

²³ M. Terseglav, Ljubljana 1981, Cankarjeva založba.

²⁴ M. Matičetov, *Veče – vacüwat. Tracce di diritto consuetudinario sloveno a Restia*. V: Ce fastu? 14, 1978, 162–184. Ob izbrušenem, zgoščenem besedilu je zraven tudi notni zapis. O veselem obnašanju gorskih vrhov pa pri m. v mojih »Rožicah iz Rezije« (1972) str. 21 in št. 10 in še kaj v uvodih k toponomastičnim študijam Roberta Dapita.

²⁵ M. Matičetov, *Lepa Vida iz Rezije*. V: Dan 4/II, Trst 1974, 27–29. –Dejanje se odvija ob jezeru, ki pa ima konotacije morja: samotno čer, kamor dá ugrabitelj postaviti grad/ječo za svojo lepo ujetnico; peščeno sipino, odkoder vodne ptice (galebi) vzdignejo v zrak in leta prenesejo na domači breg ugrabljenko, v letu dni osivelo, znorelo in iz mlade lepotice spremenjeno v starko, tako da je nihče več ne prepozna, dokler je mož ne najde – mrtvo – na otrokovem grobu.

Pevki Lepe Vide iz Rezije, sestri Ana Kòlkarjewa in Viža ta – Póstene z Liščac. Foto: Valens Vodušek.

Za njeno predstavitev mi je V. Vodušek priporočil odlomek glasbene kitice (v notnem zapisu Uroša Kreka),²⁶ kjer Wida pozdravi luno:

*»Oj dobro večer, lüna,
vydáló miga múža,
vydáló miga synu!«*

Tistih nekaj nejasnosti, ki se do danes držijo liščarske LV, bi s svoje strani najrajši rešil tako, da bi vzel v roke zadevni dosje ali z J. Strajnarjem ali z M. Ramovšem, skupaj z notnimi in besednimi zapisi, iz arhivov GNI in ISN. Glede besedila: ohranjen je moj izvirni zapis, ki je začel nastajati v Liščacih 16. 5. 1962 med snemanjem²⁷ (moj terenski zvezek R I, 76–80) in nato, po vrnitvi v Ljubljano, dodelan (Matičetov, Vodušek) in razmnožen med udeležence »Rezijanskih večerov«, ki smo jih pripravili junija 1962 v Ljubljani in Novem mestu člani rezijanske odprave. Vodušek mi je osnutek svojega prvega

²⁶ On nas je 1962. ne samo prepeljeval po Reziji v svojem »hrošču«, ampak s 16 mm kamero tudi naredil vrsto barvnih posnetkov plesov, šeg, igrice, naravnih lepot, kar je vse prav prišlo za izdelavo prvega narodopisnega dokumentarca iz Rezije. Želimu mu, da si po operaciji čim prej opomore in nam iz spomina doda kaj mikavnega iz časa naših pionirskih obiskov Rezije 1962/63.

²⁷ Za rimsko akademijo S. Cecilija (Centro studi di musica popolare) in za nas iz Ljubljane je snemal tonski tehnik tržaškega RAI Italo Teja, zraven pa smo ob slovesni praznični predstavi liščarske LV vsi člani skupine: (našteti po abecedi): Uroš Krek, Milko Matičetov, Giorgio in Wanda Nataletti, Marija Šuštar in Valens Vodušek.

radijskega predavanja (za Trst ali Ljubljano), nabitega z živimi vtisi in občutki ob »zgodovinskem« 16. maju 1962«, kolegialno pokazal in dal v branje že med nastajanjem; vsega tistega, kar je sledilo, nisem ne slišal ne bral. Samo liščarski pevki Viži ta Póstene pa se moramo zahvaliti za njen presenetljivi komentar, kaj pravzaprav tiči za vztrajnim omenjanjem sejanja (vsaj Rezijanom) čudnih, zdavnaj opuščanih žitaric – prosa, ajde – po velikih / širokih / dolgih njivah ali brajdah, po širokih lehah, tam nekje daleč na obzorju, ali celo za obzorjem, pod sicer resnično, vendar tudi skrivnostno goro, zavito v pravljico megle, kjer ni ne brajd ne njiv ne leh.

Ker pevci in vsi, ki so kaj povedali, radi poslušajo, kako so se odrezali, smo 16. maja 1962, po končanem delu tudi mi, na željo gospodinje Viže obsedeli v njeni hišici »Pod steno« (ta Póstene), da bi skupaj poslušali predvajanje pravkar posnete LV. In takrat se je zgodilo: sedel sem zraven pevke, na preži, da bi po potrebi morda še kaj vnesel v delovni zvezek, med svoje čire-čare. Ko je prišlo na vrsto mornarjevo vprašanje, zakaj ni več tako lepa kot prejšnja leta, mu je Wida odgovorila, da – pod Morjano:

*velike ja si wsjala,
to mälo je pognälu.*

Viža ta Póstene je tu prislonila k licu ob usta svojo dlan, tako da je bil palec pod čeljustjo, blazinice srednjih treh prstov pa naslonjene na konec nosu, nato pa približala svoja usta k mojemu ušesu in mi šepetaje spregovorila: »Saj ste vendar oženjen in boste že vedel, kakšno je tisto sejanje, da kaj malega požene!« To sem v opombi k svojemu knjižnoslovenskemu prevodu liščarske Wide tudi povedal že leta 1969 v *Sodobnosti*,²⁸ ne vem pa, da bi bil kdo to vzel na znanje. Izvirnega rezijanskega besedila, kakor je bilo natisnjeno 1998 v Ljubljani in leto prej predstavljeno tudi tuji javnosti v Gozdu Martuljku na konferenci, ki jo je v imenu *Baladne komisije SIEF* organiziral GNI ZRC SAZU, ne morem šteti ne za posrečeno, ne za obvezujočo objavo. Danes ta dan poznamo sedem (7) rez. variant LV (iz Bile, Liščac, Osoján in Sólstice), vseeno pa si še zmeraj ne bi upal sopodpisati izjave, kot je tale:

»... it is hard to believe that a prolonged search into the singing repertoire of the Slovenians from Resia would bring up any new, different discoveries of the narrative song« (1998).²⁹

Pripomnil bi samo, da je bila v tržaški reviji *Dan* že od februarja 1974 na voljo (čeprav le v knjižnoslovenskem prevodu) pomembna prozna varianta, ki sem jo 1973 na praznik 1. 5. (v Reziji mu pravijo *majnik*) posnel na trak iz ust učiteljice Dorine di Lenardo, Čúnkine iz Bile, izvirnik pa je pristal v arhivu še nerazpolovljenega Inštituta za slovensko narodopisje SAZU.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 12. 2005

²⁸ M. Matičetov, *Tri ljudske iz Rezije za poušnjo*. Gl. *Sodobnost* 17/2, 1969, 197–206, op. 2. -Lepa Vida je na drugem mestu, 202–204.

²⁹ R. Vrčon, *Variantes of the Ballad of »Lepa Vida« (Fair Vida from Resia)*, V: *Ljudske balade med izročilom in sodobnostjo*. (Ur/Ed.: M. Golež). Ljubljana ZRC 1998, 169–178

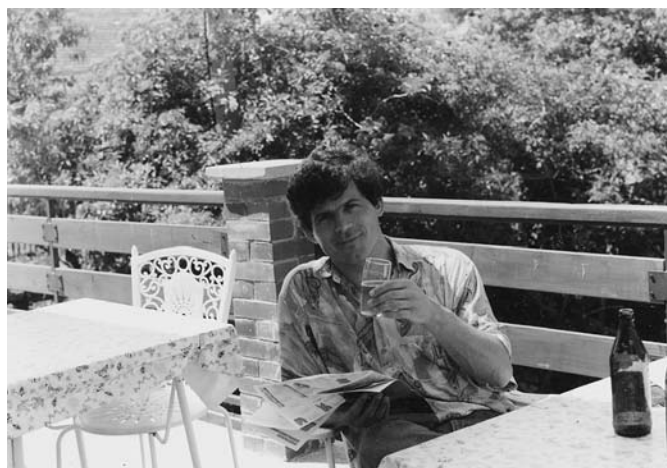
MOJ MUZEJ – PRIJAZNE MUZEJSKE ČENČE (2. DEL)

8. Zanimive prostorske ureditve muzeja in njihova predelava, s posebnim ozirom na leseni strop, ki nam je požrl plače

Etnografe, verjetno pa tudi druge muzealce v isti stavbi, je pestilo kronično pomanjkanje prostora. To so reševali na najrazličnejše načine, predvsem pa zelo velikokrat. Prostore so delili po dolgem in počez, kot se reče. Ko sem prišla v muzej, je bila edina soba že predeljena po višini, iz ene visoke dvorane so naredili zgornjo in spodnjo sobo. V spodnji sobi smo se porazdelili kustosi in računovodski uradniki oz. uradnice. V zgornji sobi, kamor so vodile lesene stopnice, nemara kakih deset, pa so uredili arhiv in fototeko. Mislim, da se je popolnoma samoiniciativno uredilo zraven še odlagališče t. i. muzejske tehnike. Pod tem imenom smo si predstavljali najrazličnejše podstavke, panoje, vitrine, dele vitrin in še kaj podobnega. Potem, ko so si nekaj časa razstave sledile bolj na hitro, se je nabrala prava mala zbirka starih, kaširanih, velikih in nerodnih fotografskih povečav, ki so se zdele neznansko dragocene in jih je bilo škoda zavreči. Bolj ko so bile stare, bolj so zgledale, kot da smo jih prinesli iz kakega fotografskega muzeja. Čez nekaj let, ob koncu našega bivanja na Prešernovi, so zavzemale že pretežno večino zgornjega prostora. Kot je meni znano, menda nikoli nihče ni porabil vnovič niti ene stare povečave. Le kje so končale? Mogoče pa so jih uporabljali tako, da so na njih ponovno lepili kake druge slike? Vhod v fototeko, kar je bil uradni naslov tega pomembnega prostora, sploh ni imel vrat.

Zgoraj, tako rekoč na pisarniškem podstrešju, je bila še ena kamera, na drugi strani zidu, nad ravnateljstvo. To je bila soba, ki je bila vedno zaklenjena s tremi ključavnicami in se mi je dolgo let zdela kot soba iz kake prav krvoločne Grimmove pravljice. Mislim, da je bila sprva namenjena depozu ljudske umetnosti in da je imel v njej svoje dragocene poslikane predmete dr. Gorazd. Ko so tudi njegovo pisarno ob Slovanovih kosteh, ki se je po domače imenovala garderoba, predelili na počez, so jih preselili tja, sobo za depo pa je dobila dr. Pavla Štrukljeva. Takrat je postala soba še bolj skrivnostna. Še posebno po tistem, ko je omenjena kolegica nekoč prinesla dol po stopnicah v iztegnjeni roki posušeno indijansko glavo, »čanco« imenovano.

Od takrat sem si predstavljala, da so v tisti sobi najbrž polni kupi takih glav. Obisk depoja je bil dovoljen le redkim osebam, kar pa se mi je, glede na predvideno vsebino, takrat

Podjetni blagajnik SED in ekonom Slavko S. med odmorom na terenu v Loki pri Žusmu, v vročem poletju 1991. Iz fototeke SEM.

zdelo čisto prav. Nikoli me ni zanimalo tako močno, da bi si želela skozi vrata. Zato sem bila precej kasneje, ko sem enkrat le prišla noter, razočarana, kajti predmeti, ki so bili zelo lepo razporejeni po policah, niti od daleč niti od blizu niso vzbujali strahu in groze. Tista čanca, ki jo je dr. Pavla Štrukljeva nosila po rokah, je bila ena sama in edina. Kot vem, je še dandanes edini primer posušene indijanske mumije v lasti SEM. Vseeno sem mimo tistih vrat vedno smuknila na hitro in z rahlim občutkom nelagodja.

Zabaven pa je bil dostop v glavno sobo v pritličju. Posebno za tistega, ki je prišel prvič v muzej in je bil morda zraven še malo prestrašen. Stopiti je bilo treba skozi dvojna vhodna vrata: dobri meščanski stari način vhoda, ki je ponavadi prisilil prihajalce, da so trkali dvakrat. Najprej na vhodna vrata, ki so se odprla v ozko črno nišo, nato pa še na druga, notranja. Šele od tu se je lahko zaslišalo vabilo: »Naprej!« Tistim, ki so hoteli biti posebno vljudni in so zapirali vrata za seboj, se je lahko zgodilo, da so se zaprli v črno temo in brezupno tipali za kljuko. To se je včasih v pisarni slišalo kot nekakšno škrebjanje in če je trajalo le predolgo, je nekdo od nas, tisti, ki je bil najbližji vhodu, stopil do vrat in jih odprl. Navadno je bil ujeti obiskovalec videti presrečen, da smo ga rešili hude stiske.

Ampak tudi preureditve v prvi sobi so bile večkratne, večplastne, ali pa večpomenske, kakor se vzame. Ko so nekoč prestavljali knjižne omare in z njihovo pomočjo uredili

nekako odmaknjeni prostorček za računovodkinjo, so bile te omare postavljene v eno vrsto poleg vhodnih vrat. Nekaj je bilo tistih starih lepih vitrin s steklenimi vrati, skozi so se videle knjige, druge pa so bile novejšje z lesenimi vrati in te so bile visoke in, zgleda tako, prav podobne vhodnim vratom. Za dekoracijo pa je bilo zraven še nekaj težkih rdečih zaves.

Kolegica Marička L., ki je vodila knjižnico, je večkrat povedala strašljivo zgodbo o nekem obiskovalcu, ki da se je bil izgubil: »... Ko sem mu pa že vse povedala in pokazala, je pa rekel 'Nasvidenje!' in je najprej odprl vrata od knjižne omare. 'A ja, niso prava vrata', in je odprl steklena vrata. 'Pa spet ni prav', in se je zavil v rdečo zaveso. Ko se je odvil,

Dr. Gorazd M. se je zelo razveselil neodvisne Slovenije. 15. januar 1992. Iz fototeke SEM.

je bil pa že čisto bled in takrat sem mu pa pokazala, katero kljuko naj pritisne. Nikoli več ga nismo videli.« Bržčas je bila zgodba malce baročna, a nam je bila tako všeč, da je v desetih letih ponarodela.

K sreči noben od obiskovalcev ni vedel, kaj se skriva na drugi strani, pod lesenimi stopnicami, ki so vodile v arhiv. Tam se v bistvu ni skrivalo nič pametnega. Tudi tam je bila nekaka zavesa, ki ni dovoljevala pogleda v prostor pod stopnicami, kjer ni bilo nobene svetilke. Tudi o tem prostoru so krožile po kolektivu posebne zgodbe, ki pa so bile najverjetneje plod kolegijskih vezi in tudi brezmejnje fantazije. Ker mislim, da niso dostojne pisanih virov, je bolje, da na njih pozabimo.

Bolj verjetna je naslednja zgodba, ki pa se je dogajala tudi še v tistem času, ko mene še ni bilo v muzeju, skratka, spet črпам iz ustnih virov: ko je bilo treba nekoč preurediti in pospraviti prostore, so našli v temačnem kotu pod stopnicami paket z nekaj ženskega spodnjega perila, ki so ga datirali v prvo polovico 20. stoletja. »To je najbrž od Vahtarja,« je rekla kolegica, ki je vedno vse vedela. Drago Vahtar je bil nekdanji, še predvojni restavrator, pojem zbiralca in prodajalca. Kolegica je pač menila, da je perilo spadalo med predmete, ki bi jih gospod Vahtar nemara moral še restavrirati. Umrl je v nesreči, kmalu po koncu druge vojne. Po nekakšnem čudnem naključju se je po dobrih tridesetih letih pojavila pri nas kot računovodkinja njegova vnukinja, ki pa skoraj nič ni vedela o muzejskem življenju svojega starega očeta.

Vrnimo se nazaj k skrivnostnemu zavoju. Božja previdnost je menda v istem trenutku poslala mimo še eno drugo kolegico, ki je v najdenem zavrtku spoznala svojo pred leti izgubljeno prtljago iz nekega terenskega dela. Tako se je zadeva zadovoljivo rešila.

Vsekakor so bile vse »runkelkamre« v muzeju založene s predmeti, ki jih je bilo treba nekje spraviti. Da bi si ne predstavljali, kako čudni so bili muzejski uslužbenci pri pospravljanju, naj poudarim, da so bili to večinoma predmeti, ki so se rabili kot razstavna tehnika. In smo jih skoraj vedno našli.

Več ko je bilo novih ljudi v muzeju, večja je bila prostorska stiska. Danes si že prav težko predstavljam, kako zelo smo morali biti tolerantni drug do drugega v tistem času, ko smo živeli nagnjeni v enem samem prostoru. Sem pa tja je res prihajalo do kakih bolj povišanih tonov, kaj hujšega pa se niti ni zgodilo.

9. Virtualne predelave rešujejo položaj

Ena od večjih predelav je nastala takrat, ko je bilo ljudi v enem samem prostoru že toliko, da je bilo enostavno treba najti še eno rešitev. Večne prošnje za »rešitev prostorskega problema Slovenskega etnografskega muzeja« iz najrazličnejših vzrokov niso pognale kali, in če so, jih niso pravilno zalivali.

Treba je bilo žrtvovati eno od razstavnih dvoran. V tem času je muzej že premogel arhitekta, to je bil ing. arch. Marjan L., ki je poklical na pomoč statika in oba skupaj sta razdelila dvorano horizontalno in vertikalno. Dela je bilo toliko, da smo morali nekaj mesecev delati kar doma, sicer pa smo se enkrat ali dvakrat na teden dobivali v muzejskem prostoru, ki je še ostal skoraj cel. In poročali o tem, kaj delamo. Po mojem, pa verjetno je z mano delil podobno mišljenje še kakšen od mojih kolegov, so bili to zelo prijetni meseci.

Kar je nastajalo, je bilo skoraj neverjetno. V stari prvotni sobi naj bi bila računovodstvo in knjižnica, nad njima seveda še od prej arhiv in skrivnostna soba z neevropskimi predmeti, v žrtvovani dvorani pa pet sobic za kustose, soba za arhitekta, soba za t. i. razstavno tehniko (to že vemo, kaj pomeni, a ne?) in soba za sestanke. (Ne smemo pozabiti, da smo živeli v obdobju bogatega samoupravnega delovanja.) To je bila razdelitev vertikalno.

Svojo bogato domišljijo je naš arhitekt Marjan pokazal s horizontalno delitvijo: po prav zanimivih lesenih stopnicah, ki so se dvakrat obrnile, se je prišlo v prvo nadstropje. Preden smo uporabniki osvojili tehniko hoje, so bili posebno nesposobni deležni kake bunke v glavo, saj je bilo treba vse skupaj, stropne in stopnice, speljati silno umetelno. Nekaj časa je bilo še posebej stresno, takrat ko smo poslušali obiskovalce, ki so nad nami hodili po stopnicah, in seveda pričakovali, da bomo kar naenkrat zaslišali obupen krik tistega, ki bo z glavo zadel v tram. K sreči se ni zgodilo nič tako hudega.

V nadstropju so se razprostirali spet novi prostori, ki so bili namenjeni razstavam. Tako smo na enojni površini pridobili tako rekoč dvojno: nekaj za pisarne in nekaj za razstave.

Kot že rečeno, vsa gradnja je bila provizorična, lesena tesarska obdelava stropov in stopnic. Iz svojih sobic in iz sobe za sestanke smo se ozirali navzgor na mogočne lesene tramove, ki so bili obiti z debelimi kovinskimi pasovi in so začeli počasi pokati, razpoke pa so vidno rasle. Tla v zgornjem nadstropju so bila kot ladijski pod, ki ni samo škripal, ampak se je tudi premikal pod nogami. Lahko si je predstavljati, kako se je slišalo takrat, ko se je na kaki razstavi zabaval po en ali celo dva razreda otrok.

Mislim, da je marsikateri kustodinji ob takih trenutkih uhajal pogled na okno in čez, saj smo bili v pritličju. Ampak cesarsko-kraljevi gradbeni predpisi so morali biti v času gradnje tega muzeja najbrž bistveno drugačni: če bi v sili skakali skozi okna, bi si bržkone polomili noge, saj je bilo več kot dva metra do tal.

Ocenjevanje pirhov in temu pripadajoča zabava. Ravnatelj dr. Ivan S. pravično razdeljuje kračo sv. Antona, ki so jo podjetni kustosi kupili na terenu in prihranili za veliko noč leta 1995. Iz fototeke SEM.

Les in kovinski obroči so zdržali vsa leta, dokler nismo odšli. Odšli in pustili debele tramove, ki so imeli poseben pomen. O njih smo namreč sklepali na samoupravnih sestankih, kjer so nas poučili, da smo jih plačali z lastnimi plačami. Mislim, da je njihovo vrednost najbolj zaslutila kolegica Emilija, ki bi si jih najraje vzela za spomin. Seveda je bilo to tehnično nemogoče, poleg tega se je zgodilo takrat, ko se je Emilija že upokojila. Tramove in les, ki so v času, ko so jih vgrajevali v muzej, Kulturno skupnost gotovo stali precejšnje denarje, smo menda prepustili Narodnemu muzeju. Kaj je z njimi naredil, ne bomo nikoli več izvedeli, verjetno pa so mu bili v napoto in je njihovo demontažo tudi pošteno plačal.

Tako smo se torej kustosi preselili iz velike sobe in se po dva in dva naselili v sobicah ob velikih oknih. Predelne stene so bile zelo tanke in je bilo treba paziti na jakost svojega glasu, če si hotel diskretno opravljati. To je zdaj postal poseben problem, saj tega prej nismo bili navajeni: če je kdo govoril, smo ga tudi

videti. Zdaj pa se je včasih zgodilo, da je sosed preždel več ur v delu in gluhi tišini. Tako je postal žrtev nerodnosti in je po nedolžnem slišal kaj hudega o sebi. V takem primeru je bilo najbolje že takoj na začetku pogovora iz sosednje sobe naglas zakašljati ali kako drugače potrditi svojo prisotnost. Seveda, če te ni ravno premagala radovednost in si si zaželel nadaljnih informacij o sebi. Ampak to ni bilo pametno. Še zdaj mi sem pa tja kolegica, s katero sva se kar dobro razumeli, citira nek pogovor, ki da sem ga imela enkrat pred dvajsetimi leti, ona pa ga je po nesreči slišala. Lahko si mislite, kakšen je bil.

Ing. Marjan L., ki je bil arhitekt, je imel sicer najmanjšo sobico, ampak, imel jo je samo zase. Včasih jo je delil s psom, nekoč celo z dvema. Je že imel kak poseben vzrok, da ju ni mogel pustiti sama doma. To sta bila najbolj prijazna bokserja, kar sem jih kdaj srečala, mati in sin. Ampak Marjan ju je nek dan pustil za nekaj časa sama, ker je imel opravke nekje drugje. Med tem je v sobo nič hudega sluteč vstopil nek obiskovalec, kar je povzročilo pri obeh psih nepopisno razburjenje. Sklenila sta braniti gospodarjev teritorij, tuljenje in lajanje se je razlegalo po muzeju, dokler se psa nista spet sama od sebe lepo umirila. K sreči je bil tisti obiskovalec Marjanov osebni znanec in dogodek je ostal samo kot spomin. Včasih si ga pripovedujemo, kadar pridemo skupaj.

Ko sem zadnjič prebrala nek članek v časopisu o tem, da imajo na Zahodu po pisarnah tudi pse in druge domače živali in da naj bi to dobro vplivalo na odnose med uslužbenci, sem pomislila, da je Marjan pač prehiteval čas. V glavnem nihče od kolegov ni imel nič proti temu, da delimo delovni čas s t. i. hišnimi ljubljenci. Vendar pa s tem nismo pretiravali.

Vsaka soba je po novi ureditvi dobila svoj telefon. To je bilo gotovo svojevrstno olajšanje, čeprav se je v kratkem pokazalo, da smo delali račun brez krčmarja: večje število telefonov je bilo kot Potemkinova vas, v resnici smo imeli samo eno ali dve liniji. Zato se spominjam, da smo se vedno pogovarjali: »A se spet ne da priti ven?« kar je pomenilo, da je linija zasedena. Verjetno pa se je muzejski račun za telefon v tistem času vseeno precej povečal.

Ko je prišel čas, da si razdelimo sobe, ki so bile, mimogrede povedano, silno majhne in skromne, je bilo treba misliti na to, da bosta v vsaki sobi po dva. Porazdelili smo se po večjih ali manjših simpatijah, ki smo jih čutili do kolegov (predvsem kolegic) in se pri tem ravnali po reku: Med dvema zlema izberi manjšega.

Edina sprememba v pritličju na Prešernovi je bila, da smo sedaj bili pač prisiljeni delovni dan, pa naj je trajal več ali manj kot osem ur, preživeti večinoma z enim samim sogovornikom oz. sogovornico. No, lahko bi seveda hodili tudi na obisk v drugo sobo, a kolikor daleč mi seže spomin, se to ni kaj dostikrat zgodilo. Če bi imeli vsak svojo sobo, bi se to morda večkrat dogajalo, tako pa je bilo treba vsak pogovor v dvojce deliti še s tretjim.

Dokler smo uradovali še na Prešernovi, pa naj je bilo to v pritličju ali v prvem nadstropju, smo se kolegi videvali vsak

dan, če pa že ne videli, pa vsaj slišali. Občutek skupne prisotnosti je bil v tem muzejskem času še nekaj samoumevnega. Skoraj se ni moglo zgoditi, da bi se s kakim kolegom ne srečal niti enkrat v službenih urah. Razen seveda, če ni bil na dopustu.

Občutek neke kolegialnosti, mogoče bi bilo bolje reči pripadnosti muzeju, ali morda kar kolektivu, je bil kar precejšen. Dokler smo se šli socializem, je bilo vsakomur na jeziku, »da smo kolektiv, ki se obnaša kolektivno«. Sem smo spravljali skupne »muzejske šege«, velikokrat pa tudi nekako lojalno obnašanje navzven. Pa res, koliko je bilo govorjenja o večnih obiskih pomembnih funkcionarjev, ki so odločali o marsikateri muzejski dejavnosti. To ne pomeni, da so nas obiskovali pomembni možje in žene, ampak da so se kolegi večkrat podvzivali k njim, če si je bilo treba zagotoviti kako študijsko potovanje, finančno podporo ali kaj podobnega. Za take reči je bilo za vse vedno premalo denarja in sistem je bil naravnost naravn na osebne intervencije.

V opravičilo vseh tistih, ki so si poskušali pomagati na ta način, se mi zdi, da lahko povem, da to ni bilo pri ostalih kolegih nič narobe. Malo nevoščljivosti in nekaj opravljanja – to pa je tudi vse. Navsezadnje je bilo to omogočeno prav vsem, vendar se nekaterim še to ni ljubilo. Energija, ki jo je bilo treba porabiti za taka pota in za neštivilne prošnje in prijave, je bila najbrž dana samo nekaterim. Kdor jim je to zavidal, je priznal, da kaj takega sam pač ni sposoben narediti.

V zlo pa smo šteli kolegom, če so z osiranjem podoba muzeja blatili navzven. Ena sama kolegica je večno prisegala, da se bo upokojila tisti dan in uro, ko se ji bo uradno iztekla delovna doba. To smo poslušali vsaj deset let. Kakšen čudež! Ko se ji je že iztekla prva ura, torej ko je izpolnila prvi pogoj, po katerem bi se lahko upokojila, je bila še vedno muzejska delavka in je v miru čakala še naslednje pogoje. Imela pa je še eno zloveščo napoved: »Ko se bom upokojila, bom šla z veseljem stran od vseh muzejcev in se prav gotovo ne bom nikoli več vrnila!«

Zarečenega kruha se največ poje! Tale pregovor mi je v otroških letih zvenel nerazumljivo in so mi ga morali vedno znova razlagati. Ampak najbolj razumljiv in skoraj preroški mi je postal takrat, ko sem upokojeno kolegico kmalu po upokojitvi videla na odprtju muzejske razstave, kako se je mastila s ponujenimi sedviči. Moram priznati, da sem z zanimanjem opazovala, kaj se ji bo zgodilo.

10. Kako smo se in kako so nas samoupravljali

Pogostno shajanje službenih kolegov smo dolgovali tudi čudaškemu obdobju samoupravljanja. Posebno veselje smo torej imeli s sobo za sestanke. Direktor dr. Kuhar je nekega dne povedal, da je imel srečo in da je »zrihtal eno krasno mizo za ta prostor«. Res so nam čez nekaj dni tisto mizo pripeljali po kosih. Ko je bila sestavljena, je zasedla dobesedno vso sobo, ki je bila vsekakor večja, kot so bile naše kustovske sobice. Miza je bila okrogla, in preden so jo naši restavratorji pošteno zložili, smo opazili na zgornji plošči sem pa tja kakšen

majhen madež. Od česa so bili tisti madeži, pa nam je postalo bolj jasno šele proti koncu, ko jih je bilo precej več in so nastajali v času naše rabe, kakšne, smo pa že sami vedeli.

No, spočetka smo se ob njej počutili kot vitezi okrogle mize. Do sten je bilo ravno še toliko prostora, da se je dalo za mizo potisniti stole in se potem v bistvu s težavo zriniti na prostor. Stoli seveda niso bili oštevilčeni, a od stalne rabe smo imeli sedežni red v malem prstu. Položaj se je pokvaril samo takrat, kadar so prišli na sestanke še kaki gostujoči člani. Takrat jim je bilo treba odstopiti boljše prostore, kar je pomenilo stole ob steni.

Najprej smo se muzali in se posmehovali direktorju, češ da so ga z mizo prelisčili. Na Kulturni skupnosti ali nemara na Skupščini so mu podtaknili nekaj, česar se niso mogli drugače znebiti. Sčasoma pa smo se te mize tako navadili, da nam je postala domača in draga. Mislim, da k temu niso toliko pripomogli samoupravni sestanki, kot proslavljanja, ki smo si jih privoščili ob najrazličnejših priložnostih. Takrat nam je pomagalo bogato domače slovensko praznično leto. Tako je namreč dr. Kuret krstil letne šege.

Veselje v Ptujski kleti – nagrajenec mag. Andrej D., 2002. Iz fototeke SEM.

S samoupravljanjem je bil hec, vendar smo do tako sproščene ugotovitve prišli šele potem, ko ga zagotovo ni bilo več. Dokler pa smo ga poznali, je znal biti tudi malce naporen. Verjetno ni nihče izračunal, koliko časa je uslužbencem požrlo izpolnjevanje samoupravnih dolžnosti. Vsekakor pa je bil to sistem, ki je človeku lahko ugajal, lahko pa mu je bil tudi tako odvraten, da je imel sam s seboj hude težave, če se mu je hotel izogniti. No ja, bolje bi bilo reči izogibati se, saj do konca se mu ni dalo umakniti.

Mi smo bili majhen kolektiv in tega smo se najbolj zavedali takrat, kadar so nam kolegi iz drugih muzejev rekli: »O, kakšen vesel kolektiv ste! In kako držite skupaj!« Ta maloštevilnost nam je pomagala, da smo se bolje poznali, pa je na nek način bila tudi dvorezni meč: bilo nas je tako malo, da smo se skoraj preveč poznali. Spominjam se, da smo v samoupravnem obdobju kar naprej nekaj volili in se nekam uvrščali in mislim, da so bile neke pomembne dejavnosti odvisne prav od

določenega števila samoupravljalcev. Do neke številke je šlo, naprej pa ne. Nemara, da je bila tista ključna številka 20, ali nemara 25, kaj vem. Vsekakor smo se uvrstili v neko mrežo organizacij samo zato, ker smo dosegli ali ker nismo dosegli tiste magične številke.

Vsake štiri leta smo volili novega predsednika kolektiva. To je bil, po samoupravnem mišljenju, druga najpomembnejša oseba, prvi je bil pač direktor. Zakaj naj bi bil tako pomemben? Zato, ker je moral biti povsod zraven in ker je moral biti včasih tudi pri odločitvah, za katere si je direktor želel (to je bilo jasno), da bi jih urejal sam in na samem.

O, imeli smo se pogruntane, do zadnjega vlakna smo se poznali! Zato je bilo na vseh volitvah za predsednika prav zabavno. Močno dvomim, da je bil sploh kdo proti svoji izvolitvi, slast oblasti je bila prevelika. Morda je bilo med nami nekaj takih, ki si tega niso tako zelo želeli, a nekaj jih je bilo tudi s posebno močno željo po vladanju. Čeprav, roko na srce, je bilo to bolj vladanje za otroke.

Imeli smo kolegico, ki ji je bilo samoupravljanje pisano na kožo. Najprej se je preizkušala v partiji, potem pa je potihoma, kot nevede, več let izstopala iz nje, ne da bi to dala vedeti svojim kolegom. Še potem, ko tudi uradno ni bila več njen član, je ohranila strankarsko disciplino in bila zato kot ulita za najrazličnejše delegate. Spominjam se, da smo imeli v tistih letih, ki so bila najbolj samoupravno bogati, toliko t. i. samoupravnih teles, da smo se vanje razvrstili skoraj vsi člani kolektiva. Nemara je bilo samo kurirki prizanešeno s posebnimi sestanki. Ona je seveda rekla, da ji je to več kot prav, a mislim, da ni bilo tako. Kako grdo za čase, ki so predstavljali zmago delovnega ljudstva, da je ravno po definiciji najbolj čist predstavnik tega ljudstva ostal brez svojega, četudi najmanjšega koščka oblasti! Kolegici, ki je nekaj let pripadala partiji, je pripadla tudi večkratna čast, da je bila izvoljena za predsednico. Kar je res, je res: njena vnema za predsedniški stol je bila tako prisrčna in zabavna, da smo jo z veseljem volili. Nikoli ni bila zlobna in nikoli ni zlorabljala svoje oblasti.

Tudi avtorici teh vrstic se je posrečilo, da se je za en mandat zavihtela na predsedniško mesto. Takrat je v Beogradu vladala še višja predsednica, tovarišica Milka Planinc, ki je iznašla cel kup uredb. In glej, v eni od njih sem imela vlogo celo sama! Uvedena so bila pisna dovoljenja za prehod čez mejo. Službena seveda, ki so jo dovolili prekoračiti brezplačno. Če si se nameril po nakupih kar tako, na svoje, se zaradi dolžnega prispevka skoraj ni več splačalo. Saj to je bil tudi moder namen predsednice Milke Planinc. To so bili obrobni dogodki, ki se jih sedaj spominjamo samo takrat, če nas kdo na to spomni, saj so trajali kratek čas. Na oblast, ki mi je bila dana res za kratek čas, me tako spomni star formular o dovoljenju za službeno potovanje, ki je sicer podpisan z mojim podpisom, ampak ne z mojo roko. Tistim, ki so bili višje od mene, se je pač zdelo neumno, da bi me prosili zanj!

Samoupravljanje je dalo marsikomu občutek oblasti. Spominjam se, da mi je nekdo, za katerega se mi je zdelo strašno

čudno, ker je bil takrat še kar visoko na oblastni piramidi (pa je kmalu za nekaj časa zdrsnil za nekaj stopnic), svetoval, naj si preberem knjigo češkega pisatelja Mnjačka *Oblast se prilega*. Samoupravljanje je bila virtualna oblast, bi dejali danes. Vsekakor je bilo najneprijetnejše za tiste, ki so se ga morali učiti za kak strokovni izpit. Takrat ga je bilo treba jemati skrajno resno. Kdo ve, kako so ga na koncu jemali tisti, ki so ga na začetku ustvarjali? Kulturniki in športniki, pa še kdo drug, vsi smo bili razdeljeni na izvajalce in porabnike. Mreža najrazličnejših skupnosti in komisij je naraščala in se prepletala in postajala sama sebi namen.

Avtor neke študije o športu, ki je bila izdana že v samostojni Sloveniji, se je takole potožil o samoupravni ureditvi športa: Zapletenost odnosov je bilo čutiti povsod: nadrejenost - podrejenost, odgovornost, zapleten delegatski sistem. Bilo je toliko povezav, da na koncu amaterskim delavcem ni bilo več razumljivo, za kaj gre in kakšni so medsebojni odnosi in poti. Zelo podobno se je uradovalo na muzejski ravni.

11. Kako smo proslavljali in si naredili muzejske praznike

O tem, kako so praznovali najrazličnejše praznike takrat, ko me še ni bilo v muzeju, ne vem dosti. Kako je bilo takrat, ko je bil ravnatelj še dr. Niko Županič, še manj. Morda je bilo takrat precej drugače, ker jih je bilo v muzeju precej manj in so se zabavali po svoje in kje drugje. Po ustnih virih pa tudi dr. Boris Orel, ki je bil ravnatelj, preden sem prišla v muzej, ni bil posebno družabne sorte.

Še največ sta o njem pripovedovala Fanči Šarfova in dr. Angelos Baš. Predvsem o tem, kako so se imeli na terenskem delu, na legendarnih »Orlovih ekipah«. To je bilo večtedensko delo kar precejšnje skupine etnologov, ki so ga že od leta 1948 pripravljali večinoma poleti v raznih vaseh po Sloveniji. Duhovni, pa tudi fizični vodja je bil dr. Orel. Časi so bili taki, da si zdaj težko predstavljamo, kako je pet, deset pa tudi več ljudi prebivalo po šolskih sobah, se hranilo iz kotlov, zbiralo predmete in podatke od domačinov in se navduševalo nad »pristnostjo sveta, ki izginja«. Med tem delom so se prav gotovo tudi zabavali. Fanči Šarfova je pripovedovala, kako in s kakim navdušenjem so se ob koncu terenskega dela s transparenti pripeljali na tovornjaku v vas, postavili razstavo slik in tistih predmetov, ki so jih nabrali in imeli zraven še kako poučno predavanje. Po pripovedovanju dr. Baša, ki je tudi sodeloval na teh terenih, so bila besedila na transparentih jako poučna, navdušujoča in v stilu političnih parol. Kot ocvirke (Kultura in prosveta – to naša je osveta!) jih je v muzeju serviral med mlado občinstvo, ki ga je občudujoče poslušalo: «Domačini so bili prav taki, kot so še vedno: mislijo si svoje, na slikah pa gledajo samo sebe in svoje znanke. Po zaključku in navdušujočih govorih so se vsi zavrteli.»

Take in podobne informacije smo si mlajši muzejski etnologi nabirali ob najrazličnejših priložnostih, še največkrat pa ob zaključkih delovnega dneva pred kakim praznikom. Iz vseh zgodovinskih pripomb omenjenih kolegov smo poslušalci

sklepali, da so bile terenske muzejske zabave v stilu: utile cum dulce.

Računovodkinja Darja, ki se je v muzeju zaposlila v zadnjih tednih vojne kot mlado 18-letno dekle, se je nadvse navdušeno spominjala prvomajskih proslav. S kakim veseljem so se jih udeleževali vsi uslužbenci muzejev, kustosi in kurirke, direktorji in snažilke. Nekoč so šli celo v paradi! Nosili so transparent, ki naj bi delovno ljudstvo navduševal za muzeje. Ko je bilo parade konec, so se s transparentom družno napotili k Činkoletu na Poljansko cesto. Tam so navdušenje za delavski praznik delili s skupino »štokglajzerjev« (ki so bili v resnici tramvajarji). Kultura in delavci, kaj bi lahko bilo lepše! Tako rekoč izpolnitev tedanjih idealov. Pošteno so se menjavali pri naročanju pijače, družno napijali novi pravičnejši državi in se ga na koncu tako napili, da so si bili takoj pripravljeni izmenjati službe.

To je bil seveda izjemen spomin naše računovodkinje Darje na pretekle čase. Posebna povezava med tramvajarji in muzealci menda nikoli več ni funkcionirala na podoben način, pa tudi v paradah muzealcev niso več potrebovali. Darja, ki je zdržala v muzeju do upokojitve in je prestala tri direktorje, bi bila lahko zlata jama za najrazličnejše zgodbe, a se je zlepa ni dalo pripraviti, da bi povedala kaj takega, kar bi se dalo razlagati na več načinov. Držalo se je je nekaj lojalnosti podobnega, vsekakor izjemna vrlina, ki je v muzeju nismo kaj prida prakticirali.

V šestdesetih letih je v muzeju naredilo doktorate kar precej njegovih članov. Nemara je bila prva dr. Marija M., potem dr. Gorazd, potem Pavla Štrukljeva in na koncu Boris Kuhar. Dr. Marija M. in dr. Gorazd sta pripravila ogromno pojedino kar v muzeju. Takrat smo »prebivali« še vsi v prvi veliki sobi. Dober vtis je delala še celo junaška pirotska preproga. Na njej je stala velika miza, ki je sicer funkcionirala kot čitalnična, za dvojni doktorat pa so jo spremenili v razkošen buffet. Kaj buffet, v pogrnjeno mizico iz Grimmove pravljice! Šibila se je od vseh dobrot, ki jih je pripravila dr. Marija M. Bilo je res veličastno!

Priznam, da mi je ostalo v spominu samo to, kar se je kasneje po ustnem izročilu širilo po muzejskih kuloarjih: neka kolegica, ki je bila preveč lahkoverna in je verjela hinavskim, a očitno zlonamernim prigovarjanjem mladega kolega, je v trenutnem navdušenju pojedla petnajst pekočih feferonov. »Saj mi ni nič, saj mi ni nič!« je veselo vzklikala. Naslednji dan je ni bilo v službo, potem pa je zaprosila še za tri dni dopusta.

To je bila zgodba, ki je preživela vsa druga dogajanja s proslavljanja doktoratov Jaje in Gorazda. Mimogrede, to sta bila zakonski par. V tistem času, ki res ni bil primeren, še več, bil je naravnost strašljiv za take vrste ekshibicije, sta trdno vztrajala pri vljudnem medsebojnem vikanju. To je vzbujalo na začetku nekaj zanimanja pri znancih. Predvsem so se kolegi zanimali, ali sta pri vikanju res dosledna tudi, kadar nista v službi, skratka, v vseh položajih. Čez čas smo se vsi navadili, saj je bilo gotovo, da bi se bila vendar kdaj tudi zmotila, če bi

tega ne prakticirala tudi doma. Potem se je marsikdo spraševal, kdo neki od obeh je bil pobudnik. Kdo neki? Nikoli nismo ugotovili.

Ob nekem debelem četrtku v muzeju, letos je bilo, ko smo bili povabljeni tudi stari uslužbenci, smo po prvih petih urah sedenja trije obudili spomin na to nenavadno vikanje: Slavko, jaz in dr. Gorazd sam. Nenavadno miroljubno se je lotil pogovora in razlage. A najsi sem še tako obračala njegove besede, nikakor nisem prišla do pravega vzroka nenavadnega naslavljanja. Seveda, edina napaka je bila, da sta si tak način izbrala v času komunizma in tako rekoč navzven in navznoter vztrajala pri gojenju dobrih starih kultiviranih meščanskih in nasploh plemenitih navad. Če bi se, denimo, etnologi nemara v tistih časih zazdela pomembni tudi UDBI, bi se zagotovo našla kaka opazka o tem vzvišenem vedenju.

Goričane so v tistih časih, v šestdesetih letih, že postale del Slovenskega etnografskega muzeja. Počasi smo urejali stalno postavitev, kar naj bi bili predmeti iz Skuškovke zbirke. Dr. Kuhar si je izbral Goričane za proslavljanje svojega doktorata. Imel pa je veliko smolo. Tik preden ga je oddal, imel pa je že podaljšan rok oddaje, mu ga je nekdo ukradel iz zaklenjenega avtomobila. Ko je pripovedoval v muzeju, je vse skupaj zgedalo prav tragično. Skoraj bi že moral odnehati, pa mu je le uspelo. Nikoli ni izvedel, kdo je bil tisti zlikovec, ki se je polastil njegove intelektualne lastnine. Tik pred zdajci je nekje na koncu njive našel nek kmet zmečkane in raztresene liste tipkopisa, ki jih je lopov – očitni nepoznavalec etnologije, odvrigel kot nekoristne.

Zato pa je bila goričanska proslava neponovljiva. Trajala je od zgodnjega popoldneva do zgodnjega jutra naslednjega dne. Kolektiv je bil mlad in vesel, doktorjev že precej, drugi pa mladi, predvsem pa nihče ni bil nevoščljiv. Tako se mi vsaj zdi zdaj, po dobrih tridesetih letih. Plesali smo in peli in tako grad Goričane posvetili z etnologijo. Nemara pa je tudi to goričanskemu gradu pomagalo v časih, ki so prihajali, in se je nezadržno začela širiti njegova muzejska slava. Ko se zdaj poslavljamo od njega, vsaj v zvezi z etnološkimi razstavami, ki so si nekdanje sledile v njegovih prostorih, mi prihaja na pamet, da smo mogoče še premalo proslavljali, še premalo doktorantov se je pokazalo med njegovimi stenami.

Domov v Ljubljano smo šli nekateri z jutranjim vlakom iz Medvoda. Na poti z ljubljanske železniške postaje nas je pot vodila po Miklošičevi cesti in mimo sodne palače. Iz lepega nasada, ki se je ponujal pred stavbo, sem najbrž prvič in zadnjič od kolega Dragota dobila prisrčen šopek izjemnih državnih spominčic. Kmalu zatem je zapustil vrste muzealcev in se posvetil bančništvu, kjer je, kot že povedano, naredil bleščečo kariero.

Srečala sva se na prav čuden način leta 2004, šele po dobrih tridesetih letih od Kuharjeve goričanske disertacije: Na Kongresnem trgu v Ljubljani je bilo napovedano predvolilno zborovanje Janševe stranke. Bil je pasji mraz, čeprav bi po koledarju že lahko zapihal toplejši veter. Ko smo se šele

zbirali, vsi tisti, ki smo se spominjali Demosa izpred stotih let, tako se je vsaj zdelo, in čakali, da bo čas prinesel spremembe, sem za seboj zaslišala besede: »Tole gospo pa poznam!« Ozrla sem se, saj sem zaslišala popolnoma neznan glas – in ko sem zagledala gospoda, se mi je tudi ta zdel neznan: »Mislite mene?« »Ja, seveda, a se nič ne spomniš?« Ker se nisem ničesar spomnila ne na začetku ne v nadaljevanju pogovora, sem postala počasi zoprna in sem začela gospodu groziti. Kaj si vendar predstavlja, zakaj bi ga ne hotela poznati, če bi ga res poznala. Za krono vsega je očitno imel zraven svojo ženo, ki mu je prijazno sekundirala in zatrjevala, da prav gotovo ve, da sem tista, katera pač sem. Končno se mu je zdelo, da je šel dovolj daleč, ali pa sem se mu zasmilila in je rekel: »A se ne spomniš več muzeja?« Takrat me je spreletelo: »Joj, Drago!« Kako nerazumljivo, ampak skoraj hkrati se mi je zazdelo, da povrh vsega ni skoraj nič spremenjen.

Dokler sva bila sodelavca v muzeju in nekaj časa celo kolega na fakulteti, si nikoli nisva razlagala ideoloških preferenc, konec koncev je bil v tistih letih v muzeju en sam partijec, kar se je zdelo temu popolnoma dovolj, nam pa tudi. Enkrat samkrat je Drago takole mimogrede etnološko začel pripovedovanje: »Po vojni smo imeli grozne čase. Takrat, ko so etnologi hodili po terenu, so se vsi kmetje skrivali in jim nobeden ni hotel odpreti. Naokrog so hodili večinoma z aktovkami, to so pa že vedeli, kaj pomeni: obvezen odkup!« Zato sva bila po tridesetih letih bržkone prijetno presenečena, da sva se znašla na istem bregu. Za naslednjih trideset let, kdo ve?

12. Kako so v anale muzejske dejavnosti prišle novoletne proslave

Takrat se naš direktor dr. Kuhar (uporabljali smo dosledno besedo »direktor«, ker nas je njegov kolega dr. Zečevič iz beograjskega muzeja poučil, da si on že ne bi dovolil, da bi ga ogovarjali z »ravnateljem«. »Znate šta znači: ravnatelj? To je tisti, ki pomaga biku, kadar se spravlja na kravo.«) še ni ukvarjal z iskanjem najboljše gostilne. Kuhati pa je že znal. Čeravno smo sprva malo sumili, da mu kuha kdo drug.

Tudi pri novoletnih proslavah bi moral imeti prvo besedo najpomembnejši muzej v hiši, to je bil Narodni muzej. Zato so bili tudi pri njih nekako odgovorni, da so pripravili srečanje vseh hišnih muzejcev. Ponavadi so se srečali v čitalnici. To je bilo vljudnostno pogovarjanje ob kozarčku vina. Bila so pač leta, ko je bilo vseh muzejcev komaj toliko, kot jih je bilo potem v enem samem muzeju. Zato se je tako srečanje še dalo zadovoljivo organizirati. Sčasoma pa so se kustosi podvojili, računovodje potrojili in ob vsem tem sta najbrž naraščali tudi profesionalna zavest in pripadnost muzeju. Mogoče je k temu kaj pripomogla tudi stalna skrivnostna delitev vstopnine in drugih stroškov. Skratka, v neki določeni točki so se muzeji razdelili tudi pri skupnih zabavah.

Pri nas, v »našem muzeju«, smo bili navajeni, da postrežemo z jedmi, ki smo jih skuhalo sami. Ne vse, ampak skoraj vse. Začelo se je z manjšimi jedmi, potem pa vedno več in več in končno je iz tega nastalo kar nekako tekmovanje. Prvi je začel

dr. Kuhar z orehovo potico. Nekaj let smo ga vztrajno dolžili, da mu to dela tašča. Nekaj časa se je muzal in si mislil, da se bo na koncu že izkazala pravica. Posebno še takrat, ko je tašča hudo zbolela, pa je bila potica vseeno na razpolago.

Emilija je nastopala z buhteljni, in odkritosrčno priznala, da jih speče njen mož. Buhteljni so bili dobri, vendar jih je bilo treba pojesti takoj, še tople. Dr. Marija M. je naredila fantastično francosko solato. Ko smo dobili v kolektiv Eriko K., ki je skrbela za pošto in, če je imela kaj časa, tudi za brisanje prahu, smo šele spoznali, kaj se pravi jesti svinjsko pečenko, pa domače klobase in druge kmečke »domače!« mesnine. Spisateljico teh spominov so poznali po domačih tortah. A moja slava je takoj splahnela, ko se je pojavil na pojedinah Slavko z rajskimi kremšnitami, ogromnimi pladnji te dišeče dobrote. Mojstrica je bila njegova žena. Kolegica Irena z Gorenjske je skuhalo fantastično kislo zelje. Marjan je nekoč prinesel cel kotel golaža. Takrat smo se delali, da imamo partizansko zabavo: z menaškami, pač vsakovrstnimi posodami, smo se postavili v vrsto, Marjan pa nam je z veliko zajemalko nalival dišečo jedačo. Ušlo mi je s spomina, za kakšno priložnost smo si privoščili ta scenokaz. V osemdesetih letih smo bili zelo živahni. Bolj ko je šla Jugoslavija v franže, bolj smo proslavljali njene praznike.

Bil je res lep pogled na okroglo mizo v sobi za sestanke, ko smo razpostavili skledice in skledice, pladnje in lonce, krožnike, kozarce in polne steklenice. Komur se ni ljubilo kuhati in peči, je kupil sire in ribe in podobne stvari. Ampak takih ni bilo dosti, še manj tistih, ki sploh niso nič prinesli, niti prispevali. Te smo si zapomnili in se jih, kadar pridemo spet skupaj, še zdaj spomnimo.

O naših novoletnih proslavah se je po muzejski stavbi hitro razvedelo. Hrane je bilo vedno dovolj, pijače pa tudi. Prispeval jo je Boštjan Nučičev, ki je bil naš zunanji sodelavec, in zato obvezno povabljen. Kolegi iz sosednjih muzejev iz stavbe so se počasi nakapljali z nam. Če je bila njihova proslava isti dan, so nam kmalu prišli voščiti srečno novo leto. Včasih smo jih sprejeli z veseljem, včasih pa smo bili tudi zoprni. To so obiskovalci hitro razumeli in so za vstopnino prinesli kako buteljko.

Novoletna rajanja iz osemdesetih so bila najbrž najbolj živahna. Garnitura kolegov, ki sem jih spoznala, ko sem prišla v muzej, je bila še vsa zaposlena. Kolikor je bilo novih, so se hitro vključili v dogajanje. Če je kdo dopolnil svojo muzejsko dobo in odšel domov, se je povečini tudi vračal. Vedno smo pazili, da so bila vabila pravočasno in vsem odposlana.

Povabljeni so bili – in tudi prišli – naši stalni pazniki. Prišel je Lojzek Artačev, ki je bil iz najstarejše garde, kar sem jih še poznala. Bil je mogočne postave in se je komaj premikal. Takoj se je usedel za mizo in na istem stolu, kakšnih pet ur kasneje, nam je enkrat proti koncu zabave zapel En starček je živel ... Lep bas mu je prihajal iz globin mogočnega trebuha in takrat se je šele videlo, da ni zastonj tako obilen. Prišla sta dva gospoda, ki sta prihajala vsako leto samo na novoletno zabavo in sta bila vsako leto starejša. Eden je bil

tudi Lojze in je v predmuzejskem stanju služboval kot biljeter v Operi. Nekoč nam je povedal neko zgodbo, pravzaprav je bila uganka, o dveh bratih. »Bila sta dva brata ...« in tako naprej, hudo zapletena je ilustrirala sorodstvo med osebami v neki operi, zraven pa še sorodstvo med pevci. Očitno se nam je priljubila že takoj na začetku, zakaj vedno, kadar je prišel, jo je moral spet povedati. Kadar je kdo po naključju rekel kaj o bratih, je mimogrede slišal citat: »Bila sta dva brata ...« Drugi od obeh gospodov je igral na kitaro. Vedno jo je moral prinesiti s seboj. Bili smo pravzaprav čudni poslušalci: kadar jo je imel, je težko prišel na vrsto, če pa je ni prinesel s seboj, smo ga poslali ponjo. Ampak mislim, da mu je naše občudovanje godilo, nekako je spadalo k dobri vzgoji.

Najprej smo imeli novoletne zabave kar tako, ob polni mizi smo se dobili, klepetali, jedli in pili. Jedi in pijače so bile razpostavljene po okrogli podarjeni mizi. Bogve kdo se je najprej spomnil, da bi jih ocenili in podelili nagrade. Vsekakor smo to počeli kar nekaj let in enkrat je bilo še posebno slovesno. Takrat, ko so bile podeljene zelo slovesne diplome. Naj mi bo odpuščeno, če bom povedala skrivnost, kako smo prišli do diplom. Bile so čisto prave, srebrne, natisnjene, in prazni listi so naravnost vabili, da se jih popiše. Našli smo jih enkrat cel kup (le kako so si na Kulturni skupnosti predstavljali, da jih bodo vse porabili, saj bi jih morali podeliti prav vsakemu muzealcu?!), kje drugje, kot na skrivnostnem kraju v zgornjem prostoru nad pisarno. Takrat smo si dali duška! Sedaj bom naštel, pač po spominu, kdo vse jih je dobil in za kaj: dr. Boris Kuhar za »Pijane kokoši«, ing. Marjan Loboda (ne morem se spomniti za kaj, vsekakor je znal Marjan zelo dobro kuhati), Irena Keršič za »Kuhano kisl zelje«, Emilija Bras za »Buhteljne«, Erika Kolar za »Domače mesnine«, Tanja Tomažič za »Domače torte«, dr. Marija M. za »Francosko solato«.

To pravzaprav niso bile le diplome, ampak tudi podelitev posebnih nazivov. Ker mi je ta diploma še vedno pri roki, lahko citiram naziv, ki mi je bil slovesno podeljen. Postala sem »slašičarska nadmojstrica« in dosegla skupaj z dr. Kuharjem tretje mesto. On je postal »mesarski nadmojster«.

Pravzaprav je čudno, kako smo se takrat šli take štose. Ne vsi, ampak skoraj vsi. Vedno jih je bilo nekaj, ki se niso priključili večini. Vem, da bi bili spomini tistih, ki so šli že čez deset minut domov, čisto drugačni. Najbrž smo bili zoprni, ko smo hoteli, da ostanejo in se zabavajo na povelje. Te zabave so bile kar precej sproščujoče tudi za skupino, ki je morala vsak dan delovati v popolnoma drugačnih pogojih. Tudi pogovori v naslednjih dneh po zabavah in ko se je dogodek vedno bolj oddaljeval so dobivali značaj anekdot in tudi nekim poslušalcem čarali nek čas in odnose med kolegi.

Slavna je postala tudi *Muzejska Zarja*, to naj bi bil zbor pevskih muzejskih sotrudnikov. Zgodilo se je, da smo se včasih ob začetku kake požrtije zbrali nekje v kotu in poskušali zapeti kako domačo. Zborovodja je postala Alenka Simikičeva, in to zato, ker menda ni imela nobenega pravega glasu za petje, pa je dirigirala. V resnici je nikoli nisem slišala peti, kot zborovodja pa je bila nepogrešljiva. Edini dober pevec v muzejskem zboru

je bil Marjan. Za seboj je znal potegniti tudi druge. Če ni šlo drugače, smo odpirati usta in migali z glavo. Zelo dobro je pel tudi Drago, vendar je bil prekratek čas z nami, da bi sploh doživel *Muzejsko Zarjo*. Nikoli se nam v zboru ni pridružil direktor Kuhar, bržčas se mu je zdelo, da se njegovemu rangu ne poda petje med nižjimi po položaju. Čeprav je rad zapel, naglas, a v rahli disonanci z drugimi. A takrat smo bili več ali manj vsi v rahli disonanci, tako da to ni nikogar motilo.

Če me spomin ne vara, je imela izredno lep in močan glas tudi dr. Marija M. Ob redkih priložnostih, ko se nam je pridružila, ampak takrat verjamem, da iz srca, je najraje prepevala koloraturne arije, ki so bile vsem zelo všeč in smo ji na vso moč ploskali in zahtevali bis. Kako je pel dr. Gorazd, sem vedela že od prej, saj sva se srečala že na fakulteti. Ko sem bila v prvem letniku, smo imeli študentje vseh letnikov izlet v Makedonijo. Takrat sem ga imela čast poslušati tudi po večkrat na dan. Ko smo se z avtobusom cijazili počez in povprek po makedonskih cestah, so se na zadnjih sedežih zbrali najbolj veseli pevci in pesmi ni bilo ne konca ne kraja. Tisti najbolj zagreti za bratstvo i jedinstvo bi bili ponosni, kako pisana pevska izbira jugoslovanskih narodov je bila na sporedu. Nekaj pesmi pa je fantom privrelo iz srca čisto spontano, ko jih je, nemočne, premetavalo na zadnjih sedežih v avtobusu. Ena takih, ki se je kar naprej ponavljala, je bila:

»Po cesti skače kamenje,
morda je slabo znamenje,
rana ura zlata ura,
tra lala lala!«

Poznavajoč torej pevsko umetnost kolega dr. Gorazda, mi ni bilo nenavadno, kako izjemen je bil njegov pevski nastop v Goričanah, takrat ko smo proslavljali doktorat dr. Kuharja. Čeprav je oponašal Armstronga, smo si bili ob koncu nastopa vsi, ki smo ga poslušali, edini, da je bil bistveno boljši od originala. Menila sem zatorej, da ga nastopi v *Muzejski Zarji* niso privlačili prav zaradi tega, ker je bil že preverjen solist. Emilija in jaz sva bili absolutno brez posluha. Kadar sem nastopila z *Muzejsko Zarjo*, mi je bilo vedno nerodno, ko sem se poslušala in obenem pogledovala soseda, če tudi on sliši, kako kvarim melodijo. Pomanjkanje pevskega glasu Emiliji ni škodilo, ker ga je nadomestila z deklamiranjem. Ob novoletnih slavnih smo komaj čakali, da nam pove, »z občutkom!« kako Puškinovo pesem. In to v ruščini! Ruski jezik in literatura sta bila njeni večni ljubezni. »To sem podedovala od dedka, ki je bil med prvo vojno v Rusiji in sta bila z Josipom Vidmarjem 'krigskolega'!«

Zdaj je minilo od tistih dogodkov že mnogo let. Kolektiv v muzeju se je tako spremenil, pomladil in tudi pomnožil, da so njihove zabave drugačne. Tiste sobe v starem muzeju na Prešernovi ni več, mizo razkošja in obilja so podrli, kdo ve, kje je končala? Ob odprtih razstav pojejo najeti pevci in zbori.

Tukaj se za zdaj nehavajo »doneski« k zgodovini SEM. Nadaljevanje bo odvisno od dobrohotnosti bralcev.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 1. 8. 2005

»PRILAGODLJIVOST IN USTVARJALNOST«

INTERVJU S PEGGY BULGER, AMERIŠKO FOLKLORISTKO

Peggy A. Bulger je direktorica Ameriškega centra za način življenja pri Kongresni knjižnici v Washingtonu (American Folklife Center at the Library of Congress) in druga oseba na tem položaju, odkar je ameriški Kongres leta 1976 ustanovil Center. Je Newyorčanka, ki je diplomirala iz upodablajočih umetnosti na Univerzi New York v Albanyju, magistrirala iz folkloristike na univerzi v Zahodnem Kentuckyju in doktorirala na Univerzi v Pensilvaniji. Delovala je kot folkloristka, svetovalka, producentka in več kot trideset let dokumentirala način življenja ter razvijala in upravljala folkloristične programe. Bila je državna koordinatorica za ljudsko umetnost na Floridi (1976–79), sekretarka Floridskega programa za preučevanje načina življenja (1979–89), programska koordinatorica, direktorica in višja svetovalka Južne zveze za umetnost (1989–99). Zdaj je direktorica Ameriškega centra za način življenja, ustanove z najobširnejšimi pisnimi, zvočnimi in slikovnimi arhivi na področju ljudske kulture in folklore v ZDA.

V soavtorstvu je napisala delo *South Florida Folklife* (1994), uredila zbornik *Musical Roots of the South* (1992), bila producentka mnogih video posnetkov: *Music Masters & Rhythm Kings* (1993), *Every Island Has Its Own Songs: The Tsimouris Family of Tarpon Springs* (1988), *Fishing All My Days: Maritime Traditions of Florida's Shrimpers* (1985) in številnih drugih posnetkov (*Deep South Musical Roots Tour, 1992 in Drop On Down in Florida*, 1981). Je članica več profesionalnih združenj, leta 2001 je bila predsednica Ameriškega folklorističnega društva.

V februarju 2005 sta Peggy Bulger in Anne Lomax predavali na Univerzi v Ljubljani. V predavanju z naslovom *Dežela, kjer se je začel blues* sta predstavili delo ameriškega folklorista in enega največjih zbiralcev etnomuzikološkega gradiva Alana Lomaxa. Ker je Peggy odločna ženska in zavzeta raziskovalka, ki je name naredila dober vtis že prej, na konferencah American Folklore Society, sem jo nagovorila k temu intervjuju. Tako je nastal že drugi intervju v seriji, v kateri predstavljamo tuje raziskovalne in institucionalne izkušnje kolegov po svetu.¹

Peggy A. Bulger, ameriška folkloristka

Dr. Peggy Bulger, imate širok razpon delovanja na področju folkloristike, diplomirali pa ste pravzaprav iz upodablajočih umetnosti. Kaj vas je zaneslo v folkloristiko in zakaj ste v tej stroki tudi ostali?

Že kot študentka so me zanimali izdelki domače in umetnostne obrti, od svojega trinajstega leta pa sem tudi igrala kitaro v skupini, ki je oživljala ljudsko glasbo. Toda takrat sploh nisem imela pojma, da obstaja tudi kaka znanstvena disciplina folkloristika! Po diplomi sem bila najprej hotelska receptorka, ker je bila to edina služba, ki sem jo tedaj uspela dobiti z diplomom iz umetnostne zgodovine. Toda ko sem nekoč prelistavala brošuro o muzealstvu, sem našla v njej razpis za diplomiranega folklorista. To je bilo leta 1976, ko so ZDA slavile dvestoletnico svojega obstoja in ko so knjižnice, muzeji in državne agencije poskušale pomagati, da bi se ohranila in kar najbolje interpretirala naša dediščina. Po tem odkritju sem vpisala podiplomski študij iz folkloristike in se nikoli več nisem ozirala nazaj. Folkloristika zdaj izpolnjuje večino mojih osrednjih interesov.

V vaših prvih službenih letih, ko ste delovali kot folkloristka, ste bili veliko na terenu in ste dokumentirali ljudske umetnike v različnih ameriških državah. To je verjetno velika priložnost in izziv za mladega folklorista, namreč, da se ozre po številnih možnostih, ki jih nudi ta disciplina. Kakšne so bile te vaše izkušnje?

Imela sem veliko srečo, da sem v eni od svojih prvih služb v stroki delala kot državna koordinatorica za ljudsko umetnost na Floridi. Takrat sem ogromno potovala po državi in doku-

¹ Prim. Mojca Ramšak, »Srce mojih raziskav so ljudje«, intervju s prof. dr. Jackom Santinom, ameriškim folkloristom. Glasnik slovenskega etnološkega društva 45/2005, št. 3, 35–41.

mentirala ljudske umetnike, pa tudi umetnike, ki so nastopili na floridskem etnofestivalu. Srečala sem čudovite ljudi in odkrila, da je Florida dom številnih etničnih skupin in da je njihova tradicionalna kultura v tej državi še kako živa in prisotna. Mesto Masaryktown so na primer ustanovili Čehi in ga poimenovali po utemeljitelju češke neodvisnosti. Tam sem našla veliko tradicionalnih plesalcev, vezilj, izdelovalcev pisank ter tradicionalnih kuhinj. Mnoga mesta so naseljevali tradicionalni nosilci tradicije, na primer Grki v Tarpon Springsu, Finci ob jezeru Lake Worth, Poljaki v Bellevillu in nekaj Kubancev v Miamiu.

Čeprav ste delali za številne ustanove, ste delovali tudi kot samostojna folkloristka. Po magisteriju iz folkloristike v Zahodnem Kentuckyju ste dobili službo kot ustna zgodovinarica v Albanyu, potem ste bili koordinatorka za ljudsko umetnost na Floridi, sekretarka floridskega programa za način življenja, direktorica in višja svetovalka Južne zveze za umetnost in direktorica Ameriškega centra za način življenja. Vaša delovna kariera tudi po opravljenem doktoratu kaže, da je zelo pomembno, da folkloristi ostanejo odprti in prilagodljivi. V sektorju tako imenovane javne folkloristike ste bili političarka, direktorica, ustanoviteljica skladov, producentka. Kaj bi svetovali folkloristom oziroma pri nas etnologom na začetku njihove kariere ali pa takrat, ko se srečajo s problemom nezaposlenosti?

Zelo se strinjam z vami. Poklic folklorista zahteva tudi veliko prilagodljivosti in ustvarjalnosti. Za razliko od medicinskih sester, učiteljev, odvetnikov, zdravnikov itd., mora folklorist svoje delo na terenu najti sam, kajti teren nikoli ne pride k tebi. Ali drugače: folkloristično vzgojo in znanje je treba preverjati v areni. Veščine, ki jih pridobimo s študijem folkloristike, so neprecenljive v številnih drugih poklicnih situacijah. Kot folklorist lahko delate v umetniških ustanovah, muzejih, knjižnicah, šolstvu, socialnem skrbstvu, zgodovinskih ustanovah. Ko mlad folklorist začne svojo poklicno pot, si je ne sme preveč zožiti, ampak je bolje, da ostane odprt tudi za tiste profesionalne situacije, ki ga bodo naučile še dodatnih veščin, na katere bo lahko apliciral svoje znanje.

Zdaj ste direktorica Ameriškega centra za način življenja v Washingtonu in ste druga oseba na tem položaju, odkar je ameriški kongres leta 1976 ustanovil Center. Kakšne so vaše vizije v tej ustanovi?

Moram priznati, da ima Ameriški center za način življenja čudovito osebje, ki s svojimi talenti in sposobnostmi veliko pripomore k uspešnosti. Upam, da ustvarjam tako vzdušje, da kolegi lahko strokovno rastejo in hkrati izpolnjujejo poslanstvo Centra. Naše najpomembnejše delo je ohranjati in vzdrževati neprecenljive zbirke ter omogočiti, da bodo dostopne raziskovalcem in drugi javnosti. Ker smo vodilna folkloristična ustanova v celotnem severnoameriškem prostoru, skrbimo tudi za negovanje bistvenih predmetnih vprašanj v stroki. Iz leta 1928 smo podedovali arhiv ameriških ljudskih pesmi, ki je še danes osrednji arhiv našega centra. V njem hranimo zbirke antropologov, folkloristov in etnomuzikologov. To je hkrati tudi največji arhiv terenskih posnetkov na svetu, in še vedno raste.

V Ljubljani ste februarja 2005 predavali z Anne Lomax; predavanje ste naslovili »Dežela, kjer se je začel blues«, enako kot je naslov knjigi Alana Lomaxa iz leta 1993. V predavanju ste slikovno in zvočno prikazali njegovo terensko delo na jugu ZDA. Od leta 2004 je njegova zbirka ljudskih pesmi del vašega Centra. Roger Abrahams je nekoč izjavil o Lomaxu, da je on najbolj odgovoren za veliko zanimanje Američanov za ljudsko pesem v 20. stoletju. Kako se po vašem mnenju glasbena tradicija vrača v vsakdanje življenje? Zakaj sta ljudska kultura in tradicija moderni?

Izvrstnost v umetnosti ni nikoli iz mode. Enako kot je Bach popularen po tolikih generacijah, sta tudi blues in bluegrass. Zanimivo je slišati variacije, ki so nastale v zadnjih letih, kjer je recimo pop zvezda Moby predelal nekatere tradicionalne posnetke bluesa, ki jih je zbral Lomax in kako so ti pristali na lestvicah priljubljenih v nekoliko novejši obliki. Eksplozija ljudske glasbe ima več opraviti z Lomaxom, ki je to glasbo približal poslušalcem kot pa s spremembo okusa.

Projekt »Zgodovina veteranov« v vašem Centru poteka od leta 2000. Za njegove potrebe zbirate in ohranjate osebna poročila veteranov, ki so bili v prvi in drugi svetovni vojni, korejski vojni (1950–1955), vietnamski vojni (1961–1975), vojni v perzijskem zalivu (1990–1995) ali v Afganistanu in Iraku od leta 2001. Prav tako zbirate osebna poročila ameriških državljanov, ki so bili aktivno udeleženi denimo v vojaški industriji in so bili letalski inštruktorji ali zdravstveno osebje. To je projekt ustne zgodovine, ker Center ne zbira predmetov, povezanih z vojno, pač pa samo »nenavadne vojne zgodbe navadnih ljudi«. Tako delo zahteva koherentno skupino sodelavcev. Ali je to splošna orientacija vašega Centra, da namreč spodbujate skupinsko raziskovalno delo bolj kot individualne raziskave?

V našem Centru ljudi za terensko delo usposabljam v poletnih šolah, na terenu pa delajo skupine dokumentalistov, ki vključujejo folkloriste, fotografe, snemalce zvoka itd. To je idealno. Pri projektu »Zgodovina veteranov« pa smo ubrali drug pristop. To je namreč projekt, kjer sodelujejo v glavnem prostovoljci iz različnih skupnosti, ki dokumentirajo veterane. Projekt je še posebej prilagojen mladim iz srednjih šol; ti sprašujejo starejšo generacijo, ki se je borila v drugi svetovni vojni. Naša prizadevanja so resnično velika in da bi vključili kar se da veliko skupnosti, prostovoljcem dajemo preprosta navodila. Do sedaj smo zbrali več kot 30.000 intervjujev, ampak to je samo kaplja v morje. Mimogrede, zbiramo tudi zgodbe tistih, ki zaradi ugovora vesti niso sodelovali v vojnah.

V Centru hranimo tudi zvočne posnetke, ki so bili narejeni 8. decembra 1941, dan po tem, ko je bil napaden Pearl Harbor. Takrat je bil predstojnik arhiva Alan Lomax in takrat je kakih dvanajst folkloristov zbiralo terenske podatke po vsej Ameriki. Nemudoma jim je poslal telegram s sporočilom, naj prenehajo s trenutnim terenskim delom in naj začnejo spraševati ljudi o tem, kaj menijo o napadu na ZDA in vojni napovedi. Te izpovedi so dejansko prvi zabeležen odziv Američanov po Pearl Harborju.

Tudi dan po napadu na newyorška nebotičnika leta 2001 je naša ekipa reagirala podobno. Ni nam bilo treba poslati tel-

egramov, poslali pa smo elektronska sporočila 450 folkloristom, s prošnjo, da začnejo zbirati odzive ljudi. Brezplačno seveda, saj proračun takih izrednih razmer ni predvideval. Zdaj imamo posnetih okoli 800 ur pogovorov z Aljaske, s Floride in iz drugih držav, kar je izredno pomemben vir, saj so se mediji v glavnem osredotočali na New York in Washington, ne pa denimo na Inuite z Aljaske in njihovo skrb, da bo naslednja tarča terorističnih napadov njihov naftovod. Vsi Američani so se počutili, kot da bodo oni naslednja tarča in v tem oziru je ta zbirka res zanimiva.

Poleg teh ilustrativnih primerov hranimo tudi rokopise, video posnetke, fotografije itd. Naše zbirke dejansko hranijo ameriško dediščino vse od krpank do jabolčnih pit.

Kako pa to dediščino predstavljate v javnosti?

Kar se glasbe tiče, smo izdali več serij zgoščenk, ki ohranjajo zvočno gradivo vse tja do 30. let 20. stoletja in še nikoli niso bile javno predvajane. Organiziramo veliko koncertov, simpozijev in razstav, na naši spletni strani najdete digitalizirane zbirke, trenutno imamo 19 zbirk na internetu, odkoder si lahko uporabniki presnamejo zvočne posnetke, fotografije, pogledajo v rokopise ali transkripcije. Izredno pomembno se nam zdi, da ima lahko vsak dostop do zbirk Kongresne knjižnice od doma, zato se trudimo digitalizirati vse naše zbirke.

Kako utemeljujete pomen ohranjanja in predstavljanja zvočne dediščine pri donatorjih?

Zvok je del nematerialne dediščine, ni opeka ali možnar. Večina ljudi razume, zakaj je treba ohraniti katedralo, ne pa, kako minljivi so zvočni posnetki. Predstavljajte si, da nikoli ne bi imeli možnosti slišati emocionalnega poudarka Martina Luthra Kinga mlajšega v njegovem znamenitem govoru »*I have a dream*« oziroma da bi transkript tega govora lahko samo brali. To ni isto, mar ne? In predstavljate si, kako čudovito bi bilo, če bi lahko slišali glas Abrahama Lincolna. Zato je tako pomembno, da se ljudje zavedajo, kako kratkotrajen del dediščine je zvok in zakaj je tako pomembno, da tehniki iznajdejo tak način shranjevanja zvočnih posnetkov, ki bo uporaben vsaj 200 let.

Leta 2001 ste bili predsednica Ameriškega folklorističnega društva (American Folklore Society). Kako ste povezali številne različne perspektive, ki sobivajo v ameriški folkloristiki danes? Kakšen je bil vaš delovni načrt?

Na kratko – moj načrt je bil spodbuditi AFS, da bi se vključil v čim več pomembnih področij vsakdanjika, da bi naše znanje in edinstvene veščine uporabljali pri reševanju političnih, družbenih in ekonomskih problemov, s katerimi se soočamo. Še vedno sem zelo prepričana, da moramo biti onkraj samega zbiranja, da so potrebne temeljite analize zbranega, da je treba čim več objavljati. Folkloristi imamo namreč veščine za raziskovanje in vpoglede v številne vidike vsakdanjega življenja. Ti vidiki so zelo pomembni za mednarodne in domače debate.

V letu 2002 je vaš Center postal del uradne delegacije Medvladne komisije za genetske vire, tradicionalno znanje in folkloro, ki deluje znotraj Svetovne organizacije za intelektualno lastnino. Povejte nam, prosim, kak primer uspešne lokalne ali regionalne zakonodaje, ki ščiti pravice tradicionalnih skupnosti in umetnikov.

Pred kratkim je New York Times poročal o primeru »Thermo Trilogy«, mednarodni farmacevtski tvrdki, ki se je s tem, da je patentirala semena svetega indijskega drevesa, ukvarjala z biopiratom. To bi pomenilo, da bi Indijci, ki ta semena uporabljajo že več generacij, morali plačati omenjeni tvrdki za njihovo uporabo, četudi so medicinski učinki tega drevesa Indijcem znani že stoletja. S pričanji folkloristov, antropologov in domačinov samih je Evropski patentni urad preklical patent, da bi »ohranil tradicionalno znanje in prakse«. To je velika zmaga in folkloristi morajo pomagati tradicionalnim skupnostim ščititi njihovo tradicionalno znanje in njihovo folkloro pred različnimi piratskimi manevri.

Kako pa vaš Center dokumentira tako imenovane izginjajoče kulture?

Že od začetka človeštva kulture izginjajo in se spreminjajo. Tega spreminjanja ni mogoče zaustaviti in ga tudi ne želimo. Pomembno pa je, da ohranimo kulturo s tem, da jo dokumentiramo. Kulture ne moremo ohraniti na isti način kot katedrale, lahko pa dokumentiramo njene spremembe. Spremembe so stalnica v vsaki skupnosti in če jih uspemo dokumentirati vsaj skozi nekaj generacij, lahko razumemo kulturo na način, kot je ne bi nihče drug, ki nima tega vpogleda.

Peggy Bulger, hvala za ta pogovor in vaše dragocene izkušnje.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 4. 12. 2005

KROG NOVIH ZAMISLI

Novoustanovljeno združenje »Kula« pre-sega razlike med etnologijo, antropologijo in drugimi sorodnimi vedami

Matej Vranješ, novi predsednik »Kule«, je volivce navdušil s kratkim in spontanim nagovorom. Foto: Jaka Repič, 15. 12. 2005

Sredi decembra se je na ustanovnem občnem zboru Slovenskega etnološkega in antropološkega združenja »Kula« zbralo več kot 130 etnologov, antropologov, kulturologov in predstavnikov drugih sorodnih ved. Na živahni prireditvi v ljubljanskem Klubu mariborskih študentov, ki jo je popestrila vokalno-instrumentalna skupina »Kul-tura«, so udeleženci občnega zbora najprej potrdili predlog statuta, nato pa izglasovali še člane teles, ki bodo »Kulo« vodili do prvih rednih volitev na naslednjem občnem zboru.

Vzdušje je bilo najbolj napeto pri volitvah za predsednika. Za to mesto so se namreč potegovali trije: Peter Simonič in Jaka Repič (oba asistenta na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo ljubljanske Filozofske fakultete) ter Matej Vranješ s Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem. Prav slednji je občinstvo najbolj navdušil s kratko in spontano predstavitvijo in si na veliko presenečenje udeležencev občnega zbora zagotovil zmago ter postal prvi

predsednik »Kule«. »V kandidaturo sem privolil, ker se zavedam, da nastaja odprto združenje,« pojasnjuje Vranješ, »zato se mi je zdelo prav, da niso zraven samo ljudje iz ene inštitucije.« Dodaja, da je bil tudi sam zelo presenečen nad izidom volitev, skrivaj pa je zmago vseeno pričakoval, saj je bilo med občinstvom veliko študentov, ki po njegovih besedah radi vidijo nove obraze in so zato instinktivno glasovali zanj.

Kandidate za druge organe združenja je občni zbor z glasovanjem le potrdil. Poleg predsednika bodo tako v petčlanskem izvršnem odboru sedeli še Ralf Čeplak Mencin iz Slovenskega etnografskega muzeja, Alenka Janko Spreizer s kopske Fakultete za humanistične študije, mlada raziskovalka Alenka Bartulović s Filozofske fakultete ter študent etnologije in kulturne antropologije Primož Primec. Delovanje izvršnega odbora bodo spremljali člani nadzornega odbora Rajko Muršič, Jože Hudales in Tonči Kuzmanič, o etičnih dilemah in drugih morebitnih sporih bodo razsojali Boštjan Kravanja, Miha Kozorog in Mojca Ramšak, tajnica združenja pa bo Nataša Visočnik.

Združenje za 21. stoletje

Pa je novo slovensko združenje res potrebno? Glede na velik priliv članov in odziv interesentov je odgovor nedvomno pritrdilen. »Kula« namreč predstavlja nov način povezovanja etnologov, antropologov, kulturologov, sociologov kulture in predstavnikov drugih sorodnih ved, saj je zasnovana kot decentralizirana in fleksibilna organizacija, ki je prilagojena hitrim spremembam in drugim zahtevam sodobnega časa. Člani združenja lahko tako sami zberejo ad hoc ekipo enako mislečih in zamisli uresničujejo čim bolj samostojno. Da bo »Kula« odprta projektna platforma, ki bo delovala brez odvečnega nadzora in nepotrebnih nasvetov z vrha, pa zagotavlja tudi novi predsednik Matej Vranješ.

Pomembna novost združenja »Kula« je tudi aktivno sodelovanje članov s pomočjo sodobne informacijske in komunikacijske tehnologije, kar po eni strani pomeni cenejše obveščanje, po drugi pa omogoča hitrejšo izmenjavo novic in podatkov. Prvi koraki na tem področju so že storjeni, saj na spletu poskusno deluje stran www.kula.si, zaživel pa je tudi spletni forum, na katerem je doslej registriranih že skoraj sedemdeset uporabnikov, ki vsak dan razpravljajo o strokovnih in znanstvenih pa tudi bolj poljudnih temah s področja etnologije, antropologije, kulturologije ...

Najbolj vroča tema na spletnem forumu so zaposlitve, ki so, kot kaže, pereč problem predvsem za študente in nove

diplomante. Prav zaposlitveno svetovanje bo ena od osrednjih dejavnosti »Kule«. Člani združenja bodo s skupnimi močmi oziroma z mrežo naslovov in poznanstev skušali poiskati delo za kolege in kolegice, ki se po študiju – ali pa tudi pozneje – znajdejo brez službe. Združenje pa bo poleg tega delovalo tudi kot lobistična skupina, ki bo skušala izboljšati ugled etnologije, antropologije in sorodnih ved tako v javnem kot v zasebnem sektorju.

»Kula« brez meja

»Kula« načrtuje tudi izdajanje informativnega biltena, sprva v elektronski različici, pozneje pa bodo skušali izdajati še znanstveno revijo. Eden od načrtov združenja je še vsakoletno podeljevanje nagrade »mana« za odpiranje novih polj v znanosti in podeljevanje »Brumnove nagrade« za etične dosežke na področju medkulturnih stikov. Poleg tega načrtujejo še seminarje in druga strokovnoznanstvena srečanja. Prvo takšno srečanje bo predvidoma že spomladi v Novi Gorici, kjer bo v okviru seminarja Roaming Anthropology / Potujoča antropologija, ki ga pripravljajo študenti iz Skopja, Beograda, Zagreba in Ljubljane, prireditev z naslovom »Tito – stara ikona v novih kontekstih«.

Tovrstno sodelovanje študentov in študentk iz nekdanje Jugoslavije nakazuje še eno od usmeritev Slovenskega etnološkega in antropološkega združenja »Kula« – preseganje meja. Združenje namreč ne ostaja zaprto v nacionalnih okvirih, temveč medse vključuje tudi člane iz tujine, ki lahko pomembno prispevajo k izmenjavi informacij in zamisli na globalni ravni.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 23. 12. 2005

Vokalno-instrumentalna skupina »Kul-tura« je odprla občni zbor združenja »Kula«. Foto: Jaka Repič, 15. 12. 2005

Več kot 130 udeležencev ustanovnega občnega zbora se je v ljubljanskem Klubu mariborskih študentov zabavalo še po koncu uradnega dela. Foto: Jaka Repič, 15. 12. 2005

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

doc. dr.

Mojca Ramšak

MARIJA MAKAROVIČ: KORTE IN KORČANI

Samozaložba, Korte – Trögern 2005, 690 str.,
ilustr.

Raziskovanju mejnih in izginjajočih naselij je dr. Marija Makarovič nadvse naklonjena, saj je monografsko obdelala že šest takih naselij, med drugim na slovensko-hrvaški meji: Predgrad (1985), Babno polje (1999) in Osilnico pri Kočevju (2002), na slovensko-avstrijski meji Strojno (1982), na avstrijsko-slovenski meji Sele (1994) in v najnovejši knjigi še Korte (2005). Njene monografske obravnave sledijo enotnemu miselnemu vzorcu, ki predstavlja Kraj in Krajane, taki so tudi naslovi omenjenih monografij (*Predgrad in Predgrajci*, *Strojna in Strojanci*, *Sele in Selani*, *Korte in Korčani*). Te monografije so temeljna dela, ki prikazujejo gospodarski in družbeni razvoj, od družinskega, vaškega do društvenega življenja v posameznih krajih, s čimer je pripomogla tudi k novemu ali drugačnemu vrednotenju etnološke dediščine v posameznih krajih.

Pri nastanku marsikatero svoje znanstvene monografije se je dr. Marija Makarovič odrekla honorarju, samo da bi knjiga lahko izšla, ali pa je s honorarjem financirala raziskavo naslednje knjige. Enako je bilo tudi pri *Kortah in Korčanih*.

Kortam, majhnemu gorskemu kraju na višini okoli 1000 metrov na avstrijskem Koroškem v občini Železna Kapla Bela, kamor je s posebno ljubeznijo odhajala na teren od leta 2001, je Makarovičeva izredno naklonjena. Njena pripovedovanja o tem kraju in ljudeh so bila med terenskim delom pogosto skrivnostna, vedela sem le, da je to kraj njene najnovejše

raziskovalne radosti, kraj sredi čudovite narave, da je tja odhajala s taksijem iz Ljubljane prek Jezerskega na lastne stroške in da ni dopustila, da bi ji katera od koroških institucij nudila boljše zavetje, kot ga je sama našla pri Korčanih. To je tudi kraj, ki v vsej svoji zgodovini ne beleži, da bi kdo od domačinov naredil samomor, in kraj, v katerem se je število prebivalcev od leta 1880, ko jih je bilo največ – 120, leta 2005 zmanjšalo na 23.

Produkt etnološkega udinjanja oz. dninarstva Marije Makarovič na Kortah, med katerim je za streho nad glavo in hrano napisala monografsko raziskavo, je, podobno kot raziskave v drugih krajih na avstrijskem Koroškem, nastal na pobudo krajevnega kulturnega društva. Pri tem je bila velika želja Marije Makarovič napisati narodopisno sago, podobno Galsworthyemu romanu *Saga o Forsythih*. Na primeru Kort je to saga o Kortah in osemnajstih Korčanih oziroma njihovih rodovih na samotnih kmetijah, ki so poleg avtorice tudi omogočili raziskavo in njen izid. Zato je tudi celotna naklada 600 izvodov last vseh avtorjev, pri katerih se knjigo za ceno 50 evrov tudi da kupiti, poleg tega pa je knjiga na voljo tudi še v župnišču v Železni Kapli.

Ta neobičajen tržni pristop za boglonaj je sicer lahko vir posmeha pri trenutnih slovenskih reformatorjih (ki nameravajo že itak predrage knjige dodatno obdavčiti še za 20 odstotkov), lahko pa ga razumemo tudi drugače, tako kot pomen svojih etnoloških knjig razume Marija Makarovič. Te so vedno namenjene ljudem s terena, pripovedovalcem in tistim, ki vidi-jo smisel v njihovih zapisanih in interpretiranih besedah, ker se prepoznavajo v tujih usodah in zgodbah. In prav v povednosti teh lokalnih smislov bivanja Makarovičeva daleč presega novodobno omejenost, ki je, razen v finančnih rokohitrstvih ter moralno spornih odločitvah, izredno kratkovidna.

V monografiji, ki zgodovinsko sega najdlje v prvo polovico 16. stoletja, Makarovičeva pisne vire o kraju ali o prebivalcih prepleta in kontrastira s spomini Korčanov. V prvem delu najprej diahrono oriše življenje in kulturo od prve omembe kraja do konca 20. stoletja, nato pa obravnava še prebivalstvo, družbeno in poklicno sestavo, naselbinsko zasnovu in stavbarstvo, vire preživljanja kmečkih družin in kmetijske vire preživljanja delavskih družin, družinsko življenje, medsebojne stike in družabno življenje, zdravstveno kulturo ter versko življenje. To je struktura poglavij, ki nam je znana že iz drugih monografij Marije Makarovič in je po besedah avtorice namenoma enaka. Vsako od poglavij je bogato ilustrirano ter dokumentirano s fotografijami. Prostoročne risbe kmečkega orodja, ki jih je narisala Anita Bowen, so na koncu knjige še fotografsko dokumentirane in so v bistvu manjši katalog orodja, posodja ali gospodinjskih priprav.

Drugo poglavje sledi orisu življenja in kulture v Kortah še na način narodopisne družinske monografije ali družinske sage posameznih koroških kmetij in kajž. Pred vsako od teh sag so uvodne besede avtorice, ki je na podlagi Franciscejskega katastra, drugih arhivskih virov in izpiskov iz matičnih knjig predstavila kmetijo, njene lastnike, gospodarstvo, stavbe in usode ter migracije družinskih članov rodu ter poslov, gostačev idr. Temu sledijo tematsko strukturirane življenjske zgodbe Korčanov, ki so tudi opremljene s fotografijami. Tudi te zgodbe so po svoji zgradbi enake življenjskim zgodbam, ki jih

je Makarovičeva zbirala in urejala na avstrijskem Koroškem in slovenskem Štajerskem, Pomurju, na Kočevskem, na Notranjskem in na Primorskem.

S tem načinom ureditve knjige je Makarovičeva pravzaprav dosegla dvojno primerljivost. Na eni strani se prvo poglavje navezuje na njene prejšnje krajevne monografije in bi lahko bilo celo zaključena celota ali prva knjiga, na drugi strani pa imamo v drugem delu nov korpus besedil oz. zgodovinsko dokumentiranih življenjskih zgodb, zopet urejenih in primerljivih po dosedanjih standardih, ki jih je v začetku devetdesetih z urejanjem zbirke *Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev* vpeljala prav sama.

Zato lahko rečemo, da je tudi s tem petletnim brskanjem po Koroškem deželnem arhivu in Arhivu krške škofije v Celovcu, Okrajnem sodišču v Železni Kapli, urbarialnih virih, rojstnih, poročnih in mrljskih matičnih knjigah ter zbiranjem podatkov na terenu, Makarovičeva odlično zaokrožila filigranski pogled na kmečke in delavsko-kmečke družine Korčanov.

Tudi v tej najnovejši monografiji Marija Makarovič ostaja teoretsko zvesta svojemu značilnemu etnografskemu pristopu, ki pa ne pomeni metodološke negibčnosti, zaostajanja ali neproblemskega evidentiranja in obravnavanja zoženega predmeta etnologije. Prav nasprotno. Njena dosledna in vztrajna osredotočenost na podeželsko prebivalstvo ter občutek in znanje za povezovanje obširnega empiričnega gradiva, tvorita trden sistem, ki je po svoji povednosti v slovenski etnologiji nepresežen.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 4. 12. 2005

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

Iztok Ilič

ANTON FEINIG IN TATJANA FEINIG: FAMILIENNAMEN IN KÄRNTEN UND DEN BENACHBARTEN REGIONEN

Mohorjeva založba, Celovec 2005 Zbirka Studia Carinthiaca, 26

Dobro znani rek, ki so ga ob razpadanju in razkosavanju socialistične Jugoslavije zlorabljali velikosrbski nacionalisti, »Tam, kjer so srbski grobovi, je Srbija«, je s pravšnjo mero pietete in zgodovinskega spomina, razbremenjenega šovinističnega naboja, mogoče uporabiti tudi, ko govorimo o koroških Slovencih. Desettisoči njihovih grobov in nagrobnikov nemo pričajo, da svet severno od Karavank sicer ni bil v

tem smislu (samo) slovenski, vsekakor pa so tam skozi stoletja živeli številni rodovi Slovencev, v mnogih vaseh in zaselkih, ki jim današnja nestrpna lokalna politika ne privoščiti niti bolj ali manj simbolnih dvojezičnih krajevnih napisov, so bili še pred dvema, tremi ali vsaj štirimi generacijami tudi večinsko prebivalstvo. O tem zgovorno pričajo sicer znani, dejansko pa nepriznani podatki iz štetij prebivalstva.

Pričujoča knjiga raziskuje in razkriva, kaj je ostalo do naših dni. Ne na pokopališčih – ta sploh niso posebej omenjena, prav tako kot se ne sprašuje o različnih vidikih asimilacije – temveč nasploh v pisanju še nekaj desetletij nazaj večidel povsem slovenskih imen in priimkov ter v njihovem postopnem preoblikovanju. Ugledna koroška jezikoslovca, slavist in germanist Anton Feinig (1931, Sveče v Rožni dolini) in slavistka in anglistka Tatjana Feinig (1961, Celovec), sta na tem področju opravila veliko delo. Njuna zbirka družinskih imen, najdenih in zabeleženih na južnem avstrijskem Koroškem, sicer ni popolna, kot pravita sama avtorja, osredotočena pa je na imena s končnicami -ig, -ik, -iç (itsch) in -čiç (tschitsch).

»Naša imena,« poudarjata avtorja, »so dragocena kulturna dobrina in dediščina, ki je za identiteto vsakega človeka nadvse pomembna.« Večina imen, ki smo jih skupaj z večjim ali manjšim imetjem podedovali od prednikov, je nastala iz krščanskih krstnih ali svetniških imen, mnogo je manjšalnic, ljubkovalnih oblik in imen po očetu ali materi, ki jih praviloma ni mogoče razlikovati. »Številna imena,« še ugotavljata Anton

in Tatjana Feinig, »so zelo stara in so se obrusila ter zmaličila.« Predvsem nemški pisci so jih sčasoma spreminjali, ker jih niso razumeli: zapisali so jih po svoje, kakor so jih pač slišali. Avtorja navajata nekaj tovrstnih primerov: Antonič – Antonich – Antonč – Tonč – Tončič; Andritsch – Anderč – Andrejčič; Peter – Petritsch – Petrč – Peterz.

Poklicna imena, obravnavana v knjigi, so večinoma nemške izposojenke, npr.: Tišlar – Tišler – Misar; Schuster – Šuštar – Schusteritsch – Šušteršič; Kramer – Kramolc (Kramovc); Müller – Miller – Mlinarič – Mlinaritsch – Malač – Malatsch – Malatschnig – Millionig; Sattler – Zotlar itn.

Imena, ki so navezana na zemljo in povezana z naravo, so sprva pripadala ljudem, ki so zemljo krčili in obdelovali, npr.: Kopeing, Kaponig, Kopatsch; Zikulnig, Sekul, Sekol; Požarnig, Posarnig – Brandstätter; Rutar, Rauter, Ruttner; Lazar, Lassnig (laz, vaz = krčevina); Kališnik, Gallishnig (kališ = luža).

Posebni skupini sestavljajo imena, povezana z bivališčem, oziroma tista, ki povedo, od kod je nekdo prišel, npr.: Pichler – Hribernik; Gornig – Gornik – Goritschnig – Berger; Klančar – Klantschnig – Quantschnig – Glantschnig ter Bistričnik – Westritshnig – Feistritzer; Zlan – Ziljan – Gailer.

Mnogim oblikam imen je botroval potok, npr.: Potočnik, Pototschnig, Totschnig, Potokar, Bach, Pacher, Bachernig. Drugod je bila odločilna gospodarjeva telesna velikost: Gross – Velik – Klein – Lang – Malle – Mali, včasih celo barva las oziroma polti: Černic – Tschernitz – Schwarz – Sivec – Schiwitz – Kraus – Koder – Kodrič itn.

Pri razlagi izvora nekaterih družinskih imen sta morala avtorja, zlasti v primerih, kjer je v rabi polvokal, seči k podobnim hišnim in ledinskim imenom. Pojasnila sta tudi osnovna pravila pisave imen in opozorila na razlike v zapisih, ki so predvsem posledica dejstva, da so Slovenci tudi na Koroškem od protestantizma do srede 19. stoletja uporabljali bohoričico in da do takrat tudi ni bilo enoznačnih pravopisnih pravil. Čeprav se v večini primerov nista poglobljala v etimologijo, bodo njuna dognanja v veliko pomoč vsem koroškim rojakom in njihovim v veliki meri razseljenim potomcem, ki iščejo izvor svojega priimka in imena ter s tem svoje rodovne korenine.

Dolgoletno raziskovalno delo, ki sta ga opravila Anton in Tatjana Feinig ter strnila v knjigi *Familiennamen in Kärnten und den benachbarten Regionen*, je pomembno samo po sebi in obenem dragoceno izhodišče za nadaljnje, zlasti temeljiteje etimološke študije.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 27. 6. 2005

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

Iztok Ilich

CARLO MUCCI, SLOVENSKE MLEKARICE V TRŽIČU / LE LATTIAIE SLOVENE A MONFALCONE SKRD – ACRS JADRO, RONKE 2004

Slovenskim ženam in dekletom, ki so predvsem v prvi polovici minulega stoletja oskrbovale Trst z mlekom, maslom, s kruhom, z mesom, jajci ter drugimi domačimi pridelki in izdelki, je bilo posvečene nemalo strokovne in kulturne pozornosti. V literarnih delih o življenju Šavrinke, v okviru različnih zbornikov, v periodičnem tisku pa tudi v vrsti samostojnih monografij, kakršni sta na primer *Potepanje po poteh Šavrinke Marije Špele Ledinek* in *Nataše Rogelja* (Knjižnica SED, Ljubljana 2000) in *Škedenjska krušarica / Servola: La portatrice di pane* (Dom Jakoba Ukmarja, Trst 1987, 1989) Dušana Jakomina o časih, ko Škedenj še ni bil ena od tržaških četrti.

V Trst, ki je sredi 19. stoletja postal osrednje pristanišče habsburške monarhije, po »osvoboditvi« in »vrnitvi k Italiji« med obema svetovnima vojnoma pa pomembno izhodišče

za italijanizacijo in fašizacijo pridobljenih ozemelj na jugu, vzhodu in severu, so namreč vodile številne uhojene steze in poti tudi več deset kilometrov globoko iz kraškega in severnoistrskega, pretežno s Slovenci poseljenega podeželja. Nekatere so prej zavile proti danes slovenskim obalnim mestom, večina pa se jih je končala v Trstu. Svoj delež k prehranjevanju prebivalstva in delovanju mestne infrastrukture so seveda prispevali tudi moški, zlasti ribiči, oglarji, ledarji, kamnarji in pristaniški težaki.

Manj znano širši javnosti pa je, da se je že pred prvo svetovno vojno podobna povezava spletla in več desetletij, natančneje do leta 1942, delovala tudi med ladjedelniškim in industrijskim Tržičem/Monfalcom in njegovim zaledjem. Pravzaprav je bolje reči, da je bila ta dejavnost manj znana, vse dokler je ni sklenil rešiti pred pozabo Carlo Mucci (tudi Karlo Mucic ali Mučič), sicer predavatelj elektronike in elektrotehnike na zavodu Jožef Stefan v Trstu, avtor slovenskih učbenikov za ta predmet, publicist, predsednik Slovenskega kulturnorekreativnega društva »Jadro«, urednik njegovega glasila *Jadro*, vodja Ženskega pevskega zbora iz Ronk itn.

Avtor poleg tega ugotavlja, da so nekatere podjetnejše mlekarice z menjalništvom širile svojo ponudbo tudi z izdelki in s pridelki iz Vipavske doline, s Tolminskega in od drugod. Po razmejitvi v letu 1947 se je povezava Tržiča z Lokvico na Krasu, Opatjim selom, Novo vasjo, Brestovico pri Komnu in drugimi vasmi na Komenskem Krasu pretrgala, z delom prav tako večinsko slovenskega spodnjega Krasa in južne Goriške z Devinom, Jamljami, Štivanom, Doberdobom, Medjo Vasjo, Mavhinjami, Devetaki in še nekaterimi naselji, ki so ostali v mejah italijanske države, pa se je v zmanjšanem obsegu nadaljevala še tja do šestdesetih let.

Po drugi vojni se je zaradi »železne zaves« močno skrčilo tudi z mlekarstvom povezano pastirstvo in sirarstvo, ki je temeljilo na sezonski selitvi čred goveda in zlasti drobnice. V teh zadnjih desetletjih mlekarice svojega dela skoraj niso več opravljale peš in z vozički ali pladnji in košarami (plenirji), ki so jih nosile na glavi, kot desetletja pred tem, ampak so imele kolesa, nekatere celo skuterje, kjer je bilo mogoče, pa so uporabljale tudi železniške povezave.

Monografija *Slovenske mlekarice v Tržiči / Le lattaie slovene a Monfalcone* tako zapolnjuje vrzel v našem vedenju o trdem boju prejšnjih rodov naših rojakov za obstanek in golo preživetje na jugozahodnem robu slovenskega narodnega ozemlja. V prvi vrsti seveda žensk, ki so se nemalokdaj odrekle šolanju in različnim poklicom, ki so celo zanemarjale vzgojo lastnih otrok, da so mogle s svojim požrtvovalnim delom brez počitnic in praznikov prispevati k družinskemu proračunu. S tem so posredno vplivale tudi na zaježitev izseljevanja iz vaških skupnosti na Goriškem in Komenskem Krasu ter storile velik korak k svoji emancipiranosti v patriarhalnem svetu, ki jih je obdajal.

Četudi te ženske, kot poudarja avtor, »niso bistveno vplivale na usodo sveta, so bile izredno pomembne za usodo kraškega človeka in velike branilke slovenskega jezika pri vzgoji svojih otrok. Mnoge so bile prave mučenice, ki so žrtvovalle svoja najlepša leta grenkemu kruhu mlekarjenja. Za marsikatero družino je bil to tudi edini vir zaslužka, zaradi katerega so večkrat celo odtegnile mleko ustom svojih lastnih otrok . . .

Njihov prispevek k vaškemu družinskemu gospodarstvu je bil sicer necenjen, a neprecenljiv.«

Muccijsva knjiga s skromnim podnaslovom *Prispevek k poznavanju časa in razmer, ko so kraške mlekarice hodile v Tržič* je plod dolgotrajnega temeljitega raziskovalnega dela. V prvem razdelku v več poglavjih prikazuje razvoj in značilnosti mlekarstva, opisuje odkup in prodajo mleka, odhod in povratek mlekaric, njihove poti in steze, predmete, ki so jih uporabljale, in potrebščine, ki so jih prinašale domov v zameno za mleko. Govori tudi o kontroli in porabi mleka ter o številnih drugih zanimivih podrobnostih.

Drugi razdelek prinaša povzetek prvega v italijanščini, tretji pa priča, kako se je Karlo Mucci med terenskim raziskovanjem na tržiško-laškem območju zavedel tudi nujnosti obravnave in evidentiranja družinskih in domačih imen mlekaric, ki dokazujejo njihovo slovensko identiteto, preden bi se ta pogreznila v brezno pozabe. Z veliko vnemo in ljubeznijo, čeprav brez ustrezne strokovne podkovanosti, mu je uspelo prehiteti čas. Iz blizu dvajsetih zaselkov in vasi je nanizal blizu dvesto šestdeset družinskih imen in domačih poimenovanj, ki nezadržno izginjajo. Zapisana so takšna, kakor so jih po spominu podali informatorji, večinoma starejše vaščanke in vaščani, kar pomeni, da podatki v vseh primerih niso povsem zanesljivi. Avtor se tudi zaveda, kako dobrodošla bi bila natančnejša študija o izvoru in pomenu družinskih imen in vzdevkov oziroma poimenovanj, povezanih z značilnimi držami in drugimi prepoznavnimi posebnostmi oseb in označevalnih dogodkov. Zbrano gradivo je v tem pogledu vsekakor imenitno izhodišče za bolj specializirane raziskovalce.

Muccijsvo besedilo, ki ga je v slovenščini obrusila Majda Artač Sturman, v tem svojevrstnem knjižnem spomeniku tržiškimi mlekaricam spremlja bogato, v tehničnem pogledu večinoma manj kakovostno, a zato nič manj pričevalno dragoceno ilustrativno gradivo: risbe Andrea Tonsiga ter fotografije in faksimili dokumentov iz družinskih, avtorjevega in drugih arhivov.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 27. 6. 2005

Recenzija, kritika/1.19

mag. Darja Skrt

FLOSARJI

V Mestnem kinu Metropol Celje je bila 20. 6. 2005 premierna projekcija dokumentarnega filma *Flosarji*, ki je navdušil številno občinstvo v dvorani. Osrednja tema in rdeča nit 50-minutnega filma je spust z vezanim splavom po rekah Savinji in Savi, od kraja Ljubno v Zgornji Savinjski dolini do Brežic ob Savi. Scenarij za film in besedilo je napisala etnologinja Tanja Roženberger Šega. Produkcijska hiša Visual production iz Celja je oktobra 2003 začela s snemanjem filma pod režijskim vodstvom Aleša Šege. Zaradi poškodbe enega od splavarjev se je snemanje zavleklo in tako je drugo polovico filma »prevzel« režiser Franci Slak.

Splavarjenje *Flosarjev* je pravzaprav potovanje v preteklost in soočanje ter obujanje kulturne dediščine, ki pušča sledove v nematerialnih plasteh naše kulture in načina življenja. Scenaristka Tanja Roženberger Šega niti za trenutek noče ustvarjati iluzije, da se v filmu nahajamo v nekem preteklem obdobju. Zavestno vključuje današnji čas in tako uspe prikazati, na kakšen način preteklo vedenje živi v sedanjem času. Znanje, ki ga zrela srednja generacija še ima kot dediščino očetov in dedov, prenaša naprej v »kulturno-turistični« obliki in na zabaven način. Avanturistu in turistu, ki ga »igra« (v bistvu pa to tudi v filmu in na resnični poti je) Bojan Emeršič, pa ga skozi nenačrtovane situacije na reki ponujata flosarja, in to brez posebnega predavanja in na življenjski način. V bistvu prav tako kot so nekoč starejši učili mladež na splavih.

Dokumentarni film lahko gledamo z različnih zornih kotov in resnično večplastno. Asketski off tekst nas ne utruja, pač pa nam ponuja ravno pravo mero informacij, ki jih kot gledalci moramo dobiti, da razumemo izvor splavarjenja ter njegovo »tehnično funkcioniranje«. Nato pa se umakne sliki in dogajanju, da trepetamo za junake spusta, se jim smejimo in jih tudi občudujemo. Na tak način nehote okusimo del atmosfere in načina življenja, ki se je v preteklosti odvijal na splavih. Sodobno dogajanje v ozadju (vlak, ki pelje po železnici skoraj vzporedno s splavom) nas vsake toliko časa opomni na čas, v katerem smo in nas reflektivno poveže s samim sabo, z zdajšnjim trenutkom in s preteklostjo. S tako formo filma in takim načinom pripovedovanja Tanja Roženberger Šega sledi svojim že začetim projektom, kjer želi današnjim generacijam na dostopen, veder, komunikativen, a hkrati informativen in strokovno izčrpen način posredovati del kulturne dediščine, ki še živo odzvanja v delu današnje populacije, a jih mlajše generacije ne poznajo več.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 7. 9. 2005

Inserta iz filma

TRIDESED

Slovensko etnološko društvo je bilo ustanovljeno 22. vinotoka 1975 v dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Od takrat je funkcijo društvenega predsednika opravljalo že trinajst oseb, in sicer sedem predsednic in šest predsednikov. To so bili: dr. Duša Krnel Umek (1975–1979 in 1997–2001), Julijan Strajnar (1979–1981), †dr. Ivan Sedej (1981), dr. Marko Terseglav (1981–1984), Ljudmila Bras (1984–1985), prof. dr. Božidar Jezernik (1985–1987), doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik (1987–1989), mag. Irena Keršič (1989–1991), mag. Marinka Dražumerič (1991–1993), dr. Mira Omerzel Mirit (1993–1995), Vladimir Knific (1995–1997), dr. Breda Čebulj Sajko (2001–2003), doc. dr. Aleš Gačnik (2003–2005), dr. Breda Čebulj Sajko (2005–?). Vodstvo SED se je odločilo, da jubilej zaznamujemo s posebnim praznovanjem, ki je potekalo med 17. in 19. oktobrom 2005 na različnih lokacijah v Ljubljani.

V razstavni hiši Slovenskega etnografskega muzeja je bilo v ponedeljek, 17. 10. 2005, svečano odprtje praznovanja tridesetletnice SED. Dr. Breda Čebulj Sajko, predsednica SED, in dr. Jelka Pirkovič, državna sekretarka Ministrstva za kulturo RS, sta pozdravili zbrano občinstvo.

Nato je besedo prevzel dr. Marko Terseglav, dolgoletni vsestranski sodelavec SED, nemalokrat tudi v vlogi, ki smo mu jo zaupali tokrat, torej v vlogi povezovalca na različnih društvenih in drugih etnoloških srečanjih. Člani ustanovnega občnega zbora so spregovorili o spominih, ki jih imajo na čas rojevanja Slovenskega etnološkega društva in povedali svoja mnenja o prehojeni tridesetletni poti.

Dr. Breda Čebulj Sajko in dr. Aleš Gačnik sta slavnostno podelila prve članske izkaznice. Prejeli so jih vsi ustanovni člani in častna člana, dr. Slavko Kremenšek in dr. Milko Matičetov. Slovenski etnografski muzej gosti Slovensko etnološko društvo, mu omogoča uporabo prostorov in nudi tudi marsikatero pomoč pri njegovem delovanju. V zahvalo je Sloven-

sko etnološko društvo finančno podprlo Sklad Muzejski čebelnjak, in to v vrednosti 30.000 slovenskih tolarjev. Direktorica muzeja, ga. Bojana Rogelj Škafar, in predsednica društva, dr. Breda Čebulj Sajko sta panjsko končnico skupaj namestili v Muzejski čebelnjak.

Razstavna hiša Slovenskega etnografskega muzeja kar kliče po razstavah. Tako sta avtorici razstave, ga. Mojca Račič Simončič in gdč. Melita Feltrin pripravili razstavo, ki zrcali odsev delovanja društva skozi trideset let. V razstavnem prostoru sta glavna urednica *Glasnika SED*, Alenka Černelič Krošelj, in odgovorna urednica *Glasnika SED*, Tita Porenta, predstavili zadnjo številko *GSED*, ki je vsa leta bil in je še vedno pomemben člen v delovanju društva, saj odraža smer-nice, ideje in inovacije leta, v katerem je izšel.

Kot se za rojstne dneve spodobi, so člani in obiskovalci upih-nili 30 svečk na torti in nazdravili s kapljico rujnega vina iz Ptujске kleti.

Kulturni program so oblikovali pevska skupina »Cintare« in folklorna skupina »COF. Med programom so se v ozadju vrtele fotografije izpred trideset let, malo mlajše in tiste, ki prikazujejo dogajanje SED v zadnjih letih. Celoten sklop praznovanja TrideSED (od 17. 10. do 19. 10. 2005) je bil izredno dobro medijsko pokrit. Članki in prispevki so bili objavljeni v *Delu*, *Dnevniku*, *Večeru* in na Slovenski tiskovni agenciji ter predvajani na TVSLO 1 – Izvir(n)i, v Odmevih, na Ognjišču, ... Vsekakor je imela največ dela predsednica SED, ki je vztrajno odgovarjala na vprašanja novinarjem in popularizirala etnologijo. V ozadju pa niso ostali Murkova nagrajenka, mag. Inja Smerdel, prejemnik Murkovga priznan-ja, prof. dr. Zmago Šmitek, in prejemnica Murkove listine, Vesna Guštin Grilanc.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 13. 12. 2005

SLOVENSKO *etnološko* DRUŠTVO
SLOVENE *ethnological* SOCIETY
TRIDESED
Slovensko etnološko društvo 1975–2005

Program prireditev med 17. in 19. oktobrom 2005

Prijazno vabljeni!

PONEDELJEK, 17. oktobra, ob 18h

Razstavna hiša Slovenskega etnografskega muzeja, Metelkova 2, Ljubljana

Svečana otvoritev praznovanja tridesetletnice SED

Pozdravni nagovori:

- dr. Breda Čebulj Sajko, predsednica SED
- dr. Jelka Pirkovič, državna sekretarka, Ministrstvo za kulturo RS
- gostje iz zamejstva in tujine

Trideset let SED v spominih članov ustanovnega občnega zbora SED

*Izročitev prvih članskih izkaznic SED častnima članoma SED
in članom ustanovnega občnega zbora SED*

Donacija SED v Sklad Muzejski čebeljak Slovenskega etnografskega muzeja

*Predstavitve nove številke Glasnika SED v objemu razstave **TRIDES&D***

Etnološko druženje v muzejski kavarni

Kulturni program: Cintare in folklorna skupina COF

Moderatorica: Adela Ramovš

TOREK, 18. oktobra, ob 11h

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF, Zavetiška 5, Ljubljana

Etnologija slovenskih etnologov (ogled dokumentarnega filma)

Kolokvij o razmerjih med znanostjo in stroko

Nastop študentskega pevskega zbora KUL-TURA

ob 18h

Razstavna hiša Slovenskega etnografskega muzeja, Metelkova 2, Ljubljana

Pogledi na Slovenski etnografski muzej: mnenja, razmišljanja, predlogi

SREDA, 19. oktobra, od 11h do 14h

**Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Inštitut za slovensko
narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 5, Ljubljana**

***Dan odprtih vrat Glasbenonarodopisnega inštituta in Inštituta
za slovensko narodopisje ZRC SAZU***

ob 18h

**Velika dvorana Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Novi trg 3/I., Ljubljana**

Svečana podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine za leto 2004

Etnološko druženje v gostilni »Mrak«

POZDRAVNI GOVOR PREDSEDNICE SED NA SVEČANOSTI OB PRAZNOVANJU TRIDESETLETNICE SED SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, 17. OKTOBER 2005

Drage kolegice in kolegi – etnologinje in etnologi, članice in člani Slovenskega etnološkega društva, ustanovni člani društva, spoštovana častna člana društva, vse dosedanje predsednice in predsedniki, spoštovane kolegice in kolegi iz zamejstva in tujine ter spoštovana gospa državna sekretarka Ministrstva za kulturo! Vsem vam in vsem drugim navzočim prav prijeten dober večer!

Moderatorica Adela Ramovš. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Ko človek vstopi v trideseto leto svoje starosti, pravimo, da je v zrelih letih. Pravimo, da je pred njim obdobje najplodovitejše ustvarjalnosti in življenjske moči. Marsikateri med nami, ki je že prehodil tri desetletja svoje življenjske poti, se tega obdobja spominja z veseljem v srcu, pa tudi z zavidanjem vsem tistim,

ki v ta leta šele vstopajo. Trideseta, čas izkušenj, ki se nam za vedno vtisnejo v spomin, za mnoge tudi čas prelomnih življenjskih odločitev, usodnih dogodkov in pomembnih usmeritev. Trideseta torej – ko se iz leta v leto namesto vihravih nepremišljenosti kalijo drobne, a večne življenjske modrosti.

Mar je tudi za naše druženje nastopil ta trenutek? Nemara bo tako.

Slovensko etnološko društvo, rojeno 22. oktobra 1975, je dopolnilo tretje desetletje svojega obstoja. Na današnji svečanosti med nami sedijo nekatere ustanovne članice in člani, naše kolegice in kolegi, ki so za mnoge predstavnike mlajših rodov etnologov in etnologinj še vedno stebri slovenske etnologije. Bili so pobudniki združitve Slovenskega etnografskega društva in Etnološkega društva Jugoslavije – podružnice za Slovenijo v novo Slovensko etnološko društvo, ki je bilo na sredo ob 11. uri rojeno pred tremi desetletji v veliki dvorani SAZU v Ljubljani. Na ustanovnem občnem zboru so bili začrtani programski temelji delovanja društva, ki so se v glavnih potezah ohranili vse do danes.

Temelj uspešnega delovanja so bile ves čas, poleg izvršnega odbora, delovne skupine. Njihovo delo je potekalo v skladu s smernicami etnološke vede, društvo je postalo tako rekoč povezovalni člen med vsemi etnološkimi institucijami ter med vsemi slovenskimi etnologinjami in etnologi. V tedanji Jugoslaviji se je povezovalo tudi s sorodnimi društvi iz drugih republik. Od svojega predhodnika Slovenskega etnografskega društva je podedovalo glasilo *Glasnik* in leta 1980 ustanovilo Knjižnico *Glasnika Slovenskega etnološkega društva*. Dejavne članice in člani, ki so tudi sicer krojili teoretična in metodološka vodila stroke, so bili pobudniki večine društvenih projektov, strokovnih in znanstvenih srečanj, tiskanja zbornikov, monografij. O vsem tem smo lahko izčrpn-

no brali v predzadnji dvojni številki *Glasnika*, v kateri so o preteklem društvenem dogajanju spregovorili skoraj vsi dose-danji predsedniki in predsednice. Zato danes ne bom govorila o že večkrat zapisanih zgodovinskih dejstvih in odmevnih društvenih prireditvah, temveč se mi prav v današnjem času in ob tej obletnici zdi pomembnejše spregovoriti o vlogi in pomenu društva za našo etnološko srenjo. To pa je neizbežno povezano z nostalgijo po študentskih letih.

Spominjam se, da smo imeli študenti slabih pet let po ustanovitvi društva, ko sem kot študentka Pedagoško znanstvene enote za etnologijo FF tudi sama postala njegova članica, pomembno vlogo pri udejanjanju društvenih akcij. Hoteli smo biti »zraven«, prisostvovati burnim strokovnim etnološkim večerom o ljudskem na »Wolfovi« ali na Inštitutu za slovensko narodopisje, v društvu smo se učili etnologije na debatnih etnoloških večerih pri »Mraku«, sodelovali smo pri pošiljanju *Glasnika*, ki smo ga v premajhni oddelčni knjižnici pakirali v kuverte in kupe glasil s kolesi ali peš nosili na ljubljansko glavno pošto. Za to delo smo bili nagrajani s številkami glasila ali z udeležbo na srečanjih drugih jugoslovanskih etnoloških društev. Tedaj smo se družili z vsemi tistimi, ki so društvo ustanovili in prav od njih smo za svoje naivno in iskreno zanimanje dobili prva priznanja v obliki objav svojih prvih etnoloških poskusov v *Glasniku*. Za nas je bilo društvo prostor enakopravnega druženja s pomembnimi ustvarjalci tedanje etnološke znanosti na Slovenskem. Bil je čas velikega zagona, konstruktivnih nasprotovanj in dokazovanj, čas entuziazma in mladostne zagnanosti. Prepletenost društvenega delovanja z delovanjem etnoloških ustanov, še zlasti z Oddelkom za etnologijo, kjer je društvo vse do konca devetdesetih let imelo tudi svoj sedež, je bilo nemalokdaj neločljivo. V takem vzdušju so minila osemdeseta leta, zagotovo ena najplodovitejših v zgodovini slovenske etnologije. Medsebojna povezanost članstva društva je temeljila na kolektivnem duhu, na pripadnosti in povezanosti etnološkega podmladka s starejšimi kolegi.

Ta navidez samozadostna drža društva je prerasla svoje okvire v prvi polovici devetdesetih let. Društveno delovanje je tedaj v sklopu večerov v Cankarjevem domu postalo prepoznavno tudi v širši slovenski javnosti, a tako uspešno žal le za krajši čas: po dvajsetletnici SED leta 1995, obeleženi s simpozijem *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*, je v etnologiji, kakor tudi v društvenem življenju, zavel nov veter, ki je prevetрил naša dotodanja etnološka metodološka izhodišča in predmet našega raziskovanja vsakdanjega življenja. To je bilo hkrati obdobje, ko smo se znašli v novih družbenih razmerah, mnogo bolj naklonjenih individualizmu. In kot zahteva vsak evolucijski proces, so na prizorišče dogajanja stopile nove generacije z novimi pogledi, med drugim tudi na delovanje društva, kar je v končni fazi postopoma vneslo v društveno dogajanje, še zlasti v drugi polovici devetdesetih let, navidezno umirjenost in ustaljenost aktivnosti. Le *Glasnik* je, podobno kot druga etnološka periodika, za krajši čas postal prizorišče soočanja kolegov z različnimi pogledi na etnologijo in kulturno antropologijo. V tem času, kot se zdi, je društvo svojo pozornost namenjalo delovanju etnologov in etnologinj v zamejstvu, s pridobitvijo

Dvorana v nadstropju Slovenskega etnografskega muzeja, v ospredju od leve proti desni Bojana Rogelj Škafar, dr. Jelka Pirkovič, dr. Breda Čebulj Sajko in doc. dr. Aleš Gačnik.
Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Slavostna govornica, državna sekretarka na Ministrstvu za kulturo RS, dr. Jelka Pirkovič, je prejela »društveno« številko *Glasnika SED 45/1, 2*. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Častna člana SED, dr. Milko Matičetov in prof. dr. Slavko Kremenšek, s prvo predsednico SED dr. Dušo Krnel - Umek.
Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Dr. Marko Terseglav se je pogovarjal z nekaterimi ustanovnimi člani SED. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

prostora v novi upravni stavbi Slovenskega etnografskega muzeja pa se je intenzivneje povežalo z muzealci in se na ta način nehote odmaknilo od nekaterih etnoloških ustanov, med njimi tudi od Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo in hkrati od večine študentske populacije.

Z nastopom tretjega tisočletja ter novega načina programskega in projektne financiranja društva s strani svojega zvestega financerja Ministrstva za kulturo smo ponovno stopili na pot širšega delovanja, tako po vsebini kot tematiki. Zaradi tega je bil naš prvi cilj v novem mandatnem obdobju povezovanje, in sicer povezovanje v različnih smereh: medgeneracijsko – predvsem povezava s študenti, medsebojno – znotraj članstva društva ter znotraj etnološke sfere, znotraj celotnega slovenskega etničnega ozemlja – preko pokrajinskih muzejev in inštitucij v zamejstvu, z ljubitelji etnologije, tako s posamezniki kot z društvi. Nenazadnje v ta namen letos že drugič poleg Murkove nagrade in Murkovega priznanja za izjemne dosežke v slovenski etnologiji podeljujemo tudi Murkovo listino, namenjeno ljubiteljem etnologije. Povezovanje pa smo razširili še na redna srečanja s sorodnimi stanovskimi društvi, kot je Slovensko muzejsko društvo, restavratorsko društvo, konservatorsko društvo ipd. Vse te povezave so že vzpostavljene in kažejo se že prvi pozitivni odmevi in rezultati.

Praznovanje društvenega jubileja pa je namenjeno predvsem medsebojnemu druženju in povezovanju. Druženje kot temeljna potreba človeka je za snovalce trenutnega društvenega pro-

Slavnostno akademijo so popestrile »Cintare«. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

grama nadvse prijetna dolžnost, ki jo skušamo vplesti v sleherno naše skupno srečanje. Uspešnost našega delovanja pravzaprav izhaja iz te potrebe. Trud, ki ga vlagamo v vsako naše snidenje, pa najsibo znanstveno, strokovno ali zgolj družabno, je nagrajeno, če je naše druženje prijetno in se ga že vnaprej veselimo. Predvsem iz tega razloga smo za vas pripravili tudi dogajanja med trodnevnim praznovanjem naše obletnice – projekta, ki smo ga poimenovali TrideSED. Z namenom, da bi se želje po poglobljenem in iskrenem medsebojnem sodelovanju slovenskih etnologov in etnologinj uresničile, smo v program našega praznovanja vključili vse osrednje etnološke ustanove v prestolnici (SEM, OEIKA, GNI ZRC SAZU, ISN ZRC SAZU) ter muzeje po Sloveniji (našemu vabilu so se prijazno odzvali kustosi in kustosinje, etnologi in etnologinje v Pokrajinskem muzeju v Celju, v Muzeju novejši zgodovine v Celju, v Trziškem muzeju, Koroškem pokrajinskem muzeju (tu so pripravili delavnice z etnološko vsebino), Posavskem muzeju Brežice, Gorenjskem muzeju, Loškem muzeju, v Muzejih radovljiške občine, v ljubljanskem Mestnem muzeju).

Drage kolegice in kolegi, spoštovani gosti!

Pravzaprav sem vam v tem svojem nagovoru hotela povedati naslednje: Biti član ali članica društva naj nam ne pomeni zgolj cehovske dolžnosti, naj nas trenutki druženja povežejo med seboj, pa čeprav smo si v marsičem različni. Naj društvo ostane še naprej odprto prizorišče različnih pogledov, plodnih strokovnih debat in nadvse prijetnih medsebojnih srečevanj. Naj bo v tem hitečem se vsakdanu čim manj zamujenih priložnosti za naša medsebojna snidenja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 7. 12. 2005

Vodja projekta, podpredsednik SED doc. dr. Aleš Gačnik, in predsednica SED dr. Breda Čebulj Sajko sta predstavila nove – prve društvene izkaznice. Foto: Alenka Čas, 17. oktober 2005

Prvi prejemnik, častni član SED dr. Milko Matičetov. Foto: Alenka Čas, 17. oktober 2005

Prva predsednica SED in ustanovna članica dr. Duša Krnel Umek. Foto: Alenka Čas, 17. oktober 2005

Tanja Tomažič, ustanovna članica. Foto: Alenka Čas, 17. oktober 2005

Anka Novak. Foto: Alenka Čas, 17. oktober 2005

Miran Vogel – o dogodku je obširno poročal kot etnolog in novinar časnika Delo. Foto: Alenka Čas, 17. oktober 2005

DONACIJA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA SLOVEN- SKEMU ETNOGRAFSKEMU MUZEJU

Bojana Rogelj Škafar, direktorica SEM in dr. Breda Čebulj Sajko, predsednica SED. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Slovenski etnografski muzej že od leta 1977 v svojih prostorih na Metelkovi 2 gosti Slovensko etnološko društvo. To je do leta 1963 delovalo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti, od koder se je skupaj z Oddelkom selilo na Zavetiško 5, konec devetdesetih let pa, kot že omenjeno, na Metelkovo 2. Tedaj je Društvo prvič v zgodovini svojega delovanja dobilo svojo društveno pisarno, sprva v prvem nadstropju upravne hiše SEM, pozneje pa v pritličju poleg knjižnice, kjer je še danes. Gostoljubnost, ki smo jo bili deležni v tem času in ki še vedno traja, sta društveni dejavnosti ves čas namenjali tako prejšnja direktorica SEM, mag. Inja Smerdel kot tudi Bojana Rogelj Škafar, sedanja direktorica SEM. Velikokrat pa so nam in nam še vedno pri izpeljavi različnih dogodkov pomagajo tudi posamezni sodelavci SEM. Tako še danes – in upamo, da bomo tudi v prihodnje – uradujemo, sestankujemo, telefoniramo, fotokopiramo v nam vsem dragem muzeju. Delno smo si stroške že porazdelili, delno še vedno ostajamo njihovi gostje. Za njihovo prijaznost smo se ob tridesetletnici SED kolektivu muzeja zahvalili s skromno donacijo 30.000 SIT. Tako smo dobili mesto med drugimi donatorji oziroma panjskimi končnicami v skladu »Muzejski čebelnjak«.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 2. 12. 2005

Drugi članki ali sestavki/1.25

Mojca Račič Simončič

RAZSTAVA *TRIDES&D*, SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

17.–19. OKTOBER 2005

Vhod v razstavni prostor – prispevki članov SED. Foto: Miha Habič, 17. 10. 2005

Ker je bila razstava TRIDES&D, ki je nastala ob istoimenskem praznovanju tridesetletnice Slovenskega etnološkega društva, sprva zamišljena zgolj kot popestritev predavalnice SEM, kjer naj bi bilo praznovanje, sva z Melito Feltrin, študentko drugega letnika etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti, želeli pripraviti razstavo brez običajnih razstavnih panojev ali vitrin. Prvotno zamisel o postavitvi samostojnih figur iz valovite lepenke pa sva morali pozneje zaradi izbire drugega razstavnega prostora in narave materiala nekoliko prilagoditi. Na željo organizacijskega odbora, da je praznovanje v osrednji, razstavni hiši SEM, smo nov prostor za razstavo našli v tedaj še nedokončani muzejski kavarni. Za razstavo smo ga prilagodili oziroma zaokrožili s postavitvijo večnamenskih panojev na kamnitih podstavkih, ki so hkrati rabili tudi kot opora za figure iz lepenke. Poleg osrednjega dela razstave smo na hodniku pred kavarno pripravili še dva manjša tematska razstavna sklopa, ki bosta na kratko predstavljena v drugem delu besedila.

Osrednji del razstave je zaokrožalo enaintrideset figur iz valovite lepenke. Izdelane so bile v duhu otroških izrezank, ki nastajajo z zgibanjem papirja in izrezovanjem več enakih, medsebojno povezanih figur ali drugih likov. Vsaka figura je predstavljala eno leto društvenega delovanja v obdobju med letoma 1975 in 2005. Krog naj bi simboliziral ples dogodkov skozi vseh trideset let, sklenjenost rok medsebojno povezanost članov, razgibana postavitev pa naj bi pričarala radoživo

Leto 2003 – delček razstave. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

delovanje društva.

Leva figura na hrbtni strani zadnjih dveh panojev kroga je hkrati rabila kot usmerjevalec na razstavo in kot legenda, desna pa kot povezovalni element z enim od obeh dodatnih segmentov razstave. Pred vstopom v razstavni krog je obiskovalec na legendi razbral pomen miniaturnih predmetov, ki so na figurah oziroma panojih predstavljali simbole za posamezne dogodke. Označeni so bili le dogodki, ki so bistveno zaznamovali delovanje društva, oziroma ki so bili v določenem obdobju stalnica delovanja SED. Luna je na primer predstavljala etnološki večer, usta posvet, tračnice Vzporodnice med slovensko in hrvaško etnologijo, kolo rajžo, svinčnik menjavo urednika Glasnika SED, roža Murkovo nagrado, in podobno. Tako je lahko obiskovalec glede na gostoto atributov pri posamezni figuri spoznal, kdaj je bilo društveno dogajanje bolj in kdaj manj pestro. Vsaka figura je imela še žep, iz katerega je kupal »robček« z oznako letnice, ki jo je označevala figura, in s poimenovanjem pomembnejših dogodkov v tem letu. Posamezne figure so bile okrašene s kravatami oziroma lentami. Na ta način smo poudarili leta, v katerih je prišlo do menjave predsednika oziroma predsednice.

Na panojih oziroma figurah je bila za posamezna leta predstavljena tudi publicistična dejavnost društva, in sicer s pomanjšanimi črno-belimi kopijami naslovnice *Glasnika SED* in zvezkov iz zbirke *Knjižnica Glasnika SED*. Posebno mesto na razstavi pa je pripadlo najnovejši številki društvenega glasi-

Program je nadaljevala skupina Cof. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

V obzoru razstave: mag. Daša Hribar, dr. Katalin Munda Hirnök, doc. dr. Aleš Gačnik, Nadja Valentinčič Furlan in Iztok Ilich. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Avtorici razstave, študentka Melita Feltrin in Mojca Račič Simončič. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

la, ki je izšla tik pred praznovanjem tridesetletnice. Dva kupa tretje letošnje številke, ki je bila sicer v duhu tridesetletnice, ne pa tematska kot predhodna,¹ sta bila hkrati povezava med osrednjim delom razstave in enim od obeh njenih dodatnih segmentov. Zakladnico znanja, ujetega v društveno knjižno zbirko, smo predstavili kot nekoč povsem običajno shrambo z lesenimi policami in s steklenimi kozarci za ozimnico. V kozarcih je bilo namesto marmelade in kislih kumaric varno shranjenih vseh šestintrideset zvezkov knjižne zbirke Knjižnica *Glasnika SED*.

Eno od obeh uvodnih figur, ki sta obiskovalce sprejeli in usmerjali na razstavo, smo za razliko od drugih »oblekli« v predpasnik. S tem smo želeli opozoriti na povečano kopijo dopisa na steni v ozadju, ki se je začel z motom: ...*si potno čelo briše ob predpasnik, a roka glej, že sega po nov Glasnik* ... Z dopisom je namreč pred tridesetimi leti prvi uredniški odbor *Glasnika Slovenskega etnološkega društva* pod vodstvom Janeza Bogataja pridobil nove naročnike društvenega glasila. V žepu predpasnika pa so obiskovalci hkrati lahko našli zloženko razstave, v kateri so bili predstavljeni poslanstvo društva, vse pomembnejše akcije v tridesetletni društveni zgodovini, predsedniki SED, uredniki *Glasnika SED* in uredniki *Knjižnice SED* ter prejemniki Murkove nagrade, priznanja in listine.

Med dodelavo koncepta omenjenih dveh sklopov razstave pa se je porodila še zamisel, da bi k pripravi razstave povabili kar vse člane društva in jih na ta način pritegnili k aktivnejšemu praznovanju. Zato smo članom društva poslali vabilo s prošnjo, da bi se na razstavi predstavili s predmetom ali čim drugim, kar jih povezuje z delovanjem društva oziroma kar jih opredeljuje kot člane SED in s čimer bi se radi predstavili kolegom in širši javnosti. Po pričakovanju odziv ni bil prav velik; kljub temu, da je svoje prispevke poslalo le triindvajset članov, se je nabralo več kot sedemdeset enot gradiva. Odločili smo se, da z njegovo pomočjo pripravimo samostojen, tretji razstavni sklop. Več članov, ki niso poslali svojega prispevka, je v pogovoru ali pozneje ob ogledu razstave zamisel pohvalilo. Hkrati so se opravičevali, da zaradi pomanjkanja časa niso utegnili poslati svojega prispevka, da niso našli nič primerne ali pa so se bali, da se ne bi, če se drugi ne bi odzvali vabilu, preveč izpostavljali. Prav to pa je bil tudi eden od namenov razstave, in sicer, da se etnolog, ki zaradi raziskovanja načina življenja tako ali drugače vedno izpostavlja druge, enkrat izpostavi sebe.

Večina članov se je predstavila z enim predmetom ali z več istovrstnimi, ki so se navezovali na en segment njihovega delovanja ali življenjskega obdobja. Nekaj je bilo tudi bolj kompleksnih predstavitev, ki so nakazovale različne segmente delovanja v različnih življenjskih obdobjih. Ena predstavitev pa je z dvema predmetoma obeleževala obdobje od najzgodnejšega stika z etnološko srenjo do aktualnega dogodka izpred nekaj dni. Pridobljeno gradivo smo razstavili na stojalu za knjige, dragoceneje v manjši vitrini, fotografije in dopise pa na steni za njo. Vsak predmet smo označili z

¹ Tridesetletnici SED je bila posvečena številka 1/2 istega letnika, v kateri so bili objavljeni intervjuji s skoraj vsemi dotedanji predsednicami in predsedniki.

lističem, na katerem sta bila samo dva podatka: ime člana in letnico vpisa med člane SED. Razstavljeno gradivo lahko po vsebini razdelimo v naslednje skupine:

- gradivo, ki se navezuje na posameznikovo študentsko obdobje in v zvezi s tem predvsem na bolj vesele trenutke (brucovanje, ekskurzije, praznovanje 40-letnice Oddelka za etnologijo);
- prvo samostojno etnološko delo (proseminarska naloga, objava v reviji, zborniku);
- monografska objava v okviru *Knjižnice Glasnika SED*;
- uredništvo *Glasnika SED*;
- publicistična dejavnost v okviru drugih založb (uredniško delo, monografska objava)-
- poklicna dejavnost na področju etnologije (delo v muzeju, kulturni ustanovi);
- dejavnost na področju etnologije po upokojitvi (donacija SEM);
- ljubiteljska dejavnost na področju etnologije (fotografiranje);
- delovanje v okviru SED (vodenje društva, vodenje sekcije, polemika, organiziranje posveta, občnega zбора);
- imenovanje za častnega člana SED.

Po obliki pa lahko razstavljeno gradivo razdelimo v naslednje skupine:

- predmeti (blok flavta, vezenina, diploma, vstopnica, pismo – poleno, šolska tablica in vrtavka);
- objave (članki, monografije, uredniško delo, odprto pismo);
- slikovno gradivo (dokumentarne in umetniške fotografije);
- promocijsko gradivo (razglednice, zloženko);
- dopisi (večinoma v elektronski obliki ali kot spremni dopis poslanemu gradivu);
- drugo (seznam podarjenih predmetov muzeju).

Vabilu se je odzvalo nekaj manj kot 10 odstotkov članov, zato je vzorec premajhen za resnejše zaključke. Kljub temu pa lahko na podlagi odziva in dobljenega gradiva postavimo nekaj zaključkov. Večina članov se ne spominja, kdaj natančno so se včlanili v društvo. Vendar pa se je dalo iz drugih podatkov razbrati, da se je vabilu za sodelovanje na razstavi odzvalo največ tistih, ki so postali člani že v sedemdesetih letih, med njimi je bilo kar nekaj ustanovnih članov. Sledili so tisti iz osemdesetih, najmanj pa jih je bilo iz devetdesetih, medtem ko je število tistih, ki so se društvu pridružili po letu 2000, zanemarljivo. To niti ne preseneča, saj je bilo v zadnjem času že večkrat ugotovljeno, da društvo v novejšem času predvsem med poklicnimi etnologi nima več tako močne povezovalne vloge, kot jo je imelo v sedemdesetih in osemdesetih letih. Morda preseneča edino to, da se tak koncept razstave ni zdel nenavaden starejšim članom. Očitno je zavest o identiteti premagala dvome o smotrnosti take predstavitve in nad bojznijo o pretirani samopromociji. Izmed mlajših kolegov in kolegic so se v večjem številu odzvali tisti, ki že sicer aktivneje sodelujejo pri društvenem delu in posameznih akcijah v zadnjih letih. To so predvsem člani izvršnega odbora SED, uredniki društvenih publikacij in organizatorji posameznih akcij.

Če pogledamo, v katerih ustanovah so zaposleni tisti, ki so se

Torta za TRIDESED. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Torto sta razrezala predsednica dr. Breda Čebulj Sajko in dr. Marko Terseglav, vseh 30 let aktivni član SED. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Pogovor med dr. Dušo Krnel - Umek in Sinjo Zemljič Golob
Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Dve tajnici SED, sedanja Zora Slivnik Pavlin in »bivša« Adela Ramovš. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

»Slavni« blagajnik SED Slavko Sakeljšek – več o njem v spominih Tanje Tomažič – med Damjano Pediček Terseglav in Tanjo Tomažič. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

*Študenti etnologije in kulturne antropologije: Urh Vrenjak, Mateja Panjan, Mateja Gorjup in Primož Primec
Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005*

odzvali vabilu, ugotovimo, da jih je največ iz muzejev, sledijo upokojeanci, za njimi so zaposleni v raziskovalnih ustanovah, nato zaposleni v ustanovah, ki se ukvarjajo s kulturno dejavnostjo, ena oseba prihaja s pedagoške ustanove, ena je podiplomska študentka, ena pa brezposelna. Glede na izobrazbo se je od triindvajsetih članov odzvalo dvajset diplomiranih etnologov (in antropologov), drugi trije pa so iz drugih strok. Kljub majhnemu vzorcu ti trije opozarjajo na dejstvo, da so člani SED tudi mnogi, ki nimajo v žepu diplome iz etnologije in se na tem področju udeležujejo ljubiteljsko ali pa so zgolj sipmatizerji oziroma ljubitelji slovenske etnološke dediščine.

Na koncu se nam zastavlja vprašanje, ali je taka oblika predstavitve Slovenskega etnološkega društva dosegla svoj namen. Celotna razstava je bila priložnostne narave; ker je bila postavljena v prostoru, namenjenemu muzejski kavarni, se je morala še pred koncem tridnevnega praznovanja umakniti delavcem, ki so zaradi predhodne zamude hiteli z montažo kavarniškega pulta in druge opreme. Čez nekaj dni smo podrli tudi druga dva dela razstave, saj prostor ni bil več primeren za obiskovalce. Tako je osrednji del razstave zaživel res le kot kulisa za družabno srečanje, druga dva dela pa sta brez povezave z jedrom izzvenela v prazno. Torej je bil namen, da se tudi z razstavo predstavimo širši, predvsem muzejski javnosti, dosežen le deloma. Glede na veliko odmevnost vseh prireditev TRIDESED v medijih pa je nedvomno tudi razstava nekoliko pripomogla k boljšemu poznavanju delovanja društva.

Poleg že omenjene Melite Feltrin, ki je k postavitvi razstave pripomogla predvsem po oblikovni plati, se moram za pomoč zahvaliti še drugim študentom etnologije in kulturne antropologije, ki se združujejo v ŠEG, in tudi tistim, ki delajo v Slovenskem etnografskem muzeju kot varuhi in vodiči po razstavah. Razstave pa nikakor ne bi bilo moč izpeljati brez ekonomista SEM, Ludvika Benigarja, ki vedno rade volje priskoči na pomoč.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 2. 12. 2005

Drugi članki ali sestavki/1.25

Tita Porenta

SKORAJŠNJIH 50 LET *GLASNIKA SED*

Nekaj Glasnikov SED je čakalo obiskovalce ob »vnhodu« v razstavni prostor. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Ob svečanem odprtju praznovanja tridesetletnice SED sta glavna in odgovorna urednica društvenega časopisa *Glasnika SED*, Alenka Černelič Krošelj in Tita Porenta, predstavili njegovo povsem svežo tretjo letošnjo številko in obiskovalce še enkrat popeljali skozi kratko zgodovino njegovega razvoja. Tudi jesenski *Glasnik SED* je izšel v znamenju tridesetletnice društva, na kar je na naslovnici pod fotografijo nasmejanih portoroških kopalcev opozarjal že logotip, nato pa še obsežne Društvene strani. Številka ni bila tematska, poleg zajetnega branja strokovnih in informativnih prispevkov smo v njej objavili nekrolog kolegu dr. Borutu Brumnu.

Glasnik SED ima nekoliko daljšo zgodovino kot društvo in je začel kot *Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje* izhajati že leta 1956. Nestor strokovnega glasila, ki je bil prvotno zgolj vez med ljubitelji narodopisja in strokovnjaki etnologi oz. folkloristi, vendar z jasno vizijo, »da bi dozorel v samostojnega strokovnega in znanstvenega tovariša sodelavca«, je bil akademik dr. Ivan Grafenauer, tedanji upravnik Inštituta, prvi urednik pa dr. Milko Matičetov.

Naslednjih petnajst letnikov je urejalo Slovensko etnografsko društvo. V skladu s tem je bil časopis tudi prvič preimenovan v *Glasnik Slovenskega etnografskega društva*. Takrat sta za njegovo vsebino in izdajanje skrbela najprej dr. Valens Vodušek, za njim pa legendarna dr. Zmaga Kumrova, ki je urednica z najdaljšim stažem, uredila je namreč kar osem letnikov.

Odgovorna urednica Tita Porenta in glavna urednica Alenka Černelič Krošelj sta predstavili »svežo« številko *Glasnika SED*. Foto: Alenka Čas, 17. 10. 2005

Z ustanovitvijo Slovenskega etnološkega društva je *Glasnik* ponovno zamenjal izdajatelja in ime. Postal je *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, kar je še danes, med njegove urednike pa so se zapisali Janez Bogataj, Marko Terseglav, Naško Križnar, Majda Fister, mag. Rajko Muršič in Mojca Ramšak, Tanja Roženberger Šega in Mateja Habinc ter sedanji urednici: glavna – Alenka Černelič Krošelj, in odgovorna – Tita Porenta.

Glasnika pa ne ustvarjajo samo uredniki. Poleg njih ne smemo pozabiti omeniti številnih sodelavcev, ki so ga v vseh teh letih pomagali ustvarjati: članov uredniških odborov, prevajalcev, lektorjev, financerjev, oblikovalcev, recenzentov in drugih strokovnih sodelavcev, bibliotekarjev, tiskarjev, osrednjih etnoloških in drugih ustanov, ki so v posameznih letih nudile streho nad glavo uredništvu in urednikom, računalničarjev za njegovo on-line dostopnost, predsednikov in tajnic društva in seveda vseh avtorjev in bralcev prispevkov, brez katerih *Glasnika* sploh ne bi potrebovali.

Razvoj in rast *Glasnika SED* smo podrobneje predstavili v lanskem drugem in skupni tretji in četrti številki revije. Ta je iz sprva skromnih 28 strani zrasla v resno in uveljavljeno strokovno revijo, ki v štirih številkah letno prinaša 400 strani gradiva in zagotavlja sprotno branje znanstvenih, strokovnih in poljudnih prispevkov, recenzij in poročil izpod peres etnologov, strokovnjakov sorodnih ved in ljubiteljev etnologije. Dopolnjuje ga bogato vizualno gradivo in angleški povzetki, ki omogočajo širjenje našega znanja tudi v mednarodni prostor.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 25. 10. 2005

Drugi članki ali sestavki/1.25

Bojana Rogelj Škafar

POGOVOR O SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU V SKLOPU PRAZNOVANJA 30-LETNICE SED

V razstavnici hiši Slovenskega etnografskega muzeja je v sklopu praznovanj in dogodkov, s katerimi smo obeležili 30-letnico Slovenskega etnološkega društva, v torek, 18. 10. 2005, potekal pogovor o perspektivah in vizijah naše osrednje muzejske etnološke ustanove. Bojana Rogelj Škafar, ki je pogovor vodila, je udeležencem pogovora uvodoma predstavila vsebinska izhodišča, na katerih temelji program muzeja do leta 2010, in glavne projekte, ki jih želijo v SEM izpeljati v tem obdobju. Udeleženci pogovora so nato v razpravi med drugim izpostavili pomen predstavitve sodobne etnološke tematike na muzejskih razstavah in opozorili na pomen povezovanja SEM z nosilci ljubiteljske etnološke dejavnosti, na primer z društvi in zbiralci, in predstavitve njihove dejavnosti.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 21. 12. 2005

Predsednica SED dr. Breda Čebulj Sajko in direktorica SEM Bojana Rogelj Škafar. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Dr. Gorazd Makarovič je povedal nekaj svojih misli. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Udeleženci večera. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Dekan FF prof. dr. Božidar Jezernik. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

*Polemika, diskusijski prispevek/1.21**Alenka Bartulovič*

NOVI ČASI, STARE POLEMIKE, VEČNI RAZKOL(?)

Kolokvij med znanostjo in stroko: poraz etske perspektive

Predavalnica Oddelka. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Študentska skupina KUL-TURA je za uvod zapela dve ljudski pesmi. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Rezultati poletne Video-delavnice in zmontirani posnetki s praznovanja 20-letnice SED. Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Ker pričujoče besedilo ne bo zadostilo pričakovanjem mnogih potencialnih bralcev, saj se namenoma oddaljuje od uveljavljenih in utečenih praks pisanja poročil o različnih dogodkih (pa naj gre za konference, kolokvije, poletne šole in tabore, formalna in neformalna srečanja in druženja, slovestnosti ob podeljevanju nagrad in priznanj), si bom na začetku dovolila nekoliko daljši uvod, pa četudi ga bodo nekateri razumeli kot postmodernistično navdihnjen narcistični recital. A to ni. V resnici gre le za vprašanje reflektivnosti in pozicijo (moteče) subjektivnosti v etnoloških in antropoloških pripovedih, v katerih se zrcali naše dojemanje sveta oz. okolja, kjer bivamo in raziskujemo, ter življenja, ki se tu odvija. Skratka, gre za epistemološke zagate, vrtince in brzice, v katere se ponavadi ne podajamo ob pisanju tovrstnih poročil, saj jih raje skrbno hranimo za znanstveno-raziskovalno sfero delovanja. Seveda pa se jim mnogi z veseljem odrečejo tudi takrat, ko to najmanj pričakujemo.

Po dolgem premišljevanju, če naj se sploh lotim pisanja besedila o dogodku, ki se je odvijal 18. oktobra 2005 v predavalnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo (v nadaljevanju OEIKA) in ki ga ni mogoče kratkomalo označiti za klasičen kolokvij, ker se je razpravljalo zgolj o razmerju med znanostjo in stroko, sem se sprva odločila, da je molk, ki sem ga izenačila z bojkotom nadaljnjih neproduktivnih polemik, najboljša možna rešitev. Kolokvij je namreč ponudil platformo za, kot kaže neizbežno vnovično potapljanje v globine nesoglasij, ki se vlečejo skozi precejšen del obstoja Slovenskega etnološkega društva (v nadaljevanju SED), v čast katerega smo se tokrat srečali in mu ob njegovi tridesetletnici delovanja (z nekoliko grenkobe) nazdravljali. Vendar molk lahko tolmačimo tudi kot izraz ideološke konformnosti ali pa kot prikimavanje idejam, ki so podkrepjene z majavo in neprepričljivo argumentacijo. Ker so etnologi in antropologi v neslavni preteklosti (in nekateri v tem zavzeto vztrajajo še danes) nemalokrat molčali v trenutkih, ko je bilo treba, ne le spregovoriti, ampak tudi zavpiti in kaj ukreniti, se je tišina pokazala kot izjemno nevarna in celo pogubna. Molc bi se torej v retrospektivi verjetno izkazal za napačno potezo. A sprejeti odločitev, da je o kolokviu vendarle treba kaj zapisati, ne razreši tegob, kako se tovrstnega opravila lotiti, saj se je zaželeno vijuganje in balansiranje med etsko in emsko držo tokrat izkazalo za izjemno težavno početje. Morebiti bi bilo najbolje in najenostavneje ponuditi v branje utrudljivo meglen in duhomoren zapisnik. S tovrstno, precej nepredelano obliko, katere odlika je majhna koncentracija (ne)namernih selektivnih posegov in subjektivnih odtisov piščočega, bi sicer pri-

V ospredju prof. dr. Rajko Muršič in dr. Jože Hudales.
Foto: Alenka Čas, 18. 10. 2005

Predsednica SED dr. Breda Čebulj Sajko. Foto: Alenka Čas,
18. 10. 2005

Dekan FF prof. dr. Božidar Jezernik. Foto: Alenka Čas,
18. 10. 2005

hranila kar nekaj dragocenega časa vsem, ki bodo po prebranju teh vrstic začutili potrebo, da svoje, drugačno videnje ubesedijo in ga predstavijo tudi drugim. A ker moj namen ni povzdigovati subjektivno prepričanje v Resnico, kajti v etnologijo in kulturno antropologijo sem vstopila v obdobju vznika in kraljevanja postmoderne antropologije, ki načelno zavrača avtoritativnost in diktaturo enoglasja, sem zavrгла zamisel o objavi zapisnika. Skratka, ne bom bežala pred zahtevnim opravilom prevajanja kompleksnega dogajanja v vselej nekoliko popačeno, a koherentno pripoved o njem. Moj pristop bo torej nekoliko bolj osebnostno doživljajsko obarvan, še zlasti zato, ker dogajanja nisem uspela (četudi sem si zaradi svojih raziskovalnih zanimanj to zelo želela) opazovati z varne distance. Da ne morem ubežati občasnim komentarjem k izrečenemu, je prispevalo dejstvo, da se je razprava o odnosu med znanostjo in stroko kar kmalu, takoj po uvodnem nagovoru predstojnika OEIKA, dr. Rajka Muršiča, ki je predstavil zbornika OEIKA (*Dediščina v obeh znanosti in Dediščina v rokah stroke*) in izpostavil nepogrešljivost znanstvenega zaledja za strokovno delovanje, sprevrgla v burno in na trenutke izjemno neprijetno razpravljanje o kakovosti študija etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti. Diskusijo je pričela dr. Mojca Ravnik, ki je po krajšem komentarju stališč dr. Rajka Muršiča omenila srečanje in pogovor s študentko OEIKA. Razočarana je ugotavljala, kako malo znanja je pokazala absolventka etnologije in kulturne antropologije, saj je ta dr. Mojco Ravnik neprijetno presenetila z nepoznavanjem (starejših) del slovenskih avtorjev. Skratka, s precej problematičnim in v sodobni etnologiji in kulturni antropologiji že desetletja zavračanim pristopom – nekritično generalizacijo oz. brezobzirnim posploševanjem z izbranega ali naključnega posameznika na celotno skupnost – je govornica prišla do ugotovitve, da se na OEIKA predavatelji nedvomno ogibajo raziskavam načina življenja Slovencev, ki jih spišejo Slovenci na Slovenskem. Ob tem pa je seveda zanemarila dejstvo, da vrsta zaposlenih na OEIKA opravlja terenske raziskave na različnih koncih Slovenije in tudi pri slovenskih manjšinskih skupnostih, torej zunaj začrtanih nacionalnih meja. Kakorkoli že, sporočilo je jasno: problem je mogoče opaziti v študijskih klopeh, vendar pa njegovo bistvo in izvor tičita v predavateljskih katedrah. Zanimivo je, da je tisto, kar bi morali razumeti kot očitek in je nedvomno bilo izrečeno z namenom grajanja, mogoče razumeti tudi kot kompliment. Kajti vzeti v roke knjigo in jo prebirati zgolj ali predvsem zaradi 'pravega' ali 'našega' imena in priimka avtorja, zapisanega na njenih platnicah, ni nič drugega kot diskriminacija, ki jo propagira in podpihuje nacionalistična ideologija. OEIKA tej ne želi slepo služiti. In ker smo ravno pri nacionalizmu, ni odveč omeniti, da so etnološke in antropološke raziskave že neštetokrat dokazale, da se ob zunanji grožnji, pa naj bo ta realna ali namišljena, okrepi občutje pripadnosti izbrani entiteti. Takrat se s skupno močjo gradijo obrambni zidovi, ki varujejo pred zunanjimi napadi in udarci. Tokrat so si s tem varovalnim ukrepom pomagali tudi prisotni študenti, saj se niso uspeli niti želeli prepoznati v nasilno ustvarjeni in vsiljeni kategoriji 'nevednih študentov'. David Pfeifer je zelo jasno poudaril, da se diplomanti etnologije in kulturne antropologije po zaključenem študiju srečujejo s travmatičnim iskanjem zaposlitve, ki veliko študentov prisili na dodatno izobraževanje, denimo vpisovanje v različne tečaje ali na druge študijske smeri. In če bi se

raziskovalci načina življenja Slovencev zanimali tudi za življenje študentov in za specifičen ter pogosto neprijeten obred prehoda iz študentskega obdobja v obdobje življenja, ko je treba poskrbeti za lastno eksistenco in postaviti temelje za bodočnost, David Pfeifer ne bi bil prisiljen pojasnjevati, da znanje, ki ga kot nepogrešljivega predstavlja dr. Mojca Ravnik, diplomantom pri prepričevanju delodajalcev pogosto ne koristi. Pa tudi tega ne, da je prav možnost zaposlitve tista, ki narekuje zanimanje študenta in hkrati usmerja program OEIKA. S tem je soglašal tudi Urh Vidmar. Kot kaže, pa besede študentov niso prepričale dr. Aleša Gačnika, saj si je vztrajno zastavljal vprašanje, ali je znanje, ki ga pridobijo študenti na OEIKA, tisto znanje, ki ga družba potrebuje. Na zastavljeno vprašanje si je odgovoril kar sam, s tem, ko je poudaril, da OEIKA, ko gre za zagotavljanje zaposlitve diplomantov, stori premalo. Ob tem je razkril skrivni recept za uspeh: »znanje z razvojnimi nabojem«, ki temelji na postavkah, kot so razvoj, partnerstvo in tradicija. Le to lahko odpravi zanj očiten »hendikep humanistike«. Čeprav je predstojnik OEIKA zaradi diskurzivne konsistentnosti oz. kopice izrečenih nasvetov, pod katerim se je nespretno skrivala ostra kritika, zapustil kolokvij, se je diskusija o študiju nadaljevala z vprašanjem dr. Slavka Kremenška. Zanimalo ga je, ali je mogoče govoriti o vidnejših napredkih v zaposljivosti študentov po spremembi programa na OEIKA. Vprašanje je zastavil dr. Božidarju Jezerniku, ob tem pa dodal, da se je ob ustanovitvi SED-a zgodil tudi nepričakovan »boom« zaposlovanja etnologov. V svojem odgovoru je dr. Božidar Jezernik izrazil trdno prepričanje, da je kakovost znanja opazno višja kot je bila pred desetimi leti, zasluge pa je po njegovem treba pripisati uspešnemu vodenju OEIKA dr. Rajka Muršiča in precej številnejši kadrovski zasedbi. Ob tem pa je opozoril, da je danes položaj precej drugačen kot je bil v sedemdesetih letih, saj je takrat študij etnologije in izbrane druge smeri zaključilo od 10 do 30 diplomantov letno, danes pa na OEIKA vsako leto diplomira okoli 40 študentov. Zato diplomanti ne morejo računati na zaposlitev v muzejih in inštitutih. Tako so prisiljeni v iskanje novih priložnosti, pri čemer so tudi uspešni. Tisto, kar je problematično, je dejstvo, da še vedno ne prepoznavamo mnogih potencialnih delovnih mest za etnologe in kulturne antropologe, čemur je pritrdil tudi raziskovalec na OEIKA, Dan Podjed. K temu je dodal, da se ravno zaradi zviševanja možnosti diplomantov za uspešen preboj do delovnega mesta izvajajo številne vaje, znotraj katerih se študente vztrajno spodbuja k iskanju zaposlitve v profitnem sektorju. Nemara bodo nekateri argumente študentov in zaposlenih na OEIKA razumeli kot bahavo hvalisavost in idealizacijo študija etnologije in kulturne antropologije, ki se odvija na Zavetiški 5, a vendar gre za željo po osvoboditvi OEIKA iz okovov negativne podobe, v katere so ga uklenili opazovalci, katerih profesionalna dolžnost je 'znati opazovati' svet okoli sebe. Prispevek študentov h kolokviu je nedvomno pokazal, da študij etnologije in kulturne antropologije ni slab. Prav nasprotno. In to ne dokazuje le zmožnost utemeljene argumentacije lastnih stališč, ki so jo na kolokviu izkazali, temveč tudi njihova sposobnost dojeti in razumeti probleme sodobnega sveta. Ob tem pa ni mogoče mimo dejstva, da se je kolokvij pričel z nastopom glasbene skupine KUL-TURA, ki je plod entuziazma in samoiniciativnosti študentov, ter z etnološkimi filmi študentov etnologije in antropologije, ki so se na igriv, inovativen, a obenem

navdušujoče profesionalen način lotili raziskovanja in prikazovanja teme, v katero dolgo niso upali drezati niti naši uveljavljeni kolegi. Gre namreč za razkrivanje življenja etnologov in kulturnih antropologov, ki je, kot povedno izpričuje kolokvij, nedvomno vredno temeljite raziskave. Ne želeli prepoznati in uvideti kakovosti in sposobnosti mnogih nadarjenih in prizadevnih študentov ter diplomantov etnologije in kulturne antropologije, in sicer zaradi osebnih zamer ter nepripravljenosti tolerirati različne poglede in razmišljanja, govori precej več o ocenjevalcih in samooklicanih razsodnikih, kot pa o bodočih etnologih in kulturnih antropologih ter njihovih profesorjih in mentorjih. Boji za košček premajhne pogače, ki jo na podlagi subjektivnih preferenc sebično in nepravilno lomijo in delijo državne roke, pa nedvomno prispeva k bolj zavzetemu grajanju početja 'Drugih' in k razvrednotenju njihovega dela in dosežkov. O tem priča opomin dr. Mojce Ravnik na izjemno nepravilne in zgrešene kriterije, ko gre za ocenjevanje prispevkov raziskovalcev. Suvereno je izrazila prepričanje, da so prispevki o življenju Slovencev, objavljeni v slovenskih revijah, nemalokrat boljši od tistih, ki najdejo svoj prostor na straneh tujih revij, s čimer se dr. Božidar Jezernik ni mogel strinjati. Takšno stališče seveda razvrednoti mednarodne objave prispevkov, ki so jih spisali etnologi in kulturni antropologi, delujoči v Sloveniji.

V vozlišče mnenj se je nazadnje vpletla tudi diskusija o slavljenju – SED-u. Čeprav je predsednica društva, dr. Breda Čebulj Sajko poudarila, da je namen SED-a povezovanje vseh slovenskih etnologov in da društvo ne izključuje zaposlenih na OEIKA (kar je podkrepila z dejstvom, da so prvič pod njenim predsedovanjem na občem zboru izbrali člana izvršnega odbora, ki ga je predlagal OEIKA, in z opozorilom na aktivno delovanje ŠEG-a znotraj SED-a), se je izkazalo, da so izkušnje prisotnih, denimo dr. Jožeta Hudalesa in dr. Božidarja Jezernika, ki sta aktivno delovala znotraj društva, precej drugačne. In čeprav je predsednica društva pozivala k sodelovanju in vpludno vabila zlasti študente, da se udeležujejo dogodkov, ki se odvijajo v organizaciji SED-a, se je na koncu izkazalo, da so opozorila na netolerantnost in ekskluzivno naravo društva utemeljena. Kajti, ko je Peter Simonič opozoril na dejstvo, da društvo ne odraža dogajanja v sodobni etnologiji in kulturni antropologiji in ko je izpostavil izključujoče ime društva, je dr. Breda Čebulj Sajko odločno pripomnila, da bo društvo ohranilo svoje ime, pa čeprav so med njegovimi člani tudi elektroinženirji. Očitno je, da je želja po ohranjanju tradicije v SED-u, ne glede na to, kako visoko ceno je zanj treba plačevati, močnejša od želje po pogovorih, sodelovanju in sožitju. Ker se ob omembi etnologije in kulturne antropologije v javnosti še vedno srečujemo z vprašljivim pogledom in nadležnim vprašanjem, kaj pravzaprav počnemo, smo vsaj v nekaterih družboslovnih in humanističnih krogih precej znani, a žal ne zaradi dosežkov in rezultatov svojega dela, temveč nemalokrat prav zaradi sporov in konfliktov, ki jih že desetletja skrbno negujemo. Res pa je, da ti marsikomu popestrijo dan in ponudijo material za čvek ob popoldanski kavi. Prijetna izmenjava mnenj pa ni rezervirana zgolj za posedanje ob kavi. Nedvomno je mogoča tudi v okvirih formalnega združenja, ki lahko preseže prisilne omejitve. Skrajni čas je torej, da izumimo novo tradicijo.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 19. 12. 2005

ODMEV TRIDESETLETNICE DRUŠTVA TUDI V DRUGIH KRAJIH SLOVENIJE

Svečano tridesetletnico Slovenskega etnološkega društva, ki smo jo praznovali med 17. in 19. oktobrom 2005, smo z različnimi dogodki zaznamovali tudi v pokrajinskih in drugih muzejih in zbirkah v Sloveniji. Za vse zainteresirane smo pripravili izbor različnih tiskovin, ki jih je v letih svojega delovanja izdalo društvo, med praznovanjem pa so jih kolegi kustosi brezplačno ponujali obiskovalcem muzejev.

Poleg ponudbe tiskovin SED so v nekaterih muzejih poseben poudarek namenili svojim etnološkim razstavam in zbirkam ter jih s prostim vstopom, z različnimi prireditvami in s privlačno dodatno ponudbo še bolj približali obiskovalcem. S tem so kolegice in kolegi ustvarili zanimive in pestre etnološke dneve in prispevali k ozaveščanju in popularizaciji naše stroke.

V palači Apollonio v Župančičevi ulici v Piranu je bila na ogled razstava Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran z naslovom »Spomini od popotovanja Njegovega Veličanstva ladije Saida«: Potovanja z ladjami avstro-ogrške vojne mornarice skozi oči slovenskih pomorščakov, avtorice Bogdane Martinac, kustodinje etnologinje piranskega muzeja. Razstava, ki je bila predstavljena že v sklopu letošnjih Dnevoev evropske kulturne dediščine, govori o potopisih in spominih slovenskih pomorščakov, ki so konec 19. stoletja na ladjah avstro-ogrške vojne mornarice potovali v oddaljene dežele. Posebej je predstavljen rokopis mornariškega pisarja Ivana Rupnika in njegova pripoved o načinu življenja in kulturi pomorščakov na ladji ter o krajih in ljudeh, ki so jih na potovanju spoznali.

Še posebno so se potrudili v Koroškem pokrajinskem muzeju, tako v Slovenj Gradcu kot tudi v njegovi enoti na Ravnah. Kolegica Brigita Rajšter je 18. 10. vodila po zbirkah v Libelčah, kjer so si obiskovalci brezplačno ogledali kmečki zbirki, črno kuhinjo, plebiscitni muzej pa tudi cerkev in kostnico. V dopoldanskem času so v dogovoru z OŠ Libelče in OŠ Dravograd potekale delavnice za učence 2. in 4. razreda na temo otroška igra, udeležilo pa se jih je 82 učencev. Pri izpeljavi uspešnega projekta so pomagali domači vodiči Irma Knez Zalesnik, Vikica Kos, Franc Perovnik in Anja Rus.

18. in 19. 10. so strokovno vodstvo in brezplačen ogled pripravili v Prežihovi bajti v Kotljah in etnoloških zbirkah v muzeju na Gradu 2 na Ravnah na Koroškem.

30-letnico SED so počastili tudi v Prosvetnem društvu Libelče, sekciji za turizem; združili so jo z zaključkom turistične

sezone. V nedeljo, 23. 10., so organizirali strokovno vodstvo in ogled vseh zbirk ter pripravili jesenski vaški piknik, kamor so povabili krajanje celotne KS in druge. Vabilu se je odzvalo več kot 80 vaščanov, gostov iz sosednjih vasi, tudi iz Avstrije. Aktiv kmečkih žena je pripravil pogostitev z rpičevo župo, trento, krapi, pečenim kostanjem ipd. Za pobudo in organizacijo prireditve se zahvaljujemo vsem sodelujočim, predvsem pa predsednici Prosvetnega društva Jožici Srebotnik Zalesnik, predsedniku KS Adrijanu Zalesniku in številnim članicam Aktiva kmečkih žena.

Na tridesetletnico SED so med praznovanjem opozarjali tudi zbrane na predstavitvi knjige kolegice mag. Mateje Habinc *Ne le rožmarin za spomin*, ki je bila v torek zvečer, 18. 10. 2005, v prostorih Knjižnice Brežice. Predstavitev, ki je bila tudi del praznika Občine Brežice, je organizirala Knjižnica Brežice v sodelovanju z Društvom za oživitev mesta Brežice. Povezovalka prireditve, članica društva SED, Alenka Černelič Krošelj, je v nekaj stavkih opozorila na pomen in delo našega društva.

Poleg posebnih programov in razstav pa so kustosi in kustodinje ob praznovanju 30-letnice našega društva še posebej vabili k ogledu etnoloških stalnih razstav v Pokrajinskem muzeju Celje, Muzeju novejšje zgodovine Celje, Pokrajinskem muzeju Ptuj, Posavskem muzeju Brežice, Dolenjskem muzeju Novo mesto in drugod.

Vsem, ki so sodelovali pri projektu, se iskreno zahvaljujemo.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 12. 2005

MURKOVANJE 2005

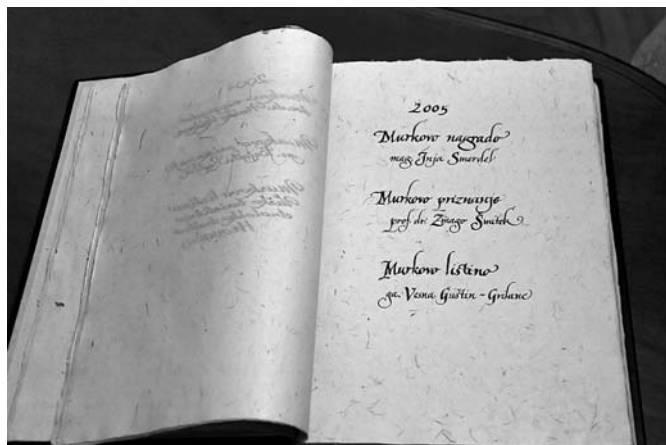
Letošnja podelitev Murkove nagrade za življenjsko delo, Murkovega priznanja za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem ter Murkove listine za strokovno podprte načine ohranjanja kulturnega izročila za leto 2004 je potekala v sklopu praznovanja 30-letnice SED. Veliko število etnologov in ljubiteljev etnologije se je 19. 10. 2005 zbralo v Prešernovi dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Kratka pozdravna nagovora sta imela dr. Breda Čebulj Sajko, predsednica SED, in akademik, prof. dr. Boštjan Žekš, predsednik SAZU. Letošnji slavnostni govornik je bil lanski prejemnik Murkove nagrade, doc. dr. Naško Križnar.

Matija Murko se je rodil leta 1861. V počastitev 125-letnice njegovega rojstva je SED pred 19 leti kot najvišja priznanja za vrhunske strokovne dosežke na področju etnologije na Slovenskem uvedlo Murkova priznanja, osem let pozneje Murkovo listino, leta 1999 pa tudi Murkovo nagrado. Poleg Murkovega priznanja, listine in nagrade je bilo uvedeno tudi častno članstvo društva. Komisija za podeljevanje najvišjih priznanj v etnologiji za leto 2004 je imela težko nalogo in na koncu odločila, da so prejemniki:

mag. Inja Smerdel, prejemnica Murkove nagrade
prof. dr. Zmago Šmitek, prejemnik Murkovega priznanja
ga. Vesna Guštin - Grilanc, prejemnica Murkove listine
 Predsednica komisije, doc. dr. Ingrid Slavec Gradišnik je prebrala utemeljitve in skupaj s predsednico, dr. Bredo Čebulj Sajko slavnostno podelila Murkovo nagrado, priznanje in listino.

Kulturni program so popestrili Hrušiški fantje, ki prihajajo iz Brkinov in gojijo ljudsko moško večglasno petje. Izhajajo iz ljudskega pesemskega izročila brkinskega območja, so njegovi poustvarjalci ter hkrati njegovi nosilci in ohranjevalci. Lahko pozabiš številke, datume, formule ..., vse kar si se naučil. Ne moreš pa pozabiti lepih spominov, lepih trenutkov sreče, pa četudi bi jih rad. Kajti tisto lepo ni zapisano v spominu, ampak je za vselej spravljeno v tebi, tam, kamor se ne da poseči – v duši! S to mislijo neznanega avtorja smo osrednjo etnološko prireditev nadaljevali z družabnim srečanjem v gostišču Mrak, kjer smo nazdravili s slavljenji.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 27. 11. 2005

Imena dobitnikov, zapisana v »Murkovo« knjigo.
 Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Polna Prešernova dvorana SAZU: podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine je dogodek, ki se ga udeleži veliko etnologov in simpatizerjev. Imena dobitnikov so zapisana v »Murkovo« knjigo.
 Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

PODELITEV MURKOVE NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVE LISTINE

LJUBLJANA, 19. OKTOBER 2005, SAZU, PREŠERNOVA DVORANA, OB 18. URI

Pozdravni nagovor akademika, prof. dr. Boštjana Žekša, predsednika SAZU. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Spoštovani gostje in gosti, kolegice in kolegi, cenjeni nagrajenki in nagrajenec!

Komisija za podeljevanje Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine (v sestavi dr. Breda Čebulj - Sajko, prof. dr. Slavko Kremenšek, dr. Ivanka Počkar in podpisana) se je letos sestala 3. oktobra in pregledala predloge, prispele na razpis za počastitev znanstvenega, strokovnega in ljubiteljskega etnološkega dela. Zanj že dobro poldrugo desetletje Slovensko etnološko društvo podeljuje nagrade, priznanja in listine, poimenovane po Matiji Murku, znanstveniku in osebnosti, ki je v tukajšnji etnologiji kanoniziran kot ena pomembnejših figur za sodobno vedo. Da daje ime društvenim priznanjem, ni le simbolno dejstvo, saj vsakič znova, ko prebiramo njegove spise in premišljamo o njegovem delu, najdemo kaj takega, kar nas navdihuje ali od nas zahteva ponoven kritičen pretres.

Komisija je bila za razloček od prejšnjih let tokrat postavljena pred zahteven izbor, ki ga je opravila po svoji strokovni vesti. Prejela je štiri predloge za Murkovo nagrado in po tri za Murk-

ovo priznanje in Murkovo listino. Vsem predlagateljem se ob tej priložnosti še enkrat zahvaljujemo za poslane predloge in praviloma tehtne utemeljitve in upamo na podobno kolegialno in strokovno zavzetost tudi v prihodnjih letih.

Murkova nagrada, priznanje in listino vsakič znova odsevajo napore posameznikov ali skupin, ki jih ti namenjajo utrjevanju in razvoju etnološkega znanja in spoznanj. Nikoli, žal, ne morejo zaobseči vsega, kar bi si zaslužilo posebnega poudarka in navsezadnje tudi katerega od priznanj. Prav tako morda velja opomniti, da je delo nagrajencev vedno dolgoletno znanstveno ali strokovno prizadevanje, in tudi, čeprav so dobitniki praviloma večinoma posamezniki, vedno omreženo v znanje predhodnikov in ustanov, v katerih so zaposleni ali s katerimi sodelujejo.

Dovolite mi torej, da naposled začnemo z najbolj prazničnim delom današnje prireditve, s podelitvijo Murkove listine, Murkovega priznanja in Murkove nagrade.¹

Murkovo nagrado za leto 2004 prejme za izjemna prizadevanja pri vzpostavitvi sodobne nacionalne etnološke muzejske ustanove evropskih razsežnosti (vzpostavitev novega stavbnega kompleksa Slovenskega etnografskega muzeja na Metelkovi ulici v Ljubljani) gospa mag. Inja Smerdel, muzejska svetovalka in direktorica SEM 1995–2005

Predlagatelji ocenjujejo, da so z vsebinsko in s funkcionalno zasnovano ter izvedbo novega stavbnega kompleksa Slovenskega etnografskega muzeja na Metelkovi ulici 2 v Ljubljani v zgodovini tega muzeja prvič zagotovljene ustrezne delovne razmere in možnosti za postavitev sodobne stalne razstave. Novi prostori so poleg z ožjega muzejskega vidika pomembni za prihodnji razvoj etnologije, antropologije in sorodnih ved in za vse, ki so jim te vede ljube. Nov muzejski kompleks je

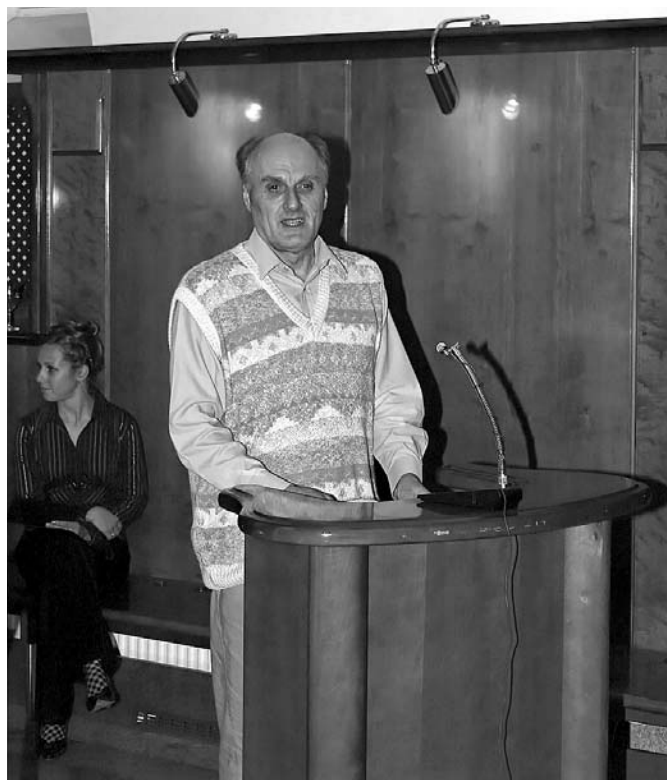
¹ Utemeljitev so za natis malenkostno redigirana besedila predlagateljev.

namreč odprt prostor, ki omogoča izmenjave znanj, izkušenj, mnenj.

Dolga je bila pot od ustanovitve Kraljevega etnografskega muzeja, ki je v letu 1923 z nekaj prostori zaživel v hiši Narodnega muzeja, do samostojne, kompleksno zasnovane muzejske hiše SEM. Vse do tedaj muzealci v SEM niso mogli v polni meri izpolnjevati svojega poslanstva, saj muzej ni imel prostorov za stalno razstavo, s katero bi na enem mestu ob bogatem predmetnem fondu interpretiral in pokazal temeljne poteze načinov življenja večinskega slovenskega prebivalstva in tujih etnij na Slovenskem, Slovencev v zamejstvu in v diaspori ter srečevanj Slovencev z zunajevropskimi kulturami, ni imel dovolj prostora za svoje in gostujoče občasne razstave in tudi ne za vse druge dejavnosti, brez katerih ni sodobnega muzeja.

Evropski etnografski muzeji so se kot nekake osebne izkaznice narodov razcveteli že v drugi polovici 19. stoletja. Slovenci smo kljub nenehnim opozorilom in apelom stroke predolgo ostajali brez take temeljne nacionalne kulturne ustanove. Odločujoče so se prostorske stiske SEM začele reševati v prejšnjem desetletju, torej po osamosvojitvi, ki je prinesla v tem pogledu nov zagon, k čemur je prispevala tudi (kulturno)politična volja. Odločitvi Vlade RS, da nameni kulturi južni del kompleksa nekdanje vojašnice na Metelkovi, je sledila odločitev Ministrstva za kulturo RS, ki je dve od šestih stavb s pogodbo, podpisano leta 1996 s strani tedanjega ravnatelja SEM dr. Ivana Sedeja, dalo v upravljanje muzeju. Tu, pa deloma tudi že ob prejšnjih prizadevanjih kustosov SEM, se začinja zgodba po scenariju mag. Inje Smerdel, s katerim je zasnovala temeljne vsebine vizije bitja in žitja SEM, ob tem pa tudi vseskozi dejavno sodelovala pri prenovi nekdanje Belgijske kasarne, dveh historičnih stavb iz časa Avstro-Ogrske, ki sta v desetih letih postali pravi dom SEM. Ob razpisu za javni arhitekturno-urbanistični natečaj Mestne občina Ljubljana in Ministrstva za kulturo RS je bilo treba razgrniti celostno vizijo sodobnega etnografskega muzeja, ki jo je Inja Smerdel ubesedila takole:

SEM je osrednji etnološki muzej, plod zorenja etnološke in antropološke misli na Slovenskem; je nacionalna muzejska ustanova s kulturnimi, z znanstvenimi in izobraževalnimi vsebinami; je stičišče in srečevališče. SEM je hiša, v kateri zbiramo, ohranjamo, dokumentiramo, raziskujemo in predstavljamo izročeno dediščino – našo in tujo: da bi jo ponosno ljubili, ob njej premišljali, ustvarjali, morda le uživali in se vedno znova učili: da bi spoznavali sebe in druge, odkrivali kulturno raznoterost, sožitje z drugačnostjo, strpnost do tujih narodov, tujih etnij, in se čudili modrostim življenja v sobivanju z naravo. SEM je zakladnica enega izmed temeljnih delov nacionalne kulturne dediščine: tistega, ki prepoznavno priča o mnogih obrazih slovenske kulturne istovetnosti. Je zakladnica dediščine, ki sporoča védenja o tradicijski kulturi na Slovenskem in pripoveduje zgodbe o vsakdanjem življenju zlasti kmečkega prebivalstva; in je tezaver snovnih prič, ki razkrivajo posamezne kulturne sestavine nekaterih »ljudstev sveta«, sporočajo slovenski odnos do slednjih in pripovedujejo o »srečevanjih z drugačnostjo«. SEM je vez med preteklim in sedanjim, med tradicijo in sodobno kulturo, med naravo in civilizacijo, med svojo in tujimi kulturami.

Slavnostni govornik, lanski prejemnik Murkove nagrade, doc. dr. Naško Križnar. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Že tretjič je večer vodila Adela Ramovš. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

»Hruški fantje« so s pesmijo obogatili večer. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Predsednica Murkove komisije, doc. dr. Ingrid Gradišnik Slavec, je podelila Murkovo listino Vesni Guštin Grilanc. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Ob zamišljeni viziji v obliki ljudem prijaznega muzeja je bilo treba konkretizirati strukturo muzejskega kompleksa: z zanimivi razstavami, živahnimi kulturnimi dogodki, znanstvenimi prireditvami in s pedagoško dejavnostjo, z vsem skupaj pa spodbujati k učenju, odkrivanju, sodelovanju, ustvarjanju, sanjarjenju in premišljanju obiskovalcev. Hkrati pa bi seveda moral v polni meri poskrbeti za varnost, primerne razmere za hranjenje in razstavljanje muzealij.

Tako je na pobudo mag. Inje Smerdel nastala tridelnost celote:

1. v celoti javnosti namenjena razstavna palača (s prostori za stalne in občasne razstave, muzejske delavnice, muzejsko trgovino in kavarno);
2. upravna hiša, namenjena upravnim, informacijskim, raziskovalnim, avdiovizualnim, založniškim, konservatorsko-restavratorskim in drugim dejavnostim;
3. podzemni muzejski depo med obema zgradbama.

Nagrajena arhitekturna rešitev Sama in Gorazda Grolegerja je upoštevala programsko zasnovano in leta 1996 so se začele aktivne priprave na stalno razstavo SEM, mag. Smerdelova pa se je z izjemno predanostjo in voljo do uresničitve projekta SEM podala na vijugavo pot dokončanja prenove muzejskih hiš in graditve podzemnega depoja.

Leto 1997 je prineslo dokončanje manj zahtevne prenove muzejske upravne hiše in preselitev SEM iz stavbe Narodnega muzeja v novo na Metelkovi. V upravni hiši so bile začasno urejene tri razstavne dvorane, v katerih je SEM v naslednjih petih letih uspešno postavil na ogled številne svoje in gostujoče razstave.

Ureditveni pogoji za preostali del so bili sprejeti 1998, načrtovati se je začela prenova razstavne hiše. V naslednjem letu se je po odločitvi mag. Inje Smerdel SEM pridružil projektu Evropske komisije in 5. okvirnega programa (Museums Energy Efficiency and Sustainability in Retrofitted and New Museum Buildings) za doseganje energetske učinkovitosti muzejskih zgradb osmih evropskih muzejev. Tako je bila pri prenovi razstavne hiše uporabljena vrsta novih tehnoloških rešitev, ki naj bi zagotavljale optimalne razmere za razstave in hrambo muzealij, skladno z mednarodnimi standardi.

Razstavna hiša je v letu 2004 obratovala poskusno, z bogatim razstavnim in drugim muzejskim programom je bila javnosti odprta 2. decembra 2004, ko je bil v prvem nadstropju, po zamisli I. Smerdel, na ogled niz 14 razstav evropskih etnografskih muzejev. Njihovi etnologi muzealci so v SEM pripeljali pisanost evropskih kultur in izbrane simbolne nosilce svoje nacionalne identitete.

Vzporedno s stavbno prenovi, ki jo je narekovala vsebinska vizija, je zorel podroben scenarij vsebin in postavitve bodoče stalne razstave. Kot prekaljena in inovativna muzealka (za muzealske dosežke že nagrajena z Valvasorjevim, za etnološke pa z Murkovim priznanjem) je mag. Inja Smerdel sodelovala pri nastajanju stalne razstave predvsem z muzeografskega vidika.

Z zdaj že dolgoletnimi muzejskimi izkušnjami je mag. Inja Smerdel ena od vodilnih osebnosti slovenskega etnološkega muzejstva, s svojo vizijo in njenim uresničevanjem, temelječima na erosu do etnologije kot vede o načinih življenja in do muzeja koz multimedijskega interpretativnega prostora etnoloških vsebin. S svojim znanjem in angažmajem ni le odločilno vplivala na podobo SEM, ampak je mogoče reči, da je zaznamovala slovensko etnološko muzejstvo 90. let 20. in začetka 21. stoletja.

Zaradi naštetega torej gospe mag. Inji Smerdel danes Slovensko etnološko društvo podeljuje Murkovo nagrado za življenjsko delo – za izjemna prizadevanja za večletno vsebinsko in izvedbeno prizadevanje za dom ene od treh osrednjih slovenskih etnoloških / antropoloških ustanov, tj. sodobne nacionalne etnološke muzejske ustanove evropskih razsežnosti.

Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti

Murkovo priznanje za leto 2004 prejme za monografijo gospod prof. dr. Zmago Šmitek, redni profesor za etnologijo Azije in antropologijo religije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani

Prof. Zmaga Šmitka etnologom najbrž ni treba posebej predstavljati – v svojem tridesetletnem znanstvenem in strokovnem delovanju je napisal več monografij in številne članke, objavljene v slovenskih in tujih publikacijah. Njegova bibliografija obsega čez 200 enot. Ukvarjal se je s temami, ki zadevajo antropologijo religije, etnologijo Azije, teoretske temelje etnologije in kulturne antropologije, zlasti v zadnjem obdobju pa svojo raziskovalno pozornost namenja slovenski in primerjalni mitologiji.

Že leta 1998 je izdal zaokroženo monografijo o slovenski mitologiji z naslovom *Kristalna gora. Mitološko izročilo Slovencev*. Knjiga je obsegala sedem poglavij (Stvarjenje sveta, Zemlja in onstranstvo, Gorski demon: Vedomec, Gospodar gore: Kresnik, Deveta dežela izobilja, Atila, bič božji in Uničenje in preroditev sveta) in je pomenila na neki način prvo zaokroženo teoretično delo o slovenski mitologiji v knjižni izdaji. Toda Šmitkovo delo na področju mitologije s tem še ni bilo končano. Izid prve knjige oziroma odzivi nanjo so mu porodili mnoga nova vprašanja in spodbudili njegovo nadaljnje delo na področju raziskovanja indoevropske mitologije. Rezultat teh je knjiga z naslovom *Mitološko izročilo Slovencev, Svetinje preteklosti*, ki je leta 2004 izšla pri Študentski založbi v Ljubljani. Poleg sedmih dopoljenih in deloma spremenjenih poglavij iz prejšnje knjige vsebuje še pet novih, tako da je v njej zdaj dvanajst poglavij in obilica novega slikovnega gradiva.

Tudi v tej knjigi je Šmitkova pozornost v največji meri usmerjena v komparacijo slovenskega mitološkega oz. folklornega izročila z indoevropsko mitologijo. Pri tem struktura knjige sledi klasični strukturi raziskav mitologije oz. tipologiji mitov: začne se s kozmogonijo (in deloma tudi njenim protipolom – eshatologijo), nadaljuje se s poglavji, ki na različne načine obravnavajo mitološko topografijo oz. koncepte prostora in časa ter izročila o posameznih bajnih bitjih oz. mitičnih motivih. Knjiga sledi zgradbi, ki si jo je avtor postavil kot nekako ogrodje, v katero je smiselno vpletel sledove mitičnih predstav in junakov slovenske duhovne kulture in jih primerjal s predstavami in bitji drugih indoevropskih ljudstev ter z izsledki primerjalne indoevropske mitologije.

Vrednost knjige, ki je bila v javnih sredstvih obveščanja letos deležna precejšnje pozornosti, je gotovo v tem, da se je dr. Šmitku posrečilo slovensko izročilo trdno postaviti in vpeti v kontekst indoevropske mitologije in verovanjskega izročila. Pri tem si je pomagal z deduktivno primerjalno analizo, izsledki jezikoslovcev, arheologov, zgodovinarjev, umetnostnih zgodovinarjev, etnologov in, navsezadnje, s svojim siceršnjim širokim in bogatim poznavanjem starejših in novejših raziskav na področju indoevropske mitologije. Deloma je avtor v tej knjigi popravil tudi »pomanjkljivost« prejšnje in v veliko večji meri upošteval slovansko mitologijo oz. njene sledove v folklornem izročilu.

Pozornost, ki je bila deležna knjiga v javnosti, je na

V imenu prof. dr. Zmaga Šmitka je Murkovo priznanje prevzela njegova žena Lučka Križaj - Šmitek. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Mag. Inja Smerdel prejema Murkovo nagrado za leto 2004. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Govor Murkove nagrajenke. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

vsak način upravičena, knjiga pa je vsekakor vredna tudi pozornosti znanstvene in strokovne javnosti, saj predstavlja vrhunec Šmitkovega dosedanjega ukvarjanja s slovenskimi mitološkimi predstavami.

Zato Slovensko etnološko društvo dr. Zmagu Šmitku za knjigo *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti* podeljuje Murkovo priznanje za znanstvene dosežke na področju etnološke vede na Slovenskem v letu 2004.

Murkovo listino za leto 2004

prejme gospa Vesna Guštin - Grilanc za večletno prizadevanje za bogatenje, ohranjanje in populariziranje etnološkega znanja na Tržaškem

Ker nobena od slovenskih ustanov v Trstu in drugih krajih, kjer v Italiji živi slovenska narodna skupnost, ne zaposluje poklicnega etnologa, je za etnološko delo na slovensko-italijanskem območju značilna bogata ljubiteljska dejavnost skupin in posameznikov, ki pa si prizadevajo, da bi bilo njihovo delo čim bolj strokovno.

Med njimi je tudi Vesna Guštin - Grilanc, po poklicu glasbena pedagoginja (na Konservatoriju je leta 1981 končala študij klavirja), zaposlena na Glasbeni šoli Marija Kogoja v Trstu. Živi v Repnu, kjer je predsednica Slovenskega kulturnega društva »Kraški dom«, članica amaterske gledališke skupine in zborovodkinja *Moške vokalne skupine*.

Od vsega začetka je med pobudniki in glavnimi organizatorji turistično-folkloristične prireditve *Kraška ohcet*, ki vsaki dve leti zadnji konec tedna v avgustu v Repen privabi nekaj deset tisoč ljudi. Prireditve je pomembna tudi v turističnogospodarskem pogledu. Njeno osrednje prizorišče je daleč naokrog poznana obnovljena stara *Kraška hiša*, v kateri je urejena muzejska predstavitev bivalne in materialne kulture. V hiši deluje tudi galerija z bogato razstavno dejavnostjo. Takoj po odprtju leta 1968 so v njej pripravili prvo *Kraško ohcet*; tako je bila letošnja že dvaindvajseta.

Vesna Guštin - Grilanc se ukvarja predvsem z raziskovanjem prehrabnih navad. Leta 1997 je pri Založništvu tržaškega tiska v Trstu izšla monografija *Je več dnevou ku klobas. Nekdanje prehrabne navade in recepti tržaškega podeželja*, ki je nastala z dveletnim zbiranjem pričevanj starejših ljudi po vaseh tržaškega Krasa na obeh straneh meje. V uvodu je pojasnila, da s svojim delom ni želela samo raziskati in ovrednotiti kulinarike teh krajev, temveč vsaj ob nekaterih praznovanjih obuditi tudi njeno rabo, hkrati pa je na ta način prispevala k ohranitvi med mlajšimi že precej pozabljenih izrazov za jedi in šege ter navade ob njih. Zaradi izrednega zanimanja je bila knjiga ponatisnjena še trikrat (1998, 1999 in 2004). Leta 1998 je izšla tudi v italijanskem prevodu.

Osem let po prvi izdaji knjige avtorico še vedno vabijo na predstavitev po Italiji, Sloveniji in Avstriji. V tem času pa je o kraški kuhinji tako za poklicne kuharje kot za druge ljubitelje kraške kuhinje na območju Alpe - Jadran in na Slovenskem deželno zavodu za poklicno izobraževanje pripravila številne kuharske tečaje. Kot strokovnjakinja za kulinariko Krasa je sodelovala tudi pri strokovnem snovanju pobude *Okusi Krasa / Sapori del Carso*, ki jo pripravlja Slovensko deželno gospodarsko združenje iz Trsta. S strokovnimi besedili je obogatila

številne brošure o predstavitvi Krasa in njegove kulinarične dediščine, leta 2000 tudi letni italijanski almanah (*Agenda delle feste e della cucina del Carso*).

V svoji drugi monografiji *Ogenj na kamnu. Življenje ob ognjišču na Krasu in tržaškem podeželju*, ki jo je leta 2002 dvakrat – saj je bila prva izdaja prodana v treh mesecih – prav tako izdalo Založništvo tržaškega tiska v Trstu (v sodelovanju z Zvezo slovenskih kulturnih društev), je predstavila kraško bivalno kulturo in stavbarstvo v Bregu, tržaškem predmestju in kraški planoti s te in one strani meje. Posebno pozornost je namenila ognjišču, ki je bilo v teh krajih stoletja dolgo stičišče ljudi in številnih življenjskih dejavnosti. Ista založnika sta knjigo leta 2002 izdala tudi v italijanskem prevodu (*Le pietre del fuoco. La vita attorno al focolare sul Carso e nel circondario triestino*).

O etnološki dediščini Krasa je pripravila številne radijske in televizijske oddaje, prav tako pa je o njej predavala v severni Italiji, Sloveniji in Avstriji. S kraško etnološko dediščino seznanja tudi šolsko mladino (predvsem o prehrabni kulturi, šegah in navadah domačega okolja, igrah, oblačilni kulturi, zbiranju etnološke dediščine, predvsem ledinskih in hišnih imen). Je pobudnica obujanja vaškega praznika binkošti v Repnu. Z naštetih raziskovalnih področij je pripravila naslednje zbirke oz. brošure: *Kultura oblačenja nekoč v naših krajih* (2003), *Tako so se igrali naši nonoti / Così giocavano i nostri nonni* (2001), o mikrotoponomastiki leta 2004 zbirko *Repen*, leta 2005 pa *Col – Poklon – Fernetiči*.

Njeno pomembno raziskovalno področje so tudi zdravilna zelišča. Za tržaško založbo Transalpina o tem pripravlja slovensko in italijansko izdajo monografije z delovnim naslovom *Rastlinski svet med ljudskim verovanjem in kulinariko*. Da skoraj ni etnološkega področja, ki je ne bi zanimalo, pa potrjuje tudi uredniško delo pri pripravi monografije o repentabski občini. Leta 1994 je Vesna Guštin - Grilanc za raziskavo o mlekaricah z naslovom *Tema je bila, ko je petelin zjutraj budil* prejela Bubničovo nagrado.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 24. 11. 2005

Recenzija, prikaz knjige, kritika /1.19

doc. dr. Naško Križnar

NAGOVOR OB PODELITVI MURKOVE NAGRADE IN PRIZNANJ 2005

Spoštovani gospod predsednik SAZU, spoštovani letošnji nagrajenci, spoštovano vodstvo SED in člani komisije za Murkove nagrade, drage kolegice in kolegi ter gostje naše prireditve.

Počaščen sem, da lahko spregovorim ob tako pomembnem dogodku, kot je podelitev Murkove nagrade, s katero na slovesen način sporočamo javnosti, da je etnologija živa in aktualna humanistična veda. Predvidevam, da Murkove nagrade v veliki meri odražajo stanje duha v slovenski etnologiji. Iz statistike nagrad, porekla nagrajencev in njihove vsebinske ter metodološke usmeritve bi bilo razvidno, kdo je kdo in kaj je kaj. Pri tem pa ne bi smeli pozabiti na dosežke, ki zaradi različnih okoliščin niso bili nagrajeni, a so moralno prisotni in se jim moramo tudi pokloniti. Mislim predvsem na dosežke iz manjših ustanov, ki niso vedno v središču pozornosti. Včasih je vztrajna prisotnost enako pomembna kot nagrade.

Spodobi se in pravično je, da nekdanji nagrajenec malo pokritizira in poučuje avditorij s svojega minljivega piedestala. Dovolite, da si v nadaljevanju tudi jaz to privoščim!

Vesel sem, da je lanska Murkova nagrada usmerila pozornost na področje etnografskega filma in vizualnih raziskav. Kajti kljub temu, da se že dve desetletji (skupaj z redkimi kolegi) trudim utemeljiti to področje kot legitimno raziskovalno smer in akademski predmet, se včasih še vedno počutim kot Božidar Jakac, ki so ga v partizanih spraševali, zakaj snema take vsakdanje stvari, kot je npr. prevoz ranjencev. In je odgovoril: »Zdaj to ni nič posebnega, sčasoma pa bo ta posnetek pomemben dokument.« To preprosto prepričanje še danes uvršča Jakca med totemske prednike vizualne dokumentacije. Zato bi rekel: pustimo raziskovalcem, naj z močjo svoje intuicije odkrivajo nove poti, če le prevzamejo odgovornost za svoja dejanja – pardon – za svoje ranjence.

Nekateri kritiki slovenske etnologije vidijo v raziskovanju lastne kulture, ki ga (med drugim) izvaja etnologija, neproduktivno prizadevanje, češ da je preučevanje nacionalne identitete v današnjem svetu večkulturnosti in globalizacije anahronistično.

To bi držalo samo v primeru, če bi bilo naše delovanje podlaga ksenofobije, torej v nasprotju z načeli odprte družbe, in kolikor bi bilo mogoče dokazati, da sta multikulturnost in globalizacija prijazni do etnične in kulturne diverzitete. Pa ne drži ne eno ne drugo.

Ne smemo si zatiskati oči pred tem, da potekajo pri nas in v bližnji okolici (ne samo v tretjem svetu) zelo dinamični procesi, ki zadevajo preoblikovanje pogojev za obstoj in raz-

Mag. Inja Smerdel, Vesna Guštin Grilanc in Lučka Križaj - Šmitek. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

voj etničnih skupin ter njihovega kulturnega izraza. V mislih imam tako novo prebujanje slovenske manjšine v sosednjih državah, zlasti po vstopu Slovenije v EU, kot prebujanje etničnih skupin nekdanjih jugoslovanskih narodov v Sloveniji.

Družabni del v bližnji gostilni »Mrak«: Tanja Roženberger Šega in prof. dr. Slavko Kremenšek. Foto: Alenka Čas, 19. 10. 2005

Preučevanje teh procesov je lahko pomembno tudi za Evropo, saj brez njihovega razumevanja niso mogoče regionalne povezave, ki bodo pomembna protiutež federalizmu ali centralizmu Evropske zveze. Namesto za multikulturnost kot pojmovno izpraznjeno in večkrat kompromitirano stapljanje kultur, če ne že kar alibi za asimilacijo, se zavzemam za strpno priznavanje

diverzitete kultur in njihovo enakopravnost. Predstavljam si, da bi na tej podlagi lahko drugače urejali položaj manjšin.

Tako pa je težko gledati neuspešnost slovenske zunanje politike v odnosu s sosednjimi državami, ki jo merimo tudi z neučinkovito zaslonbo slovenskim manjšinam v teh državah. Ne vem, zakaj si pri tem pristojni ne pomagajo v večji meri z dognanji etnologije in sorodnih ved.

Primer iz preteklosti: angažiranje etnologov pri izdelavi ekspertiz o zahodni etnični meji leta 1945–47, ko je šlo za priključitev Primorske.

Da. To je vprašanje večjega družbenega angažiranja naše vede, ki smo si ga v njenem razvoju večkrat postavili, a nismo nikdar našli pravega odgovora nanj. V času samoupravljanja se je večini upiralo, da bi se angažirali po volji vladajoče ideologije, po osamosvojitvi Slovenije pa so posamezniki uspešno pokazali nekatere aplikativne možnosti etnologije ali pa so se posamezne ustanove odzivalo na pojave nestrpnosti v družbi. V veliko večji meri kot doslej pa bi morala danes etnologija kot celota sodelovati s svojimi spoznanji pri urejanju prostora za kakovostno bivanje nas in naših potomcev. Gre za občutljiva in vitalna vprašanja civiliziranega odnosa do dediščine, ki postaja ob vprašanju socialne države glavno vprašanje evropske zveze. Mislim na nove konvencije, ki so bile pred kratkim predlagane na evropski ravni, o večji vlogi dediščine pri razvoju EU.

Prvinska kapitalistična ekonomija, po kateri se danes usmerja slovenski razvoj na večini življenjskih področij, hitro uničuje prostore dediščine kot dela kulture, ki bistveno določa našo specifično diferenco v razmerju z drugimi kulturnimi prostori v Evropi. O usodi naše splošne kulturne podobe danes na žalost odločajo neustrezno izobraženi politiki (vrste homo novus) v sodelovanju z vlagatelji, pri večjih posegih tudi z upravljalci finančnih tokov, ki imajo zaslonbo za svoje ukrepe vse do državnega vrha. Etnološka metodologija bi lahko privedla do boljšega sodelovanja in ustrežnejših rešitev pri urejanju teh vprašanj.

Primer iz preteklosti: etnološke raziskave ob oživljanju starih mestnih jeder v 70. in 80. letih.

Ali sem preveč kritičen ali pa si želim preveč? Slovenska etnologija ima tudi svoje omejitve. V Sloveniji nastajajo nove univerze in univerzitetni programi. Ali je bila etnologija pripravljena na ta izziv? Mislim, da ne.

Namesto premišljenega sodelovanja v korist celotne vede je prišlo do neproduktivnega zapiranja v okviru ustanov. Etnološki predmeti pa so sramežljivo skriti v programih sorodnih ved. Ali sploh še lahko govorimo o matičnem univerzitetnem programu etnologije, ki bi povezoval najuspešnejše usmeritve oz. njihove nosilce v zgodovinski tok vede?

Moti me, da ni tesnejšega povezovanja med pedagoškimi in raziskovalnimi potenciali na tem področju, ki bi študentom omogočalo čim širši razgled po etnologiji. Zdi se mi, da je domačega sodelovanja celo manj kot sodelovanja s tujimi kolegi.

Predele končam, se čutim dolžnega spomniti nas, da je v mojem enoletnem mandatu kosila smrt tudi v naših vrstah. Še enkrat se spomnimo kolega Boruta Brumna. Ne glede na to, koliko vsak od nas pozna njegovo strokovno delovanje, moramo pritrditi ugotovitvi, da je z njim prenehal poseben

družbeni angažma, ki ga etnologija dotlej ni poznala in po katerem se bomo pokojnega tudi spominjali.

Ob koncu dovolite, da že vnaprej iskreno čestitam letošnji nagrajenci in dobitnikoma priznanj. Če mi je dovoljeno ugibati, bi rekel, sodeč po nekaterih prisotnih obrazih, da bo z letošnjo Murkovo nagrado priznan pomen menežerskega dela v naši stroki, čemur bi še pred kratkim marsikdo oporekal. Kajti področje etnologije in drugih humanističnih ved je v očeh marsikoga bolj kulturniško kot znanstveno področje, kar je posrečeno ugotovil že znani pisatelj Kurt Vonnegut mlajši, ko je želel združiti študij znanosti in poezije. Ko je izrazil to željo, ga je univerzitetni svetovalec vprašal, ali bi hotel študirati poezijo, ki se pretvarja, da je znanstvena. Ali je sploh mogoče kaj takega, je vprašal bodoči pisatelj. Da, je odvrnil svetovalec, dobrodošli na področju socialne in kulturne antropologije, kjer je že kar nekaj rahločutnih gospodov.

V tej perspektivi smo tudi etnologi v očeh ljudi napol bohemi, ki naj ne bi marali za denar, vsaj ne javno, saj je naš poklic hkrati naš konjiček. Kot protiutež tem stereotipom je menežersko delo v stroki pri nas redka, a koristna priložnost, tako kot so redki med nami tisti, ki prevzamejo in izpeljejo ta posel.

Vsem prisotnim članom SED čestitam ob 30-letnici društva. Ob tem pa se ne spominjam toliko administrativnih dejstev, datumov, zapisnikov itd. kot stanja duha, ki je privedlo do ustanovitve društva. V tem duhu je bilo ujeta posebno ustvarjalno obdobje etnologov več generacij, ki se je pripravljalo dalj časa. In to stanje duha je tisto, zaradi česar neko društvo zaživi, in brez česar premine.

Zato naj tudi v prihodnje živi vsaka aktivnost, ki nas združuje v skupnih ustvarjalnih naporih za razvoj naše vede in ki nas povezuje s kolegi in prijatelji po svetu!

Datum prejema prispevka v uredništvo: 23. 11. 2005

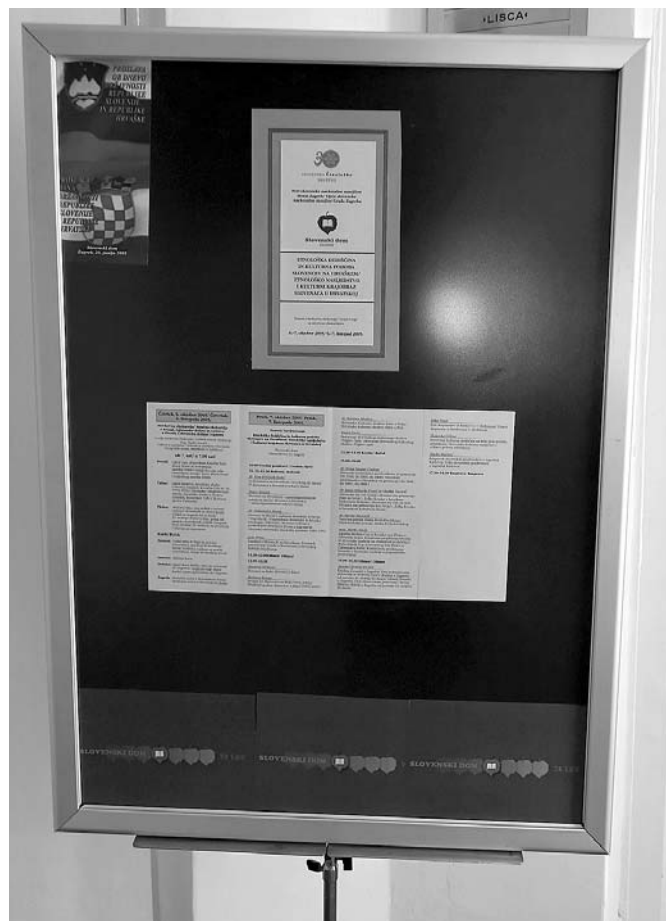
ETNOLOŠKA DEDIŠČINA IN KULTURNA PODOBA SLOVENCEV NA HRVAŠKEM

POSVET S STROKOVNO EKSURZIJO, 6.–7. OKTOBER 2005, POROČILO

Posvet Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem s strokovno ekskurzijo je potekal 6. in 7. oktobra, organizirali so ga Slovensko etnološko društvo, Svet slovenske nacionalne manjšine Mesta Zagreb in Slovenski dom s finančno podporo Ministrstva za kulturo R Slovenije. S tem dogodkom je Slovensko etnološko društvo zaključilo vrsto petih posvetov v sodelovanju z zamejskimi društvi in ustanovami v Italiji (2001), v Porabju na Madžarskem (2002), na Koroškem v Avstriji (2003), na Štajerskem v Avstriji (2004) in letos na Hrvaškem. Prispevki prvih treh posvetovanj so objavljeni v zborniku s pomenljivim naslovom *Odstrta dediščina: Etnološko delo in muzejske zbirke Slovencev v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji* (2003). Še v letošnjem letu pričakujemo izid zbornika s posveta o štajerskih Slovencih. Končno želimo objaviti tudi vsebino posveta na Hrvaškem, tako da bo v knjižni obliki dostopna in zaokrožena problematika zamejstva v celoti.

Strokovna ekskurzija nas je vodila v deželo »Petra Klepca«, v obmejno območje Hrvaške in Slovenije, kjer smo si ogledali obnovljeno kmečko hišo »Kuća Vesel« v Prezidu, muzejsko zbirko v dvorcu Zrinskih v Čabru, »Palčevo šišo« v Plešcah, mlin in žago v Zamostu ter »kučo Rački« v Delnicah (več o ekskurziji glej v članku Tanje Tomažič!).

Posvet je potekal v prostorih Slovenskega doma v Zagrebu, ki daje prostor raznoterim strokovnim in drugim programom tam živečih Slovencev. Na posvetu so strokovnjaki iz Slovenije in Hrvaške z različnih znanstvenih področij (etnologija, zgodovina, antropologija, jezikoslovje, arhitektura ipd.), kakor tudi ljubitelji in poznavalci obravnavali etnološko dediščino in kulturno podobo Slovencev na Hrvaškem nekoč in danes. Po uvodnem referatu o slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj do danes so sledili referati o samoorganiziranosti Slovencev na Hrvaškem nekdanj in danes; o Slovencih na Reki; o dvajsetletnem delovanju »Bazovice« na Reki; o Slovenskem kulturnem društvu »Istra« v Pulju; o delovanju Slovenskega kulturnega društva »Triglav« Split; o posvetovanjih Slovenskega etnološkega društva in Hrvaškega etnografskega društva med letoma 1981 in 1991 in o številnih drugih vprašanih življenja Slovencev na Hrvaškem.

Na hodniku Slovenskega doma v Zagrebu. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

Popoldanski del posveta je bil zelo heterogen. Referati so obravnavali slovenske izobrazbenice na Hrvaškem v različnih časovnih obdobjih; manj znano podobo ustvarjalnosti Zofke Kveder v hrvaškem kulturnem življenju in tamkajšnji odnos do nje; narečno poezijo Zlatka Pochobradskega; zgodbo družine Čop iz hrvaške vasi Plešče v čabranski dolini; družino Černelič v Zagrebu od začetka 20. stoletja do danes; poti

Pozdrav predsednika Sveta slovenske nacionalne manjšine Mesta Zagreb in predsednika Zveze slovenskih društev na Hrvaškem Darka Šonca. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

»kupinarjev« iz Renkovec v Međimurje; slovensko kulturno dediščino na Reki – pokopališko arhitekturo ter prispevek slovenskih gradbenikov v izgradnji Karlovca. Posvet smo zaključili z razpravo.

Posvet s svojo vsebinsko pestrostjo na eni strani razpira možnost primerjav, ugotavljanje podobnih in različnih izhodišč pri obravnavi etnološkega dela Slovencev v zamejstvu, na drugi strani pa kliče po nadaljevanju etnoloških in drugih raziskav obmejne problematike. Živahna razprava, vzpostavitev stikov med različnimi strokovnjaki, domačini, poznavalci in ljubitelji obetajo še veliko skupnih srečanj v prihodnje.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 1. 12. 2005

Uvodnik dr. Katalin Munda Hirnök, vodje delovne skupine za Slovence zunaj RS. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

Udeleženci posveta, v prvi vrsti levo soorganizatorica dr. Mojca Ravnik. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

Dvorana Slovenskega doma v Zagrebu. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

V ospredju dr. Aleksandra Muraj in prof. dr. Slavko Kremenšek, predstavnika hrvaških in slovenskih etnologov, soustvarjalcev »Vzporednic«, ki jih je dr. Murajeva analitično predstavila v referatu. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

Franc Strašek, podpredsednik Zveze slovenskih društev na Hrvaškem. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

V razpravi ob koncu posveta je sodeloval tudi Rudi Merljak, predstavnik Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Foto: Alenka Čas, 7. 10. 2005

EKSKURZIJA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA PO DELU GORSKEGA KOTARJA IN NA POSVET V ZAGREB

6. IN 7. OKTOBER 2005; POUČNA, PRIJETNA – NAJ SE PONOVI!

Dr. Marko Teršeglav ob (pod) nadposteljniku v Prezidu.
Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

Pozorni poslušalci skrbnice »kuće Vesel« v Prezidu. Foto:
Alenka Čas, 6. 10. 2005

Kolikor ima Slovenija mej, toliko ima zamejskih Slovencev – in posvetovanja, kjer sodeluje več organizatorjev (pa naštejete, kdo!), se odvijajo lepo po vrsti: po zamejcih v Italiji, Avstriji in na Madžarskem so letos prišli na vrsto bratje Slovenci v Zagrebu. Verjetno sta se lokacija in tema posveta nekako skladali s hrvaško-slovenskimi vzporednicami, legendarnimi sestanki in razpravljani med etnološkimi kolegi obeh narodnosti, ki so se bienalno dogajali, vsaj tako se zdi, nekoč pred davnimi časi, dasiravno je od takrat minilo šele 15 let. Hrvaško-slovenske vzporednice so lansko leto obnovili, o zamejcih pa tečejo posvetovanja tako rekoč vsako leto.

Kako so potekale letošnje priprave, ki se jih je lotila in uspešno končala dr. Katalin Munda Hirnök, mi ni bilo dano vedeti, ob koncu smo bili postavljeni pred izvršeno dejstvo: posvetovanje o etnološki dediščini in kulturni podobi Slovencev na Hrvaškem bo v Slovenskem domu v Zagrebu, kamor so nas prijazno povabili člani Kulturnoprosvetnega društva »Slovenski dom«. Slovenski udeleženci naj bi se dan prej podali na pot in se preko dela Gorskega kotarja seznanili s čudovito pokrajino, ki je večini med njimi bolj malo znana.

Ko se je Mojca Račič v svoji društveni vlogi ukvarjala z logistiko ekskurzije, si prav gotovo ni predstavljala, da nam bo slovensko-hrvaški duh dežja za prvi dan pripravil poseben praznik moče in megle, ki je pri nekaterih vzbudila rahlo slabo voljo. Toda če bi natančno analizirali dogodke, bi se končno izkazalo, da škode ni bilo prevelike – tudi voda v čevljih kolegici, ki je posebno občutljiva, ni prinesla nobenega prehlada. Smola se je držala fotografov, ki so bili ob lepe barve in daljne poglede, in seveda vsi smo po malem sitnarili, da »se nič ne vidi«, ker je bil meglen zid kot prilepljen na zelene travnike in drevesa.

Ko smo se zjutraj zbirali ob avtobusu in premlevali itinerarij, smo se nepoučeni (v zemljopisu!) zbal (poleg avtorice tega spisa morda še kdo), kako bomo prestali potovanje čez Babno polje, »kjer je na Slovenskem večni mrz in led«. Šlo je brez

hudih preizkušenj, posebno še, ker mi je dr. Mojca Ravnikova v primeru hude nuje obljubila ene njenih novih žab, ki pa jih ni bilo treba preizkusiti.

V Prezidu smo prevozili mejo, še vedno so tu ostanki rimskega limesa, kar je za ponosne prebivalce bližnjica do rimskih časov. Lilo je kot iz škafo in po asfaltni cesti smo se sprehodili kot po nizkem otroškem bazenčku, kjer se otroci za šalo špricajo. S prijaznimi domačinkami, ki skrbijo za številne turiste (le od kod se jemljejo?), smo se končno nagnetli v Goransko »kuču Vesel«, kjer razkazujejo notranjo opremo hiše, ki je bila vse do leta 1992 naseljena. Od takrat je urejena za ogled.

Prezid je danes obmejna vas z okrog 800 prebivalci; s ponosom so nam povedali, da jih je bilo pred prvo svetovno vojno že več kot 1.800. Preživljali so se z lesom, saj je področje gozdnato, zime so dolge in snežene in tako so nam razložili tudi gradnjo Veselove hiše, ki je tipična za te kraje: pod stanovanjskim delom, kjer kurijo peč, je hlev z živino, toplota se seli s spodnje v zgornjo etažo in obratno.

V hiši so zbrali predmete, ki so jih dobili od bližnjih darovalcev – domačinov in ki predstavljajo notranjost prezidanskih hiš v preteklem stoletju. Teško je celi trumi obiskovalcev, pa naj bodo upokojenci ali pa etnologi, ki so prišli od daleč, tako naenkrat razložiti posebnosti svojega kraja. Navdušenje domačinov, ki so si srčno prizadevali za ureditev in predstavitev nečesa lastnega, starega in neponovljivega, nekaj, kar je njihovo, to pa jim je uspelo v tistem trenutku, ko je bila hiša napolnjena: to navdušenje je pravzaprav tisto, kar mora obiskovalec najbolj občudovati. Pohišstvo, slike, prtički, vse to so le opredmeteni pojmi identitete, nekaj, s čimer se domačini povezujejo in ponašajo. Zato se mi vedno zdi, da se je treba v takih hišah gibati z ljubeznijo in bolj kot predmete, ki so včasih tudi ponesrečeno izbrani, občudovati voljo in ponos predstaviteljev. »To je naše!« govori ves prostor mimo vse razlage, ki prihaja iz vodnikovih ust.

In ko je bil govor o nenavadnem, in spet! samo njihovem prezidanskem dialektu, sem z navdušenjem pogledala izvezen prtiček na steni, ki je govoril: »Ne delaj si preveč skrbi, ker Bog vse najboljše uredi!« To niti ni prezidansčina, ampak prava slovensčina, ki je zašla čez mejo, kakor so nekdanj zahajali v te kraje po poslih in zaradi družabnih stikov prebivalci sosednjih krajev, držav in jezikov. Prizor na steni, bržkone namenjen kuhinji, je prikazoval brezskrben bidermajerski parček – dekle se ob šopku rožic spogleduje s kavalirjem, ki ji sedi naproti in igra na mandolino. Le kaj si je lahko mislila navadna kmečka punca, ki si je izbrala slikovno predlogo – da gleda prizor iz pravljice? Bili smo opozorjeni, da je bilo v teh krajih vezenje prtičkov zelo popularno in precej znano in da so s svojimi izdelki ženske zaslužile kakšen dinar in dobivale celo nagrade na raznih obrtniških razstavah. In res je bila Veselova hiša polna vezenih prtičkov, ki so poučevali vsakokratne obiskovalce verjetno na popolnoma enak način kot nekdanj domačine in njihove goste, kaj je lepo in dostojno in kaj se spodobi za urejeno gospodinjstvo. Kaj pa zdaj nadomešča napise po stenah kuhinj?

Medtem ko smo občudovali urejene prostore Veselove hiše, ki so bili tesni že za samo družino, kaj šele za vse radovedne obiskovalce, se je zunaj naliv malce unesel, šofer pa je pocrk-ljal mokre etnologue na prav poseben način: pripeljal je skoraj

Zbirka v Mestni hiši v Čabru. Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

Prvi referat smo poslušali kar na terenu – Jože Primc je govoril o »izginulih Slovencih«. Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

do hiše. Medtem smo izvedeli še marsikaj zanimivega o Prezidancih, ki so se podajali za delom, ki so ga bili vajeni iz domačih gozdov, prav tja v slavonske gozdove. In tam so jih, ne krive ne dolžne, imenovali Kranjce.

Čez Kozji vrh smo se pripeljali v Čabransko dolino, iz ene megle smo prišli v drugo. Ta pokrajina je bržkone čudovita, če je obsijana s soncem; nam je bila namenjena v sivi barvi. Kar

Skupinska slika na stopnicah pod cerkvijo v Čabru. Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

»Vodja« rajže mag. Marko Smole dobro pozna tudi druge spomenike v Pleščah – v vaški cerkvi. Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

smo videli v barvah, so bile stavbe od znotraj – obnovljen in lepo vzdrževan »kaštel Zrinjskih« in cerkev Antona Padovanskega, ki kraljuje nad mestom.

Čabar je že davno tega preživel svoje najlepše in najbogatejše čase, ki so bili najtesneje povezani s predelavo železove rude in predvsem z družino Zrinjskih. Že iz leta 1492 obstaja prošnja grofu v Kočevju za izkoriščanje železove rude, šele Peter Zrinjski pa je v 17. stoletju postavil železarno v Čabranski dolini, kar je kraj za kratek čas bliskovito povzdignilo. Zrinjski je skupaj s Krstom Frankopanom sodeloval v zaroti proti avstrijskemu dvoru, obsojena sta bila leta 1671, zaradi česar je celotna gospodarska panoga začela propadati. Z železarstvom seveda niso mogli takoj prenehati, tako da so obrati nekaj časa spadali pod ogrsko komoro, kratek čas celo pod Idrijo. Potem pa se je leta 1711 zgodila velika naravna katastrofa, ko je Čabranka tako narasla, da je zalila vso železarno; od takrat si ni več opomogla. Menda je skoraj 200 železarskih delavcev prihajalo tudi iz drugih krajev. Ena sama povodenj bi seveda ne mogla uničiti celotne gospodarske panoge, če bi bili dani drugi pogoji za njen razvoj. Tako pa je vse skupaj počasi nehalo in kranjski Zoisi s svojimi železarskimi obrati na Gorenjskem so zadali pravi konec nekdanji cvetoči Čabranski dolini.

Več kot opazno pa je, kako se slava in spoštovanje do Zrinjskih

ohranjata skozi stoletja, cesarstva in republike. Njihova imena nosijo velika šola, ki pa ima danes malo učencev, in glavna ulica, zgodovinski pojem pa ostaja še kak Mali Čabar, ki danes v primerjavi z drugimi hrvatskimi pokrajinami ne pomeni skoraj nič. Je tako rekoč živ primer domovinske vzgoje.

Dvorec Zrinjskih, ki rabi upravnim poslom občine, hrani majhne spomine na lastno zgodovino. Veliko zbirko svojih slik je Čabru doniral Vilim Svečnjak, na kar so lahko izjemno ponosni. Vsekakor bolj kot na nekoliko bizarno zbirko lovskih trofej, ki si jih je nabral zagnani lovec – domačin in jih podaril dvorcu, bržčas zato, da ga ne bi doma strašili rogovi mladih pobitih srnjačkov.

Svečnjakove slike so bile izjemno ozadje za predstavitev domačega pesnika Puhogradskega, kar sta storila dr. Marija Stanonikova in pesnik sam. Tam je tudi upokojeni novinar Jože Primc prvič predstavil svoj referat, ki je govoril o izginulih Slovencih. O tistih Slovencih, ki so še v prejšnjih stoletjih prebivali na zdajšnjem hrvatskem ozemlju, kar je po Primčevem mnenju zapisano v literaturi, ki pa je nihče ne pozna ali noče poznati. Navzočim etnologom je bila problematika bolj ali manj tuja in le dr. Vera Kržišnik Bzkić, edina strokovnjakinja na tem področju, je nemudoma profesionalno sekundirala, prvič v gradu, potem pa še vsakič, ko se je Primc prijavil k besedi. Vendar je bilo premalo tako časa kot volje, da bi se ta tema razjasnila do kraja.

Iz Čabra smo se namenili v Plešče, majhno obmejno vas, ki skriva lepo presenečenje: mag. Marko Smole, tehnik po študiju, ki so ga etnologi povabili s seboj, je namreč že med vožnjo razlagal zgodovino in dogodke z obmejnega območja in nam pokazal domačo hišo. »Palčava šiša«, kot ji pravijo domačini, je v družinski lasti že več kot stoletje in pol, in veliko volje, dela in odrekaj je bilo potrebnih, da je zdaj spet v takem stanju, v kakršnem je bila ob koncu 19. stoletja, ko je bila sredi preprostih in razmeroma slabo situiranih sovaščanov dom naprednih bogatih trgovcev, gostilničarjev in pozneje tudi politikov. Mogočna stavba sredi vasi, soseda cerkve in gostilne, skriva v svoji notranjščini še več prostorov, kot se to kaže navzven. V pritličju je rekonstruirana špicerijska trgovina, v nadstropju in na podstrešju pa so spalnice, saloni in pisarne – izjemno zanimiva mešanica podeželske gosposke. Primerjava s Kersnikovo *Jaro gospodo* se ponuja kar sama od sebe, ne da bi želela biti nevljudna.

In spet človeka dobesedno prevzame pristna skrb za tisto »naše in staro«, kar je dobesedno odnesel čas, pa bi bilo lepo, če bi se spet pričaralo nazaj. Užitki ob vsakem predmetu, ob vsakem prostoru posebej, ki ga uspe lastnikom spet opremiti, to je tisto, kar velja!

Ko smo se odpeljali, nas je na nekem popolnoma neuglednem kraju ustavilo nekaj skal, ki so se, bržčas komaj nekaj minut, preden smo se pripeljali tja, prikotalile z razmočenega hriba, nekaj podobnega kot majhen plaz. Nekaj mladih etnologov je stopilo iz avtobusa in ročno premaknilo skale: naj se ve, iz katerih krajev je bil Peter Klepec!

Še vedno se je po travnikih vlekla megla in tla so bila še prav tako mokra kot na začetku. In spolzka, kar je pripomoglo k temu, da je nekemu članu etnološke ekspedicije na majhnem mostičku spodrsnilo, tako da se je komaj ujel, oziroma bolj rečeno, so ga ujeli. Namenjeni smo bili na ogled ene redkih še

delujočih žag. S kolegico Zoro sva medtem obiskali mladega žagarja (ki se tudi piše Žagar) v hiši, kjer živi z očetom; očitno tudi tukaj primanjkuje nevest. Prijazni fant nama je razlagal, kako hodi v službo, da je lovec, pa so govorile nagačene živali na stenah. Nekako se mu je bilo treba zahvaliti, saj nama je ponudil tudi piškote, pa sem ga v zahvalo slikala s Zoro.

Do Delnic ni bilo daleč, tam pa smo še pred temo obiskali »kučo Rački«, spomenik starim časom, nekaj podobnega kot je bila »hiša Vesel« v Čabru.

Tudi Delnice so preživele svoje vzpone in padce, v 16. stol. so bile zaradi stalnih turških vpadov praktično popolnoma opustele. Pozneje se je naselitev spet povečala, zdaj so nekako upravno središče Gorskega kotarja.

Od Delnic do Zagreba je bil le še kratek skok in z avtobusom so nas pripeljali prav na večerni sprejem v »Slovenski dom«. Kljub nekaterim pomislekom, ali naj gremo v hotel prej ali pozneje, je med praktičnimi etnologi prevladalo prepričanje, da se ne smemo trapiti z malenkostmi, zato so se vse etnologinje takoj poslovile od upanja, da bodo pokazale večerne toalete. In med prijaznimi člani, zagrebškimi Slovenci, smo stopicale v terenskih čevljih, »kar pa ni motilo velikega duha«. Bil je prijeten spoznavni večer, s kupicami belega vina in sirovimi gibanicami, priprava na naslednji dan, ko naj bi se v istih prostorih mogoče odkrilo nekaj novih zgodb o slovenskih prebivalcih hrvaške prestolnice.

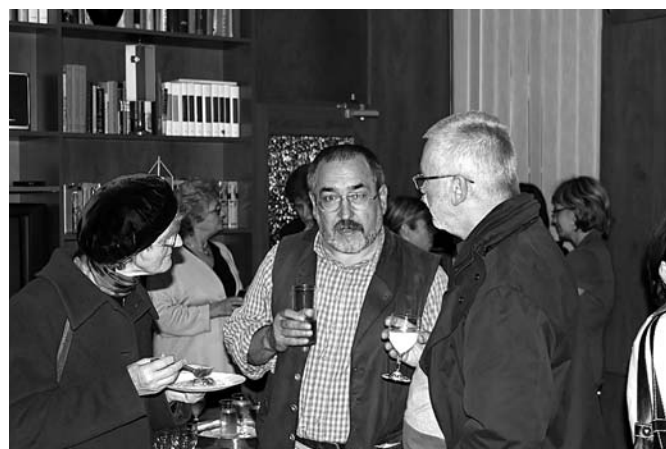
Ko smo pojedli in popili, kolikor smo mogli, so nas končno odpeljali v hotel. Kdor še ni bil popolnoma dotolčen od celodnevne moče in megle, se je pojavil še v hotelskem bifeju. In teh ni bilo malo. Ne da bi vedeli, do kdaj delajo natararji, smo jim zadnji gostje verjetno nekoliko podaljšali delovni dan, a Kranjci smo pač Kranjci!

Kaj, kako in s čim so se predstavljali številni referenti naslednji dan, pa je že druga, bolj resna zgodba, o kateri poroča glavna organizatorica dr. Katalin Munda Hirnök v samostojnem prispevku.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 25. 11. 2005

»Palčava šiša«. Več fotografij in informacij v prispevku Marka Smoleta v rubriki Etnologija je povsod. Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

Rajžo smo zvečer končali v Slovenskem domu v Zagrebu. Foto: Alenka Čas, 6. 10. 2005

JOSEF ORIŠKO: ŽIVLJENJE V MISIJI

Etnološki večer 1. 12. 2005 v Slovenskem etnografskem muzeju

Degustacijo češkega piva pred in po predavanju je spremljal plakat z izvorom posameznih vrst; Josef ga je izdelal posebej za naš etnološki večer. Foto: Tita Porenta, 1. 12. 2005

Češkega kolega Josefa Oriško in zbrane poslušalce sta pozdravili predsednica SED, dr. Breda Čebulj Sajko in Mojca Račič Simončič. Foto: Tita Porenta, 1. 12. 2005

Na zadnjem letošnjem etnološkem večeru smo se zbrali člani SED in drugi obiskovalci, da bi prisluhnili češkemu kolegu, ki je za nas pripravil predavanje o življenju v misijah OVSE in EU.

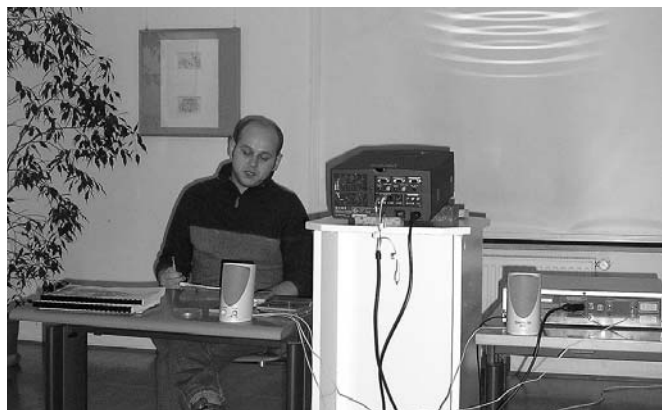
Josef je za mnoge med nami star znanec in prijatelj, saj smo se z njim prvič srečali že leta 1999. Takrat še študent etnologije in muzikologije na Masarykovi univerzi v Brnu je prebil en semester v Ljubljani, kjer je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL poslušal predavanja iz etnologije Balkana in se učil slovenščine. Po vrnitvi v domovino je za študente in pedagoške delavce ljubljanskega oddelka pripravil zanimivo ekskurzijo po manj znanih, a za etnologe izredno zanimivih in povednih predelih Češke republike. Zato smo ga marca letos tudi v Slovenskem etnološkem društvu zaprosili za pomoč pri organizaciji in vodenju rajže na Moravsko. Nesebično nam je priskočil na pomoč in po njegovi zaslugi smo obiskali kraje, kamor zaidejo le redki turisti ali sploh tujci. V vmesnem obdobju je Josef zaradi osebnih in tudi profesionalnih stikov večkrat obiskal Slovenijo. Tako je na primer leta 2000 sodeloval na MESS-u v Piranu s prispevkom »Roma People in the former Czechoslovakia«. Da mu je še posebno ljub zahodni rob slovenskega etničnega prostora, je razvidno tudi iz prispevka »Jak jsem chodil po osmicah«, ki je letos izšel v češkem glasilu Národopisná revue. Vendar pa je Josef

v zadnjih petih letih veliko časa preživel tudi v precej manj prijaznih krajih. Kot nam je povedal na predavanju, je bil prav njegov študij v Ljubljani odločilen, da je dobil delo kot član misije OVSE na Kosovu, kjer je v letih 2001 in 2002 kot opazovalec na volitvah prebil dvakrat po več mesecev. Na Kosovu se je odlično naučil srbsčine, v kateri nam je tudi predaval, pa tudi nekaj malega albanščine. Iz Kosova ga je službovanje za leto in pol vodilo v Gruzijo, kjer je, prav tako kot predstavnik OVSE, nadzoroval mejno območje med Gruzijo, Čečenijo, Ingušetijo in Dagestanom. Člani SED smo imeli srečo, da smo rajžo na Moravsko pripravili prav med Josefovimi nekajmesečnim premorom v domovini, saj je kmalu po našem srečanju odšel na misijo v Liberijo, kjer je bil kot predstavnik EU opazovalec na volitvah.

Na predavanju smo izvedeli, kakšni so pogoji, da nekdo postane član misije, katere lastnosti mora imeti, katere organizacije pripravljajo misije in kakšna je struktura teh organizacij, kako pride misija v državo, kakšna »papirologija« je potrebna za prijavo posameznika v misijo, kakšna je razlika med prostovoljnimi in pogodbenimi delom, kakšna so pravila obnašanja v misiji ter kako člani preživljajo prosti čas. O njegovem delu in vtisih o državah, kjer je opravljal misijo, nismo izvedli skoraj nič, saj ga predvsem k izražanju sodb o posamezni državi zavezuje molčečnost, na katero je pristal ob podpisu pogodbe. Zato pa smo si lahko ustvarili precej jasno sliko o delu misije v Gruziji iz polurnega (po Josefovem mnenju nekoliko patetičnega) dokumentarnega filma, ki so ga posneli njegovi kolegi iz misije. Sledila sta še filma o glavnem mestu Gruzije, Tbilisiju, in pretresljiv dokument o državljanski vojni v Liberiji.

Pred ogledom zadnjega filma pa nam je Josef pripravil še kratko in nazorno predavanje o češkem pivu in degustacijo šestih vrst najbolj znanega ali priljubljenega češkega piva, kot so na primer Staropramen, Velkopopovický Kozel, Budweiser ali Radegast.

Na začetku predavanja je Josef poudaril, da je misija kot droga in da tisti, ki jo enkrat izkusi, težko odneha. Zato mu verjamemo, da ostaja njegova odločitev, da preneha z delom v misijah, dokončna, in da se bo odslej posvečal pripravi doktorske naloge z naslovom »Cultural parallelism among nations in Europe and Asia – rapprochement of different nations by means of culture«. Čeprav delo v misijah ni etnološko terensko delo, mu bodo pridobljena spoznanja in izkušnje na politično kritičnih žariščih nedvomno prišla prav tudi pri nadaljnjem raziskovalnem delu, podobno kot mu je profesionalni čut za druge etnične in narodne skupnosti pomagal pri delu v misijah.

Josef Oriško med predavanjem. Foto: Tita Porenta, 1. 12. 2005

Datum prejema prispevka v uredništvo: 5. 12. 2005

Drugi članki ali sestavki/1.25

Izvršni odbor Slovenskega etnološkega društva

ŠTREKLJEVA NAGRADA MARIJI KOZAR-MUKIČ

Štrekljevo nagrado, ki jo podeljuje Odbor za Štrekljevo nagrado Občine Komen, je letos dobila dipl. etnologinja in profesorica slovenščine Marija Kozar-Mukič, kustosinja v Muzeju Savaria v Sombotelu in vodja Muzeja Avgusta Pavla v Monoštru.

Slovesna podelitev je bila 25. septembra na Gorjanskem pri Komnu. Prireditve, ki je bila v lepem vremenu na vaškem trgu, se je udeležilo veliko domačinov in gostov. S pesmimi so jo popestrili Vokalni trio Kulturnega društva »Karel Štrekelj« iz Komna in Ljudski pevci z Gornjega Senika, sledil je koncert ansambla Trutamora Slovenica.

V utemeljitvi nagrade so na kratko predstavili nagrajenkino delo – raziskovanje etnologije Porabja, poučevanje slovenščine in etnologije, uredniško delo, urejanje dvojezičnega zbornika *Etnologija Slovencev na Madžarskem*, pripravljanje radijskih oddaj na radiu Monošter, pisanje poljudnih člankov. Posebej so omenili stalno razstavo »Slovenci v okolici Monoštra« v Muzeju Avgusta Pavla v Monoštru, med več kot dvesto znanstvenimi in poljudnoznanstvenimi spisi in knjigami pa še posebej pionirski etnološki dvojezični besednjak *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*. Poudarili so, da je Porabje po njeni zaslugi etnološko najtemeljiteje raziskano območje zunaj državnih meja Slovenije.

Mariji Kozar-Mukič, naši kolegici in članici SED, iskreno čestitamo in ji želimo še veliko veselja in uspehov pri delu!

Nagrajenki so čestitali gospa Klara Fodor v imenu Zveze Slovencev na Madžarskem in člani Ljudskih pevcev z Gornjega Senika. Ob njih župan Uroš Slamič, predsednik Odbora za Štrekljevo nagrado. Foto: Mojca Ravnik, 25. 9. 2005

Datum prejema prispevka v uredništvo: 12. 12. 2005

PRAZNIK V ŽIREH, KO JE IZR. PROF. DR. MARIJA STANONIK POSTALA PRVA ČASTNA OBČANKA OBČINE ŽIRI

Dr. Marija Stanonik, slovstvena folkloristka, znanstvena svetnica na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani, na prireditvi Častna občanka občine Žiri 26. aprila 2005. Foto: Darjan Kacin, 26. 4. 2005

Otoplilo se je in sijalo je sonce, v torek, 26. aprila 2005. Samo dan prej pa je hladno deževalo. Vabilo na slovesnost je prišlo teden pred 26. aprilom.

»Z velikim veseljem Vas vabim na podelitev najvišjega priznanja naše občine, naziva častna občanka občine, rojakinji doktorici Mariji Stanonik,« je v vabilu zapisal gospod Bojan Starman, župan Občine Žiri.

Imam srečo, da poznam dr. Marijo Stanonik. Poznam njeno veliko ljubezen, ki se ji pravi slovstvena folkloristika in njen predmet slovstvena folklor. Vem za njeno ljubezen; za zbirko *Glasovi*. Pravkar je izšla že 30. knjiga – *Frk čez drn in trn*. Prinaša folklorne pripovedi z južnega dela Brkinov in iz slovenske Čičarije. Vseh trideset knjig je izdala založba Kmečki glas. Upamo, da bo še naprej tako, da bo uresničen ta veliki slovenski projekt. Knjige, ki so izšle do sedaj, bodo ohranile natanko 9.722 folklornih pripovedi, v slovarčkih je več kot 16.000 zapisanih narečnih besed, več kot dva tisoč imen pripovedovalcev in več kot tristo imen zapisovalcev oziroma zbiralcev. Ob vsem tem pomislim na urednico izr. prof. dr. Marijo Stanonikovo. Ogromno delo je opravila. Od kod ji toliko moči povezovati in usklajevati delo tolikih zbiralcev po vsej Sloveniji. Koliko pogovorov, nasvetov, telefonskih klicev, obiskov, poti po naših krajih vodi v vse te knjige. Koliko znanja in ljubezni je bilo potrebno, da slovstvena folkloristika živi, raste, cvete.

Žiri so se kopale v soncu, ko smo se zbirali pred Zadružnim domom. Slovesnost je bila ob 19. uri. V dvorani, ki je bila napolnjena do zadnjega kotička, je bilo svečano vzdušje. Srečala sem nekaj mojih nekdanjih kolegic slavistk. Zelo smo bile vesele, da dr. Stanonikova dobi najvišje občinsko priznanje.

V uvodu je zbrane pozdravil mag. Viktor Žakelj, občinski svetnik, povedal je, da so vsi občinski svetniki soglasno podprli njegov predlog za priznanje. V predlogu je med drugim zapisal:

»Ime, ki ga ponujam, je dr. Marija Stanonik. Marijo Stanonik kot etnologinjo in slovenistko vznemirja vse, kar je avtohtonega nastalo na našem območju. Vse ji je enako drago, vsaki stvari se posveča enako profesionalno in odgovorno, pa naj gre za prometnice, gasilce, klekljarice ali pevce. Visoka profesionalnost ji omogoča primerjanje ter s tem umeščanje

naše dediščine v širši slovenski, a ne le slovenski prostor. Njeno raziskovalno in publicistično delo ima velik vpliv na (samo)zavest ljudi zdaj in tu. Dokazuje, da smo enakovredni del slovenskega občestva, da imamo svojo zgodovino, da naši ljudje že stoletja izkazujejo ustvarjalnost. Njeno raziskovalno delo zadeva tako našo materialno (kulturno) dediščino kakor tudi prepoznavanje intelektualne, kulturne in duhovne potence naših prednikov, katerih dediči smo.«

V slavnostnem nagovoru je poudaril, da se ji v imenu občine in vseh zbranih zahvaljuje za veliko delo, ki ga je kot etnologinja in slovenistka opravila za dobro občine in ljudi.

»Spoštovana Marija, nocojšnji večer je Tvoj večer! Delo, ki si ga opravila, ima za nas krajane Žirov vsaj dva pomena: najprej, za vedno si iztrgala iz pozabe obilo družbenega in društvenega življenja, kar je živelo v našem kraju. Skupaj z rojaki Janom, Nagličem in Zajcem dokazuješ, da ima tudi naš kraj, ki je zunaj centra slovenstva, z drugimi okolji povsem primerljivo zgodovino. In dalje: Tvoje raziskovalno in publicistično delo nam vliva potrebno samozavest. Iz Tvojih del veje prepričanje, da smo samosvoja skupnost, ki se je vsakokrat znala prilagoditi družbenoekonomskim razmeram. S tem, spoštovana Marija, ko Tebi kot prvi podeljuje občina najvišje priznanje, kažemo Žirovke in Žirovci, da se zavedamo znamenja časa, da razumemo, da je znanje, da je informacija energija, ki bo poslej poganjala gospodarski in družbeni razvoj človeštva. Ti si simbol tega novega časa, si nosilka znanja, obilo informacij, tistih prvin torej, ki so omogočile, da so Alpina, Kladiivar, Etiketa, pa tudi vrsta obrti, še posebej v lesni stroki, preživeli tegobe tranzicije – Žiri v tem času niso izgubile nobenega delovnega mesta.«

V kulturnem programu je igralec Mestnega gledališča, doma je s Črnega Vrha nad Idrijo, odlično interpretiral; v prvem delu recitala Cankarjevi besedili *Enajsta šola pod mostom in Tišina*; v drugem pa ljudske pesmi o Pegamu in Lambergarju, o sveti Barbari in o Mariji, ki bi rada na ohcet šla. V zadnjem delu recitala smo poslušali odlomek iz Tavčarjeve novele *V Zali*; beseda se je prelila v rekviem, ki ga je dr. Marija Stanonik napisala v spomin na žirovskega slikarja samouka Janeza Sedeja.

V osrednjem delu večera smo prisluhnili pogovoru dr. Marije Stanonik s publicistom Miho Nagličem, ki nam je korak za korakom odkrival pot nagrajenke. Miha Naglič je povedal, da je novembra 2000 dr. Stanonikova dobila Murkovo nagrado – za raziskovanje zgodovine in teorije slovstvene folklore, za zbiranje pesništva med drugo svetovno vojno, za izdajanje slovstvene folklore v zbirki *Glasovi* in za monografsko obdelavo rodnih Žirov.

Na vprašanje, katero je bilo njeno prvo objavljeno besedilo, je povedala, da je v 7. razredu osnovne šole napisala spis *Moj kraj včeraj, danes, jutri*. Zanj je dobila nagrado – nalivno pero, služilo ji je skozi vso srednjo šolo.

Ob koncu je župan Občine Žiri Bojan Starman dr. Mariji Stanonik podelil priznanje, listino s sliko akademskega slikarja Staneta Kosmača, Marijinega rojaka.

Prisrčno je bilo slišati županovo besedo, spomin na mladost, ko sta oba z Marijo hodila po borovnice, da je bilo nekaj za šolske potrebščine. Marija je vedno odšla prva in se s polno košaro vedno vračala zadnja.

Čisto na koncu smo čestitali in nazdravili nagrajenki. Šopkov zanj je bilo za ves kraj, med njimi so sijale modre spominčice.

Na dveh s prti pogrnjenih mizah smo si ogledali razstavljeni dela, knjige, ki jih je dr. Stanonikova napisala o svojem kraju in ljudeh. V spominu so mi ostali naslovi: *Promet na Žirovskem*, *Žiri in Žirovci v slovenski literaturi* in *Štiri matere – ena ljubezen*, zadnjo je založilo Slovensko etnološko društvo.

Doživeli smo lep večer. Vsem sodelujočim hvala zanj.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 11. 2005

PRISTOPNA IZJAVA

Podpisani/a (ime in priimek) _____, rojen/a _____,
 domači naslov _____, poštna številka _____ kraj _____,
 telefon _____, e-mail: _____,
 zaposlen/a v (delovna organizacija): _____ ali
 študent/ka: _____, letnik: _____, ali upokojenec (obkroži)
 se dne: _____ s to pristopno izjavo včlanjujem v Slovensko etnološko društvo.

Morebitne opombe:

Lastnoročni podpis:

V _____, dne _____, 200__.

NAROČILNICA NA REVIZIJO GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Naročam revijo Glasnik Slovenskega etnološkega društva

Letnik: _____

Revijo mi pošljite na naslov: _____

Ime in priimek/ustanova: _____

Naslov: _____

Poštna številka in kraj: _____

Datum: _____ Podpis: _____

KO SE VRČ RAZBIJE, PREOSTANE LE ŠE IZSTOPNA IZJAVA

Od leta 1998, ko je jedro Slovenskega etnološkega društva nojevsko vtaknilo glavo v pesek ob in po izrednem občnem zboru, ko sem – skupaj s pokojnim Borutom Brumnom – reagiral na kršitev najosnovnejših pravil vedenja v strokovnem in znanstvenem delovanju in uspel s pobudo po sklicu izrednega občnega zbora društva zaradi nečastnega nacionalističnega ravnanja takratne predsednice na mednarodnem posvetu v Poreču in zaradi nenamenskega trošenja *Glasniku SED* namenjenih sredstev, se društvenega življenja udeležujem izrazito pasivno – da le ne bi kazil (samo)všečne podobe etnološke srečne družine.

A že takrat se je nakazala težnja, ki ji društvo sledi še danes: sprenevedanje, manipulacije in ignoranca. Društvo že po sklicu omenjenega izrednega občnega zbora ni upoštevalo lastnega statuta in niti v svojem lastnem glasilu ni obelodanilo dejstva, da je takratna predsednica društva zaradi svojega delovanja dobila javni opomin. Tega danes skorajda nihče ne ve. In če se je zgodil kakšen »razkol«, je temeljil na upoštevanju ali neupoštevanju lastnih pravil in načel ter splošnih načel in zakonov.

Zgodba s prikrivanjem in sprenevedanjem se je kasneje ponovila še nekajkrat, vsakokrat na škodo resnice. V zadnjih letih je društvo oz. njegovo trdo jedro vztrajno manipuliralo z nekakšnim razkolom med oddelkom in drugimi etnološkimi institucijami. S trmastim blatenjem in sprenevedanjem je glasni skupinici v Slovenskem etnološkem društvu uspelo prepričati večino članov in članic, da smo sodelavci Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo malodane edini »problem« društva in vede ter stroke v celoti!

Človek marsikaj prenese, ampak v določenem trenutku je mera polna. Ko sem izvedel za odločitev Komisije za podeljevanje

Murkovih priznanj o letošnjih nagrajencih, sem se nehal čuditi nad tem, da lahko barka potone še globlje: očitno ni jarka, pod katerim ne bi bilo še globljega dna.

Čeprav sem bil osebno proti, so kolegi spisali predlog za posthumno podelitev Murkove nagrade pokojnemu izr. prof. dr. Borutu Brumnu. Če si po mnenju slovenskih etnologov in etnologinj kolega Borut Brumen, dokler je bil še živ, ni zaslužil kakršnegakoli društvenega priznanja na podlagi »izjemnih etnoloških znanstvenih in raziskovalnih dosežkov«, kar je prva alineja pojasnitve »posebnih dosežkov v etnologiji na Slovenskem«, potem ni prav nobenega dvoma, da bi mu kakršnakoli vsaj malo razsodna komisija morala podeliti nagrado za »znanstvene in strokovne dosežke, zaokrožene v življenjskem delu« – razen če se prav nihče ne bi spomnil nanj in posredoval predloga za podelitev takšne nagrade.

Morda sem bil osebno proti pisanju predloga tudi zato, ker sem se bal razpleta, a sedaj, ko se je to zgodilo, ne morem drugače, kot ugotoviti, da društvo, ki ni sposobno prepoznati in priznati pomena raziskovalnega dela takšnega izjemnega raziskovalca in strokovnjaka, kot je bil Borut Brumen, nima ne epistemološkega ne moralnega kompasa in je obsojeno na smetišče zgodovine. (Za nameček pa pri odločitvi o podelitvi nagrade ne upošteva niti črke niti duha lastnega Pravilnika o podeljevanju Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem, ki sem jih navedel zgoraj.)

V takšnem društvu ne morem in nočem več sodelovati.

Vrč je dokončno razbit: s tem dopisom izstopam iz društva. Vse kolege in kolegice, ki vsaj približno razumejo razloge za moj izstop, pozivam, da se pridružijo pobudi za ustanovitev novega etnološkega in antropološkega združenja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 23. 10. 2005

IZSTOPNA IZJAVA

S to izjavo odstopam s položaja predsednika nadzornega odbora SED in hkrati po sedemindvajsetih letih članstva izstopam iz Slovenskega etnološkega društva.

Povod za izstop je sklep Komisije za podeljevanje Murkove nagrade, priznanj in listine z dne 5. oktobra 2005 in podelitev dne 19. oktobra 2005.

Pravilnik o podeljevanju Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine **za posebne dosežke v etnologiji** na Slovenskem v 1. členu zelo jasno piše, da se Murkovo nagrado podeli za posebne dosežke na področju etnologije, 3. člen pa navaja, da so to **izjemni etnološki znanstveni in raziskovalni dosežki** posameznikov, skupin ali ustanove oziroma **znanstveni in strokovni dosežki, zaokroženi v življenjskem delu** posameznikov. Letošnja Murkova nagrada za življenjsko delo je bila podeljena mag. Inji Smerdel, bivši direktorici Slovenskega etnografskega muzeja, **za izvedbo projekta vzpostavitve novega stavbnega kompleksa SEMa na Metelkovi v Ljubljani**.

Od kdaj je *vzpostavljanje stavbnih kompleksov* dosežek na področju etnologije? Razen tega zaslug za novo muzejsko hišo, *za ustrezne delovne pogoje in za možnost za postavitve stalne razstave, za vsebinsko in funkcionalno zasnovano ter izvedbo novega stavbnega kompleksa SEM* ne gre pripisovati najprej in samo direktorici: ni vložila niti finančnih sredstev (objekt je zgrajen iz proračunskih sredstev) niti ni projektirala objekta, o vsebinski in funkcionalni zasnovi pa so že doslej mnenja deljena. Tudi če bi utemeljitev nagrade merila na vsebinsko zasnovano stalne razstave, kar bi lahko označili kot dosežek na področju etnologije, bi ta dosežek, tudi če bi bil še tako kvaliteten, težko opredelili kot 'življenjsko delo' (sicer pa je nagrajenkin koncept stalne razstave *Kontrapunkti življenja*, naletel na argumentirane kritike na javni predstavitvi koncepta 2. julija 2003 .

Odločitev Komisije, da Murkovo nagrado za življenjsko delo podeli za izvedbo projekta vzpostavitve novega stavbnega kompleksa SEMa, je še toliko bolj absurdna, ker je na njen naslov prispel tudi predlog, da bi letošnjo Murkovo nagrado za življenjsko delo podelili pokojnemu dr. Borutu Brumnu. Ne zaradi pietete do prezgodaj umrlega kolega – dr. Brumen bi si kljub mladosti to nagrado zaslužil že za časa svojega življenja, saj je v kratkem času izjemno veliko prispeval k razvoju etnološke/kulturno-antropološke stroke v Sloveniji. Bil je eden tistih, ki so presegali etnografski pozitivizem in razvijali kritičen odnos do nereflektiranih ideoloških predpostavk tradicionalnega etnološkega raziskovanja pri nas. O čemer priča že njegova bogata bibliografija, kot soustanovitelj MESSa pa ima veliko zaslug za to, da so Slovenijo obiskali vrhunski etnologi/kulturni antropologi.

Komisija je po statutu društva avtonomna, kar ocenjujem kot legitimno, vendar to ne pomeni, da do njenih odločitev ne smemo biti kritični, oziroma v njene odločitve ne smemo dvomiti. Letošnja odločitev ima po mojem mnenju tudi simbolni pomen – dokazuje namreč, da delo tistih, ki razvijajo »izjemne etnološke znanstvene in raziskovalne dosežke«, v Slovenskem etnološkem društvu ne more pričakovati podpore in spoštovanja, kot si ga po mojem mnenju zasluži. Strokovna vest mi ne dovoljuje, da še naprej sodelujem v združenju, ki tako očitno izkrivlja etnološke znanstvene in strokovne dosežke. In to je razlog, zaradi katerega iz Slovenskega etnološkega društva nepreklicno izstopam.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 27. 10. 2005

IZSTOPNA IZJAVA

Nepreklicno odstopam s položaja člana IO SED in hkrati izstopam iz Slovenskega etnološkega društva. Povod je moje globoko nestrinjanje s tistim delom odločitve Komisije za podeljevanje Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine pri SED (odslej Komisija), ki je ob tridesetletnici SED naše najvišje priznanje – Murkovo nagrado – soglasno podelila mag. Inji Smerdel. Hkrati je Komisija Murkovo priznanje (predvideno za znanstvene in strokovne dosežke na področju etnološke vede na Slovenskem ali o

Sloveniji v preteklem letu) podelila prof. dr. Zmagu Šmitku za knjigo *Mitološko izročilo Slovencev* in Murkovo listino Vesni Guštin Grilanc; ob takim izboru se zdi odločitev za podelitev nagrade mag. Inji Smerdel še toliko manj smiselna, saj bodisi njeni »izjemni etnološki znanstveni in raziskovalni dosežki« bodisi »znanstveni in strokovni dosežki, zaokroženi v življenjskem delu«, za katere se podeljujejo Murkove nagrade, zbledi ob odličnem dosežku Zmaga Šmitka, ki je navsezadnje tudi plod dolgoletnega raziskovanja.

V tako poudarjenem in slovesnem trenutku, kot je bila 30-letnica društva, sem od Komisije pri vseh treh odločitvah (Murkova nagrada, Murkovo priznanje in Murkova listina) pričakoval posebej pretehtan izbor, saj naj bi ravno podelitev Murkove nagrade, priznanja in listine slavila »etnološko odličnost« ter predstavljala vrhunec tridnevni slovesnosti ob 30-letnici društva. Ob tem sem pričakoval, da bo v okviru praznovanj 30-letnice društva posebej poudarjena deklarirana društvena usmeritev na »enotnost v različnosti«, saj naj bi po besedah predsednice društva dr. Brede Čebulj Sajko vse prireditve na različne načine prispevale k »sodelovanju in povezovanju med slovenskimi etnologi in etnološkimi institucijami« Odločitev za podelitev nagrade mag. Inji Smerdel je po mojem mnenju v popolnem nasprotju s takimi intencami, zlasti zato, ker kot predlagatelj vem, da je Komisija v procesu odločanja za Murkovo nagrado soglasno izločila pokojnega dr. Boruta Brumna, katerega etnološka odličnost in žal sklenjen življenjski opus je zame očitno in na prvi pogled edina možna in edina etična izbira med (štirim) kandidati.

Komisiji s svojim mnenjem nikakor ne želim odrekati pravice do lastnega mnenja in presoje; še več le-ta mora biti po mojem mnenju pri njihovem delu povsem zagotovljena, a hkrati se mora komisija soočiti s svojo strokovno in znanstveno odgovornostjo za utemeljenost svojih odločitev. Toda tudi moja pravica je, da način presojanja v Komisiji, njeno vrednotenje zaslug in deležev posameznikov v slovenski etnologiji in kulturni antropologiji presojam in ocenjujem po svoje. Odločitev komisije me je dokončno pripeljala do prepričanja, da so razlike med njihovimi in mojimi pogledi tolikšne, da plodnega sobivanja med njimi ne pričakujem več. Toliko o povodu.

Razlog mojega odstopa in izstopa pa je predvsem dejstvo, da so opisana in druga dogajanja ob tridesetletnici društva pokazala, da SED (oz. vsaj njegovo vodstvo) ostaja »etnološko ekskluzivno«, saj še vedno prevladuje prepričanje, da je bila enotnost društva porušena tisti trenutek pred 15 leti, ko se je takratni Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani preimenoval v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Tega »izvirnega greha« Oddelku vrsta etnologov ne more odpustiti. Če zanemarimo vse pretekle nespozume okrog »vključevanja« ali »izključevanja« Oddelka v program SED, tak odnos do Oddelka ponovno dokazuje odločitev Komisije za podeljevanje, kaže pa ga tudi kolokvij o razmerjih med znanostjo in stroko, ki ga je kot svoj prispevek k tridesetletnici društva organiziral Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete. Dogodek se je začel z nekaj blagglasnimi napevi nastajajočega študentskega kvarteta Kul-tura, po treh zanimivih študentskih obdelavah natanko deset let starega filmskega gradiva posnetega o razpravah o etnoloških raziskovalnih programih v Cankarjevem domu pa je sledil prijazen nagovor predstojnika Oddelka dr. Rajka Muršiča k pogovoru (kolokvij!). »Pogovor« se je takoj sprevrgel v osredotočen napad na pedagoško delo Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo. V njem so nekateri udeleženci kolokvija (vsi predstavljajo »vrh« SED) skušali »docirati« Oddelek ter katere slovenske etnologe in njihova dela bi po njihovem mnenju morali poznati absolventi oddelka

(pa jih ne) in katerih znanj je **po njihovem mnenju premalo, da bi diplomanti sploh lahko dobili zaposlitev. V odgovorih** (v katerih so zelo opazno sodelovali tudi študentje) se je po mojem mnenju predvsem pokazalo, da »docenti« mnogo preslabo poznajo pedagoški program Oddelka, ki je ravno v zadnjih 15 letih doživel temeljite izboljšave – in to ne samo v smereh, ki so jih »zahtevali« kritiki. Na kolokvijju so tako torej (po oceni predsednice društva) prevladale »stare zamere« in nerazumevanja, ki so posledica neodzivanja članov Oddelka na številne akcije, ki jih pripravlja društvo. Na izrecno in večkrat ponovljeno mnenje, da so razlogi za neodzivanje in nesodelovanje verjetno tudi v ekskluzivnosti društva in neustreznosti imena, ki pač ne odraža več razvoja zadnjih let na področju etnologije in kulturne antropologije, pa je predsednica odgovorila le, da bo društvo ohranilo svoje »ekskluzivno« etnološko ime – inkluzivnost pa namenila elektroinženirjem, ki so tudi člani društva ...

Ob tem bi pač veljalo spomniti, da je morda cel dogodek – tridesetletnica društva – nekoliko »ekskluzivističen«, saj je namenjena spominu na trenutek, ko so se 22. oktobra 1975 člani Slovenskega etnografskega društva in slovenske podružnice Zveze etnoloških društev Jugoslavije po 15 letih razprav in preprirov med takratni etnografi in etnologi združili v enotno društvo in tudi s spremembo imena potrdili spremenjene razmere v stroki. Toda: tempora mutantur ... ob tridesetletnici dogodka se to ni (ponovno) zgodilo.

Naj za konec omenim še nekoliko bolj osebni razlog za moj odstop/izstop; ko sem na korespondenčni seji IO SED 10. oktobra 2005 glasoval o mnenju Komisije (čeprav sicer menim, da je neustrezna ureditev, po kateri se o odločitvah Komisije izjasni še IO društva), sem glasoval po svoji vesti. Negativno mnenje o izboru sem poslal vsem članom IO, medtem ko je večina članov IO svoje mnenje poslala le tajnici ali predsednici društva. Kmalu zatem smo od enega izmed članov IO vsi »udeleženci« korespondenčne seje dobili poziv na »zaupanje in spoštljivost v medsebojnih odnosih«, ki je zelo očitno meril na moje mnenje, ki je bilo izraženo javno. Po mnenju člana Izvršnega odbora Slovenskega etnološkega društva »takšen način komuniciranja med člani IO SED in IO SED s člani komisije ne prispeva k razvoju društvene kredibilnosti in odličnosti. Ravno obratno, prispeva k degradaciji zaupanja in poslanstva članov komisije ter posledično k zmanjševanju ugleda oz. žlahtnosti prijetih priznanj, nagrad in listin ... V kolikor kdor koli med nami ni vreden zaupanja in ustrezne podpore, ga/jo/me nadomestite s primernejšim. Osebo obžalujem nastale razmere, saj slabijo mojo voljo in pripravljenost po delovanju v organih SED.« Tako torej; moje povsem legitimno izražanje drugačnega mnenja je bilo označeno za napad na »društveno kredibilnost in odličnost« in kar je še huje – noben izmed članov IO društva ali pa morda predsednica društva moje pravice izražati mnenje, ki sodi med temeljne postulate demokracije, ni poskušalo obraniti. In tako je tudi moja pripravljenost po delovanju v organih SED in v društvu do konca ugasnila; nadomestite me s »primernejšim«!

Datum prejema prispevka v uredništvo: 14. 11. 2005

Recenzija, prikaz knjige, kritika/1.19

Zora Slivnik-Pavlin

RECENZIJA GLASILA JSKD RS ZA KULTURNE DEJAVNOSTI

Pred nedavnim je v nakladi 500 izvodov, kot glasilo Javnega sklada za kulturne dejavnosti (JSKD) R Slovenije, izšla revija oz. glasilo *Folkloristik*. Glasilo je namenjeno predvsem poustvarjalcem ljudskega izročila in deloma tudi folkloristom, ki se strokovno ukvarjajo s tovrstnimi raziskavami.

Glasilo se imenuje po novem terminu, ki ga uvaja *Etnološki leksikon Slovenije*. Uredniški odbor glasila se je tako odločil, da bo s tem uredil zmedo v zvezi z neustrezno rabo izraza **folklorist** za plesalce oz. člane plesno-poustvarjalnih skupin.

Upajmo, da se bo nov termin uveljavil tako kot je bilo mišljeno in da bo končno konec z neustrezno rabo in nesporazumi. Morda je novi izraz najprej vzbudil nelagodje oz. negotovanje pri folkloristih in še bolj pri folkloristikah, vendar je še vedno ustrežnejši od starega, predvsem zato, ker nimamo boljšega.

Glasilo *Folkloristik* nadaljuje tradicijo *Informatorja folkloristov*, ki je bil v sedemdesetih letih namenjen le ozkemu krogu ljudi, in ki se je pozneje preimenoval v *Folklorista*. Ta je s presledki izhajal do leta 1989, ko je zanj usahnilo zanimanje, verjetno tudi pod vplivom bližajočih se političnih in drugih sprememb.

Glasilo *Folkloristik* je namenjeno vsem, ki se ljubiteljsko ukvarjajo s slovenskim ljudskim plesom in njegovim poustvarjanjem ali delujejo v skupinah, ki združujejo folkloristike (plesalce in poustvarjalce ljudskih plesov), mentorjem, plesnim učiteljem – vaditeljem, koreografom, ljudskim pevcem, pevcem ljudskih pesmi in njihovim poustvarjalcem, godcem pa tudi drugim, ki se bodisi strokovno ali ljubiteljsko ukvarjajo s katero od teh dejavnosti.

Namen glasila in uredniške politike je vzgojno-izobraževalen oz. strokovnejši pristop do vseh ljubiteljskih dejavnosti, ki iščejo svoje korenine v ljudskem izročilu. Usmerjenost v kvalitetnejše, bolj izvorno – avtentično izvajanje tako posameznih plesov kot tudi glasbenega izročila naj bi bilo usmerjeno proti poplavi vseh mogočih folklorizmov, etno in turbo-folk variant. Hkrati pa tudi proti izkrivljenemu predstavljanju ljudskega izročila ter slabemu okusu, ki ga je v zadnjem času vedno več na estradnih in drugih scenah, kjer si pojma izvornost in ljudskost predstavlja vsak po svoje in kjer se vsak tak ali drugačen folkloristik ali naturščik počuti domačega.

Folkloristik je glasilo, ki smo ga vsi folkloristi po stroki in zdajšnji folkloristiki težko pričakovali in vnaša veliko novost v delovanje in vrednotenje našega dela ter je navsezadnje tudi vir informiranja in obveščanja. Je tudi potrditev dosedanjega mnogoletnega truda članov mnogih **folklorist** skupin,

mentorjev, koreografov in sploh vseh, ki se ukvarjamo s to zvrstjo slovenske folkloristike. Glasilo tako daje našemu dosedanjemu trudu neko določeno vrednost in s poudarkom na večji strokovnosti tudi priznanje, saj mnogo let nihče ni bil prav pozoren na obrobna dogajanja v stroki, kjer je imela svoje mesto tudi »folklorika«. Ljudski ples, udejanjen pri različnih **folklorist** skupinah, je bil v strokovnih krogih vedno manj vreden oz. so se le redki folkloristi ukvarjali z »gojenjem« tovrstne dejavnosti.

Glasilo bo izhajalo enkrat letno, čeprav bi po mojem mnenju lahko izšli vsaj dve številki letno, če ne celo več. Snovi in tem je več kot dovolj, sploh glede na število ljubiteljskih

dejavnosti, ki so se v zadnjih letih precej razširile tako na področju plesnih (500 različnih **folklorističnih** skupin) kot tudi godčevskih, pevskih in drugih skupin

Naklada 500 izvodov je zelo nizka, vendar je gotovo odraz strahu uredniškega odbora, da je morda ne bodo prodali. Oblikovno je revija zelo razpoznavna in estetsko dovršena; šepa le vezava, ki jo bo treba izboljšati. Tudi naslovi oz. tematski sklopi so morda nekoliko slabo vidni, tako da bralec dobi vtis nametanosti brez reda; vendar pa so to začetniške napakice, ki kakovosti člankov ne škodijo.

Novo glasilo *Folklornik* je po tematskih sklopih razdeljeno na strokovnejši del (strokovni pretresi), gradiva, predstavitev, nasvete pri poučevanju plesov in petja, utrinke iz srečanj, ki jih organizira JSKD RS, poročila in ocene o delovanju posameznih plesnih in godčevskih skupin, pa tudi napoveduje in priporoča v branje.

Prva številka *Folklornika* je ob 70-letnici rojstva in 40-letnici delovanja na področju ohranjanja plesnega in pevskega izročila posvečena našemu kolegu in prijatelju prof. Mirku Ramovšu, etnokoreologu, koreografu mnogih odrskih postavitev ljudskih plesov in tudi učitelju.

Prvi strokovni prispevek prav omenjenega avtorja prinaša mnogo slogovnih razlag in zakonitosti ljudskih plesov in tudi njihovega izvajanja ter nasvetov plesnim učiteljem, ki želijo posamezne slogovne posebnosti prenašati na svoje plesalce.

Prispevek je zanimiv tako za folkloriste, ki jih zanima ljudski ples oz. slog plesanja, pa tudi za folklornike, ki se šele seznanjajo z različnimi slogovnimi posebnostmi plesov in njihovih izvajanj.

Za strokovno javnost je privlačen tudi prispevek Ane Eterovič, diplomantke Fakultete za družbene vede. Avtorica piše o razmerjih med folklorizmi (temeljnimi pojmi, ki ga opredeljujejo) ter funkcijami oz. različnimi pojavnimi oblikami folklorizma. Članek je zanimiv zaradi vrednotenja vseh mogočih folklorizmov, ki so zadnja leta vse bolj prisotni v medijih, kot tudi na estradni sceni v godčevskih oz. pevskih zasedbah, manj pa pri izvajalcih, poustvarjalcih ljudskih plesov. Tu se zastavlja tudi vprašanje »včerajšnje etnologije«, za katero se marsikdo med nami sprašuje, ali je res »včerajšnja«?

Članek Tjaše Pavšič govori o otroških igrarijah med Tivolijem in Nebotičnikom. Je svež, zanimiv in berljiv tako za etnologue kot tudi pedagoške delavce. Tak je tudi članek oz. seminarska naloga iz leta 1991, ki jo je za objavo pripravila naša kolegica mag. Jerneja Ferlež.

Folklornik poleg omenjenih člankov prinaša še mnogo drugega zanimivega gradiva, od izdelave ljudskih glasbil v Istri, do delovanj **folkloristične** organizacije Cioff, katere predsednik oz. predstavnik za Slovenijo je dr. Bruno Ravnkar, in ki kroji usodo marsikateri **folkloristični** skupini.

Adrijana Gaberščik in Metka Knific sta pripravili članka o petju v odraslih folklorističnih skupinah in o pripravi na petje pri otrokih.

Drugi prispevki so poljudnejši, primerni za manj strokovno zahtevno publiko, vendar kakovostni in zanimivi. Zanimivi so prispevki »Kako delati«, saj kažejo veliko voljo posameznikov do tovrstnega dela oz. ohranjanja ljudskega izročila in skrb zanj. Veliko prostora je namenjenega otroškim **folklorističnim** skupinah. Morda tudi zato, ker je v osnovnih šolah in

vrta veliko zanimanja za tovrstno vzgojo otrok, ki je hkrati gibalna in glasovno-pevska, napaja pa se v ljudskem izročilu. Andrej Košič se je lotil analize delovanja v zadnjem času nenavadno velikega števila »veteranskih« **folklorističnih** skupin, to je skupin, ki jih sestavljajo večinoma nekdanji plesalci iz posameznih skupin. Le redko kdo med njimi ni bil nikoli član kake skupine. Verjetno je tak množičen pojav povezan z idejo o vseživljenskem učenju in aktivnem življenju tudi nekoliko starejših ljudi, mlajših upokojencev in starostnikov. Gotovo pa je povezan s kakovostnejšim življenjem srednje generacije in je odraz skrbi za zdravo življenje. Tako v Ljubljani trenutno delujeta dve veteranski skupini. Veliko jih deluje na podeželju, sestavljajo pa jih plesalci, ki doslej niso nikoli organizirano plesali oz. so začeli plesati šele po upokojitvi.

Zanimivo je tudi, da je razmeroma malo mladih pevskih skupin. Tudi ljudske pesmi prepevajo večinoma starejši ljudje, le sem in tja je med takšnimi zborčki opaziti mlad obrazek.

Med poročili in ocenami je tudi članek Davida Antolina »O folklornih dejavnostih Slovencev v Ameriki« in poročila o delovanju folklorističnih skupin v Nemčiji.

Zanimiva so tudi poročila z območnih srečanj, ki jih organizira JSKD RS, in poročila o dejavnostih posameznih skupin, ki trenutno delujejo v Sloveniji.

Tudi dejavnosti samega Sklada so precej obsežne, zlasti na področjih izvajanja ljudskih plesov, organiziranja izobraževalnih seminarjev, ki so množično obiskovani (seminar v Šmartnem na Pohorju o ljudskem petju s Štajerske je obiskalo 160 slušateljev). Program je predstavljen na zadnjih straneh glasila in je precej obsežen. Na te programe se prijavlja nenavadno veliko število ljudi, kar je precej zanimiv podatek.

Čisto za konec pa JSKD RS ponuja svojim bralcem, po precej ugodnih cenah, nakup strokovne ali poljudne literature, ki pride prav za vsakdanje branje ali pri poučevanju oz. vodenju folklorističnih skupin. Cene so zelo ugodne in tako dostopne širšemu krogu bralcev in ljubiteljev.

Uredništvo novega glasila večinoma sestavljajo naši kolegi, ki so dobro podkovani v tovrstni dejavnosti, zato ne dvomim, da bodo naslednje številke glasila še boljše, zanimivejše, ter da bodo znali pritegniti k sodelovanju ljudi, ki že zdaj aktivno sodelujejo pri oblikovanju te ljubiteljske, skoraj že množične kulturne dejavnosti.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 18. 12. 2005

»PALČAVA ŠIŠA« – POLDRUGO STOLETJE DRUŽINE ČOP IZ OBMEJNE VASI PLEŠČE

Letošnja rajža ob posvetovanju o Etnološki dediščini in kulturni podobi Slovencev na Hrvaškem nas je vodila po obmejnih krajih hrvaške občine Čabar, večinoma po območju, ki ga je obsegala nekdanja najstarejša župnija v Gorskem Kotarju – župnija Gerovo. Ena od postaj na tej poti je bila tudi hiša družine Čop, po domače imenovana »Palčava šiša« iz Plešč. Obiskano področje severozahodnega dela Gorskega Kotarja, v katerem še vedno živi legenda o Petru Klepcu, ki je s svojo nadnaravno močjo preganjal Turke iz doline in pomagal pomoči potrebnim, so fevdalni posestniki poselili večinoma s prebivalstvom iz slovenskih dežel, ki so se sčasoma pohrvatili. O njihovem poreklu pa še vedno pričajo ohranjeni primki, običaji in narečje, ki ga je hrvaški jezikoslovec Nikola Majnarič pred desetletji opredelil kot slovensko narečje.

Po teh gozdnatih krajih je že od davnine vodila pomembna trgovska pot, ki je povezovala notranjost Kranjske preko Loške doline s Kvarnerjem. Od te poti se je za Sveto goro, na kateri stoji po južni Sloveniji, hrvaškem Primorju in Gorskem Kotarju poznana romarska cerkev Karmelske matere božje, odcepila nekdanja karavanska pot proti dolini Kolpe in Osilnici, in ki se je nadaljevala do Broda na Kolpi in naprej proti Kočevju, Beli Krajini ter centralni Hrvaški. Kljub razvoju železarne v Čabru, ki jo je sredi sedemnajstega stoletja ustanovil hrvaški plemič Peter Zrinjski in s tem povzročene potrebe po kmečkem in delavskem zaledju, je bila okolica Čabranke na hrvaški strani vse do druge polovice 18. stoletja, predvsem zaradi hudourniškega značaja Čabranke, poseljena v glavnem po bregovih in le redko v sami dolini.

Po gospodarskem zastoju in katastrofalni poplavi, ki je prizadela železarske obrate v začetku osemnajstega stoletja, ko je bila po ohranjenih poročilih tudi vsa ostala dolina eno samo blato, je novi lastnik začel po nekaj desetletjih intenzivno delati na regulaciji rečice in urejanju novih poti. Tako je bil v drugi polovici osemnajstega stoletja postavljen lesen most čez Kolpo v Gašparcih, ki je omogočil cestno povezavo ob Kolpi po hrvaški in nato slovenski strani do Osilnice in naprej zopet na Hrvaško stran do vasi Plešče. Tu se je nadaljevala težje prevozna pot naprej do Čabra. Prav ta pa je povzročila potrebo po razvoju vasi Plešče, kjer se je lahko naselilo

Središče Plešč s Palčevo hišo. Foto: Marko Smole

več trgovcev, ki so prekupčevali z blagom, namenjenim za oskrbo Čabra, za oskrbo zaledja, pa tudi naprej proti Kranjski. Regulacija Čabranke, ki je sledila, je omogočila izrabo večjih obdelovalnih površin in razvoj nekaterih večjih kmetij tudi v tem delu doline. Pomembno vlogo pri razvoju vasi Plešče je imelo predvsem v devetnajstem stoletju izredno veliko število prebivalcev v zaledju. Še dandanes okoličani prebivalce doline imenujejo »brežani«, saj so prej poseljevali večinoma le bregove doline. Nekdanji prebivalci vasi Plešče so bili večinoma trgovci, gostilničarji, obrtniki ali veliki kmetje, manj je bilo majhnih kmetov in bajtarjev. Zlato obdobje je vas doživljala po propadu železarskega obrata v Čabru, vsaj po stavbni dediščini sodeč nekje v drugih dveh tretjinah devetnajstega stoletja. Potem je kraj po prvi, posebno pa po drugi svetovni vojni zaradi intenzivnega odseljavanja ljudi delil usodo nazadovanja skupaj z drugimi območji Gorskega Kotarja. Danes je večinoma poseljen le še dolinski del.

Hiša družine Čop, velika stara kamnita zgradba, po domače imenovana »Palčava šiša«, stoji v centru vasi, nasproti župnijske cerkve sv. Trojice. Leta 1856 jo je zgradil posestnik, trgovec in gostilničar Ivan Čop z ženo Lenko, rojeno Kvaternik, o čemer pričajo trije lepo izdelani kamniti portali, na

katerih je poleg datacije gradnje in njihovih imen vklesan še Jezusov monogram. Priimek Čop je bil v dolini prvič omenjen v osemnajstem stoletju, v sosednji vasi Gerovo, na drugi strani Svete gore, pa je zabeležen že sredi šestnajstega stoletja; prav tako se od srede sedemnajstega stoletja omenja tudi v Čabru.

Po pripovedovanju so Čopovi prišli s svojimi otroki, skupaj so jih imeli šest, leta 1856 iz slovenskega Babnega polja, vasi ob starodavni trgovski poti, ki je vodila iz notranjosti Kranjske proti Kvarnerju. Babno polje leži na robu kraškega polja, na meji med avstrijskim in ogrskim delom, kjer je ob suhih poletjih primanjkovalo vode. Prav v tem letu je v njegovi okolici razsajala najhujša epidemija kolere, zaradi katere je v nekaj mesecih umrla skoraj polovica prebivalcev.

Ob prihodu v Plešče, gručasto naselje na terasastem nasutju Pleškega potoka, ob mejni rečici Čabranki, kjer je čiste vode na pretek, so od sorodnika kupili staro leseno Palčavo hišo s hišno številko 6, stoječo stran od ceste, in takoj pred njo, nasproti cerkvenega vhoda začeli graditi novo hišo, s hišno številko 7. Po njeni izgradnji so staro hišo porušili, tako da so od nje ostali le sledovi zidov, ki jih še danes lahko najdemo v kamnitem tlaku dvorišča. Od starega Palčavega gospodarstva je ostal še del zidu gospodarske zgradbe, ki je vzidan v steno sosednjega skednja in je eden izmed najstarejših ohranjenih stavbnih ostankov v vasi. O točnem začetku gradnje »Palčave šiše« še vedno priča tudi ohranjeno gradbeno dovoljenje.

Palčava hiša je zgrajena iz velikih obdelanih kamnov, nabranih v okolici, s kamnitimi portali in okviri oken, z globokimi kletmi in s križno obokanim pritličjem. Poleg tradicionalne tridelne delitve prostora na teh dveh etažah, ki je značilna za starejše hiše Gorskega Kotarja, in vrhkletne zasnove, ima v nadstropju dodano gosposko etažo. Hiša je v začetku imela črno kuhinjo s shrambo, tako v pritličju, kjer sta bili poleg »hiše« še gostilna in trgovina, kot v nadstropju, na katerem so bile spalnice za družinske člane, že od začetka pa tudi salon – meščanska dnevna in reprezentančna soba gospode, ki ga do takrat ni bilo niti v eni hiši v okolici, in ločeno gospodarjevo pisarno – kancelijo. Ena od spalnic za domače je bila še na podstrešju, poleg nje pa tudi dve manjši sobici, »štiblca«. Hiša je imela prva in edina zidana stranišča v vasi; v obeh nadstropjih so ohranjena v originalu.

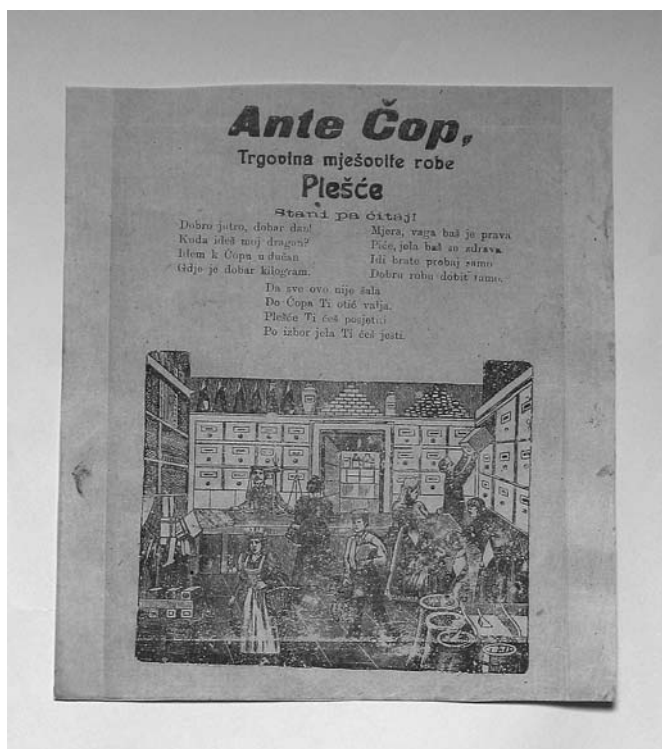
Palčava hiša je bila zgrajena pred velikimi revolucijami v vsakdanjem življenju naših prednikov in preden so ti začeli pri gradnji na široko uporabljati nove tehnične dosežke, kar je sledilo v drugi polovici 19. stoletja. Kot vse večje zgradbe v okolici so jo gradili italijanski mojstri, ki so med izgradnjo južne železnice s svojimi ekipami potovali po večjih gradbiščih v tem delu dežele. Tloris, vsa druga temeljna arhitekturna razdelitev in elementi so izdelani v klasicističnih razmerjih, ki izhajajo iz zlatega reza. Zgrajena je še na klasičen način, iz lepo obdelanih in skrbno izbranih kamnov, po pripovedovanjih so kamenje iz okolice vozili dve celi leti kar z dvema paroma volov. Najtežji kamen, odkrit pri obnovi v severnem zidu hiše, ima po oceni celo več kot 450 kilogramov, za njegovo dvigovanje je bilo potrebnih vsaj dvanajst močnih delavcev.

Oprema hiše na podstrehi. Foto: Marko Smole

Po pripovedovanju so delavci nekoč pri gradnji slišali od sosedov, da Palčavi tako ali tako ne bodo imeli dovolj denarja za plačilo njihovega dela na tako veliki zgradbi, zato so prenehali z delom. Pa je prišel Ivan Čop, ki se je z njimi dogovoril, da jim bo z zlatom vsako nedeljo plačeval vnaprej, oni pa morajo poskrbeti za to, da bodo zgradili zgradbo najboljše kar znajo.

Sredi druge polovice 19. stoletja je v življenju naših prednikov prišlo do velikih sprememb. Za razsvetljava so začeli uporabljati petrolej, naprednejši za kuhanje štedilnike, zaradi izgradnje železnic je zacvetela trgovina. Trgovsko blago je postalo mnogo dostopnejše, ljudje so za zaslužkom začeli potovati po svetu in prinašati v rodni kraj nove ideje in pripovedi o življenju v daljnih krajih, preko katalogov je bilo

Reklamna vrečka z notranjostjo trgovine. Foto: Marko Smole

Trgovina iz devetnajstega stoletja. Foto: Marko Smole

premožnejšim mogoče naročati tisto, o čemer so prejšnje generacije v oddaljenejših krajih lahko samo sanjale. Po trgovskih poslih se je iz Plešč odhajalo na potovanja v Kočevje, Reko, Rakek, Postojno, Ljubljano, Zagreb pa tudi dlje do Gradca in Dunaja.

Zaradi teh razlogov je prišlo okoli leta 1880 tudi do prve preureditve stanovanjske zgradbe, ki jo je tedaj vodil že Anton Čop, načelnik občine Plešče in nato dolgoletni poslanec Čabranskega okraja v županijski skupščini, Ivanov naslednik. Opuščeni sta bili obe črni kuhinji, tista v pritličju se je z novim zidanim štedilnikom preselila v »hišo«, na njen račun pa je bila dvakrat povečana trgovina, ki je bila v celoti preobokana, da bi bilo v njej več prostora za trgovsko blago. V gosposkem nadstropju je hiša dobila novo, večjo »kanclijo« z zamreženimi okni, na novo pa so preuredili tudi salon. Zidovi in stropi reprezentančnih sob so bili dekorativno poslikani, dekoracije so sledile modi takratnih bogatih meščanskih interierjev. Trgovina in posel sta cvetela, Čopovi so kupovali posest, obokali pritlične prostore v skednju, kupili sosednjo hišo, v kateri so v pritličju namestili občinsko pisarno, in še drugo gospodarsko poslopje ter odprli mesarijo, v kateri so zaposlili mesarja. Stare tete so se z veseljem spominjale zadnjega, ki je delal pred prvo svetovno vojno: bil je grbast in je z drugimi posli spal v hiši v pritličju, v veliki mentrgi (mizi za gnetenje krušnega testa) in tako glasno smrčal, da so ga otroci hodili poslušat.

Konec devetdesetih let je Antonu ob tretjem mrtvorojenem otroku umrla prva žena Fani, po pripovedovanju vaščanov živahna Kraševka in obenem gosposka hči trgovca in peka iz Postojne. V zadnjih vzdihljajih pred smrtjo so jo ob porodu tretjega mrtvorojenega otroka v obupu nosili okoli cerkve, a ji ni bilo več pomoči.

Do druge večje preureditve hiše je prišlo nekaj let po drugi Antonovi ženitvi, ob začetku izgradnje nove dolinske ceste med Plešci in Čabrom leta 1894, ki je po dolgih stoletjih dokončno omogočala varnejšo in hitrejšo povezavo mesteca Čabra proti Kolpski dolini, proti Delnicam in Kočevju. Takrat so dogradili novo krilo zgradbe z veliko kletjo, s kuhinjo in z novim salonom v nadstropju; tega salona sedaj ni več. Gostilna so razširili na dva prostora. V novo zgrajenem delu je bila izdelana prva betonska plošča z jeklenimi nosilci v Pleščih. Izdelali so jo mojstri, ki so takrat delali cestne objekte. Življenje je postalo še udobnejše, hiša ni imela le novega salona, temveč so od njega ločili tudi jedilnico. Pri preurejanjih je zanimivo to, da je novo pohištvo v hišo večinoma prihajalo z nevestinimi balami ob ženitvah, le nekaj so ga še dokupili. Staro kakovostno pohištvo in opremo so uporabljali tudi po spremembi prostorov in selitvah. Za razliko od mestnih hiš je bila v vsaki od reprezentančnih sob tudi postelja, namenjena domačim ali gostom. Peč iz litega železa iz Dvorske livarne z motivom Diane – za salon je bil kupljena že leta 1856 – je bila v vseh letih postavljena celo na petih različnih mestih v hiši.

Pri hiši so imeli poleg gospodarskih vozov, sank in zapravljivčka ter štirih konjev še kočijo z usnjeno streho, lažji koleselj in sanke s streho za prevoz potnikov. Anton Čop je imel belega konja, s katerim ga je enkrat tedensko hlapec vozil v mestece Čabar na večerjo k velikemu županu. Z drugo ženo Julijo, rojeno v bogati trgovski družini v Kočevju in šolano na dekliški šoli na Dunaju, sta preživela medene tedne v Benetkah in hodila na gosposke zabave v Čabar. Dobila sta tudi naslednike, njunih sedem otrok se je šolalo v meščanskih šolah v Čabru in Kočevju, na klasični gimnaziji v Senju in učilišču v Zagrebu, na trgovski šoli v Zagrebu in Gradcu. Umrla sta dva otroka, mlajši sin je umrl v prvih letih življenja, drugo hčerko pa je pobrala sušica med šolanjem v Kočevju.

Po prvi svetovni vojni so sledile gospodarske krize, posestvo in gospodarstvo je po končanem šolanju prevzel sin Zvonimir. Šlo je najprej navzgor in po svetovni krizi v dvajsetih letih zopet navzdol, takrat so opustili mesarijo, pa spet navzgor. Leta 1934 je zaradi nesreče zgorel skedenj, vendar se požar kljub bližini drugih poslopij ni razširil, saj so prav tisto leto vaški gasilci kupili novo, zmogljivejšo ročno brizgalno. Obnovili so ostrežje in sadovnjak zasadili z jabolki in s hruškami. Že prej, posebno pa v tridesetih letih 20. stoletja, so mnogo vlagali v turistični razvoj, za bivanje so opremili tudi sosednjo hišo, kjer je do takrat živel občinski pisar. Na letovanje so prihajale bogate družine zdravnikov, advokatov in profesorjev iz Zagreba in Beograda, kjer so hišo oglaševali v dnevnih časopisih; prihajali so celo gledališki igralci. Radi so se sprehajali, planinarili, hodili na lov in ribolov, se kopali v Čabranki in Kolpi. Moški so v salonu debatirali z gospo-

darjem. Cenili so tudi njihovo dobro kuhinjo, saj so za vsak obrok pripravljali nova jedila, po vsakem obroku pa so bile na mizi tudi sveže sladice. Veliko so balinali, kartali in plesali, v gostilni je bil vedno kak inštrument, v njej so se vsak večer zbirali premožnejši kmetje, učitelj, župnik ipd. Palčava hiša je v začetku tridesetih po okolici zaslovela po organizaciji plesov, tja so prihajali godci in plesalci iz bližnje in daljne okolice. Plese so v gostilni prirejali vse do srede petdesetih let, ko so jo zaprli. V hiši je še vedno ohranjen prospekt klimatskih letovišč Kraljevine Jugoslavije, kjer je mogoče prebrati informacije o Pleščih takoj poleg tistih o Plitvičkih jezerih.

Zvonimir Čop, Antonov sin, prav tako načelnik občine, iniciator ustanovitve gasilskega društva, načitan človek in na daleč poznan kot izredno dober govornik, je načrtoval novo preureditev zgradbe. Treba bi bilo razširiti gostilniški del, zaradi načrtov s turizmom zgraditi nova moderna stranišča in kopalnico, vendar mu je leta 1938 tragična prometna nesreča preprečila njihovo uresničitev. Na povratku s trgovske poti, kjer je nakupil blago za gostilno in trgovino, se je le sedem kilometrov pred domačo vasjo pod polno naloženim tovornjakom porušil lesen most in pod seboj pokopal njega in njegovega prijatelja, trgovca z Rakeka.

Na posestvu je ostala sama vdova Berta, med vaščani do smrti onikana »Palčava gaspa«, z dvema majhnima deklicama. Čeprav so sledile gospodarske krize, svetovna vojna, nacionalizacije, zadruga ter druge povojne tegobe, je z izjemno energijo obdržala tako gospodarstvo kot hišo.

Med drugo svetovno vojno, čeprav je bila v sosednji hiši (prav tako v Čopovi lasti) italijanska kasarna, v sami hiši pa je prebival italijanski vojaški zdravnik s pomočnikom, je vdova Berta ves čas sodelovala z narodnoosvobodilnim gibanjem. S Palčavo kočijo so na obvezovanje v sosednjo vas Osilnico na slovenski strani mimo vojaške kontrole vozili celo ranjene partizane. Po prvih italijanskih ofenzivah, ko so Italijani požigali vasi in zaselke po obronkih doline ter ljudi množično deportirali, so se v Palčavo hišo preselili prijatelji iz okolice s svojimi družinami in v njej ostajali več mesecev. Vsak trenutek so čakali na pregnanstvo ali požig vasi, na srečo se to ni zgodilo. Italijansko kolono, s katero bi morali biti še zadnji vaščani v dolini odgnani v taborišče, so napadli partizani in kmalu nato je Italija kapitulirala. Prišli so Nemci in s seboj odnesli vse, kar je vrednega še ostalo v hiši: srebrnino, okrasne predmete, gramofon, harmoniko ipd. Po kapitulaciji Italije in vrnitvi deportirancev iz okoliških vasi je bilo v hiši nekaj časa tudi preko trideset brezdomcev. Ob odhodih na za silo zakrpane ostanke požganih domov so za pomoč dobivali staro pohištvo, ki ga v hiši niso več potrebovali, obleke in vsakršno staro blago. Stara mama Berta je vedno rada pomagala ljudem, zaradi njenih poznanstev se je mnogo revnih otrok iz teh krajev po vojni lahko šolalo, s svojimi znanci se je trudila, da so v vasi odprli prvi industrijski obrat. Proti koncu vojne so zaprli Palčavo trgovino, v petdesetih letih pa po nekaj več kot sto letih delovanja še gostilno. Za nizko ceno so bile »odkupljene« najboljšje njive, nacionalizirana in pozneje vrnjena je bila tudi druga hiša. Kljub vsem tem

tegobam je stara mama Berta za vse vaščane do konca svojih dni – umrla je v devetinosemdesetem letu – ostala še zadnja onikana »Palčava gaspa«.

Minili so tudi ti časi, hčerki sta šli študirat in se odselili, ena v Ljubljano, druga je srečo našla celo v Kanadi, družina se je razširila, za hišo pa so se nasledniki pričeli zanimati na drug način. Pred petnajstimi leti so pri obnovi naredili prvi večji korak. Še ko je živela stara mama, so porušili del, dograjen pred sto leti. S tem posegom je zunanost hiše dobila kar v največji meri prvotno obliko izpred poldruega stoletja. Večji del fasade je kljub obnovi še vedno originalen, gre za zalikan apneni omet izpred stopetdeset let, obnovljene so bile secesijske profilacije okoli oken in bidermajerska rozeta nad glavnim vhodom. Obnovljena je bila tudi fasada gospodarskega poslopja. Pred petimi leti je zgorel sosednji skedenj, ki je stal med Palčavo hišo in skednjem, le nekaj metrov stran od hiše. V požaru hiša zaradi požrtvovalnega truda hrvaških in slovenskih gasilcev iz domače in sosednjih vasi ni bila huje poškodovana, zgorel je le del strehe na skednju, ki pa je bil kmalu spet obnovljen.

Vse od prve obnove je družina počasi urejala notranjost in predmete, ki so ostali v hiši ali so bili dodatno zbrani na vseh mogočih mestih v vasi in njeni okolici. Že takrat so zaradi vrednosti zgradbe razmišljali o predlogu za razglasitev zgradbe za kulturni spomenik, predlog je bil celo poslan na nekdanji Regionalni zavod za zaščito spomenikov kulture na Reki. Administrativni mlini so zaradi vojne na Hrvaškem in reorganizacije spomeniške službe mleli tako počasi, da je bilo šele pred dvema letoma ob obisku kustosov iz zagrebškega Etnografskega muzeja in odgovornih z Uprave za zaščito kulturne dediščine tako daleč, da za razglasitev ni bila predlagana le zgradba, temveč celota s skednjem, z dvoriščem in zbirko predmetov. V hiši so ohranjeni in se še vedno obnavljajo številni ostanki notranje stenske in stropne dekoracije, drugo pa je večinoma originalno stavbno in sobno pohištvo, peči, bogata knjižnica in obširna zbirka dokumentov. V letošnjem letu so končali rekonstrukcijo trgovine s kompletno originalno opremo iz srede in druge polovice 19. stoletja. Po informacijah, ki jih je bilo mogoče zbrati, gre za eno najstarejših kompletno ohranjenih trgovin v tem delu Evrope in situ. Pripravili so predstavitev gostinskega dela in stavbne zgodovine, v naslednjem letu pa načrtujejo še rekonstrukcijo salona z originalnim pohištvom in z obnovljenimi dekoracijami zidov in stropa iz osemdesetih let devetnajstega stoletja.

Obnova je prerasla v širok družinski projekt, pri katerem sedaj sodelujejo že tri generacije. Zanimivo je tudi to, da večino dejavnosti, od raziskav do končnih del, izvajajo popolnoma sami. Šele pri težjih delih jim pomagajo mojstri iz vasi. Tako se je konjiček sedanjega naslednika, predstavnika pete generacije rodbine Čop iz Plešč, z načrtnim študijem literature, obiski podobnih muzejev po Evropi in Ameriki ter z razgovori s strokovnjaki z različnih področij, z leti razvil v resno dejavnost.

Notranjost hiše družina še vedno skrbno ureja, vendar zdaj že z resnim namenom, da jo leta 2006 odpre za javnost. Z

vsem materialom, ki ga bo razstavila, lepimi interierji iz druge polovice 19. stoletja ter s predstavitvijo tudi nepredmetne dediščine teh krajev, z glasbo in narečnim pripovedovanjem bo vsaj po našem mnenju to vreden in za te kraje izreden prispevek in hkrati povod za ponovno turistično oživitev območja. Hiša je s svojo zgodovino in z zbirkami obenem eden od redkih pomnikov medsebojnega sodelovanja in prepletanja kultur vseh treh etničnih skupin tega območja: Hrvatov, Slovencev in kočevskih Nemcev.

Podobni projekti težko zaživijo le z delom v zasebni organizaciji, zato se udeleženci ves čas trudijo, da bi interes za ureditev hiše, njeno predstavitev in vključitev v kulturni in turistični razvoj območja pokazala tudi lokalna skupnost na obeh straneh meje, pa tudi širša skupnost Gorskega Kotarja, Primorsko-goranske županije, Hrvaške in Slovenije.

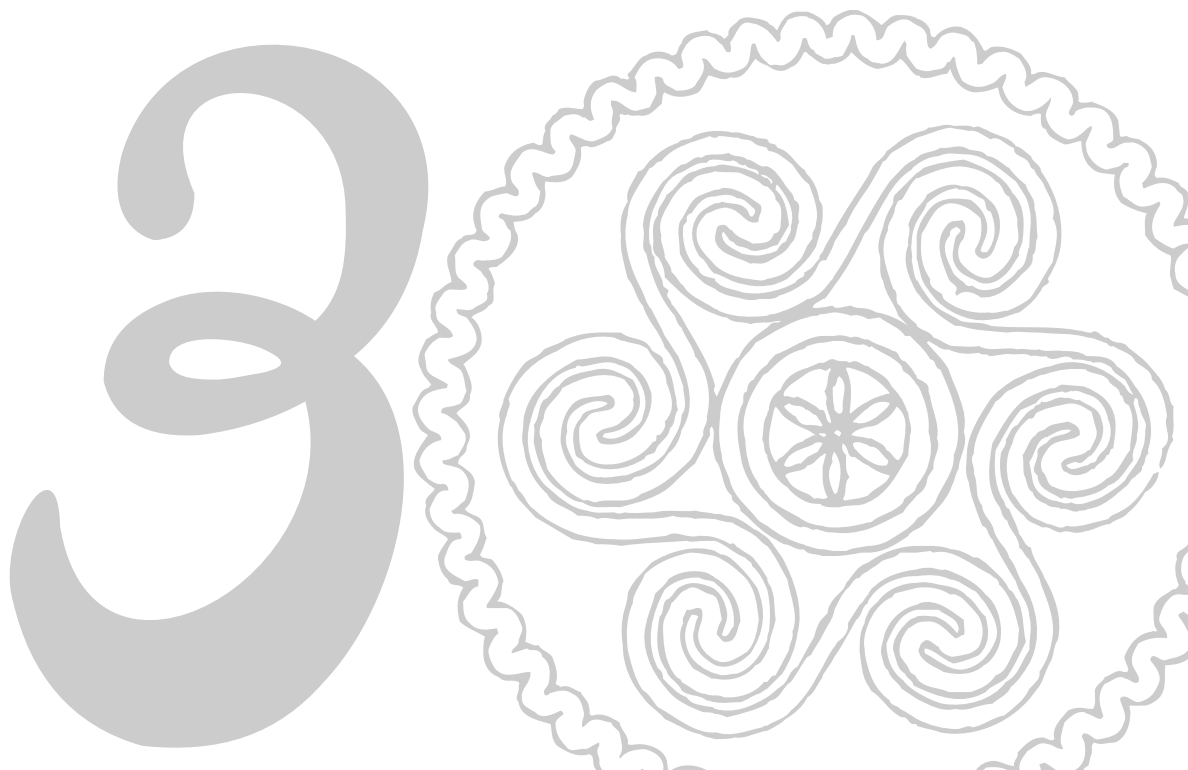
Tako je bilo o hiši in projektu v zadnjem letu objavljenih že kar nekaj člankov v hrvaškem in slovenskem tisku, lastniki so sodelovali v nekaj radijskih oddajah, na televiziji, posnet je bil tudi samostojen prispevek za HTV. Hišo so obiskali člani Hrvaškega etnološkega društva, evropskega združenja ECOV-AST za razvoj podeželja in malih mest, KEC – mednarodnega projekta za zaščito Krasa, ob letošnjem posvetu na Hrvaškem in ekskurziji pa tudi Slovensko etnološko društvo z mnogimi strokovnjaki, ne samo etnologi. Hišo in zbirke so si ogledali župani in člani občinskih svetov, predstavniki turističnih društev iz okolice in še bi lahko naštevati. Nasledniki družine

Čop so dobili podporo za prijavo na različne razpise in se trudijo za sodelovanje hrvaških in slovenskih strokovnjakov na projektih, povezanih s tem območjem. Nenazadnje se v zgornjekolpški in čabranski dolini odpira že pred leti načrtovana skupna turistična cona Republike Hrvaške in Slovenije, kar bo območju, kljub zaradi obmejnega režima zadnjih let izredno neprijazni prekinitvi stoletja prehodnih poti po dolini med obema državama in narodom, omogočilo vsaj malo večjo možnost turističnega razvoja.

Žal pa bo prebivalstvo na tem delu Gorskega kotarja ostalo ločeno od slovenskih sosedov, enako kot slovensko od hrvaškega, vse do normalizacije prehoda meje v dolini pri Zamostu in ponovnega odprtja nekdanje glavne ceste po dolini. Prehod ima po sedmih stoletjih in več, odkar so tu potekale trgovske poti med posameznimi pokrajinami obeh držav, le status maloobmejnega prehoda, kar poleg gospodarskega razvoja močno omejuje tudi prehod ljudi, željnih ogleda tega po naravi čudovitega dela njihove domovine. Most na nekdanji glavni cesti skozi dolino, pri Gašparcih, pa je po stoletjih prehodni le za maloobmejni osebni promet.

Kljub preprekam zberite voljo in pridite na obisk v »Palčavo šišo« in njeno okolico. Dobrodošli boste in ne bo vam žal, saj boste obiskali izredno lep in tudi etnološko zanimiv košček Hrvaške in Slovenije.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 19. 12. 2005

*Jože Hudales**page 17*

THE AMERICAN ANTHROPOLOGIST JOEL M. HALPERN AND THE SLOVENE ETHNOLOGY IN THE SIXTIES OF THE 20th CENTURY

In the article the author presents the encounters of the American cultural anthropologist Joel M. Halpern and the Slovene ethnologists at the beginning of the sixties of the 20th century. Joel Martin Halpern (who was born in New York in 1929), is now prof. Emeritus of anthropology at the University of Massachusetts in Amherst. He studied at the University of Michigan (B.A. in history in 1950) and in 1956 he did his Ph.D. in anthropology at the University of Columbia. There he started to teach anthropology in 1955 and continued it at the University of California in Los Angeles, at the Brandeis University and at Harvard. Since 1967 till his retirement in 1992 Joel M. Halpern was a professor of anthropology at the University of Massachusetts in Amherst. Beside his pedagogical work at the universities mentioned, professor Halpern conducted numerous and extensive fieldwork research among the ethnic groups of Laos, Vietnam, India, Israel, Canada. In Europe he did the research in Sweden, in the Soviet Union, Bulgaria, Greece and especially in the former Yugoslavia.

In the main part of the article the Halpern's extensive fieldwork documentation is presented, which he gathered in five decades (1949-2000) of his intensive fieldwork research, which was done by himself or together with his wife Barbara Kerewsky – Halpern in the area of the Balkans and especially in the former Yugoslavia respectively. This documentation is available under the name »Joel Martin Halpern Collection« since 2000 in the Library of Congress, in the American Folklife Center as all the other Halpern's documentation. It was possible to research a large part of the material mentioned already before the year 2000 at the Centre for the Study of Balkan Societies and Cultures (at the Department for Southeast European History at the University of Graz), to which prof. Halpern donated the copies of his fieldwork material from the Balkans in the past years, as well as various books that refer to this area. Among this material one can find the material from Halpern's visits to Slovenia, especially the interviews, which he did in Yugoslavia from 1961 to 1962 (with the remarks about the method and some conclusions), the material and footnotes about Yugoslavia for the period from 1964 to 1978, the photos with the commentaries from Yugoslavia since 1953 on and numerous various records together with the unpublished works, CDs with the digitalized photos of the Yugoslav lands and people, who lively illustrate their life, customs, farming, homes, feast days etc.

At the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts we received the copies of the material about Slovenia from Graz after the recommendation of Halpern, Ph.D., already in 2003. However, in 2005 we completed these (incomplete) materials in Amherst at the prof. Halpern's home where we worked three weeks. We completed the material with numerous missing interviews, additional material, his extensive research diaries which he wrote together with his wife on his travels and with the Halpern's photos of Slovenia from 1953 to 1995 etc. A donation of more than 400 books was added to the originals and the copies of the material, which was donated to the library of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology.

The author analyses this material and tries to evaluate its importance in comparison with the simultaneous Slovene (and Yugoslav and Central European) ethnological projects and endeavours. He pays special attention to the analysis of the biggest part of the material, which prof. Halpern gathered in Šenčur near Kranj and Gradenc near Žužemberg in the years 1961 and 1962, when he gathered extensive archival material together with his fellow fieldwork researchers (among them they were Andrej Triller, Roman Cej, Pavle Čelik, Majda Rutar, Milica Varšek and Alenka Novak). His fellow fieldwork researchers conducted several hundred interviews. The material had an important role in the research practice of those days, several other Halpern's research initiatives were important as well, beside his contacts with some Slovene ethnologists which continued up to now. The fact that several students included his material on Serbia, Croatia and Slovenia in their Ph.D. dissertations only confirms its importance. Silvija Sovič used the material from Šenčur in her Ph.D. dissertation, which she advocated in Essex in 2001 on the topic of family structures in the Slovene peasant communities in the 19th century.

*Joel M. Halperin**page 25*

YUGOSLAV SOCIALISM AND ITS AFTERMATH AS VIEWED THROUGH THE LENS OF PERSONAL EXPERIENCES IN THE BALKANS 1953-2004

A brief summary of the personal intellectual history of J. Halpern.

Included is extensive reference to his graduate training at Columbia University in New York City. In addition to his primary specialization as a cultural-social anthropologist in the Department of Anthropology, he also participated in courses at the Russian Institute. There is reference to faculty members with whom he worked. Of particular interest are his studies with Professor Philip Mosely. In the late 1930s Mosely spent a year in the Balkans, especially Yugoslavia, studying the *zadruga*. While there he met the Serbian ethnologist Milenko Filipovic. In 1952 Filipovic came to the U.S. on a fellowship and Halpern met him through Mosely and this is how he first came to Yugoslavia to do his doctoral dissertation work in Serbia in 1953-54. In anthropology his advisor was the late Conrad Arensberg, who is best known for his pioneering studies of the Irish peasantry as well as his general writings on community studies and Europeanist anthropology, in addition to his work in other fields.

In the conclusion of his essay the author details how he came to study the village of Sencur in 1962 and his continued work up to the present with Professor Joze Hudales. It should also be noted that Halpern has donated copies of his extensive collection of photographs of Slovenia to the Archives in the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the University Ljubljana as well as an extensive collection of books. Notable in this collection are the photographs from 1962 of the young ethnologist, Andrej Triller, who was killed in an automobile accident shortly after his initial work with Halpern.

Finally, it should be noted that in addition to his research in Southeast Europe Halpern has done field work in Southeast Asia, especially the country of Laos and in Alaska, the Canadian arctic as well as with ethnic groups in the U.S.

Halpern was particularly aided by the Slovene researchers Professors Slavko Kremensek and Zdravko Mlinar.

*Mihaela Hudelja**page 47*

THE COLLECTION OF PROF. HALPERN IN THE DOCUMENTATION OF THE DEPARTMENT OF ETHNOLOGY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY

In the article the author presented various documentation materials, which were donated to the Documentation of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology by the American professor of anthropology Joel M. Halpern. The documentation material mentioned was gathered during the time of the Halpern's fieldwork in Slovenia in 1962 and refers to the chosen towns Šenčur near Kranj and Gradenc near Žužemberg in Suha krajina. Beside the rich and valuable photographic material, it includes the interviews and the statistical data from 1754 to 1961, the demographic data, the records from the parish register (of deaths and births) and the data about the towns mentioned from the cadastral register from the period of the Austrian emperor Franz I. However, we can find prof. Halpern on his later visits in the photos, when he was on a study visit to Slovenia (1985 and 1994). Prof. Halpern donated the copies of this material to the Centre for the Study of Balkan Societies and Cultures in the University of Graz and to the American university libraries and archives respectively, which have their databases available on the internet.

NAVODILA ZA OBLIKOVANJE IN ODDAJO PRISPEVKOV

Glasnik SED je strokovnoznanstvena revija, ki objavlja izvirne znanstvene, strokovne in poljudne prispevke s področja etnologije, kulturne antropologije in sorodnih ved ter prispevke ljubiteljev etnološke vede.

Uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva zato prosi vse dosedanje in prihodnje sodelavce, da pri oddaji svojih prispevkov upoštevajo naslednje oblikovne standarde:

1. Prispevke oddajte v tipkopisu s priloženo označeno (ime in priimek avtorja, naslov prispevka) disketo na naslov uredništva Glasnika SED, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana ali na elektronski naslov: sed-drustvo@sed-drustvo.si, oz. na naslova in elektronska naslova glavne ali odgovorne urednice: glavna urednica – Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta krških žrtev 23, 8270, valvasor1@siol.net oz. alenkack@volja.net ali odgovorna urednica – Tržiški muzej, Muzejska 11, 4290 Tržič, tita.porenta@guest.arnes.si.
2. Dolžina prispevkov za rubriki »Razglabljanja« in »Obzorja stroke – strokovni prispevki« je omejena na eno avtorsko polo, to je šestnajst strani A4 računalniško napisanega besedila. Poročila naj ne presegajo polovice avtorske pole, recenzije in ocene knjig, razstav ali filmov pa ne treh strani.
3. Prispevki naj bodo napisani z urejevalnikom besedil Word, z običajnim (enojnim) razmikom vrstic, v naboru znakov Times New Roman in v velikosti 12 pik.
4. Znanstveni in obsežnejši strokovni prispevki naj vsebujejo **povzetek** vsebine (največ eno stran) in **avtorski izvleček** (od 5 do 10 vrstic), vsi prispevki naj zaradi lažje korespondence vsebujejo podatke o avtorju (ime, priimek, izobrazba, strokovni oz. znanstveni naziv oz. poklic, službeni ali domači naslov, elektronski naslov ter telefonsko številko).
5. Vsi prispevki so razvrščeni po veljavni *Tipologiji dokumentov / del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS*, objavljeni na spletni strani (<http://home.izum.si/COBISS/bibliografije/Tipologija-21.11.2002.pdf>). Tipologija za znanstvene in strokovne članke se določi iz predlogov avtorja, recenzenta in uredništva.
6. Fotografije, diapozitivi, skice in risbe (največ tri na prispevek), ki jih po izidu posamezne številke vrnemo, naj bodo priložene v posebnih kuverti, v elektronski obliki (po elektronski pošti, na CD ali na disketi) pa poslane **posebej** (ne vstavljajte jih med besedilo), skenirane v **formatu JPG** v ločljivosti vsaj 300 dpi. V besedilu naj bodo ustrezno označene in podnaslovljene (naslov fotografije, avtor in datum nastanka). Za objavo fotografij iz drugih knjig in revij morate priložiti pisno dovoljenje založnika.
7. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji, vse prispevke recenzira uredniški odbor ali zunanji recenzenti anonimno. Recenzije se hranijo v arhivu SED.
8. Prispevki se načeloma objavljajo v slovenskem jeziku. Za lektoriranje in prevode povzetkov in izvlečkov v angleški jezik poskrbi uredništvo.
9. Navajanje virov in literature mora biti v skladu z naslednjimi navodili:

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC MED BESEDILOM:

(Priimek leto izida, stran)

primer – (Makarovič 1995, 14)

NAVODILO ZA PISANJE SEZNAMA VIROV IN LITERATURE:

Na koncu prispevka morajo biti v poglavju »Viri in literatura« sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki so navedeni v opombah.

Posameznih navedb ne številčimo, med njimi ne pustimo razmaka. Ločeno navedemo arhivske in ustne vire, literaturo, nato elektronske vire. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu.

Samostojne publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: *Naslov*. Kraj izida, Založba, strani.

primer – MAKAROVIČ, Gorazd 1995: *Slovenci in čas*. Ljubljana, Krtina, 445 str.

Periodične publikacije:

PRIIMEK, Ime leto izida: *Naslov*. V: *Ime publikacije let., št.* Kraj izida, strani.

primer – TOMAŽIČ, Tanja 2001: Starim inventarnim knjigam v spomin. V: *Argo let. 44, št. 2*. Ljubljana, 86–89.

Zborniki:

PRIIMEK, Ime leto izida: *Naslov*. V: *Ime Priimek (ur.)*, *Naslov*. Kraj izida, Založba, strani.

primer – BRUMEN, Borut 2001: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), *Zemljevidi časa*. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193–207.

Arhivski viri:

Ime in signatura arhivskega fonda, Ime arhiva, arhivska enota, ime in / ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

primer – AS 730 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332.

Elektronski viri:

Naslov spletne strani, datum.

primer – <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

NAVODILO ZA NAVAJANJE REFERENC V OPOMBAH:

Samostojne publikacije:

Ime Priimek, *Naslov*. Kraj izida leto izida, Založba, stran.

primer – Gorazd Makarovič, *Slovenci in čas*. Ljubljana 1995, Krtina, 14.

Periodične publikacije:

Ime Priimek, *Naslov*. V: *Ime publikacije let., št.* Kraj izida leto izida, strani.

primer – Tanja Tomažič, Starim inventarnim knjigam v spomin. V: *Argo let. 44, št. 2*. Ljubljana 2001, 86–89.

Zborniki:

Ime Priimek, *Naslov*. V: *Ime Priimek (ur.)*, *Naslov*. Kraj izida leto izida, Založba, strani.

primer – Borut Brumen, Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitek in Borut Brumen (ur.), *Zemljevidi časa*. Ljubljana 2001, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 193–207.

Arhivski viri:

Ime arhiva, ime in signatura arhivskega fonda, arhivska enota, ime in / ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

primer – Arhiv Republike Slovenije, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332 (Pismo 3. 8. 1788).

Elektronski viri:

Naslov članka, naslov spletne strani, datum.

primer – Vabilo na posvet Etnološka dediščina in kulturna podoba štajerskih Slovencev, <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

Uredništvo si pridržuje pravico, da prispevkov, ki ne ustrezajo uredniškemu programu in navodilom, ne objavi.

BARTULOVIC Alenka, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., Poklukarjeva 14, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: alenka_bart@hotmail.com

ČEBULJ SAJKO dr. Breda, univ. dipl. etnol., znanstvena svetnica, predstojnica Centra za predstavitvene dejavnosti ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: cebulj@zrc-sazu.si

ČELIK mag. Pavle, profesor sociologije, nekdanji poveljnik Slovenske policije v pokoju, Tbilisijska ulica 54, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: ziga.celik@moj.net

ČEPLAK MENCIN Ralf, univ. dipl. etnol. in psihol., muzejski svetovalec, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: ralf.ceplak@guest.arnes.si

ČERNELIČ KROŠELJ Alenka, prof. umetn. zgod. in univ. dipl. etnol. in kult. antropol., raziskovalka, Valvasorjev raziskovalni center Krško, Cesta krških žrtev 23, SI – 8270 Krško. Elektronski naslov: valvasor1@siol.net

GOVEDNIK Simona, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Fara 15, SI – 1385 Nova vas.
Elektronski naslov: simona.govednik@gmail.com

GRUBER dr. Siegfried, raziskovalec, Karl-Franzens-Universität Graz, Centre for Southeast European History, Mozartgasse 3, A – 8010 Graz. Elektronski naslov: gruber@gewi.uni-graz.at

HALPERN prof. dr. Joel Martin, profesor v pokoju, Department of Anthropology, University of Massachusetts, Amherst, MA 01002

HUDALES dr. Jože, univ. dipl. etnol. in zgod., asistent za področje etnologije na OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Jerihova 22, SI – 3320 Velenje. Elektronski naslov: joze.hudales@guest.arnes.si

HUDELJA Mihaela, univ. dipl. etnol. in prof. sociol., dokumentalistka, OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zavetiška 5, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: mihaela.hudelja@ff.uni-lj.si

ILICH Iztok, urednik pri DZS, publicist in prevajalec, Trebinjska 11, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: iztok.ilich@amis.net

KAJBA Suzana, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Golobinjek ob Sotli 16a, SI – 3254 Podčetrtek.
Elektronski naslov: suzana.kajba@gmail.com

KODER Jožica, učiteljica slov. in srbohrv. jezika v pokoju, Slap 28, SI – 4290 Tržič

KREMENŠEK prof. dr. Slavko, univ. dipl. etnol. in univ. dipl. zgod., redni profesor na OEiKA v pokoju, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Trubarjeva 61, SI – 1000 Ljubljana

KRIŽNAR doc. dr. Naško, univ. dipl. etnolog in arheolog, znanstveni sodelavec ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: nasko@zrc-sazu.si

MATIČETOV dr. Milko, filolog in folklorist, znanstveni svetnik in predstojnik ISN SAZU v pokoju, Langusova 19, SI – 1000 Ljubljana

MLINAR prof. dr. Zdravko, akademik, profesor v pokoju. Elektronski naslov: zdravko.mlinar@fdv.uni-lj.si

MUNDA HIRNÖK dr. Katalin, univ. dipl. etnol., znanstvena sodelavka na Inštitutu za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: katalin.hirnok@inv.si

MURŠIČ dr. Rajko, univ. dipl. kult. antropol., izredni prof. in predstojnik OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zavetiška 5, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: rajko.mursic@guest.arnes.si

PODJED Dan, univ. dipl. etnol. in kult. antropo., asistent / raziskovalec na OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Zavetiška 5, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: dan.podjed@volja.net

PORENTA Tita, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., višja kustodinja, Tržiški muzej, Muzejska 11, SI – 4290 Tržič.
Elektronski naslov: tita.porenta@guest.arnes.si

RACIČ SIMONČIČ Mojca, dipl. etnol. in soc., bibliotekarka, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: mojca.racic@guest.arnes.si

RAMOVŠ Adela, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Krtina 22, SI – 1233 Dob.
Elektronski naslov: adela_ramovs@yahoo.com

RAMŠAK doc. dr. Mojca, znanstvena sodelavka, Zavod Center za biografske raziskave (CBR), Metelkova 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: mojca.ramsak@guest.arnes.si

RAVNIK doc. dr. Mojca, univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., višja znanstvena sodelavka, ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: mojcara@zrc-sazu.si

ROGELJ ŠKAFAR Bojana, univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., direktorica Slovenskega etnografskega muzeja in kustodinja, Slovenski etnografski muzej, Metelkova 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: bojana.rogelj@etno-muzej.si

ROŽENBERGAR ŠEGA mag. Tanja, univ. dipl. etnol. in soc., svetovalka na Ministrstvu za kulturo, Maistrova 10, SI – 1000 Ljubljana, Elektronski naslov: tanja.rozenbergar@guestarnes.si

RUPAR FISTER Majda, univ. dipl. etnol., bibliotekarka na SAZU v pokoju, Na Jami 5, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: majda.fister@volja.net.si

SKRT mag. Darja, univ. dipl. etnol. in zgod., muzejska svetovalka, Goriški muzej – Grad Kromberk, Grajska 1, SI – 5000 Nova Gorica. Elektronski naslov: darja.skrt@email.si

SLAVEC GRADIŠNIK doc. dr. Ingrid, univ. dipl. etnol., znanstvena sodelavka, ISN ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: ingrid.slavec@guest.arnes.si

SLIVNIK PAVLIN Zora, univ. dipl. etnol. in prof. slov. jezika s književnostjo, Rojčeva 18, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: sed-drustvo@sed-drustvo.si

SMOLE mag. Marko, univ. dipl. inž. elektr., Stanežiče 34b, SI – 1210 Ljubljana - Šentvid.
Elektronski naslov: marko.smole@ibe.si

STRNAD Nastja, študentka 4. letnika OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Groharjevo nas. 3, SI – 4220 Škofja Loka.
Elektronski naslov: nastjastrnad@yahoo.com

TOMAŽIČ Tanja, prof. umetn. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka v pokoju, Celovška 136, SI – 1000 Ljubljana.
Elektronski naslov: tanja.tomazic@senior.cezarus.si

VISOČNIK Nataša, univ. dipl. etnol. in kult. antrop. in japonologinja, mlada raziskovalka na OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Hočko Pohorje 79, SI – 2311 Hoče. Elektronski naslov: visnatas@email.si

ZIDAR Aleksandra, absolventka OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Kaseze 26, SI – 3301 Petrovče,
Elektronski naslov: sandra.zidar@siol.net

ŽBONTAR Damjana, univ. dipl. etnol. in prof. umetn. zgod., bibliotekarka na OEiKA, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Dolenjska 79, SI – 1000 Ljubljana. Elektronski naslov: damjana.zbontar@ff.uni-lj.si

Gradenc 1962. Foto: Andrej Triler

Šenčur. Foto: Andrej Triler, 1962

Šenčur. Foto: Andrej Triler, 1962

Šenčur. Foto: Majda Rupar Fister, 1962

Šenčur. Foto: Andrej Triler, 1962

Šenčur. Foto: Andrej Triler, 1962

Šenčur. Foto: Andrej Triler, 1962

Študenti s prof. Hudalesom na terenskih vajah v Šenčurju. Foto: Tina Kene, marec 2005

Študentka na terenskem delu v Gradencu. Foto: Katarina Ščepanovič, marec 2005

Prof. dr. Slavko Kremenšek, Pavle Čelik, akad. dr. Zdravko Mlinar, maj 2004. Izrez iz filma avtorice Vesne Moličnik.

Prof. dr. Rajko Muršič, prof. dr. Joel M. Halpern, prof. dr. Jože Hudales, maj 2004. Izrez iz filma avtorice Vesne Moličnik.

Joel M. Halpern, maj 2004. Izrez iz filma avtorice Vesne Moličnik.

Udeleženci okrogle mize »Joel M. Halpern in njegovo slovensko gradivo«, maj 2004. Izrez iz filma avtorice Vesne Moličnik.

Dr. Jože Hudales pri prof. Joelu M. Halpernu v Amherstu, Massachusetts, ZDA. Foto: Mateja Murkovič, 12. 7. 2005

V delovnem kabinetu prof. Halperna pri računalniški obdelavi slovenskega gradiva v Amherstu. Foto: Jože Hudales, julij 2005